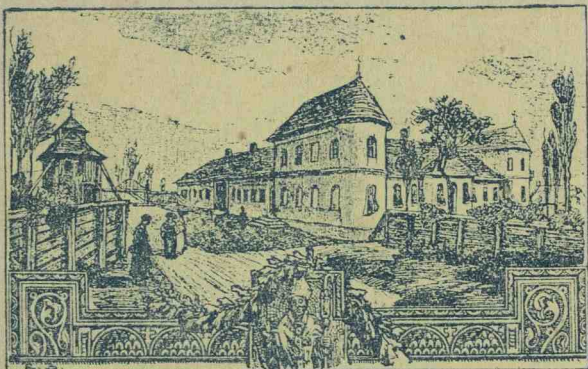

J. 275/1938

ROMÂNISMUL ÎN TRECUTUL BUCOVINEI

DE

N. IORGA

DIN PUBLICAȚIILE
MITROPOLIEI BUCOVINEI

1938

BIBLIOTECA
FVNDATIVNEI
VNIVERSITARE
CAROL I.

N^o Curent 69538 Format m

N^o Inventar 751296 Anul 1938

Secția Defozit IV Raftul IV

PUBLIKAȚIILE MITROPOLIEI BUCOVINEI
SUPT I. P. S. S. MITROPOLITUL VISARION

Inu.A.51.296

241232

Românismul în trecutul Bucovinei

DE

N. IORGA

5376

BUCUREȘTI

1938

138426

1956

Biblioteca Centrala Universitara
B U S T I
Cota 69538
Inventar 138426

RC 24/02

B.C.U. Bucuresti

C138426

BUCOVINA SUPT AUSTRIA

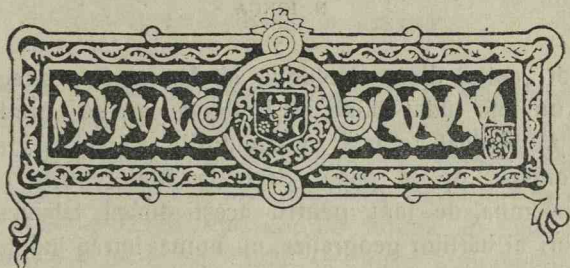

Vom începe istoria Bucovinei din momentul în care, prin usurparea austriacă de la 1775, ea ajunsese să formeze un ținut politic separat, fiindcă mai înainte nu era decât partea septentrională a Moldovei, care se întregise la Nord cu Hotinul, Țețina (lângă Cernăuți) și Hmilovul (dispărut de atunci), cu așa-numita *terra sepenicensis*, ținutul Șipințului, încă înainte de 1390. Și, în afară de Huțani, țărani români desnaționalizați, cari întrebuițau acum limba slavă în mod obișnuit, în afară de câțiva coloniști ruteni stabiliți de la 1670, în preajma Hotinului, și de populația de aceeași rasă care s'a așezat la Cernăuți chiar, în momentul în care regele Poloniei Ioan Sobieski era, prin drept de cucerire, stăpân al acestor ținuturi moldovenești, nu erau alți locuitori de la Ceremuș la Molna și la Dorna, din Câmpulung până la Noua-Suliță, decât numai Moldoveni, de limbă și de neam românesc ¹.

¹ Această carte este, în cea mai mare parte, reproducerea unor articole apărute în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale“, în anii 1915-1916. Traducerea lor e datorită d-rei Liliana Iorga.

PARTEA I-ii.

RĂPIREA BUCOVINEI DE AUSTRIECI

I.

Hotărîndu-se, în urma tratatului ruso-turc de la 1774, să smulgă această Bucovină, ca o compensație pentru sacrificii pe care nu le îndeplinise, Austria nu făcea decât să urmeze un precedent pe care-l crease pe la 1760 pentru a obține o mai bună graniță orientală a Transilvaniei ¹.

Supt pretext că frontiera moldovenească a fost pe nedrept mărită, înhățase un teritoriu „egal aproape cu două comitate“. Buccow, generalul șef al Transilvaniei, amintindu-și de sfaturile date de generalul Stainville, alt comandant al Transilvaniei, la începutul secolului, în timpul războiului dintre Imperiali și Turci care s'a terminat prin pacea de la Passarowitz, la 1718, cedând Austriei, până la 1739, districtele occidentale ale Munteniei. Acest blând apostol al anexiunilor legale și ilegale, în dauna unui biet neam creștin, nu se mulțămia cu cele cinci județe până la râul Olt, cu ceia ce se numește Oltenia ; vroia și

¹ V. *Documentele Callimachi*, II, București 1903, p. 429 și urm.

tot „colțul dintre Moldova și Muntenia“, adică „un mic județ valah, zis Prahova, care se întinde spre Ardeal, în față cu ținuturile Bârsei și Haromsec, de la pasul Bran la Brețc“, ceia ce însemna, de fapt, pentru acești dibaci falsificatori ai hărților geografice, nu numai întreg județul Prahova, cu pădurile-i bogate, nenumăratele-i livezi, minele de sare și puțurile de petrol, care sânt astăzi una din bogățiile cele mai mari ale țării, dar și județul, vecin, al Buzăului, cu o reședință episcopală, și cel al Râmnicului Sărat. Și, în părțile Moldovei înseși, județul Putna, cu amintirile episcopatului catolic al Milcovului, și județul Bacău, unde trăiește de câteva secole o populație maghiară, neconținut îmbogățită cu noi imigranți, dar care n'are decât, în calitate de catolică, conștiința unei deosebiri religioase de ceilalți locuitori, față de cari ea se găsește în mare minoritate.

Dar nu era numai atât: acest „Winckhl zwischen Moldau und Walachey“¹, era menit să servească drept legătură cu „Moldova austriacă“, din care trebuia, la pace, să „tragă câte ceva spre Ardeal“, și aceasta cu scopul de „a mări prestigiul Împăratului, de a putea întreține mai bine drumurile, de a căpăta informații mai precise din Bugeacul tatar vecin“, fără a mai

¹ „Colț între Moldova și Muntenia.“

socoli și „alte avantagii“. E nevoie de stăpânirea tuturor pasurilor. Așa dar, ca preludiu al nedreptei anexări a Bucovinei, în 1775, „este necesară (*erforderlich*) ocuparea pasurilor care pleacă de la Bistrița, anume Rodna și Dorna, fiindcă e locul de unde se poate supraveghia acel *triplex confinium* al Moldovei, Maramurășului și Poloniei“. Și pe lângă aceasta, se spune cu naivitate, „n’ar fi necuviincios (*unanständig*) să avem și târgul moldovenesc“, o întreagă vale bogată de vechi sate înstărite, înglobată astăzi în aceeași Bucovină, „al Câmpulungului“ (botezat apoi din nou, în chip barbar : Kimpolung), cum au acum și Neamțul, vechea cetate a lui Ștefan-cel-Mare, ocupată printr’un atac zorit, trebuie adăugat și Comăneștii, din județul Bacău. Apoi, trebuie reluată și Mănăstirea Cașin, pierdută de curând, după o luptă energetică contra Moldovenilor și Tatarilor. Trebuie să se înstăpânească și pe platoul Vrancei, a cărei liberă viață țărănească corespunde cu aceia a Moldovenilor din Câmpulung, — pentru Stainville, un meșter al geografiei în vederea anexiunilor, nu e decât un „grosser Marckhtflecken, *la Frange* genannt“, — și acesta „un oarecare târg mare“ : Mănăstirea-fortăreață a Sovejei și cea a Tazlăului, trebuie să cadă în același lot, ca și splendidele saline din Ocna, al căror *donum naturale* nu poate fi lăsat altora. Toate acestea sânt „foarte

chibzuite“ (*hoch vernünfftig*), după judecata lui, pe care soarta n'a vrut să o ajute ¹.

Aducându-și aminte de tendințele acestea, numitul Buccow dădea Internunciului, la 19 Septembrie 1761, o rețetă sigură pentru restituirea teritoriului de mărimea a două Comitate, „smuls pe nedrept de cruzii Moldoveni de la vecinii lor cei blânzi“: „Restitution (!) des von denen Moldauern ungerechter Weise (!) dem Fürstenthum entriessenen fast zwey Comitaten ausmachenden Strich Landes“. Calitatea acțiunii se dovedește în de ajuns prin precauțiile pe care găsec cu cale să le ia: „zgomot puțin“ („mit so geringem Lärmen als möglich“) pentru „a obține cât mai mult“ („um so mehr zu erhalten“), „prudență și dibăcie“ („Klugheit und Dexteritet“), „daruri însemnate“ Turcilor („offrirende ansehnliche Presents“), pentru a-i întări în „agreabila lor condescendență“ („angenehme Beilassungen“), care de altfel nu-i costă prea mult („der Pforte liegt nicht viel daran“): suma de 10.000 de florini pentru Vizir și pentru Pașa care fixează hotarele, ajunge pentru a avea cele „două comitate“ ².

Cererea a fost răspinsă de Internunciu ca nedreaptă ³, dar această „Gränzstreitigkeit“ iu ză-

¹ Raportul e publicat în volumul VI din colecția Hurmuzaki (București 1878), pp. 213-6.

² *Ibid.*, pp. 437-8, no. 57.

³ *Ibid.*, pp. 441-2, no. 60.

bovită până la momentul oportun¹, și în curând vom vedea pe Iosif al II-lea recunoscând schimbarea de hotar din partea Austriei.

De oare ce întinderea, în părțile Ardealului, s'a făcut, pe baza acelei bizare convenții, încheiată la 6 Iulie 1771 și ratificată de Poartă, prin care Sultanul se îndatora să plătească 10.000.000 de piaștri, pe cari i-a și dat într'adevăr, și să cedeze Oltenia, încă din anul 1773, la 3 Februar, după scrisoarea lui Iosif al II-lea, care va fi analizată mai târziu, Thugnt, Inter-nunciul, vorbea de această anexiune anterioară, — „vor einiger Zeit erfolgte Aussteckung der Adler“, — și de ținuturile moldovenești și muntene cuprinse în noile hotare: „moldauische und walachische Gegenden so in dem siebenbürgischen Cordon eingeschlossen worden sind“, pentru care nu se făcuse încă o hartă bună².

În timpul războiului ruso-turc, în April 1771, Lobkowitz, ambasadorul Austriei la Petersburg, primise într'adevăr asigurarea, din partea ministrului rus, contele Panin, că Austria ar putea dobândi, la pace, dacă ea consimte să sprijine de acum înainte Rusia în proiectele ei asupra Imperiului Otoman, cele două Principate, pentru ea însăși ori pentru căpătuirea vre-unui arhiduce

¹ *Ibid.*, pp. 460 și urm., 478, 485 și urm.

² *Ibid.*, VII, p. 99.

sau a prințului Albert de Teschen¹. În luna lui Maiu, după un raport al aceluiași², Panin și-ar fi schimbat ideia: ar trebui „să se înțeleagă” asupra soartei Principatelor, pe care ar fi mai bine să le cedeze Poloniei, pentru ca aceasta să consimtă la o ciocârtire a provinciilor ei.

Dar ministrul Kaunitz era de părere că Turcia, care nu ar consimți, de altfel, la o cesiune atât de importantă, nu trebuie slăbită prea mult, că Austria s'ar resimți și ea de contra-lovitură, că Polonia nu ar fi în stare să-și anexeze noile provincii și că echilibrul european nu îngăduie asemenea schimbări³. Și, din partea lui, Frederic al II-lea al Prusiei, era de părere că Rușii urmăresc câștigarea Principatelor pentru ei înșii⁴: în sinea lui, regele Prusiei ar fi preferat să le cedeze Austriei, care, de altfel, le-ar putea da în schimbul stăpânirii Belgradului. Cu toate acestea, la 9 Maiu, ambasadorul Prusiei la Petersburg, înștiințând pe suveranul său că: „cedarea Moldovei și a Munteniei Poloniei este o idee cu care s'au deprins aici”, amintea că însuși Frederic o propusese la

¹ Arneth, *Letzte Regierungs-Jahre Maria-Theresiens* II, Viena 1877, p. 310; cf. Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 45.

² Arneth, *l. c.*, p. 310.

³ *Ibid.*, pp. 311-312.

⁴ Raportul lui van Swieten, ambasadorul Austriei la Berlin, 12 Iulie; *ibid.*, p. 314.

24 Mart¹. Și, la 3 Iulie, printr'un ordin către acest ambasador, regele Prusiei stăruie din nou: însărcina pe Solms cu misiunea de a comunica acest proiect Rușilor². În Septembrie³, se mai discuta încă despre aceasta, — Frederic dorind numai împărțirea Poloniei, cumpărată cu orice preț, în paguba vecinilor.

Regele nu face decât să sondeze terenul, fu răspunsul dat de Kaunitz, încă de la 5 August; în fond, el e contra „sistemului de Stat“ austriac. Și apoi nu trebuie să se micșoreze prestigiul față de Turci, arătând prea fățiș sentimente de lăcomie. Aceștia n'ar consimți de sigur niciodată să cedeze Belgradul. Și, dacă ar trebui să recurgă la un act de dușmănie, aceasta ar însemna să piardă pentru totdeauna orice influență la Constantinopol, pentru singurul folos al Rusiei⁴. În aceiași zi Kaunitz înștiința pe van Swieten că, în acest mare moment critic, e decis să împiedece orice act care ar putea primejdui viitorul Austriei⁵: „a sacrifica totul, a risca chiar totul pentru a garanta, trecând peste orice altă considerație, siguranța și liniștea celor cari vor veni după noi“. „Interesul meu este“, adăuga el, referindu-se la

¹ Iorga, *Acte și fragmente*, II, pp. 40-41.

² *Ibid.*, p. 41.

³ *Ibid.*, p. 46.

⁴ Arneth, *l. c.*, pp. 314-5.

⁵ *Ibid.*, pp. 316-7.

138426

intențiile lui Frederic al II-lea, „în același timp, de a-l ținea într'un fel de nesiguranță în ceea ce privește posibilitatea unei învoieli cu Poarta, dacă Rusia ar îndrăzni să se încapățineze asupra unor condiții de pace pe care nu le-am putea admite“¹.

Ecaterina a II-a era hotărîtă să nu restituie Turcilor Principatele². *Ea voia să împartă cu Austria*, sau, dacă poate Curtea din Viena nu admitea o asemenea împărțire, să i le lase cu totul, după cum afirmase Panin însuși, spre sfârșitul lunii Iulie³. Dar adevărata intenție, exprimată în August chiar de Împărăteasă, era să reunească cele două Principate într'un singur Stat, supus sfaturilor ei imperioase⁴. Austria s'ar putea teme de un suveran atât de slab⁵? Din potrivă, el ar opri

¹ *Ibid.*, pp. 317-8.

² „Die Kaiserin Catharina sei fest entschlossen eher das Aeusserste zu wagen als die Donaufürstenthümer der Pforte zurückzugeben“; *ibid.*, p. 359.

³ „Und, wenn Oesterreich gar so sehr davor zurückschreckt die Donaufürstenthümer einer anderen Macht zu Theil werden zu lassen, so wäre es am Besten es nähme dieselben für sich“; *ibid.*, pp. 318-9.

⁴ V. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, Iași 1917, pp. 174-176.

⁵ „Wie könnte ein so mächtiger Staat in dem kleinen Fürsten der künftighin dort regieren werde, einen zu beachtenden Feind sehen?“; raportul lui Lobkowitz, 15 August; Arneth, *l. c.*, pp. 422-3.

năvala Tatarilor, rămași vasali ai Sultanului, în Ungaria, și ar putea ajuta chiar trupele austriece într'un viitor războiu contra Turcilor.

Dar, în cazul acesta, ar fi trebuit, ori să tolereze pe acest vecin, mai puțin dispus decât Turcii să negocieze cu ochii legați asupra soartei teritoriului său, ori să *cumpere stăpânirea Principatelor prin concesiuni în Polonia, cu ocazia unei ciocârtiri care părea că se apropie*. După părerea lui Kaunitz, era preferabil să se susție Poarta contra Rușilor, chiar pe calea armatelor, dacă aceștia din urmă ar voi să rămână pe Dunăre; cu atât mai mult, cu cât convenția citată, din 6 Iulie 1771, asigură în schimb subsidiul de 10.000.000 de piaștri și dreptul de a ocupa Oltenia¹.

Cu toate acestea, la Petersburg domnia siguranta, — de oare ce convenția cu Prusia nu era să fie zădărnicită decât în primăvară, — că un act de ostilitate din partea Austriei ar aduce neapărat după sine intervenția armată a regelui Frederic². Și la Constantinopol, în luna lui Noiembrie, se credea că antagonismul între Ruși și Austrieci a ajuns atât de puternic, încât „Împărăteasa Ecaterina ar putea avea intenția de a propune Porții să *smulgă Austriei Ardealul și*

¹ Hurmuzaki, VII, p. 86 și urm.

² Arneth, *l. c.*, p. 319

*provinciile vecine*¹. La Constantinopol se aşteptau, în schimb, din partea Austriei, care promise acum banii Sultanului, tot sprijinul necesar *pentru ca Poarta să nu piardă nicio fărâcă de pământ*².

Încă din luna lui Decembre, Rusia înştiinţase Curtea din Viena *că va restitui neapărat Principatele, Porţii*³, fără a întrerupe însă negociaţiile care trebuiau să-i asigure, în cas de războiu, sprijinul Prusiei⁴. Cu atât mai mult, cu cât convenţia din 6 Iulie 1771 se făcuse cunoscută la începutul anului următor⁵.

O nouă propunere fu făcută Mariei-Teresei cu scopul de a o convinge că achiziţia Principatelor i-ar fi mai de folos decât cea a câtorva teritorii polone, care ar fi putut fi împărţite nu-

¹ „Dessen Animositaet gar so weit kommen ist dass es vielleicht gar der Pforte den Antrag thun dürfe, dem Hause Österreich Siebenbürgen und die angrenzenden Provintzen abzunehmen“; Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 52.

² „Nachdem die Pforte bereits so grosse Summen Geldes an Oesterreich bezahlet, so wäre es nicht möglich dass dieser Hof sie im Stich lassen und zugeben könnte sie von ihren Provinzien das Geringste verlehre“; *ibid.*, p. 55.

³ *Ibid.*, p. 55.

⁴ *Ibid.*, p. 58 și nota 1.

⁵ *Ibid.*, pp. 59-60. Ideia lui Panin de a despopula Principatele în cazul unui războiu contra Austriei; *ibid.*, p. 60.

mai între Rusia și Prusia. În răspunsul ei, din Februar 1772, ea începe cu frumoase considerații morale asupra sacrificiilor pe care trebuie să le ceară de la conștiința ei pentru a se amesteca în această afacere, de oare ce ea „nu concepe o politică ce îngăduie ca, atunci când doi se folosesc de superioritatea lor pentru a asupri un nevinovat, al treilea, supt pretext de conveniență în present și de prevedere pentru viitor, să imite și să facă aceiași nedreptate. Un prinț nu are altă justificare decât aceea a oricărui alt particular. Să mi se dovedească deci contrariul“¹.

Ea e aliata Turcilor; a primit banul lor; e oare cu puțință să-i atragă acum într'o cursă pentru a-i jăfui, ceia ce ar fi contra „loialității ei fără de pată“, „die mackellose Redlichkeit“, pe care se silește să o respecte! Nu sânt decât

¹ „Ich bekenne dass es mich ein Opfer kostet mich über eine Sache zu entscheiden von deren Gerechtigkeit ich keineswegs versichert bin, selbst wenn sie mitbringend wäre. Ich begreife nicht die Politik welche erlaubt, wenn zwei sich ihrer Überlegenheit bedienen um einen Unschuldigen zu unterdrücken, der Dritte, auf Grund der Konvenienz für die Gegenwart und blosser Vorsicht für die Zukunft, die gleiche Ungerechtigkeit nachahmen und begehen kann und soll. Ein Fürst besitzt keine andere Berechtigung als jeder Privatmann; die Grösse und Stärke eines Staates wird nicht in Rechnung kommen wenn wir alle erscheinen müssen um ihn zurückzugeben. Man beweise mir doch das Gegentheil; ich bin bereit mich zu unterwerfen“; *ibid.*, p. 358 și urm.

două provincii turcești care ar putea să-i convină¹: *Serbia și Bosnia*; dar, despre ele, nu poate fi vorba. Cât despre Principate, acestea sânt rău populate, nesănătoase și nu prea sigure: ar trebui sacrificați mulți oameni și mulți bani. Ea nu vrea nici să jăfuiască, fără compensații, Polonia (!). Statul acesta nenorocit să-și iea prin urmare acest teritoriu de despăgubire: este soluția cea mai puțin rea, din punct de vedere moral: „das einzige und das minder schlechte Mittel zu dem ich mich allenfalls herbeilassen könnte“. Alminteri, „și-ar tăgădui cei treizeci de ani de domnie și s'ar expune la desaprobară Europei întregi“.

Trebuie să ne amintim de aceste declarații atât de precise, atât de nobile, pe un ton atât de categoric și de hotărît, pentru a ni da sama de urâta afacere a răpirii Bucovinei. Este adevărat că, după însăși declarația mamei sale, Iosif, regele Romanilor, „nu părea că le aprobă, fără a le combate, totuși, din nou“².

Împărăteasa recunoștea, de altfel, foarte bine adevăratul scop în care i se oferiau, pentru a treia oară, Principatele române; a o face părtașă

¹ „Die einzigen Provinzen welche passend für uns wären“, etc.; *ibid.*

² „Ich wolte ihnen diese Jeremiade ersparen. Ich lasse dem Kaiser vor, der zwar nicht mit ihr einverstanden zu sein schien, aber die auch nicht mehr bekämpfen wollte“; *ibid.*, p. 360.

unei acțiuni urâte, a unui furt din care ceilalți ar profita, de altfel, mult mai mult decât ea. O și spune formal, lui Kaunitz, la 17 Februar 1772: „orice împărțire este, în fond, nedreaptă și păgubitoare pentru noi. Trebuie să mărturisesc că mi e rușine să mă mai arăt“¹. Austria, mijlocitoare, îndatorată, aliată, poate să-i jăfuiască pe Turci? „Mărturisesc că, în tot timpul vieții mele, nu m'am găsit vre-odată mai neliniștită decât astăzi. Când toate țările mele au fost disputate, eu am resistat cu tărie, sprijinindu-mă pe bună dreptate și pe ajutorul lui Dumnezeu“². Acum, „credința a dispărut pentru totdeauna, deși este cea mai de preț podoabă și adevărata putere a unui suveran față de ceilalți“³. E nevoie oare „să-ți azvârli reputația“ pentru „niște biete țări ca Moldova și Muntenia“, „einen so elenden Vortheil als die Walachey und Moldau“, care trebuie să aducă numai pagube și pierderi? Fiindcă, în mod fatal, Rusia, Prusia și Turcia se vor uni

¹ „Aller Partage ist unbilig in seinem Grund und für uns schädlich. Und muss bekennen dass mich sehen zu lassen schäme“; *ibid.*, p. 364 și urm.

² „Ich bekenne dass, Zeit meines Lebens nicht so beängstiget mich gefunden. Als alle meine Länder angesprochen wurden, steiffete ich mich auf mein gutes Recht und den Beistand Gottes“.

³ „Treu und Glauben ist für alle Zeit verlohren, so doch dass grösst: Kleinod und die wahre Stärke eines Monarchen gegen die Anderen ist“.

contra Austriei nesăţioase, care va fi de râsul lumii. Unde vom mai găsi aliaţi „după o asemenea fraudă“¹?

Însă Împăratul Iosif nu era „convins“. A dovedit-o, de altfel, primind, din trupul Poloniei sfâşiate, bucata cea mare a Galiţiei şi smulgând, apoi, din *cealaltă* pradă care i se oferia, *numai în cas că ar fi refusat pe cea d'întăiu*, Bucovina românească, ce făcea parte din Statele unui aliat, Sultanul, care pe de asupra mai şi plătise pentru aceasta.

Ministrul rus Panin credea, după învoiala avută cu privire la Polonia, că Austria „nu va fi atât de indiscretă, încât să ceară şi Moldova şi Muntenia“². Dar, încă din luna lui Maiu, Kautitz declara ambasadorului rus că intenţia sa era de *a conduce* prin Moldova trupele austriece care trebuiau să ocupe Galiţia³: generalul Rumienţov, comandantul rus, era să fie înştiinţat la vreme. Şi, în acelaşi timp, el arăta ambasadorului convenţia din 6 Iulie 1771 pentru a-l convinge că Austria avea drepturi formale asupra unei anumite părţi din Principate, drepturi pe care, de

¹ „Wer wird nach einem solchen Betrug mit uns sich alliiereu wollen?“

² Iorga, *Acte şi fragmente*, II, pp. 65-6.

³ *Ibid.*, p. 67.

altfel, le părăsise numai pentru a nu ofensa Rusia ¹.

Se știe că, în curând, Congresul de pace s'a deschis în August, la Focșani, și că Turcii au obținut evacuarea Principatelor. Nu se putea câștiga deci nimic pe *această* cale.

Dar Împăratul Iosif nu era „convins” ². Și s'a dovedit în curând după aceea. El a întreprins o călătorie de informații prin Transilvania, și anume spre granița orientală a provinciei, în părțile de către Moldova ³.

Urmează acum chiar textul scrisorii Împăratului către mama sa ⁴, cu data de 15 Ianuar 1773, din Reghinul Săsesc:

„Am văzut tocmai Ciucul și Gurghiul, cu toate pasurile care duc în Moldova și o parte din *ținutul reocupat (sic)*, care e un adevărat pustiu, sămănat cu cei mai frumoși arbori, cari putrezesc însă de atâta neîntrebuințare. Fără îndoială că, dacă, înapoind Moldovenilor (!) aceste părți, — care sânt *destul de întinse*, dar *fără prea multă*

¹ *Ibid.*, p. 68.

² Vezi declarația Mariei-Terezei: „Ich bin nicht stark genug allein die affairen zu führen; mithin lasse jedoch nicht, ohne meinen grössten Gram, selbe ihren Weg gehen“; *Ibid.*

³ Alte acte, cu privire la „răpirea” însăși, se găsesc în Arneth, *l. c.*, pp. 489 și urm.

⁴ Pp. 613-4.

valoare, dacă nu sânt locuite și desțelenite, — s'ar putea obține *colțul acesta care se mărginește cu Transilvania, Maramurașul și Pocuția*“, — aceasta e Bucovina —, „ar fi un lucru foarte folositor, și îndrăznesc să rog stăruitor pe Maiestatea Voastră să deie de gândit și prințului Kaunitz. Aceasta ni-ar înlesni comunicațiile și comerțul, și ni-ar procura debușeuri pentru trupe în cas de războiu, de la o provincie la cealaltă“. Cu atât mai mult cu cât regiunea (spre Zaleszczyk, în Pocuția, se stabiliseră, de curând, postări germani, de religie luterană), „se numește acum *der deutsche Cîrnutou (Cernăuți)-Cercle*“.

Iosif al II-lea înseamnă chiar hotarele ținutului pe care îl dorește: între Rodna din Transilvania, Horodenka, Sniatyn și Zaleszczyk din Pocuția, „Cred că, din punct de vedere militar și politic, aceasta ar valora cel puțin cât Valahia cis-alutană“ (Oltenia, „Valahia-Mică“ sau „Valahia austriacă“, cea câștigată prin tratatul de la Pojarevac, în 1718, pierdută prin cel de la Belgrad, în 1739, și din nou cerută Turcilor, constrânși de Ruși, în 1771). Și, amintind de împărțirea recentă (1772) a Poloniei, el susține că „numai conveniența și, în parte, nevoia, au fost motivul acestei împărțiri. Dar trebuie să ai curajul să sfârșești afacerea pe baza cum a fost începută“. Fiindcă, „îndată ce totul s'a făcut și s'a luat, trebuie să se iea și celelalte lucruri de nimic, dar care sânt esen-

țiale pentru ceia ce s'a luat... Fapta să merite cel puțin osleneala de a o fi făcut; altfel, va fi greșită, neînsemnată și îndoielnică în toate privityile (sic!)“. Dacă acesta nu e cinism, nu știm la ce acțiune politică s'ar mai putea aplica acest termin, fără nedreptate!

Basa negociațiilor este fixată în scrisoarea adresată, la 23 Novembre 1774, — după încheierea tratatului dintre Ruși și Turci, la Chiuciuc-Cainargi — lui Lobkowitz, ambasador la Petersburg, de către Kaunitz, care era foarte dispus să ajute proiectul imperial. Vor trebui presintate ministrului rus, contelui Panin, următoarele argumente: 1. pretenția austriacă este o urmare a vechilor ciocniri de frontieră (*die Gränzstreitigkeit!*); 2. ea este determinată de nevoia unui cordon sanitar contra ciumei (în Moldova, Bucovina se mai numește încă și azi *Cordun*, „Cordon“); 3. este o consecință a stăpânirii Pocuției, careia îi aparține, de drept, acest ținut moldovenesc (de fapt, Pocuția a fost ocupată, încă de la începutul secolului al XV-lea, de Domnii moldoveni, stăpâni ai acestor regiuni a Bucovinei, așa încât Moldova e cea care putea reclama Pocuția, iar nu stăpânii Pocuției ținutul acesta din Nordul Moldovei). De altfel, sfârșia marele ministru al Mariei-Teresei, ocupația, — care începuse acum, „trimitându-și acvilele“, mai târziu, până la Roman, care a trebuit să fie pără-

sit! —, este cea mai bună cale pentru o „negociație pașnică“ cu Turcii¹. De partea lui, Lobkowitz, se temea de noi pretenții ale regelui Prusiei, dar nu se putea opri să nu observe că afacerea aceasta a Bucovinei ia totuși, „cu totul altă întorsătură“, „eine ganz andere Bewandtnuss“². Câteva zile mai târziu, von Solms, ambasadorul Prusiei la Petersburg, raporta aceste argumente, așa cum le căpătase din gura lui Panin: era vorba într'adevăr „de neînțelegerile care durau de mult între locuitorii Ardealului și cei ai Munteniei și Moldovei, pe de-asupra frontierelor reciproce“, și cei de la Viena nu doriau decât o „învoială definitivă“ pe basa, necesară, a ocupației prealabile³.

Panin continua să fie de părere că aceasta e „o lăcomie și o ipocrisie indecentă“⁴. Dar știa totuși că Împărăteasa ar fi dispusă „să împace aceste neînțelegeri, ori printr'un schimb, ori printr'altă dreaptă învoială“⁵.

Mai întâiu, nu se credea că Poarta s'ar învoi ușor la cedarea unui ținut atât de important, pe care noul Domn al Moldovei, Grigore Ghica, îl

¹ Arneth, *l. c.*, pp. 479-80.

² *Ibid.*, pp. 480-1.

³ Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 85.

⁴ *Ibid.*, p. 77.

⁵ *Ibid.*, p. 85; cf. ordinul lui Kaunitz către Thugut, 20 Septembrie; Hurmuzaki, VII, pp. 106-7.

caracterisează în raportul său către marele-Vizir, ca fiind cea mai bogată parte a țării sale ¹. Și de aceia, Kaunitz, la 6 Decembre 1774, de și recomanda Internunciului să fie mai energic în acțiunea pe care o ducea, evident, fără bunăvoință, din pricina „impresiei defavorabile“ ², se arăta dispus să deie în schimb ținutul smuls prin surprindere Mohlovei, în ultimii ani, prin părțile Secuimii: „alles fūr Oesterreich in Besitz genomene walachische Land von dem Piritsker Passe (pasul Brețc, Bereczk) angefangen“, sau vre-un alt ținut de „achisiție“ recentă, prin procedeul „Austeckung der Adler“, „alles neuoccupierte Land von dem Borgoer Passe (pasul Bârgău, lângă orașul Bistrița din Transilvania), in Siebenbürgen angefangen“ ³.

Dar s'a văzut în curând că pot scăpa și mai ieften. Acel nou Domn al Moldovei, Grigore Ghica (ucis la Iași, în 1777, de un trimes al Porții, pentru legăturile sale secrete cu Rușii), nu era „zu haben“; el prețuia integritatea principatului său mai mult decât un dar de bani sau decât o tabachere prețioasă ca aceia care a amuțit îndată scrupulele lui Rumiențov, ale cărui trupe mai ocupau încă o parte din Moldova. Însă pretențiile *particulare* ale demnitarilor turci, a căror opoziție *publică* nu încetase încă, nu erau prea mari.

¹ Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 112.

² *Ibid.*, p. 119.

³ Arneth, *l. c.*, pp. 481-2.

S'au plătit, în total, 10.000 de piaștri dragomanului Curții, Constantin Moruzi, viitor Domn al Moldovei, câteva bacșișuri mărunte funcționarilor de la cancelaria lui Reîs-Efendi, și 3.100 de ducați comisarului hotarnic, care a consimțit să se lase înșelat într'atăta, încât să cedeze o întreagă provincie bogată ca pe o simplă fâșie de teritoriu, destinată trecerii trupelor din Ardeal în Galiția.

D. Werenka a publicat raporturile ofițerilor cari, încă de la sfârșitul anului 1773, au procedat la înstăpânirea prealabilă¹. Să li ascultăm expunerea. Se vede că boieri corupți declarau încă de atunci acestor ofițeri că „județele Cernăuți și Suceava au aparținut odinioară pe de-a'ntregul, Poloniei“, presintând și documente de familie care nu arată nimic mai mult decât luarea în stăpânire a Nordului Moldovei de regele Poloniei, Ioan Sobieski, de la 1686 la 1699. De altfel se și vede din mențiunea lui Turcul (Turculeț) ca staroste în Cernăuți; el îndeplinea aceste rosturi ca ofițer al lui Sobieski. Aflăm prin același raport că ultimul staroste, Francesul Imbault de Manthay², întreținuse legături secrete cu generalul austriac Barko, amestecat de aproape în

¹ *Bukowina's Entstehen und Aufblühen: Maria-Theresiens Zeit, 1. Th., 1771—Juni 1775*, Viena 1892.

² P. 62. Scrisori de-ale sale în *Documentele Callimachi*, II.

afacerea acestei încălcări prin violarea înceată a vechilor hotare ¹. Dacă această Moldovă septentrională a fost restituită în 1699 prin pacea de la Carlovăţ, care a dat Poloniei fortăreaţa Cameniţa, cea ce a căpătat Moldova n'a fost un *dar* de pământ polon. Ofiţerul de Stat-Major care o afirmă, von Mieg, vorbeşte cu despreţ de „această naţie ignorantă“ („*der ignoranten Nation*“), dar el însuşi ignora fapte de cea mai mare importanţă pentru ţara lui, care nu aveau nicio sută de ani de vechime.

La început, fusese vorba de o linie de hotar mergând „de la Hotin la Cernăuţi, prin pădurea Bucovinei“, — aceasta fiind odinioară întinderea, la Sudul Pocuţiei ² —, dar mărturisiau totuşi că doresc o „*Austeckung der Adler*“ „supt pretextul (*unter dem Namen*) unor rectificări de frontiere“ ³. Mai erau, apoi, şi „savanţi“, de felul maiorului von Seeger, cari ştiau sigur că „Sarmaţia sau Polonia se întindea, în cele mai vechi timpuri, mult mai departe decât astăzi, adecă până la Ocean (!), la Marea Neagră şi la Dunăre“ ⁴! În Mart 1775 a venit ordinul de a lăsa „o frontieră nedeterminată“ ⁵.

¹ Iorga, *Documentele Callimachi*, II, p. 62.

² *Ibid.*, p. 64.

³ *Ibid.*, p. 65.

⁴ *Ibid.*, p. 73.

⁵ *Ohnentschiedene Gränze*; *ibid.*, p. 89.

Se jucau de altfel, și cu sensul frontierelor Podoliei, „podolische Gränzen“, de care fusese vorba cu ocazia tratatului de pace de la Carlovăț, ca punct de plecare a liniei Carpaților, de-a lungul frontierei moldovene¹, și în terminul acesta vag credeau că regăsesc noțiunea Pocuției. De fapt, nu mai așteptau decât un singur lucru pentru a înfige mai departe stâlpii de hotar: plecarea Rușilor, cari se găsesc încă la Sadagura, lângă Cernăuți, pacea nefiind încheiată încă². Curtea din Viena trimesese ordine precise să nu se facă un singur pas înainte de plecarea trupelor Împărătesei³. Bacșișul destinat comandantului lor trebuie să aducă numai îngăduința acestuia pentru lucrările de cartografie, menite să fie, bine înțeles, ascunse cu desăvârșire Turcilor; pe cari se pregăteau să-i despoaie⁴. De altfel, încă din Iulie 1774, se lucra spre Apus, până la mănăstirea Sucevița, ca într'o țară care ar fi aparținut acum, legal, Împăratului⁵.

Îndată după pace, Mieg, care făcuse pe cont propriu o călătorie de informații până la Iași, era de părere că județele Cernăuți și Suceava trebuie ocupate pe de-a'ntregul „supt pretextul

¹ *Ibid.*, p. 83.

² *Ibid.*, p. 93.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, p. 94.

⁵ *Ibid.*, p. 97.

de a ni asigura hotarele contra vagabonzilor cari se împrăştie de obicei după încheierea păcii, şi mai ales contra voluntarilor valahi (adecă: moldoveni) ai armatei ruseşti“¹. El credea chiar că, în modul acesta, ar putea fi scutiţi de tot riscul şi de toate încetinilele negociaţiilor cu Poarta, fiindcă teritoriul reclamat ar fi putut fi căpătat de la Ruşi înainte de încheierea păcii şi pe baza drepturilor imperiale şi regale legate de dânsul²; Ruşii s'ar putea mulţami numai cu „gloria“³!

Încă din 8 August, fusese comandată de la Viena predarea sumelor de bani necesare şi a celorlalte daruri. Brigăzile generalilor Splény şi Kiss erau gata în orice moment să pună planul în execuţie⁴. Dacă îngăduirea Rusiei nu putea fi căpătată în mod oficial, în schimb mareşalul-şef în Moldova nu era insensibil la metoda orientală a linguşirilor⁵. De altfel, nu era vorba, — aceasta i se va spune şi lui, — decât de măsuri defensive contra Turcilor, cari trebuiau să

¹ *Ibid.*, p. 110.

² „Abtretung dieses Theils von denen Russen noch vor dem Friedens-Schluss, vermög darauf haftenden kk. Rechten.“

³ *Ibid.*, p. 110.

⁴ *Ibid.*, p. 114.

⁵ *Ibid.*, pp. 113-4.

fie de folos, dacă se presintă ocazia, chiar și Rusiei¹.

Încă de la 24 August, Barko anunța consimțământul lui Rumiențov, care, îmbolnăvindu-se îndată după aceea, nu putea continua negociațiile cu Turcii pe baza preliminarilor hotărâte dinainte². Aveau de gând, dacă generalul nu și-ar mai putea relua funcțiile, să presinte chestia față de succesorul lui ca pe o simplă restituire a „adevăratelor frontiere, basate pe documente, ale Pocuției“³. „Toată frontiera moldovenească era ocupată, de-a lungul, de trupele împărătești“⁴: ele puteau deci înainta în orice moment. Ceia ce au și făcut în mai multe locuri, la 31 August, fără nicio declarație către autoritățile moldovene sau către populația, mai curând indiferentă, după atâtea schimbări de stăpânire și atâtea nenorociri; a doua zi, Mieg își data „foarte supusul raport“, „unterthänigste Meldung“, al acestei violări a frontierelor turcești în plină pace, prietenie și alianță, din Cernăuți, care de acum înainte era să se cheme „Czernowitz“⁵.

Nu mai rămânea acum decât să „întindă“

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*, p. 115.

³ „Die wahren Gränzen von Pokutien vermög Urkunden“; *ibid.*, p. 115.

⁴ *Ibid.*, p. 117.

⁵ Barko scria: Csernaut; *ibid.*, p. 127.

„Cordonul“ și să „pregătească“, să „seducă“ pe cei cari puteau pune vre-o piedecă¹.

Boierii însă (Ghica-Vodă nu căpătase încă numirea oficială), nu întârziară să proteste în toate chipurile contra acestui act de nejustificat: Gheorghe Beldiman și Sturza, starostele Cernăuților, aduseră scrisoarea Consiliului suprem al țării, locotenenții princiare, care cerea un răspuns la aceste trei întrebări: „1) de la cine a plecat ordinul pe care l-au executat trupele, înaintând; 2) pentru ce această înaintare de trupe; 3) ce sens pot avea semnele împlântate în județul Suceava“². — S'a lucrat din ordinul Împăratului; se cere „garantarea frontierelor noastre și a acestor ținuturi contra primejdiei de ciumă și a invasiilor din partea vagabonzilor“ și, în sfârșit, „semnele“ au numai un sens „geometric“ și cartografic, — acesta a fost răspunsul lui Mieg, găsit prin propriile sale mijloace intelectuale. Bine înțeles, acesta nu putea convinge, nici liniști pe nimeni. Din partea sa, Pașa din Silistra întreba pe Rumiențov, ce se găsea la Focșani, care e caracterul acestei noi invasii, „cum s'a întâmplat și care sânt motivele care au pricinuit-o“³. Ară-

¹ *Ibid.*, p. 124.

² *Ibid.*, pp. 128-9.

³ *Ibid.*, p. 130.

tându-și uimirea, generalul adăuga, pe un ton foarte nevinovat, că Principatele au fost acum restituite Porții, uitând numai faptul că nu i le predase încă ¹.

La 16 Octombrie, Mieg informa pe comandantul Galiției de răspunsul pe care îl dăduse delegaților Divanului, mărturisind în același timp că *se demascase* astfel ². El grăbia lucrurile, și, de fapt, la mijlocul lui Septembrie, Austriecii ajunseseră la Câmpulung și Dorna, și chiar la Suceava ³. Comandantul Galiției, menționat mai sus, anunța, în sfârșit, la 24 ale Iunii, că „ocuparea completă a Cordonului moldovean ⁴“ va fi terminată la 25 ⁵. Întrebuințaseră pentru aceasta și trupe românești din Ardeal, cele ale regimentului al doilea muntean ⁶. O lună mai târziu, generalul Splény, care comanda în regiunea „Cordonului“, primia ordinul de a proceda la o nouă „Adlers Austeckung“, de la Nistru, prin târgul Siretiului, până la granița ardeleană ⁷.

¹ *Ibid.*, p. 131.

² „Und somit mich in der Sache demasquiert“; *ibid.*, p. 135.

³ *Ibid.*, p. 136.

⁴ „Die vollkommene Besetzung des moldauischen Cordons.“

⁵ *Ibid.*, p. 138.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, p. 151.

Din partea Rușilor, afacerea aceasta, pe care însuși Kaunitz o considera ca „scabroasă“ („höckle“; *heikle*), nu provocase nicio împotrivire. Rumențov nu făgăduia nimic Marelui-Vizir, care vorbea de o intervenție posibilă din partea mareșalului; de altfel, acesta nu primise niciun ordin de la Petersburg, și ajutorul său austriac, Barko, explica tăcerea aceasta prin puțina importanță a subiectului: „Curtea va trece peste ea, ca peste un lucru fără importanță“¹. Părăsind Moldova, în Decembrie, generalul rus mărturisia că a crezut că poate „Curtea sa ar fi dorit ca a noastră să fi ocupat toată Moldova“². Cât despre Ghica-Vodă, erau hotărâți a-l înștiința că el nu are cuvânt aici, de oare ce ei vor negocia direct cu Poarta³. Motivul vechiului drept pocuțian fu prezentat și la Petersburg, în Decembrie⁴.

Turcii nu ocupaseră Hotinul, în care Austriecii își instalaseră trupele. Și, atunci când un Pașă, urmat de câteva sute de soldați turci, s'a prezentat pentru a reclama fortăreața, s'au prefăcut că vreau să-i răspingă. „Sântem doar prieteni vechi“, li-a atras atenția Pașa. „Fără îndoială,

¹ „Der Hof als eine kleine Sache wird übergehen wollen“; *ibid.*, p. 153.

² „Dass sein Hof hätte haben wollen dass der unsrige die ganze Moldau occupiren solte“; *ibid.*, p. 165.

³ *Ibid.*, p. 172.

⁴ Iorga, *Acte și fragmente*, II, pp. 85-8.

prieteni cinstiți (*rechtschaffene*)“, a răspuns ofițerul împărătesc. — „Dar nu a fost faptă prietenească; să vă înstăpâniți pe această parte din Moldova.“ — „*Fiecare își iea partea lui*¹, și aceasta nu poate strica vechea prietenie!“

Încă de pe la mijlocul lui Ianuar 1775, Poarta, informată prin Ghica de întinderea provinciei smulse principatului Moldovei, intervenise, cu toată energia, pe lângă Thugut. S'a întâmplat însă că Internunciul nu primise, în această privință, niciun ordin, și i-ar fi trebuit două săptămâni pentru a căpăta un răspuns de la Viena; cel puțin, aceasta e ceia ce „spera“ și el². Ambasadorul Franciei se oferia să intervină, și Frederic al II-lea, din partea lui, părea încântat; se rostia chiar în felul următor: „*Austria are totdeauna poftă să se întindă cât mai mult și să șterpelească tot câte ceva de la vecinii ei*“ („*Österreich hat immer Lust sich zu vergrößern und seinen Nachbarn etwas wegzuschnappen*“³).

În Februar 1775 încă, Austria trebuie să se hotărască a negocia cu Turcii, la Constantinopol, cu glas scăzut însă, fără să mai invoce convenția de la 6 Iulie 1771⁴. În schimb, ei încercară să se

¹ „Ein jeder nihmt das Seinige“; Werenka, *l. c.*, p. 174.

² Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 94.

³ *Ibid.*, pp. 94-5.

⁴ *Ibid.*, p. 96 și urm.; Hurmuzaki, VII, p. 128 și urm.

coboare până la Neamț, Roman și Botoșani, ceia ce însemna o bună jumătate din Moldova¹. Dar, cum Europa întreagă era de partea Turcilor și cum ulemalele, cu muftiul în frunte, începuseră a se răzvrăti, Împăratul însuși interveni pentru a pune capăt lăcomiei nesățioase alor săi; el întreba, la 27 Mart, dacă, în cas că acest „județ moldovenesc sau *Bucovina*“ n'ar putea fi redus, *nu este vre-o parte care ar putea fi restituită*, pentru a sili astfel Poarta să cedeze restul². Mieg binevoia, la 10 April, să admită restituirea câtorva sate³.

În felul acesta se ajunse la convenția de la 7 Maiu, care acorda ceia ce era necesar pentru a face legătura între Ardeal și Galiția, nu fără a menționa vechile conflicte de frontieră care trebuiau să motiveze, față de Turci, o cesiune teritorială. Dar încă nu se precisa natura acestor „ținuturi cuprinse de o parte între Nistru, hotarele Pocuției, Ungariei și Ardealului“, după indicațiile hărții austriece, „adoptată“ de Poartă.

¹ *Ibid.*, p. 122.

² „Welcher Teil des neu-occupirten Moldauer-Districts oder Buccowina genannt am Leichtesten und mit dem mindesten Nachteil hindangegeben werden könnte, und dadurch für den übrigen die freundschaftliche Einwilligung von der Pforte zu erhalten“; Werenka, *l. c.*, p. 176.

³ *Ibid.*, pp. 176-7.

Și menționarea „usurpărilor succesive“ făcute de Români (!) în alte părți de hotar deschidea o portiță spre noi revendicații.

Dar „afacerea“ nu se terminase încă.

Un „comisar“ trebuia să fixeze hotarele noii provincii, și Tahir-Aga, numit îndată după aceea, nu avea nici pretenția, nici dorința de a trece drept incoruptibil. Kaunitz, căruia Panin îi caracteriza cu asprime „viclenia și lipsa de sinceritate, ca și dorința de a înșela buna credință a celor cu cari negocia“¹, știa perfect la ce se poate aștepta. Trebuia să profite de venalitatea acestui funcționar pentru a mai „rotunji“ acest ținut moldovenesc, care fusese presintat străinătății, și la Berlin, ca o fâșie de „trei sau patru târguri și unsprezece sate, restul fiind compus din păduri și râpi“².

După ratificarea acordată de Poartă, la 6 Iunie, supt amenințarea celor 60.000 de soldați pe cari Austria pretindea că i-ar fi adunat în Ungaria, ei s'au și pus pe lucru. Se știa, după neînțelegerile care se iviseră între delegații Porții și ai Austriei, că aceștia vor hotărî în curând pe cei d'întăiu să fie mai împăciuitori. Toate silințele lui Lucachi della Rocca, represintantul Domnului

¹ Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 117.

² *Ibid.*

Moldovei, nu izbutiră să recheme la datorie pe olișerii turci. Generalul Barko era evident mai tare decât concurenții săi. Au mers până acolo încât au cerut și pădurea cea mare a Hotinului, iar, în schimb pentru această pretenție, la care s'au învoit să renunțe, câștigul li-a fost mărit cu alte nouă sate. Convenția de la 12 Maiu 1776 era mai prielnică „usurpatorilor“ chiar decât actul care fusese încheiat cu un an mai înainte. Și, în curând, ei vor răsplăti Poarta, trezind din nou vechile pofte asupra celor cinci județe ale Olteniei !

Austria izbândise, câștigând astfel un teritoriu de 10.000 de kilometri pătrați și 75.000 de locuitori. Însă valoarea morală a operei sale este înfierată în de ajuns prin următoarele cuvinte, rostite, la 4 Februar 1775, de însăși Împărăteasa Maria-Teresa :

„Sântem cu totul nedrepti în ceia ce privește afacerile moldovene... Mărturisesc că nu știu cum ne vom descurca, însă cu greu va fi într'un chip onorabil, și aceasta mă întristează nespus de mult“¹.

¹ Arneth, *l. c.*, p. 489. V. scrisoarea din 25 Maiu către Kaunitz, în care-i aprobă purtarea, însă afacerea „kostet wenige Sorgen“ și, mai târziu, la 16 Iulie, complimente pentru negociațiile pe care le-a dus „glorreich zu Ende“.

II.

Întăile vicisitudini ale Românilor în Bucovina austriacă.

Organisația religioasă a provinciei.

Am văzut în ce împrejurări de fraudă adevărată și de mișească înșelătorie Moldova de Miază-noapte, care a fost botezată, în folosul cauzei, cu numele, nou, de „Bucovina“, fu cerută Turcilor, cari nu aveau dreptul de a dispune de dânsa, și anexată Austriei, la sfârșitul unui războiu la care ea nu luase parte. Noua stăpânire nu a găsit în această provincie, care nu constituia o unitate politică și nu avea nici tradiții anumite, fiind doar un teritoriu delimitat pe nedrept după clipa acestei aventuri care a fost ocupația, nicio organizație, nicio forță în stare a-i rezista, a o sili la concesi și a recunoaște drepturi, decât numai Biserica ¹.

¹ V. pentru întregul capitol frumoasa carte a d-lui I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, București 1916.

De fapt, Biserica aceasta avea, în momentul unei astfel de „Erwerbung“, doi șefi: Mitropolitul, represintat printr'un delegat stabilit la Suceava, — un „dicheu“, *dikaios*, după moda grecească —, și episcopul de Rădăuți, sufragant al Mitropolitului, al cărui Scaun, înființat încă din secolul al XV-lea, era unul dintre cele mai vechi ale Moldovei. Mitropolitul trebuia hotărît să-și părăsească total drepturile sale, iar episcopul, încă de acum îndepărtat de la vechea lui reședință, va fi așezat la Cernăuți, — mic târg de graniță, locuit de o mână de Evrei și de câțiva cărauși români, în mahalale —, care fusese preferat Sucevei, Câmpulungului și Siretiului, fiindcă era localitatea, de o oarecare importanță, cât mai depărtată de Moldova aceasta, pe care căutau a o face uitată.

La 24 April 1781, mitropolitul Gavriil Calimachi se hotărî să semneze o convenție care-l despoia de orice autoritate față de provincia românească pierdută¹. De fapt, el nu făcea decât să recunoască o situație existentă, de oare ce cârmuirea oprise acum „orice legătură și dependență, oricare ar fi numele ei, a întregului cler indigen cu clerul străin, raporturile mănăstirilor din țară, ale stareților lor și ale tuturor comunităților, organizațiilor și șefilor religioși cu numitul cler, ca și orice

¹ Wickenhauser, *Radautz*, p. 45 și urm.

atârnare anterioară a preoților și călugărilor din provincie față de șefii lor de peste hotare“¹. Fără a se preocupa de pretențiile posibile ale Patriarhului din Constantinopol, pe care, pur și simplu, le-au ignorat, cum au făcut, cu un veac mai înainte, și în ce privește Ardealul², s'a procedat la elaborarea, — de către generali și funcționari civili, fără a consulta o singură dată vre-un prelat român, — a noului regulament al acestei Biserici, anexată și ea. Apoi, s'au făcut cunoscut principiile noii Constituții și bătrânului episcop, dându-i în același timp porunca de a-și muta Scaunul.

Raportul guvernatorului Enzenberg constată blândeța, devotamentul aceleuia față de Împărat, respectul pentru ordine, ca și faptul, favorabil, că nu mai are decât câțiva ani de trăit; el îi încredințase de dragostea sa pentru legalitate și pentru „adevărata creștinătate“, admițând că acești călugări, — cari depindeau, de altfel, numai de Mitropolit, și al căror spirit, în sensul reformei, de curând introdusă în Moldova de Rusul Paisie, putea să-i displacă —, sânt sămânță de răscoală, și-i asigura că poporul nu s'ar tulbura prea mult dacă în sfârșit s'ar „regularisa“ situația

¹ *Ibid.*, p. 47.

² V. Iorga, *Istoria Românilor din Transilvania și Ungaria*, II.

acestei tagme monahale, care-i este antipatică; în definitiv, orice i s'ar fi propus episcopului, patronagiul și controlul laicilor străini, secularizarea administrativă totală a Bisericii sale, ar fi primit întreaga lui aprobare¹. Cum, fără îndoială, nu era inaccesibil la considerații bănești, el ar fi cerut confiscarea bunurilor Mitropolitului moldovean, a cărui autoritate nu mai putea fi admisă, cu atât mai mult, cu cât de atâta vreme el nu-și mai visitase subordonații și nu luase parte reală la administrarea religioasă a unui ținut în care, am adăuga noi, întrarea i-ar fi fost, aproape cu siguranță, interzisă.

Enzenberg presintase un întreg program spre aprobarea, sigură în împrejurările acestea, a prelatului: reducerea numărului călugărilor, desființarea schiturilor, care țineau de marile și bogatele așezăminte datorite cucerniciei vechilor Domni români și a sfetnicilor lor, boierii; administrarea tuturor veniturilor de funcționari aparținând societății civile germane, care se instala în țară, procurând mănăstirilor ceea ce era strict necesar pentru întreținerea lor; dreptul pentru cârmuire de a scoate din funcție pe stareți sau egumeni, ai căror succesori vor fi, de acum încolo, aleși „în prezența personalului administrativ al provinciei, a tuturor călugărilor și a

¹ Wickenhauser, *Radautz*, pp. 49-50.

«doi egumeni vecini», Împăratul având privilegiul confirmării; bisericile vor avea un personal compus din, cel mult, un preot, un capelan și doi servitori, fiecare parohie putând să cuprindă cel mult o sută de case, ceea ce înseamnă a reduce foarte vădit și rolul clerului mirean. Și era vorba acum și de restrângerea scutirii acestui cler de dările țării. În sfârșit, episcopul nu va putea porunci, nici hotărî nimic fără colaborarea, care trebuia să-i fie peste măsură de neplăcută, a unui Consiliu, a unui Consistoriu.

În tot acest zel pentru adevărata creștinătate era, bine înțeles, vorba de interesele fiscului, Austria secolului al XVIII-lea fiind în primul rând un imens așezământ fiscal în folosul Casei arhiducale și al acoliților ei, nobilii. În afară de aceasta, se mai urmăria, evident, și un alt scop: acela de a rupe toate legăturile cu Moldova și de a micșora, dacă nu de a distruge, orice element capabil de a atrage după sine orientări care puteau fi primejdioase. Iată de ce membrii clerului din Bucovina erau împiedecați de a se duce la Iași pentru procesele cu privire la pământurile pe care Mitropolia le mai avea încă dincolo de granița cea nouă. Consimțiau chiar să renunțe la posesiunile episcopatului de Rădăuți în „țară turcească“, numai pentru a nu întreține legături cu acest teritoriu de a cărui

vecinătate, ca supuși credincioși, toți trebuiau să uite. Orice export de monedă într'acolo trebuia interzis. Și importul cărților bisericești, necesar deocamdată, era privit cu o mare bănuială ¹.

Legăturile cu Moldova românească ar fi putut fi înlocuite prin altele, noi, cu Românii din Ardeal. Dacă acolo, în afară de Blaj, reședința episcopului unit cu Biserica romană, încă nu se tipăreau cărți de rugăciune ², exista însă, de la 1760, o organizație națională a Bisericii ortodoxe, cu un episcop sârbesc, cu secretarul, agenții și consiliile ei provinciale ³. Este adevărat că această concesie a Curții în favoarea celor ce țineau de legea veche era departe de a-i fi mulțămît pe de-a'ntregul și că răscoalele țărănești, provocate, de fapt, de serioase motive politice și sociale, erau la ordinea zilei. Cu toate acestea, ar fi fost de folos reunirea noii Biserici reformate de Împărat cu cea pe care Luminăția Sa o acordase acum Românilor cari aparțineau Coroanei Sfântului Ștefan. Totuși nu s'a făcut nimic; esențialul nu era de a crea o Biserică bine rânduită, „într'adevăr creștină“, ci de a isola această mică insulă românească între noile

¹ *L. c.*, pp. 51, 53.

² V. Iorga, *Istoria Românilor din Transilvania și Ungaria*, II.

³ Totuși unele cărți ardelenene au fost importate în Bucovina; Nistor, *I. c.*, p. 6.

achiziții polone ale Casei de Austria pentru a înăbuși pe încetul, într'o închisoare bine căptușită cu „rescripte“ și cu ordine, viața națională a unui popor „înapoiat“.

În curând, episcopul trebui să-și părăsească vechea reședință de lângă biserică, frumoasa și largă biserică datând din secolul al XV-lea și care fusese restaurată în secolul al XVI-lea, din grija lui Alexandru Lăpușeanu, Domnul Moldovei. La Cernăuți, el fu găzduit la fratele său, un boier mic, iar catedrala lui era o simplă baracă; se mai vede și azi, în mahalaua Clocușica, această biată înjghebare¹ pe care familia lui o ridicase de curând. El se supuse decretului din 21 Decembre 1781 care pretindea să stabilească această chestie de mare și decisivă importanță care era desființarea unei eparhii și înființarea alteia, aceea a „Bucovinei“, fără nicio participare a Patriarhului, șef ierarhic al tuturor Bisericilor orientale. Procedară aici ca și în Transilvania, în același spirit austriac tradițional și conform noilor tendințe ale epocii reformatoare, în sens laic revoluționar, a lui Iosif al II-lea. Episcopul, deci, era un simplu funcționar bisericesc, nevoit să se supună ordinelor unui „Landesherr“, suveran al provinciei. El nu depindea decât de

¹ Nistor, *l. c.*, p. 5.

autoritatea supremă a acestui suveran, fiind, supt raportul ierarhic, un „episcop *exemptus* al Bucovinei“, adecă șef al unei eparhii prin voința doar a Împăratului, care îi interzicea orice legătură cu însuși corpul Bisericii sale. Mănăstirile însă trebuiau să i se supună, și nimeni altul nu avea dreptul de a supraveghia administrarea domeniilor bisericești în Bucovina. Abia în 1783 reclamațiile Sârbilor, cari se bucurau de multă trecere în Monarhia austriacă, reclamații pe care le bănuim ușor, aduseră recunoașterea autorității mitropolitului de Carlovăț, dar numai supt raportul dogmelor, fără nicio puțință de a se amesteca în afacerile administrative ale provinciei¹, episcopul bucovinean având dreptul de a lua parte la alegerea acestui Mitropolit.

De fapt, situația acestei noi Biserici față de Mitropolie era perfect asemănătoare cu aceia a Bisericii, de curând creată și ea, a Românilor din Ardeal. În aceastălaltă țară românească însă, episcopii ei înșii erau Sârbi; în Bucovina se mărgeniră a da prelatului român, care se încăpățina să trăiască, un ajutor sârb, și anume pe arhimandritul Ghedeon Nichitici, care fusese acum recomandat ca succesori al episcopului ardelean, Dionisie Novacovici. După instalarea lui Ghedeon în noua sa funcție, un Român din

¹ *Ibid.*, p. 6; această măsură fu lărgită în 1786.

Feldioara, în Ardeal, un cunoscut ticălos, primi însărcinarea de a funcționa drept consilier al episcopului, „dispensat“. Dar, cum el dispăru definitiv după un nou scandal, se vorbea de înlocuirea lui prin cel care era să fie al treilea episcop de naționalitate sârbă pentru Românii din Transilvania, Gherasim Adamovici, însă de data aceasta o energică protestare a bătrânului Dosoftei făcu să înceteze o tutelă umilitoare, de care credea că se poate dispensa¹.

În același timp se urmăria ideia de a micșora importanța mănăstirilor. Am arătat în *Istoria Românilor din Transilvania și Ungaria* motivele pentru care mănăstirile erau văzute cu ochi răi de Guvernul austriac; acesta le considera drept adevărate vizuini ale schismei grecești militante, ca adăposturi totdeauna deschise agitatorilor veniți de peste munți, ca fortăreața neclintită în care mai rezista vechea tradiție. Enzenberg, atotputernicul guvernator, luă, îndată după anexare, măsuri pentru îndepărtarea celor mai suspecti dintre egumeni; fură izgoniți cei de la mănăstirile Voroneț și Sânt-Ilie, amândouă ctitorii ale lui Ștefan-cel-Mare, egumenul de la Solca, înălțată de Ștefan Tomșa, și cel de la Humor, ctitorie mai veche, fură nevoiți să se retragă în mănăstirile

¹ I. Nistor, *l. c.*, pp. 7-8.

lor și să se pocăiască. Cu atâta asupririle nu se sfârșiră; aveau de gând să se lepede nu numai de acești principali acușați, ci și de câțiva membri din clerul inferior. Numai starețul de la Moldovița putu să între în grațiile stăpânului.

Totuși, acesta nu era decât prologul pentru cârmuirea împărătească.

De data aceasta, episcopul, care nu era moșneagul barbar și târîtor pe care și-l închipuiau, se împotrivi cu toată dârzenia. Merseseră până acolo încât îi ceruseră să iea inițiativa în ce privește secestrul „bunurilor bisericii sfântului Gheorghe din Suceava“, aparținând mitropolitului Moldovei, și Mitropolitul acesta răspunse ironic că nu cunoaște o biserică cu acest nume, având proprietăți în Bucovina și că, în ce privește patrimoniul Mitropoliei, el declară că nu-l poate înstrăina¹. Voiră apoi să despoaie sediul episcopal de curând creat în provincia anexată de pământurile pe care le stăpâna, ca prelungire a episcopiei de Rădăuți; i se oferia în schimb un salariu de funcționar care i-ar fi îngăduit să-și vadă numai de îndatoririle lui religioase². În indignarea și în desnădăjduirea sa, el scrisese guvernatorului, în acești termeni de o mare și simplă elocvență: „Rădăuții este episcopia cea

¹ Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei*, p. 309.

² Wickenhauser, *Radautz*, p. 67.

mai veche din întreaga Moldovă și, dacă acest popor nevinovat ar vedea că eu despoiu episcopatul de toate bunurile sale și-i îndepărtez pământurile pe care le-a avut întotdeauna, astfel încât toate drepturile și tot ajutorul ar fi să-i lipsească de acum înainte, aș putea fi luat drept cel mai mare monstru și barbar și viața mea însăși ar fi totdeauna în primejdie. Toți vecinii confesiunii mele și poporul, atâția din cler și dintre laici, ar trebui să mă considere ca pe cel mai vinovat dintre călcătorii datinelor lor, și câtă prețuire aș mai putea aștepta eu oare, de la enoriașii miei? ¹“. Familiile donatorilor ar putea avea unele pretenții, și țărani sânt prea obișnuiți cu o „libertate deplină“ pentru a admite asemenea măsuri de ordin administrativ ². Nu poate, spunea el cu lacrămile în ochi, să-și lase vechea reședință, de care „e legat de aproape treizeci de ani“, petecul său de pământ și cei câțiva țărani cari trăiesc acolo. Îl calificară atunci drept un bătrân incapabil de a înțelege noul spirit al vremii, drept „un bun preot în stil moldovenesc“ ³.

Dar toată opoziția aceasta nu reuși să scape mănăstirile de prăpădul care le amenința. O comisiune, din care făcea parte și un boier liber-cugetător, Vasile Balș, isprăvisese acum o anchetă,

¹ Fr. A. Wickenhauser, *Molda (Radautz)*, p. 73.

² *Ibid.*, pp. 73-4.

³ *Ibid.*, pp. 78, 96-7.

ale cărui rezultate erau foarte defavorabile călugărilor. Nu voiau să li lase nimic, petru a nu-i distrage de la chemarea lor, decât „o grădină mică în care să se plimbe“. Enzenberg ar fi voit să păstreze numai trei mănăstiri mari: Moldovița, Sucevița, — cu splendidele fresce de la sfârșitul secolului al XVI-lea, care au trezit admirația d-lui Strzygowski, — și Putna, unde se odihnesc rămășițele lui Ștefan-cel-Mare¹, — și el fixă cu precizie până și numărul călugărilor pe cari consimția să-i tolereze. Marea mănăstire Dragomirna, ctitoria mitropolitului artist Anastasie Crâmca, fu suprimată, „fiindcă se găsește aproape de frontieră“, în primul rând, și apoi fiindcă și călugării se bucură de o reputație proastă. Fură închise până și schiturile și singura mănăstire de maici care mai rămăsese, la Pătrăuți².

Când, către sfârșitul anului 1783, secularizarea bunurilor care aparțineau mănăstirilor fu anunțată Consistoriului, o protestare energetică răspunse la această încălcare nelegiuită și nedreaptă. Sprijinul lui Nichitici, ajuns episcop al Transilvaniei, și cel al Mitropolitului sârb, fu cerut cu stăruință; li se răspunse însă că Împăratul, preocupat numai de binele Bisericii, nu se gândește la o confis-

¹ *Ibid.*, p. 98.

² *Ibid.*, pp. 91-2, 110, 114-5.

care, ci doar la o secestrare administrativă¹. Numai decât stareții tuturor mănăstirilor mari, până și cel al Moldoviței, de care cârmuirea era atât de mulțămită, declarară că vor să părăsească țara pentru a merge să regăsească în Moldova pe cei ce-i precedaseră în exil; dar numai doi dintre acești prelați, urmăriți de Guvern și pedepsiți de Consistoriu, se expatriară, de fapt².

Acum se putea începe opera de regularizare a clerului, de care atât de mult se vorbise. Din Maiu 1785, începea administrarea civilă a fondului mănăstirilor; regularizarea chiar, fu decretată de Iosif al II-lea la 29 April 1786, impusă episcopului și confirmată apoi la 29 April 1789. Mai fuseseră și înainte protopopi în Moldova, dar mai degrabă ca locțiitori ai episcopilor decât ca șefi religioși ai județelor³; acum se crează provincii administrate de protopopi, șase, ca în Ardeal, două vicariate (în afară de postul de vicar-general) pentru ținuturi având un caracter deosebit, cum erau Câmpulungul Moldovenesc și Câmpulungul Rusesc. Numărul parohiilor fu redus la jumătate, și fusese vorba chiar să se păstreze

¹ „In die Verwaltung übernehmen“; *ibid.*, p. 102.

² *Ibid.*, p. 104 și urm.

³ Vicarii existau și înainte, ca „protoierei“ și „vicari ai protopopiei“; Marian, *Inscripții*, I, p. 69. Un „protopop“ Izichia; *ibid.*, p. 23 (în Domnia lui Vasile Lupu; pp. 54, 65). Tot astfel era în 1681 un „protopop al Sfintei Mitropolii în orașul Suceava“.

numai nouăzeci de preoți. Ca și în Ardeal, laicii fură admiși în Consistoriul episcopului, constituind chiar jumătate din adunare. Împăratul era patronul Bisericii întregi, și fiecare parohie își avea propriul ei patron; aceștia aveau dreptul de a numi pe membrii clerului, încredințați protecției lor¹. Numai cele trei mănăstiri alese de guvernator supraviețuiră peirii marii vieții călugărești din Bucovina. În ceia ce privește veniturile pe care le aduceau pământurile dăruite odinioară de Domnii români ai țării, acestor așezăminte menite să li pomenească numele și să asigure rugăciuni pentru sufletele lor, acestea fură menite pentru „biserică și școală“, — indiferent ce biserică și ce școală, întrebându-se indiferent ce limbă, în slujbă și în învățământ —, „și, cât despre prisos, pentru binele clerului, religiei și umanității“, acea umanitate la care vechii donatori nu se gândiseră decât supt raportul propriei lor naționalități, aceia chiar căreia noii stăpâni ai țării îi găteau acum peirea. În zădar Iosif al II-lea declarase, în 1781, că nu poate fi vorba decât de o întrebuintare „în folosul coreligionarilor și în provincia chiar în care au fost secularisate mănăstirile“².

¹ V. Nistor, *l. c.*, pp. 11-2.

² C. Morariu, *Kultur-historische und ethnographische Skizzen über die Rumänen der Bucovina*, p. 27.

Școala românească, de parohie și de mănăstire, exista acum în Bucovina, — ca și școala „de-
cilor“ ambulanți¹, — și ei i se datorește acea
frumoasă caligrafie și acea perfectă ortografie
prin care se deosebesc toate inscripțiile, notițele
și manuscriptele redactate pe vremea aceia în
țară. Era chiar, la mănăstirea Putna, de curând
reformată de unul dintre cei mai demni de ve-
nerație între șefii Bisericii moldovene, mitropo-
litul Iacov I-iu, care-și petrecuse chiar ultimii săi
ani în această mare mănăstire, o adevărată școală
superioară, condusă de un călugăr harnic, care
se amesteca și în politică și care, cu câțiva ani
mai înainte, făcuse o călătorie la Petersburg,
Vartolomei Măzăreanu, caligraf încercat și com-
pilator de cronici; acolo se învăța, atunci când
civilizația fiscală a Imperialilor își făcu, prin forța
regulamentelor, intrarea pretențioasă și flămândă
în țară, slavona, știința teologiei, după operele
celebrului erudit grec contemporan, Evghenie
Bulgaris, mort ca arhiepiscop rus, istoria bise-
ricească pe baza textului lui Eusebiu, și chiar
geografia, după o traducere a cărții lui Buffier,
făcută de egumenul de la Zagavia, în Moldova,
episcopul de Hotin, Amfilohie; unul din profe-
sori venia de la școala din Patmos, școală pre-
țuită în Orient și care se bucura de venituri

¹ S. Fl. Marian, *Inscripții*, I, pp. 29, 31.

create de Domnii Moldovei încă de la începutul secolului al XVIII-lea.

Însă guvernatorul nu admitea aceste aşezăminte, pline de amintirile unui trecut pe care orice credincios loial și bun contribuabil trebuia să le răspingă. Și la Putna n'a mai rămas decât o biserică oarecare, slujită de câțiva călugări plătiți. Dacă o nouă școală pentru preoți, de fapt o simplă școală de catehism, având numai o clasă, mai târziu până la trei, se înființă în curând, fură evitate mănăstirile a căror existență fusese respectată; noua școală funcționa la Rădăuți, apoi la mănăstirea secularisată din Sântilie, în apropiata vecinătate a orașului Suceava. Directorul era un Sârb, fost preot într'un sat din Banat, un vicar al mănăstirii Covilo, importat aici și pentru a lua succesiunea episcopului: Daniil Vlahovici, care, de și numele său amintea o origine „valahă“, n'avea nicio legătură cu Românii. Când i se dădură auxiliari, ca Petru Vlahovici, Gheorghe Popovici sau Ghenadie Platenchi (originar din Hotin), aceștia fură aleși din clerul ortodox de limbă românească sau slavonă, din Bucovina chiar, sau din Ungaria. Abia mai târziu se întâlnesc și institutori români, ca, de pildă, călugării Serafim și Melchisedec Lemeny, dintr'o familie de nobili din Transilvania, care părea a fi primit, încă de pe atunci chiar, unirea cu Biserica catolică. Fiecare oraș și fiecare sat

trebuia să-și aibă școala, supt supravegherea unui protopop sau a unui preot simplu. Generalul Splényi nu reușise să-și facă primit planul de a înființa chiar în capitala provinciei un „internat“ pentru doisprezece copii nobili, supt supravegherea unor călugări, dar trebuind să-și facă studiile în limba germană¹, iar gimnasiul pentru tinerii clerici, pe care Dosoftei avea de gând să-l facă la mănăstirea Horecea, nu ajunse niciodată să fie realizat². S'au gândit apoi să trimeată candidații la mănăstirea Marelui Schit din Galiția, la școlile din Lemberg sau chiar la Carlovăț, după cum tinerii din Transilvania erau trimiși la școlile catolice din Ungaria sau de la Viena³.

Aveau de gând să înceapă acum și în Bucovina o mare operă de propagandă în folosul Bisericii romane, de și tendința aceasta era mult împiedecată de spiritul de indiferență confesională și chiar religioasă al acestei epoci a lui Iosif al II-lea. Nunciul Garampi, care primise în biblioteca sa, bogată în cărți de istorie, în manuscripte și documente, pe tânărul Șincai, cerea să se înceapă neapărat această folositoare

¹ *General Splény's Beschreibung der Bukovina*, publicată de J. Polek, Cernăuți 1893, p. 125.

² Morariu, *o. c.*, p. 43 și urm.

³ *Ibid.*, și mai ales pp. 57-8.

operă de mântuire a sufletelor românești. Cutare abate din Viena răspândia falsa știre a morții lui Dosoftei pentru a cere, în loc, numirea unui episcop unit, și el mergea până acolo, încât propunea și candidați: pe Ungurul Andrei Zsetky din Muncaci, în Maramurașul vecin, sau chiar pe Românul, de origine nobilă, Pavel Bereghy, canonic la Oradea Mare¹. De fapt, clerul românesc se temea de încălcări din partea uniților, ale căror abusuri erau cunoscute în Bucovina din spusele Ardelenilor emigrați în urma persecuțiilor pe care le provocase Unirea, și episcopul fu silit să-și întreprindă toată retorica pentru a convinge „pe preoți și pe creștini“, jurându-se chiar pe sufletul său, că la școala din Suceava nu poate fi vorba de o conspirație contra vechii legi².

Pentru a-și avea credincioși acum câștigați la noua confesie, Guvernul înlesni prin toate mijloacele invazia plebei agrare a Rutenilor din Galiția, cu atât mai mult, cu cât dese ori se gândise să ceară ca noua provincie să fie alipită Galiției. Numărul acestora crescuse răpede, însă ei nu întârziiau să se supună episcopiei ortodoxe din Cernăuți, care încă nu-și dădea sama de primejdia ce amenința în modul acesta supre-

¹ Nistor, *o. c.*, pp. 30-9; Morariu, *o. c.*, p. 50 și urm.

² Morariu, *o. c.*, p. 56 și urm.; se aducea și obiecția că Daniil poartă haine diferite de ale preoților moldoveni.

mația și existența chiar a elementului românesc din Bucovina.

În aceste împrejurări, deosebit de triste, Dosoftei, care visase să ajungă un „arhiepiscop“ (la 1783) și care semna în același timp, în românește și în nemțește, „*exempter episcop Bucovinei*“¹, sfârși, odată cu viața, și cu necazurile sale, la 2 Februar st. n. 1789, în momentul chiar în care un mare curent de reforme revoluționare, venind din Occident, turbura lumea întreagă.

Dacă Biserica din Bucovina nu a fost alipită atunci, cu forța, la provinciile Monarhiei câștigate la confesia romană, aceasta se datorește numai silinților Sârbilor, atot-puternici încă în Statele imperiale, în tot ceia ce privește ortodoxia, ai cării, — am zice —, deținători privilegiați erau. Vlahovici nu uitase această succesiune care i se făgăduise și pe care de mult o aștepta: acest simplu preot, născut într'un județ din Croația, purtă la rândul său crucea de aur care împodobise pieptul lui Dosoftei, și titlul de baron fu acordat acestui fost învățător și preot, după cum titlurile de cavaler și nobil erau distribuite acum din bielșug umililor descendenți, fără știință de carte, ai vechilor mari boieri moldoveni, *mazilii*, cari își târau viața la țară, fără a fi visat vre-odată

¹ Dan, *Cronica episcopiei de Rădăuți*, Viena 1912, p. 126.

titluri atât de strălucite. Acesta era un pas nou pentru desnaționalizarea acestei provincii românești, căreia Împărăteasa Maria-Teresa îi promisese solemn păstrarea tuturor privilegiilor și respectarea tuturor datinilor.

Se mai lucrase și pe altă cale pentru a se ajunge la acest rezultat. La început, păstraseră ca limbă oficială, limba românească; Guvernul întreținea pentru aceasta un secretar moldovean¹; petițiile, rezoluțiile, actele de hotărnicie și de procese erau redactate în singura limbă care putea fi înțeleasă de împricinați; ordinele și somațiile se făceau după vechea formulă și ordonanțele se publicau în românește; se luaseră chiar măsuri pentru traducerea diferitelor coduri². Însă, de la sfârșitul anului 1786, administrația

¹ V. „der allhiesiege (la Suceava) walachische Herr Secretaire Michalacki“, în 1779; Iorga, *Studii și documente*, VII, pp. 227-8, no. 78. Un Român, căpitanul Vasile Ieremievici, fu însărcinat cu organizarea serviciului de pază la graniță; *ibid.*, V, p. 413. Cf., în general, C. Morariu, *Părți din istoria Românilor bucovineni*, Cernăuți 1893, pp. 19 și urm., 47 și, mai ales, pentru regiunea ciobănească a Câmpulungului, Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc*, București 1915.

² Morariu, *o. c.*, p. 10 și urm.; memoriul nostru asupra „boierilor și răzeșilor din Bucovina și Basarabia“, în „Analele Academiei Române“, XXXV, p. 14 și urm.

militară înceta și *Bucovina devenia, pierzând o autonomie care-i fusese totuși solemn asigurată, un simplu județ al Galiției*. Dar aceasta însemna, pe lângă robirea, fără zăbavă, — după datina socială polonă, — a muncii țărănești, sporirea neîncetată¹ a imigrației rutene, emigrarea în Moldova a țăranilor din ce în ce mai asupriți, învasia Evreilor, cari distruseră în curând orice urmă a comerțului creștin și a acelei vechi industrii tradiționale care îngăduia meșteșugarilor români să-și întocmească o mică avere, sforțări neîncetate pentru introducerea confesiunii catolice și persecutarea sistematică a tot ceia ce amintia în administrație, în școală și până și în viața socială epoca Domnilor moldoveni. Aceasta ținu patru ani; la 1790 fu restabilit totuși regimul de autonomie. Dar școlile rămaseră supuse instanței superioare de la Lemberg, care aduse în curând, pentru a servi alte interese naționale, o răpede decădere a așezămintelor școlare din Bucovina. Obligatorietatea școlară fu desființată, la 1793. Din tot ceia ce se crease în ultimii ani, nu mai rămase decât „o școală românească, și, după 1821, româno-germană, la Cernăuți chiar, nouă școli româno-germane de sat, două școli pur românești la Siretiu și la Suceava”².

¹ Cf. Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 35 și urm.

² Morariu, *o. c.*, p. 139.

În împrejurările acestea, Daniil Vlahovici¹ era chemat să hotărască viitorul Românilor din Bucovina. Bietul bătrân nu știa nimic în afară de legăturile sale cu ierarhia sârbească din Ungaria. Hirotonit la Carlovăț, împiedecat numai de boală de a asista la alegerea noului mitropolit Ștefan Stratimirovici, el se consulta la fiecare pas cu superiorul său, ale cărui sfaturi erau pentru el porunci². Dacă s'a împotrivit încercărilor Polonilor din Lemberg de a atrage în școlile lor de teologie pe tinerii români din Bucovina, cari trebuiau să ajungă mai târziu propagandiști în sensul unirii confesionale³, el o făcea, nu pentru a salva interesele românești, ci pentru a-și ajuta Biserica împotriva oricărui amestec catolic, pentru a o păstra întreagă organizației ecleziastice a Sârbilor, conaționali săi. El știa că mitropolitul rutean unit din Galiția cerea stabilirea, la Cernăuți, a unui episcop supus autorității sale, sperând să poată îndepărta, mai târziu, cu totul, pe șeful schismatic al provinciei, și de aceia se agăța, cu toate puterile, de sprijinul Bisericii sârbești.

¹ *Ibid.*

² Un nepot al prelatului arenda moșia de la Prelipce, în 1772; Iorga, *Studii și documente*, V, p. 424.

³ În învățământ, se întrebuița catehismul din Carlovăț, tradus la 1804 și publicat de Ștefan Atanasievici; cf. Morariu, *o. c.*, p. 26.

Ceia ce nu a împiedecat totuși decisiile imperiale de la 1812 și 1816, care suprimau, pur și simplu, învățământul în limba românească, supunând, după disolvarea Consiliului școlar din Lemberg, învățământul din Galiția ca și pe cel din Bucovina, Consistoriului arhiepiscopal catolic și decretând, cu puțin timp mai înainte, că toate școlile vor avea un caracter confesional catolic. Trebuia să-ți lepezi legea pentru a ajunge institutor, și străinii, Ruteni, Poloni, Germani, erau întotdeauna preferați. Naționaliștii poloni, cari dictau la Lemberg, introduseră chiar, ca limbă de predare, propria lor limbă.

În zădar se hotărîse, la 1814, întemeierea unei noi serii de școli primare. Dacă, la 1808, se înființă la Cernăuți un gimnasiu, el fu destinat numai copiilor de funcționari, și învățământul se făcu în limba germană¹. În ceia ce privește școala de teologie, aceasta vegeta într'o cameră din modesta locuință a episcopului, mai târziu într'o casă închiriată, și supravegherea directă a acestui prelat, care revenia astfel la primele sale îndeletniciri, nu adăugă nimic la știința, nici la zelul ajutătorilor săi.

O nouă generație a trebuit să deie dascălii de filosofie și de fizică doriți de atâta vreme, și Ardeleanul Anton Marki ajunsese directorul studiilor

¹ Morariu, *l. c.*, pp. 139-40.

de pedagogie la școala episcopală, având chiar ca succesor pe un Ungur, Aloisiu de Beöthy¹.

În 1818, după ordinul formal, de altfel, al autorităților școlare din Lemberg, care cereau prepararea candidaților prin studii gimnaziale și transformarea școlii într'un Seminarium teologic, Daniil fu nevoit să ia hotărîrea de a suspenda cursurile.

Posturile de preoți erau toate ocupate, iar tinerii clerici bucovineni se obișnuiseră să frecventeze școlile din Lemberg și chiar pe cele din Viena, cu toată dojana Mitropolitului sârb². Acești elevi însă, un Cazievici, un Ioan Grigorovici, un Tarnoviețchi, un Eugen sau Eftimie Hacman, n'au contribuit cu nimic la progresul nației lor, care trebuia să se mulțamească doar cu calendarele bietului cântăreț Țintilă.

Desfacerea Bucovinei de Galiția avuse loc, la 1790, în legătură cu noul războiu dintre Casa de Austria și Turci, început, în înțelegere cu Rușii, foști și viitori rivali, la 1789. Armatele imperiale luaseră în stăpânire o mare parte din Moldova, ocupând aproape fără nicio rezistență Botoșanii, Romanul și Hotinul, — lăsat, cu toată raiaua turcească, în grija spirituală a episco-

¹ *Ibid.*, p. 73.

² *Ibid.*, pp. 73-8; Nistor, *o. c.*, p. 47.

pului Daniil. Și, îndată după o victorie mai de grabă rusească, principele de Coburg își putu lua reședința la București, unde el și succesorul său, care nu era altul decât fostul guvernator al Bucovinei, Enzenberg, care-și formase un fel de specialitate de a administra pe Români și de a organiza ținuturile lor, au comandat până la pacea din Siștov, pace de restituire generală, la 1791. De aceia diploma imperială din 19 Septembrie 1790 declara că „Bucovina va fi considerată și tratată în veci, supț acest nume, ca o provincie autonomă, cu formă de guvernământ deosebită“¹. Mai târziu, războaiele Revoluției, nenorocirile Monarhiei austriece împiedecară retragerea acestei măsuri, care tindea să atragă pe Români, abia cuceriiți, din Moldova și din Muntenia, către spectacolul acestei Bucovine liber românești. Dar, îndată după ce regimul napoleonian fu definitiv zdrobit și după ce tratatele din Viena fixară noi frontiere de „restaurare“ Statelor europene, reunirea Bucovinei la Galiția fu decretată, din nou, la 1817. Episcopul Vlahovici asistă neputincios, — de oare ce era complet lipsit de inteligență, de conștiință, de moralitate și de prestigiu —, la consecințele necesare ale acestei decizii.

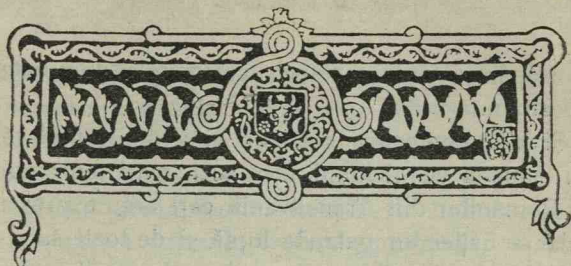
¹ „Dass die Bucovina unter diesem Namen stets als eine für sich bestehende Provinz mit besonderen Landständen angesehen und behandelt werden solle.“

Când, la 20 August 1822, el încetă din viață, după o administrație care vegetase treizeci și trei de ani, succesorul lui fu numit abia după mai multe luni de așteptare, la 17 Iulie al anului următor. Isaia Bălășescu, arhimandrit și vicariu, era un Român de viță veche și el își făcuse studiile supt direcția lui Vartolomei Măzăreanu, la școala mănăstirii Putna, urmând linia tradițiilor „moldovenești“ ale trecutului. Nu era însă decât un bun ortodox și mai ales un supus, plecat și „loaial“, față de „Landesfürst“, de Împărat.

El a avut fericirea de a putea deschide școala de teologie de la Cernăuți, în anul 1827. Dar, în această școală pentru clerul românesc, *nu exista o singură materie care să fie predată în limba poporului*. În loc să lucreze la bune cărți de studiu, preferau să țină lecții de istorie bisericească, în latinește, de exegesă, de drept canonic, de arheologie biblică, de limbă ebraică, etc., pedagogia singură fiind predată în limba germană¹. Recomandând studiul, absolut trebuincios, al muzicii vocale și al economiei rurale, episcopul nu preciza dacă aceste lecții vor fi făcute în românește. Limba aceasta se întrebuița probabil ca prepararea prealabilă din Seminarul-internat, care, de la început, fu adăugat la școală.

¹ *Ibid.*, p. 81 și urm.

Pe vremea aceasta, numărul tinerilor Români cari frecventau gimnasiul german trecuse peste o sută și, timp de mai mulți ani, episcopul († 14 Septembrie 1834) interveni cu energie, dar fără niciun rezultat, pentru reînființarea școlii primare românești.

III.

Deșteptarea națională a Românilor din Bucovina.

Supt raportul național, cu toată originea și educația sa, nu se așteptase nimic de la episcopul Isaia, iar succesorul lui (din 8 Maiu 1835), profesorul Hacman, fost student la Viena, după ce făcuse studii în nemțește, în provincia lui natală, va fi chiar cu totul nepăsător la ceia ce privește interesul și viitorul rasei sale. Ortodox încă mai puțin înfocat decât acest predecesor al său, Eugeniu, care avuse marea onoare de a da câteva noțiuni de limba română celui care era să fie mai târziu împăratul Ferdinand, nu era decât un simplu funcționar austriac, preocupat, ca și colegii săi laici și militari, de salariul și de titlurile sale. Cum a fost de la începutul administrației sale, așa a rămas până la bătrânețe, fără a avea cât de puțin remușcarea de a fi pierdut, în 1848, singura ocașie care putea reînălța poporul său și a-l pune din nou

în stăpânirea unei moșteniri cotropite și dominate de străin.

Și nu trebuie să-i găsim o vină din faptul că nu samănă cu niciunul din acei mari episcopi ai Românilor din Transilvania cari erau expresia chiar a nației lor gata de luptă și de toate sacrificiile, pentru a afirma și menține drepturile sale. Nu putea sămăna cu un Ioan Inochentie Micu-Clain, victimă a admirabilului său devotament pentru cauza românească, sau cu atât de marele său contemporan, Mitropolitul ortodox, Șaguna. De o parte, era —, pentru o masă puternică de populație —, o conștiință națională care se formase pe încetul, supt amenințări și persecuții, în mijlocul primejdiilor și a loviturilor, hotărâtă să înfrunte orice încercare dureroasă care o putea aștepta în viitor; era un cler, cu îndepărtate origini rurale, care ajunsese a personifica îndărătnica muncă, de neînvins, a țaranului; era o civilizație proprie, care câștigase o formidabilă forță și zdrobise toate piedecile ce i se puseseră în zădărar, în cale. În timp ce, de cealaltă parte, o organizație de Stat, de o perfecție greu de imitat, se abătuse, cu toate mijloacele sale, atât de diferite, dar tot atât de eficace, asupra unui mic grup național de cel mult o sută de mii de oameni, acum atacat, în târguri, de străini și în curând părăsit de boieri, șefii lui politici, cari se grupaseră la lași în jurul Domnului lor;

forme, noi, lipsite de orice sens local și național, înlocuiseră vechile datini care păstrau rămășița legală a unei vieți istorice milenare, și aceste forme, capabile de a distruge orice amintiri și aspirații, creau, acum, la 1830, în momentul în care năvala ruteană era mai puternică, oamenii cari, în afară de urma lăsată pentru totdeauna de tiparul educației lor străine, nu însemnau nimic. Hacman, — pentru Guvern : Hackmann —, cu tot ceia ce a făcut și, mai ales, cu ce a împiedecat, nu este o excepție condannabilă; e doar tipul deplorabil al acestei generații care, smulsă de școala confesională catolică din mediul țărănesc, de ignoranță și de miserie, era condusă, prin gimnasiu, fabrică de funcționari oarecare, la splendorile atrăgătoare ale Vienei, care o forma definitiv.

Categoria preoților și a călugărilor ocupați, ca în Ardeal, să răspândească, prin modestele lor cărți de școală sau prin lucrări de propagandă, cunoștințe folositoare și sentimentul unui drept național, printre conaționali lor, lipsia cu de-săvârșire. Dacă Atanasievici dădu o traducere a catechismului sârbesc¹, dacă Porfir Dimitrovici tipări la 1826 o carte de rugăciuni — cea d'intăiu!—, și un calendar, la 1841, dacă Marki, un Român

¹ Un al doilea catechism, al lui Ștefan Tarnovițchi, n'a apărut decât la 1849.

de dincolo, și, mai târziu, Teoctist Blajevici publicară (acesta din urmă abia la 1844) gramatici românești, aceasta se datorește faptului că asemenea cărți li erau cerute de nevoi practice care n'aveau nimic a face cu o conștiință și cu un ideal. Un Român din Bucovina, născut la Carapciu, Teodor, rudă cu acel Alexandru, — fiul lui Vasile și nepotul lui Ionașcu Racoce —, care mai păstra încă moșia strămoșească¹, ajunse a fi traducător din limba română, pe lângă Guvernul galițian: la 1817, el răspândia un apel pentru publicarea unui ziar în limba lui maternă, dar „Crestomaticul românesc“ n'a apărut decât la 1820, și el nu era, de sigur, destinat numai compatrioților din Bucovina². În această hotărîre a lui trebuie să vedem mai ales influența unui alt Român, originar din Ardeal, Ioan Budai Deleanu, care funcționa pe vremea aceia la Tribunalul din Lemberg și căruia i se datoresc, în afară de traducerea codului penal, apărut la Cernăuți în 1807, și a unui dicționar româno-german care trebuia să apară la 1818, câteva note critice excelente despre situația Bucovinei în primii ani ai secolului al XIX-lea³. Cei care-și simțiau vo-

¹ Iorga, *Studii și documente*, V, p. 426; actul e iscălit de Teodor Racoce.

² Pumnul, *Leptarariu*, IV¹, pp. 101-4.

³ D. Nistor le adaugă la sfârșitul lucrării sale despre Români și Ruteni în Bucovina; v. și *Revista istorică*, I, p. 21.

cația de învățător, printre Români din Bucovina, treceau în Moldova: ca, de pildă, Alboteanu, profesor la Seminariul înființat la Iași de marele Mitropolit Veniamin Costachi, sau prelatul Vladimir Suhopan, fost profesor la școala de teologie¹, atunci când Melchisedec Lemeny, directorul noii școli superioare de clerici înființate în capitala Bucovinei, avea, încă de la 1821, elevi moldoveni². Unul dintre acești exilați, Meletie, zis și Brandiburul (din Brandeburg), ajuns episcop de Roman, apoi Mitropolit al Moldovei. Un refugiat la Iași a fost și poetul Daniil Scavinschi.

Nu putem tăgădui totuși că lungă administrație a lui Hacman aduse Românilor din Bucovina, ceva mai mult decât noua orânduire a eparhiei³. Episcopul trebui să-și deie sama că avea, în sfârșit, de ales între renunțarea complectă la caracterul românesc al acestei eparhii, adecă ruperea legăturilor cu credincioșii, și între măsurile care trebuiau să pregătească pe acești tineri clerici, abia ieșiți din școlile străine, a-și face slujba în românește. El ceru înființarea a vreo treizeci de școli superioare de sat, cu trei și

¹ V. C. Morariu, *o. c.*, *passim*.

² Erbiceanu, *Mitropolia Moldaviei*, pp. 122, 415-6, 473-4.

³ V. pentru aceasta Nistor, *o. c.*, p. 52 și urm.

patru clase, și a unui număr, mai mare, de școli parohiale cu o singură clasă, în care limba de predare era să fie limba românească. În sfârșit, la 1844, consimțiră a-i satisface cererea, însă cu restricții foarte importante; oriunde era și un preot catolic, școala, unică, își păstra caracterul străin; în școlile principale (*Hauptschulen*), învățământul trebuia să fie predat în limba germană. Li-a trebuit însă, nu mai puțin de patru ani pentru ca în Consistoriu să se obțină supravegherea primei școli care i-a fost încredințată¹. Fusesse vorba să se înființeze la Suceava o „școală superioară națională“, cu un curs special pentru candidații de institutori; a fost imposibil de a o smulge de la reaua voință, ingenioasă în amânări, a stăpânilor străini ai țării².

La 1846, inspectorul numit de Consistoriul din Lemberg îndrăznia să vorbească de cele „trei limbi ale țării (*Landesprachen*): limba germană, limba moldovenească și cea... polonă“³! Și, cu puțin timp mai înainte, se făcea a crede că lecțiile de teologie pastorală de la seminarium se predau în limba polonă, pentru a cere ca această limbă să fie studiată mai fundamental⁴. Hacman răspinse pretenția aceasta, dar semnă nepăsător

¹ Morariu, *o. c.*, pp. 141-3.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, p. 144.

⁴ *Ibid.*, p. 99.

actul din 2 (14) Maiu 1843, prin care declara formal că „limba moldovenească și cea slavă“, — deci cea ruteană, — „sânt amândouă limbile poporului și Bisericii, în Bucovina“¹. La 1844, Guvernul acorda Rutenilor bisericile ortodoxe de peste Prut.

Însă anul 1848, anul marilor turburări revoluționare, se apropia, și el trebuia să aibă urmări importante și pentru această provincie. Episcopul represinta, bine înțeles, punctul de vedere al clasei și al generației sale. El avu de înfrantat totuși, înainte de a învinge, un atac al *noului spirit național*, ale cărui origini le vom cerceta acum.

Relațiile dintre boierii din Moldova și foștii represintanți ai clasei lor, rămași în Bucovina, n'au fost niciodată întrerupte și, de altfel, cu toate eforturile Guvernului, anumite moșii din Bucovina, arendate la Evrei, la Armenii din Galiția, aparțineau boierilor moldoveni, ca, de pildă, familiei lui Ianachi Cantacuzino, lui Costachi Ghica, lui Dimitrie Sturza, lui Constantin Paladi (având pământuri și în Câmpulungul Ruses) și lui Lupu Costachi². Dacă unul dintre Hurmuzachi,

¹ *Ibid.*: „Erlernung der moldauischen und slavischen Sprache, welche beide in der Bucowina die Sprache des Volkes und der Kirche sind“.

² Iorga, *Studii și documente*, VII, pp. 227-8, n-le 78 și 80; p. 249, no. 181.

familie de origine românească, cu tot numele ei grecesc¹, rămase în Moldova, un altul, Matei, nu a vrut să părăsească Bucovina². Vasile Balș, boier foarte învățat, represintă dese ori, în această provincie, interesele rudelor sale din Iași³. Ei întrețineau cele mai bune legături cu Enzenberg, căruia, de altfel, Domnul Moldovei i se adresa, la 1786, ca „unui bun prieten și vecin, dispus a-l îndatora“⁴. Li se trimeteau preceptori germani, cunoscând dreptul, „catehismul, sintaxa, retorica, poesia, algebra, aritmetica, matematicile, logica, etc.“⁵. „Supușii mixti“ erau destul de numeroși chiar la 1795, când boierii aceștia, cu Mitropolitul în cap, se plâneau că se văd tratați, în ceia ce privește proprietatea lor, „ca și eei mai simpli dintre țărani și oamenii de jos“⁶.

Păharnicul Matei Hurmuzachi, care se scobora prin femei din Ștefan Luca, unul din sfetnicii lui Dimitrie Cantemir, era proprietarul moșiei

¹ Genealogia în Zotta, *Archiva genealogică*, I, Iași, p. 131 și urm.

² Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 228, no. 81.

³ V. și *ibid.*, p. 232, no. 99.

⁴ *Ibid.*, p. 239, no. 117.

⁵ *Ibid.*, pp. 251-2, no. 159.

⁶ Iorga, *Documentele Callimachi*, I, pp. 48-9, no. VIII. V. și pp. 55-6 și p. 56, notă; p. 64. În 1794, sperau să poată recăștiga Bucovina pentru Moldova; p. 95, no. XLVII. Proiectul unei cedări față de Rusia, la 1814, contra unor compensații în Polonia; *ibid.*, p. 209, no. CLVII.

de la Cernauca și a celor de la Vasilcău și Vaslăuți; era considerat ca un „bun orator“ și un personaj cu vază. Părăsise Bucovina din cauza ciumei care bântuia, dar se întoarse în curând să locuiască din nou acolo, la conacul său¹. Matei și soția lui, Victoria, își măritară una din cele două fete, pe Anastasia, cu boierul Ioan Cantacuzino². Neavând alți copii, Cernauca fu moștenită de fratele lui, Constantin, boier moldovean, ridicat la rangul de cavaler în 1787, și care, la rândul lui, o trecu fiului său Eudoxie sau Doxachi, născut la Horodiște, pe pământ moldovenesc, în anul 1782. Acesta se stabili în Bucovina abia la 1804, și nu numai că păstra averea care-i rămăsese în patrie, dar îl vedem râvnind și un titlu de boierie, obținând la 1819 pe cel de Căminar³. Un an mai târziu, un oarecare I. Apostol Petrino, Moldovean, dar de origine greacă, și cu sentimente grecești, cerea să fie admis ca nobil în Bucovina⁴. Familia lui va încheia mai târziu legături de rudenie cu familia Hurmuzachi, dăruind Moldovei austriace pe primul ei poet român. Trebuie să pomenim și de marile interese pe care le avea în Bucovina, încă de la

¹ Iorga, *Studii și documente*, V, pp. 421, 423.

² Zotta, *l. c.*, p. 151.

³ *Ibid.*, tabla. Ci. Zbiera, în *Enciclopedia Română*, II, p. 736.

⁴ Iorga, *Studii și documente*, V, p. 427.

1800, bogatul negustor moldovean Teodor Mustăță, ai cărui urmași s'au înscris printre nobilii cu diplomă imperială. Familia Hurmuzachi, unită prin căsătorie cu Sturdzeștii din Moldova, se înrudiese și cu familia Vasilco din Bucovina, din care unul, baronul Nicolae, ajunsese, invocând o descendență rusească imaginară, unul din șefii Rutenilor austrofilii, cei mai înviersunați dușmani etnici ai Românilor din Bucovina.

De aceia, când, la 1821, în urma turburărilor revoluționare provocate de Eteria grecească a lui Alexandru Ipsilanti, o mare parte dintre prelații și boierii români, cu mitropolitul Veniamin în frunte, se refugiară în Bucovina, ca reprezentanți ai unei naționalități deosebite, care răspingea alianța ce i se propusese cu apărătorii cauzei elenice, ei s'au găsit ca la ei acasă la Cernauca și în tot mediul acesta, rămas moldovenesc, al câtorva mari familii care trăiau supt sceptrul Habsburgilor. Și, la rândul ei, conștiința românească a acestora fu vădit întărită prin contactul prelungit —, el a durat șapte ani, — cu acești șefi ai nației lor cari aduceau un nou crez de reforme, de libertate, de Constituție. „Noi trăim“, scriau acești exilați, „răspândiți pe toată întinderea Bucovinei, în târguri, în sate, la picioarele munților“¹. Cei mai mulți se stabiliseră totuși

¹ Erbiceanu, *Mitropolia Moldaviei*, p. 128.

la Suceava și la Cernăuți. Unul dintre ei, Iordachi Bușănescu, trimetea Mitropolitului, la 1822, Psaltirea versificată a arhiepiscopului Dosoftei, cronica „originii Moldovenilor” și un acaftist, aparținând lui Hurmuzachi¹.

Marele curent literar care s'a produs în cele două Principate după pacea de la Adrianopol (1829) avu o nouă și puternică influență asupra boierilor români din provincia austriacă. La Iași apărea acum un ziar, *Albina*, și acesta putu pătrunde în Bucovina cu atât mai ușor, cu cât redactorul ei, Gheorghe Asachi, era un moderat, un „gubernamental” și, pe lângă aceasta, familia lui era de origine din Galiția, păstrând încă relații cu Statele Împăratului. Această publicație periodică arăta un statornic interes pentru lucrurile românești din Bucovina.

Doxachi Hurmuzachi avu cinci fii: Constantin, Eudoxiu (născut la 29 Septembrie st. v. 1812), Gheorghe, Alexandru și Nicolae, cari, toți, urmară cursurile gimnasiului din Cernăuți și apoi pe acelea ale Universității din Viena. Ei se întoarseră în țară, între anii 1834 și 1845, ca doctori în drept, capabili de a ocupa funcții administrative, fără însă ca această educație să li fi schimbat felul de a vedea, care pleca de la patriarhalismul

¹ *Ibid.*, p. 201.

moldovean al bătrânului lor părinte. Ei credeau în posibilitatea unei vieți românești libere, autonome, supt sceptrul Împăratului, dar în același timp înțelegeau să nu părăsească nimic din drepturile istorice și din aspirațiile legitime ale nației lor, reclamând pentru ea singură acest pământ al Bucovinei care li se părea prielnic pentru a iniția și conduce o renaștere politică a neamului.

Îndată după erupția, la Viena, a crizei revoluționare, o revoltă amenința să izbucnească la Iași. Mihail-Vodă Sturdza, om precaut și de o energie fără scrupule, arestă sau expulsă pe șefii mișcării, cari represintau, de fapt, tot tineretul cult al țării, printre cari și poetul Vasile Alecsandri, viitorul Domn român Alexandru Cuza și instigatorul agitației, Mihail Kogălniceanu, istoric și orator acum celebru. Fugarii merșeră pe urmele predecesorilor lor de la 1822, pentru a ajunge la adăpostul prietenesc de la Cernauca. Acolo îl găsiră mai târziu pe Ardeleanul Gheorghe Bariț. Însă, de la început, Kogălniceanu știu să facă din Cernauca centrul aspirațiilor românești pentru crearea unui singur Stat național cuprinzând toate provinciile locuite de neam. Doxachi luă inițiativa unei adunări de preoți români la Cernăuți; după îndemnul acestui personagiu venerat, ei cerură ceia ce niciodată nu-și închipuiseră în cercul aspirațiilor lor: întoarcerea la

statu-quo garantat în momentul anexiunii, alegerea episcopului numai de către enoriașii lui, împreună cu laicii, bine înțeles, administrarea avutului Bisericii de către singură autoritatea bisericească. Ei doriau totuși ceva mai mult: să modifice însuși caracterul acestei autorități. Bătrânul Hurmuzachi traduse din grecește o lucrare asupra „datoriilor arhierilor și a șefilor bisericești“. Și, înoind legăturile cu Mitropolia Moldovei, — i se vorbea acestui Mitropolit, într'o scrisoare în care se recunoaște ușor stilul lui Kogălniceanu, de aspirațiile a „trei milioane de Români de supt coroana Austriei“ și de datoria lui față de persecuția revoluției în Moldova¹, — ei își exprimau idealul de a putea supune pe toți acești credincioși, de aceeași rasă și de aceeași limbă, unui singur arhiepiscop român. Episcopul Hacman fu nevoit să aprobe acest program, îndepărtându-și consilierul, un Polon, și făgăduind că va urma sfatul Consistoriului, căruia i s'ar fi adăugat „asesori onorari“, de a ierta pe cei cari-l nemulțămiseră². În Iulie, el conduse la Viena o deputație care presintă Împăratului programul național. Programul acesta cuprindea: dorința de a restabili „statu quo“ fixat prin diplomă de la 1790, cu o adunare anuală conți-

¹ Nistor, *l. c.*, pp 212-4.

² *Ibid.*, p. 65 și urm.

nând reprezentanți din toate stările, „cler, moșieri, „intelenți“, burghesi și țărani“, introducerea, în învățământul întreg, a limbii române, care, de acum înainte, va putea fi întrebuințată și în rapoartele administrative și, în sfârșit, a unei autonomii complete supt raportul administrativ, politic și judecătoresc.

Guvernul, de asemenea, constrâns de zbuciumul revoluționar, fu nevoit să se hotărască a recunoaște această nație românească, în locul foștilor „supuși moldoveni“, să îngăduie introducerea limbii sale în școala de teologie (18 Septembrie), ca și în noul institut pedagogic. Se anulau, pe lângă aceasta¹, și drepturile Consistoriului din Lemberg, în profitul celui din Cernăuți. Școli de fete erau prevăzute în patru centre urbane. La 20 Decembre 1848, se înființă o catedră de limba română la „școala filosofică“ din Cernăuți.

Și, în sfârșit, după a doua intervenție a deputaților români, în Ianuar 1849, noua Constituție austriacă, împiedecând Unirea Românilor într'o singură formă administrativă, crea, la 4 Mart următor, un ducat autonom al Bucovinei².

¹ Hotărîrea definitivă a fost luată abia mai târziu.

² Vezi discuțiile care au decurs de aici în comisia aleasă de Consiliul Imperial, în Springer, *Protokolle des Verfassung-Ausschusses im Oesterreichischen Reichstage, 1848-1849*, Leipzig 1885, p. 348 și urm., în românește.

În foaia „Bucovina“, a fraților Hurmuzachi, Gheorghe (n. 7 Septembrie 1817) și Alecu (n. 16 August 1823), amândoi încă studenți, se ducea o campanie energetică pentru a asigura întăritatea Românilor în acest ducat. „Bucovina“ se intitula „gazetă românească, pentru politică, religie și literatură“ și își prezenta articolele și în limba germană. „Defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale a' Bucovinei, reprezentantul dorințelor și nevoiților ei, organul bucuriilor și suferințelor ei“, acest ziar afirma hotărît că în această provincie autonomă a Austriei regenerate, „liberă, puternică, falnică“, „naționalitatea română trebuie să predomină“. „Unită cu Moldova prin fireștile legături a' unei aceeași naționalități, a istoriei, a' religiei, a' năravurilor și a' multor altor relații de trebi și de familii“, această Bucovină

în Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 175 și urm. Recunoșteau că *imensa majoritate a locuitorilor sânt Români* (părerea lui Smolka), „100.000 de Ruteni la 340.000 de locuitori“ (după Rieger). În 1842, Ioan Rus, autorul unei geografii românești apărute la Blaj, scria (II, p. 47): „în Bucovina mai toți locuitorii sânt Români“. Și Stefanelli arată într'un articol publicat de *Convorbiri literare*, XIV (pp. 476-7) că, la 1869, erau, în afară de o sută de mii de Germani și de Evrei, de douăzeci de mii aparținând altor nații, „207.000 de Români și 186.000 de Ruteni“. O statistică de la 1871 arată 208.475 Români și 178.734 Ruteni; cea de la 1875 221.726 Români și 202.700 Ruteni.

poate servi pentru a alipi la Austria și Germania pe „surorile“ ei, cele două Principate dunărene, care li poartă acum o simpatie de care redactorii le pot asigura. Nu uită nici sfaturile frățești cu cari sânt datori față de Românii din Ardeal și din Ungaria, prin faptul că și ei aparțin aceleiași naționalități¹. Și e de remarcat că majoritatea membrilor din Consiliul imperial cari votaseră pentru o despărțire a Bucovinei o făcuseră numai pentru a atrage către Austria aceste țări dunărene pe care ea le-a ocupat, de altfel, în curând, profitând de războiul dintre Ruși și Turci, și pe care nu le-a părăsit decât după stăruințele amenințătoare ale Puterilor maritime biruitoare, și cu cea mai adâncă părere de rău.

Kogălniceanu a fost unul dintre colaboratorii ziarului din Cernăuți, apoi Bariș și cutare Român din Banat, și, mai târziu, în sfârșit, Aron Pumnul, Ardeleanul acela care-și începuse cursul, cu ajutorul acelorași Hurmuzăchești, la gimnasiul din Cernăuți.

Era fiul unui biet țăran, care dusesese un traiu foarte greu în copilăria și în tinereța lui. După studii făcute la Blaj și la Viena, ajunse profesor la liceul episcopal, unde fusese unul dintre cei mai buni elevi. În timpul răscoalei ardelene

¹ V. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, III, pp. 19-22.

de la 1848, cu entuziasmul său lipsit de orice ambiție personală, el a jucat un rol destul de mare, fiind unul dintre cei cărora li se datorește, prin legăturile pe care le aveau cu tineretul școlar, adunarea maselor țărănești pe Câmpia Libertății. Nevoit să fugă înaintea bandelor de răsculați unguri, el străbătu Principatele pentru a găsi un adăpost lângă familia Hurmuzachi. Cu câteva luni mai târziu, el putu trece ușor concursul pentru catedra de limba și literatura română în fața unei comisii în care se aflau, pe lângă Alexandru Hurmuzachi și Iancu Mustață, fiul fostului negustor moldovean, și doi reprezentanți ai clerului, cari-și sacrificară, de bună voie, propriul lor candidat, Teoctist Blajevici, care făcea și versuri une ori¹. El fu confirmat la 1850, după un nou examen, predând, în cursul anului, și lecții la gimnasiu; toți elevii școlilor superioare din Cernăuți asistau la lecțiile acestea, care afirmau înainte de toate că: „limba românească este cea mai sfântă și cea mai prețioasă comoară a nației românești, fiindcă ea este chiar sufletul său; atâta timp cât limba românească se va vorbi, va trăi și neamul; odată cu peirea limbii, nația însăși va pieri“.

Șeful Bisericii, învins și umilit, nu mai cărmuia interesele românești din Bucovina; rolul acesta

¹ Morariu, *o. c.*, pp. 287-8.

fusesse câștigat, cu multă autoritate, de „intelectualitatea“, compusă din boieri tineri, revoluționari sinceri, din preoți de aceeași vârstă, ca Silvestru Morariu Andrievici (născut la Mitocul-Dragomirnei, la 14 Novembre 1818), pe lângă cari se mai adăuseră și câțiva membri ai generației anterioare, ca, de pildă, acel Blajevicei (născut la 1807), un Vasile Ianovici (născut la 1806), primul profesor de limba română în Bucovina, pentru elevii institutului teologic; și această mică armată a idealului național își găsisse, încă din primul moment, în exilatul ardelean Pumnul un șef în sensul ei.

După ce își stabilise punctele acum câștigate, acest nou partid căută să învingă și alte rezistențe, mai puternice, fiindcă erau în legătură cu interese mai esențiale. Se asociaseră cu frații lor din Transilvania, sperând să poată smulge astfel de la tânărul Împărat Francisc-Iosif unificarea politică a tuturor Românilor, supuși sceptrului său, într'un ducat nou, altfel decât miniatura Bucovinei: Marele-Ducat al Românilor, la care cei cari recunoșteau, de nevoie, suzeranitatea Sultanelui s'ar fi alipit apoi, la prima ocazie.

În această propagandă trebuie să recunoaștem întâietatea pe care au avut-o frații Hurmuzachi; ziarul lor fu primul care aruncă această chemare. Numele lui Eudoxiu se găsește, ca și cel al lui Mihail Botnar, membru în noua dietă din Cer-

năuți, supt textul memoriului presintat la Olmütz, în Februar 1849. Însă Constituția austriacă nu admise acest punct de vedere.

Fură nevoiți atunci să-și restrângă câmpul de luptă și să depună toate silințele pentru a obține cel puțin *forma religioasă, ierarhică unitară*. Încă din luna lui April al aceluiași an 1849, Hacman fu rugat să susțină această cauză, de care depindea însuși viitorul nației, și el fu nevoit să semneze petiții în sensul acesta. Totuși, când începură la Viena desbaterile episcopale, episcopul Bucovinei, continuând să facă opoziție patriarhului de Carlovăț, se dovedi rău coleg și față de episcopul de Sibiiu, acel Andrei Șaguna în care el recunoscuse ușor pe concurentul cel mai primejdios pentru acel Scaun de Mitropolit al tuturor Românilor pe care crezuse că-l poate câștiga pentru el însuși¹. Curând după aceea, la sfârșitul anului 1851, Constituția de la 1849 fu suprimată, censura interzise apariția ziarului fraților Hurmuzachi, Eudoxiu fu reținut la Viena pentru a face traduceri oficiale, — ceia ce-i dădu prilejul de a întreprinde acele studii istorice care i-au creat un renume; Hacman rechemă pe fostul său consilier polon și îndrăzni să facă pe față

¹ V. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, II, pp. 177 și urm., 195 și urm.

politica aceea care era singura corespunzătoare temperamentului și intereselor sale personale.

Episcopul, deci, ajunsese marele agent al politicii austriece în Bucovina, politică preocupată de a distruge cât mai răpede posibil ceia ce entuziasmul, de-o parte, și teama, de cealaltă parte, câștigaseră în folosul Românilor la 1848-9, și de a readuce supt jug o nație care credea că se liberase de el pentru totdeauna. Trecuseră zece ani fără să fi făcut alt pas înainte, în afară de compilația, sânguincioasă, a primelor manuale de școală. Puțin mai înainte de noua Constituție, care îngădui, în Octombrie 1860, o nouă agitație națională, a doua zi după înfrângerile suferite în Italia, fostul proiect al unirii ierarhice în domeniul religios, — adecă, numai confesional, — după crearea Mitropoliei unite din Blaj, apăru din nou în „Consiliul imperial înmulțit“, conferință de notabili adunată la Viena. Deputatul Petrino își arată adâncă părere de rău pentru înstrăinarea fondurilor Bisericii din Bucovina. Același Petrino combătu cu energie ideea, stârnită de Poloni, a unei noi alipiri a provinciei cu Galiția, — contele Goluchowski puse în aplicare această măsură, în August 1859, dar fu imediat anulată¹. Noua Constituție nu lovia

¹ Despre încercările ulterioare, în 1867, v. G. Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 182 și urm., după *Debaten im galizischen Landtag*, Viena 1868.

în autonomia micului ducat, dar nici nu se făcu-
vre-o pregătire în vederea organizației pe care
Curtea o răspingea cu atât mai mult, cu cât era
mai stăruitor cerută de Români.

Întorcându-se de la această adunare, inutilă și
ridicolă, Șaguna făcu tot ce-i sta în putință
pentru a aduna o conferință generală a nației
sale, fără nicio deosebire confesională. Hacman
se mărgeni să consulte, în Februar 1861, „clerul
său ortodox“, care ceru o sporire a salariilor,
concesii de ordin juridic, restituirea „fondului
religionar“ și mai ales crearea unei Mitropolii
numai pentru Bucovina, cu doi episcopi sufragani
în această mică provincie. Și, pentru a împiedeca
definitiv Unirea cu Transilvania, conferința pro-
clama solemn existența, în Bucovina, a „două
elemente naționale“ de religie ortodoxă, dintre
care, unul, Rutenii, ar prefera, poate, unirea cu
Patriarhia, slavă, din Carlovăț, dacă, numai, ce-
lălalt element, Românii, ar vântura ideia unei
uniri cu cea din Transilvania¹.

Însă partidul laic și național al Hurmuzăcheș-
tilor, represintat de Eudoxiu, de Petrino, de Va-
silco și Buchental, — Român, cu tot numele ger-
man, corespunzător numelui chiar al Bucovinei, —
nu se lăsă intimidat. El lucră, solidar cu Șaguna,
pentru a ajunge la întemeierea Mitropoliei româ-

¹ Nistor, *o. c.*

nești unitare, de confesie orientală. După moartea Patriarhului sârb Rajacich, mare apărător al drepturilor Bisericii sale, atacul reîncepu, în 1862. Petiția presintată în acest scop, la 15 Mart, purta iscălitura represintanților Bucovinei, cari voiau și convocarea unui mare congres bisericesc, cuprinzând un număr mai mare de mireni, pentru toate provinciile românești, și, când, la 25 Iunie al anului următor, Împăratul aprobă principiul acestei Mitropolii românești independente, marea cauză putea fi socotită câștigată¹.

Însă „Congresul național român“ fu convocat, la 1863, numai pentru provinciile care aparțineau Ungariei. În Iulie, Șaguna cerea din nou să aibă supt autoritatea sa și acea „mică frântură a Bucovinei“². De partea lor, în Mart al aceluiași an, membrii români ai dietei din Cernăuți votară pentru Mitropolia unică, adecă pentru Șaguna. Guvernul provocă atunci discuții de prisos și conflicte care nu se mai sfârșiau. În sinodul de separare cu Sârbii, adunat la Carlovăț, în 1864, Hacman se îndărătnici să susție crearea a două Biserici românești, cu drepturi egale, supt întâietatea ierarhică a Mitropolitului sârb. El era sigur de isprava lui, de oare ce juca doar rolul ce i se încredințase. Mitropolia românească fu

¹ Iorga, *Ist. Rom. din Ardeal*, II, p. 215 și urm.

² *Ibid.*

creată deci, în Decembre, numai pentru Românii din Transilvania și Ungaria.

Bucovina rămânea totuși un ducat, și situația aceasta era să mai dureze încă vre-o zece ani. Ea era necesară Guvernului pentru a da speranțe și unora și altora: episcopului care, ros de invidie, aștepta un moment prielnic, și laicilor, cari cereau convocarea unui sinod mixt, capabil să exprime dorințele unei nații și cari îl felicitau pe Șaguna pentru relativul lui triumf, proclamându-l, omul „menit de Providența cerească, a scăpa și a mântui *comunitatea* drept credincioșilor români din Austria din starea anormală în care o cufundaseră împrejurările cele vitrege ale timpurilor trecute și de față“. Hacman era îndemnat să urmărească pe profesorii „școlii naționale normale“ din Cernăuți, cari se declaraseră pentru sinodul mixt, și să publice în limba germană replici imbecile, în care nu îngăduia Bisericii sale să aibă nici un caracter represintativ național, nici un amestec în afacerile lumii¹. După o nouă mijlocire a dietei, în 1866, Curtea luă, la 10 Decembre, o hotărîre care răspingea pentru totdeauna ideia unității ierarhice române².

Lupta națională a Românilor putea fi continuată, de acum înainte, doar pe un singur teren,

¹ Nistor, *o. c.*, pp. 89, 214 și urm.

² *Ibid.*, pp. 90-1.

— acela al civilizației naționale. La 1860, ei dobândiseră acum, la Cernăuți, un liceu „greco-oriental“, ortodox, întreținut de „fondul bisericesc“, și, peste doi ani, un „liceu real“, pe lângă liceul, cu același caracter, din Suceava, înființat de multă vreme. Însă, îndată după ce s'a făcut această aparentă concesie, se creă un provisorat german, — supt cuvânt că dascălii trebuie să fie formați mai întâiu —, provisorat care dăinui îndelung, și după mai mult de o jumătate de secol, clasele paralele, „româno-germane“, târziu create, nerepresintă nimic supt raportul pregătirii generale și al orientării naționale. Singurul refugiu rămânea în literatură, în noile relații care trebuiau încheiate cu Principatele, unite supt Domnitorul Cuza, cărui, la un moment dat, conspiratorii unguri exilați îi oferiseră, hotărît, Bucovina.

IV.

Reacțiunea austriacă.

Sforțări pentru a distruge întăietatea Românilor în Bucovina.

După suspendarea „Bucovinei“, a fost cu neputință întemeierea unui alt ziar. Se cetiau, în general, cele de la Viena. Însuși episcopul nu simția nevoia, pentru eparhia sa, a unui ziar care să apară regulat. Partidul Hurmuzăcheștilor se folosi pentru a-și duce campania mai departe, de ziarul Românilor din Banat, redactat de Vincențiu Babeș și aparținând bogatei și importantei familii Mocioni, de ziarul *Albina* din Viena¹, sau, une ori, și de *Concordia* din Pesta, care apărea acum de la 1860.

O bibliotecă românească fusese întemeiată la Cernăuți, în 1862, de către un nobil, Zotta, și „cercul românesc de lectură“ se datora fraților

¹ Redactorul, Vasile Grigorovița, era de origine din Bucovina.

Hurmuzachi. În anul următor, el se transforma într'o „Societate pentru cultura și literatura română în Bucovina“. În Maiu 1863, Gheorghe Hurmuzachi ținu discursul de inaugurare, foarte remarcant. Această societate strânse pe cei mai de samă reprezentanți ai aristocrației românești din țară: în afară de Hurmuzăchești, un Alexandru Popovici, un Logotheti, diletant în arheologie¹, maiorul Costin, cavalerul Costin, Nicolae Grigorcea, Iancu Lupul, baronul Dimitrie Petrino, Eugeniu Stârcea, doi dintre Vasilco, Iancu Zotta, etc., profesori, funcționari și cea mai mare parte din clerul, câștigat din ce în ce mai mult la cauza națională, cu toată sporirea salariilor, oferită îndată de un Guvern care cunoștea perfect decalogul corupției. O revistă, „Foaia societății pentru literatura și cultura română în Bucovina“, începu să apară la 1865. Un tânăr nobil, Dimitrie Petrino începuse acum să compună poezii lirice, de o mare energie romantică, și, în scurtă vreme, o duioasă inspirație îi va veni din nenorocirile vieții sale private. Încă de la 1864 se țineau, în capitala Bucovinei, reprezentații de teatru românesc; numai interzicerea episcopului putu împiedeca să alerge până și clerul²; la 1868, însuși Millo, marele artist

¹ *Foaia*, IV, p 173 și urm.

² Nistor, *o. c.*, pp. 218-9.

comic moldovean, va veni la Cernăuți¹. La 1866, iubitul poet Alecsandri, reprezentant consacrat al mișcării literare din România, își făcea apariția, și el era primit cu toate onorurile care se cuveniau gloriei sale²: ascultă și discursul de întâmpinare al consilierului episcopal Samuil Andrievici. Pentru prima oară, Românii din Bucovina salutau, în persoane reprezentative, civilizația lor națională, triumfătoare pe teritoriul liber al Principatelor. „Patria noastră nu este mică“, spunea, în 1867, Gheorghe Hurmuzachi, cu ocazia unei adunări generale a societății literare, „hîndcă numai în Austria, ea se întinde, peste Transilvania și Ungaria, până la Tisa“³.

În discursul acesta, oratorul plîngea moartea neașteptată a lui Pumnul, — la 24 Ianuar al aceluiași an, după o lungă boală —, numindu-l „mare educator al copiilor noștri, glorie a literaturii române, caracter antic, unind blîndeța, copilului cu o tărie de diamant“⁴. El dispăruse, însă spiritul lui de îndărătnică afirmare națională, de muncă îndârjită și de sîinte speranțe trăia, ca totdeauna în cazul celor de la cari porcede o întregă epocă, în toată generația elevilor săi.

¹ *Foaia societății*, IV, p. 171 și urm.

² *Ibid.*, III, pp. 20-3.

³ *Ibid.*, IV, p. 171 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 61.

Însuși episcopul se văzuse silit să slujească înaintea modestului sicriu în care zăcea acest trup ostenit de o lungă luptă, care fusese încununat de izbândă în preajma chiar a morții.

La 1867, după un nou războiu nenorocit, Împăratul Francisc-Iosif, împăcat de mult cu Ungurii cari îl detronaseră solemn la 1848, se hotărî să-și transforme Imperiul unitar într'o Monarhie dualistă, cedând elementului maghiar toate popoarele care trăiau pe pământul strămoșilor lor de peste Leitha.

De aici înainte peri, firește, orice nădejde de a putea duce, — supt orișice raport —, același traiu cu frații din Transilvania și din Ungaria. Aceasta era, și în Bucovina, o mare biruință pentru dușmanii românismului. Partidul național ar fi avut un motiv puternic pentru a se retrage dintr'o luptă pe care nu o putuse duce la bun slârșit. Dar era un altul pentru a face să continue silințele care până atunci nu prea avuseră sorti de izbândă.

În momentul în care Austria era zdrobită de Prusia, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, candidatul lui Napoleon al III-lea la succesiunea Domnitorului Cuza, lua în stăpânire tronul pe care îl chemase dorința, hotărît rostită, a unui întreg popor. S'a crezut că el se va folosi de o situație excepțională pentru a ataca Austria. N'a

făcut-o, însă prestigiul dinastic al tânărului Domn, nobila râvnă de care da dovadă ajungeau ca să trezească, între Românii neliberi, nădejdi care în ultima vreme începuseră să slăbească¹.

Pe când tinerii preoți erau bănuși de iredentism, aceștia, ca și laicii din partidul românesc, nu se gândiau decât să-și ferească neamul de o totală părăsire a afacerilor publice, făcând din chestiile bisericesti o preocupare continuă a tuturora. Frământările pentru sinodul mixt continuară deci și după 1868, chiar de n'ar fi fost decât pentru a împiedeca mumificarea acestei Biserici care arăta acum ambiguitatea caracterului ei național.

Viena însă era foarte hotărîtă să nu facă nicio concesie, sprijinul unguresc fiindu-i de ajuns pentru a-și putea bate joc de toate celelalte „naționalități“. Congresul național fu din nou răspins și, în Decembrie 1869, Împăratul declara solemn că vrea să-și păstreze dreptul de protecție asupra administrării „fondului bisericesc“². „Noi avem putere, și avem și prieteni în Viena“, răspundea Hacman la fiecare cerere nepotrivită

¹ La 1869 se interziceau lecțiile de istoria Românilor începute din inițiativa unei societăți, supt motiv că aceasta nu are caracterul, recunoscut de lege, al unei școli; Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 97.

² Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, pp. 101-2.

cu sistemul pe care-l adoptase¹. Înfruntându-și adversarii, el întrebuița acum în conversație limba rusească², pe când Guvernul trata „limba germană, română și rusă“ ca limbi ale poporului, putând fi de o potrivă întrebuițate în relațiile cu administrația³. Prietenii lui de căpetenie erau un Neamț cu numele de Schönbach și un Polon⁴.

Răspunsul fu o mare adunare națională, după modelul celei care, cu douăzeci de ani mai înainte, dovedise existența unei nații politice române în Transilvania. După îndemnul Hurmuzăcheștilor, 2.000 de persoane, printre care, pentru întâia oară, și țărani, se adunară la Cernăuți, în ziua de 11 Iunie 1870, pentru a proclama caracterul istoric și legal, curat românesc, al acestei Biserici a Bucovinei; un comitet de patruzeci și cinci de persoane trebuia să supravegheze păstrarea intereselor neamului⁵.

Venirea la cârmă a ministeriului Potocki, printre membrii căruia era și un Român, Alexandru Petrino, păru că dă totuși o altă întorsătură acestei afaceri. Alecu Hurmuzachi credea că a și obținut sinodul mixt, merit să pună bazele unei „insti-

¹ *Ibid.*, p. 221.

² *Ibid.*, pp. 227-8.

³ Morariu, *Părți alese*, p. 24 și urm.

⁴ Nistor, *o. c.*

⁵ După Sbiera, *Prima adunare populară din Bucovina*, Cernăuți 1870, în Nistor, *o. c.*, pp. 106-8.

tuții adevărat autonomă-națională mântuitoare“¹. O „adunare pregătitoare“, de treizeci și șase de persoane, jumătate mireni, se va ocupa de rezolvirea ei. Începuseră chiar să-i înștiințeze pe țărani. De fapt, adunarea se deschide la 1-iu Mart 1871 și ea admise o rezoluție provisorie în ceia ce privește viitorul congres, care trebuia să fie compus din patruzeci și opt de membri, pe aceiași basă a egalității absolute între mireni și membrii clerului; cât despre modul în care va fi făcută alegerea, se admiseră drepturile Împăratului și ale moșierilor de a numi o parte din membri. Episcopul refuză totuși să publice decisia, de și aceasta era aprobată formal de Curte, în „Foaea Ordinăciunilor“².

Partidul național nu mai avea puterea de a se împotrivi celor cari, astfel cutare înalt funcționar, amenințau că, în câțiva ani, vor izgoni pe Români în „patria lor, Moldova“³. El era compus doar dintr'un grup de nobili cari n'aveau nicio legătură cu biata burghesie de meșteșugari din orașe, nici cu masele țărănești, care abia mai erau în stare să se pună în mișcare pentru o cauză politică. În ce privește numărul, această „intelectualitate“ cuprindea patruzeci până la cinczeci de mari proprietari și aproape tot atâția funcționari

¹ *Ibid.*, p. 109.

² Nistor, *o. c.*, p. 111.

³ *Ibid.*, p. 259, nota 2.

publici și profesori la școlile superioare¹. Alecu Hurmuzachi se stânsese tocmai, după o lungă boală, la Neapole, în ziua de 20 Mart 1871; fratele său Gheorghe rămăsese singur în luptă, de oare ce fratele cel mai mare, Eudoxiu, în calitate de „căpitan“ al țării, era prins de relațiile sale de serviciu, cât și de marea operă istorică asupra Românilor, pe care o redactă în limba germană pe baza unui bogat material inedit, stăruind, cu orice prilej, asupra binefacerilor pe care Românii le datoresc Habsburgilor; în 1872, i se va oferi, de altfel, un titlu de baron, care nu se putea câștiga prin agitații naționale. Petrino, poetul, trecu, îndată după 1875, în Moldova. Printre intelectualii cari nu aparțineau boierimii, mulți tineri urmară acest exemplu și, ceia ce e și mai rău, uitară apoi de mica lor patrie nenorocită. „Foaia soțietății literare“ nu mai apărea, de la 1869, din pricina lipsei de fonduri. Între scriitorii cari rămăseseră în Bucovina, nu era unul singur care să se ridice de-asupra nivelului autorilor de manuale școlare sau poeziilor de ocazie. Profesori buni, ca Vasile Burlă, ca Petru Paicu, — destituit fiindcă voise să impună respectul legii pentru întrebuițarea limbii române la școala „reală“ din Cernăuți², — fură siliți să

¹ Nistor, *o. c.*, p. 255. În 1873 erau o sută douăzeci de institutori și două sute șazeci de preoți de sat; *ibid.*

² Morariu, *o. c.*, p. 222 și urm.

emigreze în România, unde căpătară câte o catedră, la Iași.

Numai printre studenții români de la Viena, mai era încă un spirit de libertate și de curaj. Tinerii din Bucovina se întâlneau acolo cu conaționalii lor, mai dârji, din Transilvania și din Ungaria și cu acei Români din Principate cari aduceau cu ei sentimentul de mândrie al unui popor liber. Din discuțiile lor pasionate, dominate de ideea pan-românească și de respectul adânc pentru un trecut glorios, ieși proiectul de a comemora la Putna tricenariul întemeierii acestei mănăstiri de către Ștefan-cel-Mare. După oarecare nesiguranțe, acest proiect putu fi realizat la 27 August 1871, și serbătoarea avu loc înaintea unui imens public românesc, venit din toate provinciile; Carol I-iu, orașele României și câteva personalități trimeseseră daruri pioase pentru a fi depuse pe mormântul marelui Domn. Și, între cei de față, era, pe lângă istoricul tuturor Românilor, A. D. Xenopol, foarte tânăr, și tânărul Moldovean Mihail Eminescu, cu legături de rudenie în Bucovina, fost elev al lui Pumnul și acum student la Viena, care peste câțiva ani era să ajungă cel mai mare poet al neamului său.

Însă războiul franco-german se sfârșise cu biruința Prusiei, cu întemeierea unui Imperiu german, aliat al acestei Austrii, conduse de spi-

ritul lui Andrásy. La demonstrațiile acestui tineret încrezător trebuia răspuns prin fapte, în stare să împrăștie toate iluziile. Cum era vorba și de separarea Sârbilor din Ungaria de cei cari, în Dalmația, rămăseseră supt stăpânirea austriacă Guvernul se gândi să lege împreună, supt raportul religios, aceste două bucăți desprinse de neamul lor, pe Dalmatini și pe Români din Bucovina¹. Hacman ajungea în sfârșit să fie Mitropolit, dar numai pe baza supunerii față de autoritatea sa a eparhiilor din Zara și Bocche di Cattaro. Fără vre-o consultare a celor două țări, fără niciun drept istoric sau posibilitate geografică, în afară de orice considerație canonică, o nouă Mitropolie ortodoxă fu creată pentru vanitosul bătrân, la 23 Ianuar 1873. Toate protestările opiniei publice, ale clerului, ale Patriarhului sârb, ale Mitropolitului Moldovei, ale întregii Biserici românești, fură zădarnice.

Dar Hacman nu avu parte de suprema satisfacție de a fi conslînțit în noua-i calitate; iritat de atâtea protestări, el muri copleșit de mânia care-l înăbușia². Succesorul lui, vicariul Teofil Bendella, un „naționalist“, fu sfințit de Mitropolitul ortodox al Transilvaniei, succesorul lui Șaguna, la 21 April 1874; el muri în anul următor,

¹ Nistor, *o. c.*, pp. 112-3.

² *Ibid.*, p. 122.

La 21 Iulie; au trebuit doi ani de chibzuială pentru ca să se decidă Curtea a numi pe Teoctist Blajevici, autor de calendare și de versuri de ocazie, bătrân septuagenar, care, doborât de povara anilor, va muri, și el, în anul 1879.

Dacă înființarea Mitropoliei, pur austriece, a Bucovinei și Dalmației, era o lovitură dată nădejdlor românești în ceia ce privește Biserica, o altă lovitură, tot atât de puternică, atinse școala. La 1875, patru ani după comemorarea, la Putna, al celui mai mare dintre Domnii Moldovei, se comemora la Cernăuți anexiunea de la 1775, sfârșitul regimului moldovenesc în părțile acestea. Darul imperial al lui Francisc-Iosif pentru supușii săi fu o Universitate germană, din care fundatorii voiau să facă un punct de atracție pentru tineretul „barbar“ al Moldovei vecine; dacă Institutul teologic deveni astfel o Facultate, între elevii căreia se găseau o mulțime de Slavi, limba românească, pusă pe aceiași treaptă cu cea ruteană, era tolerată alături de limba germană, care predomină cu desăvârșire. La Iași se răspunse printr'o comemorare pioasă a lui Grigore Ghica-Vodă, executat, din ordinul Sultanului, la doi ani după anexare și, — după cât se părea atunci —, pentru a fi apărat drepturile Moldovei asupra Bucovinei; o broșură, redactată de însuși Kogălniceanu, arăta împrejurarile rușinoase în care s'a făcut

„răpirea Bucovinei“. Dar răspunsul Austriei la demonstrațiile românești din 1871 era deplin și zdrobitor.

La 12 Mart 1880, Silvestru Morariu-Andrievici, fostul adversar al lui Hacman, pedepsit cu asprime de atot-puternicul secretar Schönbach, fu numit Mitropolit al Bucovinei și al Dalmației, — el, acela care luptase pentru reunirea ierarhică a Românilor din Austria supt sceptrul lui Șaguna. Numirea acestui Român militant se datora, fără îndoială, dorinții de a mulțami, cât de puțin, această Românie, a cărei prietenie fusese câștigată și a cărei alianță nădăjduiau să o aibă de asemeni, în curând. Cu vre-o douăzeci de ani mai înainte, acest autor al multor manuale școlare și teologice, care totuși nu făcuse studii superioare la Viena, salutase, la Cernăuți, în numele unui întreg popor, pe marele poet al neamului, Vasile Alecsandri. În vârstă de șaizeci și doi de ani, bătrânul își păstrase tot crezul tinereții, și el era capabil de zelul curajos care trebuia pentru a-l sluji.

El aduse câteva modificări excelente în viața materială a clerului său și fu întemeietorul unei tipografii românești. Tot ceia ce privia, în orișice măsură, cauza națională, găsia în acest bun prelat, incapabil de ipocrisia față de Guvern care caracteriza prea dese ori pe represintanții con-

fesiunilor naționale catolice în Austria, un patron activ și sânguitor. Mai mult decât odată, el arată sentimente de camaraderie față de șefii Bisericii noului Regat al României.

Era însă bănuțit, spionat de aproape și neconținut împiedecat de o administrație, în slujba sistemului de Stat austriac, care n'ar fi putut admite niciodată libera desvoltare națională a acestei mici Biserici, având legături cu nația cea mai importantă din Sud-Estul european. Iar, pentru a-i sta împotriva, nu se găsea decât un cler timid, câțiva studenți săraci, în căutarea unui ajutor bănesc, și o societate care, surâzând, se lăsa germanisată. Cât despre popor, acesta nu se gândia deocamdată decât să-și îmbunătățească condițiile materiale de traiu; timp de un veac întreg, poporul acesta nu dăduse un singur motiv de nemulțămire, de teamă și, prin urmare, de respect, unor stăpâni cari nu l-au iubit niciodată. Hurmuzăcheștii de la 1848 lăsaseră o pildă care n'a fost urmată nici măcar de generația care a venit după dânșii, în propria lor familie. Eudoxiu, istoricul, murind în Februar 1874, fratele său, Gheorghe, în 1822, și ultimul dintre fiii bătrânului Doxachi, Nicolae, un modest savant, dispărând la 1883, niciunul dintre fiii lor n'a găsit în temperamentul său, de și atitudinea lor respecta o glorioasă tradiție, energia

trebuitoare pentru a susține o cauză persecutată prin toate mijloacele vicleniei și a violenței.

În Iulie 1882, Mitropolitul izbuti să adune congresul, așteptat de atâta vreme. El salută pe membrii acestei adunări prin cuvinte care amintesc pe cele care fuseseră rostite de Șaguna la deschiderea primului congres din Transilvania: „Am văzut împlinindu-se“, spunea el, „voia generală a fiilor maicii noastre, Biserica“. Dar, de oare ce statutul, pregătit de atâta vreme, care fu primit cu entusiasm, părea că atribuie credincioșilor, având dreptul de a se ocupa de „toate afacerile interne cari ating interesele generale ale parohiilor și, în general, ale Bisericii ortodoxe orientale a Bucovinei“, dacă nu și dreptul de a se amesteca în alegerea șefului lor spiritual, cel puțin acel de a „discuta“ administrarea domeniilor Bisericii, — vor trece zece ani înainte de aprobarea, indispensabilă, a Împăratului¹, care nu voia să audă decât dorinți, în loc să accepte hotărâri. Apoi, peste doi ani, pentru a mai micșora încă rolul acestei Biserici care pretindea a fi românească, se crea, la Stanislau, o Biserică unită pentru Galiția ca și pentru Bucovina, în care, datorită unei propagande energice², numărul convertiților sporise în ultima vreme.

¹ G. Bogdan-Duică, *Bucovina*, pp. 234-8.

² V. pentru aceasta *ibid.*, p. 238 și urm.

Însă Românii din Ardeal își formaseră încă de la 1880, după îndelungate dibuiri, un partid național, având programul său precis; la 1891 ei redactau un memoriu pentru a atrage atenția Europei asupra unei situații naționale intolerabile. Lupta care începea va pricinui, în toate provinciile românești, o adâncă emoție, care se și manifestă, timp de câțiva ani, în Parlamentul din București și în adunările publice.

Bucovina, care de atâtea ori primise imbolduri din partea Transilvaniei, tresări încă odată înaintea idealului pe care această mișcare îl lăsa să se întrevadă. Ea își găsi noi conducători laici, însuflețiți de un mai larg spirit democratic și liberi, în oarecare măsură, de superstițiile dinastice care cereau de la un act de mărinimie din partea „Landesherr“-ului din Viena satisfacțiile care li se cuveniau de fapt. Trebuie să pomenim, în sfârșit, printre representanții unei noi generații care va lua asupra-și lupta abia începută, pe Ioan de Flondor, din Storojineț, în județele năpădite de Ruteni, și mai ales pe Gheorghe Popovici (n. 20 Novembre 1863), fiul eruditului profesor Eusebiu Popovici, el însuși istoric foarte învățat și impecabil critic.

Foaia „Gazeta Bucovinei“, venind după „Revista politică“ din Suceava (1886-91)¹, care avuse

¹ Unde se stabilise, și la 1883, o societate „Școala Română“, susținută și de țărani.

mai curând un caracter cultural, publica, la 2/14 Maiu 1891, în cel d'întăiu număr al ei, — după întemeierea, în Septembrie 1890, a unei societăți politice, „Concordia“, menită „a desvolta libertatea politică și individuală și a apăra autonomia provinciei, fără a mai pomeni de naționalitate“, — un program care, deocamdată, nu era decât cel al unui ziar politic. El începea prin declarația că vrea să cuprindă „tot ce se găsește mai adânc săpat în sufletul fiecărui adevărat Român din Bucovina“, bine înțeles împreună cu devotamentul față de Habsburgi și Monarhia lor, dar „menținând autonomia Bucovinei și păstrând individualitatea ei istorică și politică“. Cerea „desvoltarea culturii naționale românești“, care e unitară, sporirea numărului de școli în care se întrebuintează limba românească, introducerea ei în relațiile administrative și judecătorești și restabilirea economică a țăranului, — se gândiau chiar să tipărească, lunar, o „gazetă a țăranului“. Era vorba și de „organizarea poporului nostru român în Bucovina“ pentru a forma „un partid național compact“. În ceia ce privește marea problemă a Rutenilor, pe cari statisticele oficiale îi puneau acum în primul rând al locuitorilor provinciei, se grăbiau să spuie că ziarul vrea „să slujească buna înțelegere dintre poporul român și cealaltă populație băștinașă a țării“¹.

¹ Bogdan-Duică, *l. c.*, p. 216 și urm.

Candela, revista bisericească, fondată la 1882, fu nevoită să accepte, încă de la început, o quasi-paritate cu Rutenii ortodocși.

Trebuiau să se ocupe și de Biserică. Acesteia i se rezervă o „autonomie“ și o „organizare“ nouă, care nu era bine lămurită. Guvernul îngăduise, pentru același an, întrunirea unei noi adunări a credincioșilor, cu scopul de a-și formula dorințele¹; ședințele s'au deschis la Cernăuți, în ziua de 18 Septembrie, guvernatorul, baronul Pace, îndârjit dușman al Românilor, fiind de față, cu ferma hotărâre de a împiedeca orice manifestare clară și energică, fie și cu prețul declarării unui conflict cu Mitropolitul acesta, pe care-l învinuiau că „nu vrea să se gândească la sine însuși“, la drepturile Scaunului și ale tagmei sale. El interzise orice pomenire a „țărilor străine“, pretinse că Românii și Rutenii să fie puși pe aceeași treaptă și nu îngădui ca limba românească să fie întrebuițată în desbateri. Rutenii se grăbiseră, de altfel, să reclame, într'o broșură, nu numai această paritate, ci și întâietatea față de Români în Biserica aceasta, care, după părerea lor, ar fi trebuit să li aparțină.

Exista acum o legiune întregă de clerici tineri, hotărâți să primească lupta: Vasile Găină, mai

¹ Circulara Mitropolitului, în broșura lui Eraclie Porumbescu, *Zur administrativen Organisierung der gr.-or. Kirche in der Bucovina*, Cernăuți 1891.

târziu profesor la Facultatea de Teologie, și mai cu samă Constantin Morariu (n. la 10 April 1854), cel mai sârguincios dintre cei cari, în generația lui, s'au ocupat de trecutul provinciei, etc. Era însă evident că acest cler, al cărui statut va fi formal anulat, *nu mai putea să fie piept unui dușman care, prin faptul intrării sale chiar în Biserică, într'o proporție numerică zdrobitoare, era să zădărnicească orice sforțare de a restabili vechea stare de lucruri, pe singura basă a românismului.* Acum era prea târziu pentru a-i îndepărta și prea curând pentru a proceda la o despărțire. Și, pentru ca această despărțire, de acum încolo necesară, să se poată face în împrejurări favorabile pentru Români, era nevoie de o serioasă pregătire națională a „tinerilor Români“ laici. Dar mai ales de *o mare și foarte grea pregătire a țăranului.*

În curând se alcătui și partidul național. Prin „rezoluția“ de la 7 Mart 1892, se proclama „solidaritatea tuturor Românilor din Bucovina în afacerile politice, naționale și bisericesti și organizarea lor într'un partid național compact“, represintat de societatea „Concordia“, încredințând direcția unui „comitet electoral central“, compus din membrii acestei societăți, din foștii deputați în Dietă și „alte persoane de încredere“; cei

aleși erau obligați să formeze un club național deosebit¹.

Curând după aceea urmă memoriul către contele Taaffe, președintele Consiliului, prin care i se semnala starea de învrăjbire care domnia în țară, atunci când, printr'o bună administrație și prin introducerea reformelor care deveniseră necesare ar fi cu putință o împăcare a celor „patru mari grupuri, în parte naționale, în parte de interese, care formează marea massă a populației întregi, adică: grupul românesc, grupul rutean și cel germano-israelit, ca grupuri naționale, și marea proprietate, în totalitatea ei, ca grup de interese“, recunoscând că „grupul românesc și grupul rutean formează partea cea mai importantă a populației rurale“ și baza partidului „autonomist-conservator“². Se începuse lupta contra coaliției liberalilor germani și evrei, a Armenilor, a Polonilor și a tinerilor Ruteni, dar, prin *caracterul conservator al organizației*, fără a întinde mâna „tinerilor Români“ și fără a trezi din toropeala lui, — privită cu o seninătate absolută, timp de mai bine de un secol, de toate administrațiile³—, pe acel viteaz și credincios apărător care ar fi putut fi țăranul. În sistemul electoral pentru Dieta Bucovinei, optsprezece mari proprietari alegeau

¹ Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 217, notă.

² *Ibid.*, pp 247-8.

³ Probele, în Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 30 și urm.

un deputat, orașele alegeau șapte, iar cei șase sute de mii de țărani erau reprezentați prin *cinci sute* de alegători și *doisprezece* deputați, cari *nu erau* țărani¹.

Și în partidul acesta, care refuza calificativul de „partid al boierilor“, nu s'a ajuns măcar la o acțiune unitară, supt un șef recunoscut și ascultat. De aceia și politica guvernatorului Pace, care nu voia să admită titlul de „România Jună“ pentru o societate studentească, putu fi continuată timp de câțiva ani încă, fără nicio primejdie. Când venerabilul Mitropolit Silvestru își sfârși zilele, la 3 April 1895, succesorul lui fu, din pricina bătrânețelor și a nedestoiniciei lui absolute, Arcadie Ciupercovici, care n'a avut nicio dată curagiul să vorbească despre partea, încă națională, a eparhiei sale.

Datorită acestui șef incapabil și lipsit de energie, Guvernul era stăpân pe Biserica ortodoxă și, supt noul guvernator, Bourguignon, dușman îndârjit al Românilor, el putu să se împotrivească partidului „Tinerilor“, care izbutise să facă ales ca deputat la Camera din Viena pe cel mai înzestrat dintre membrii săi, pe Gheorghe Popovici. Preoții, învinuiți că sânt iredenți de brutalitatea satrapului austriac, protestară, la Cernăuți, într'o mare adunare, amintind caracterul

¹ *Ibid.*, pp. 253-4.

românesc al eparhiei¹, dar aceasta nu împiedecă progresul necontenit al elementului rutean în Biserică.

Acestui prelat de tristă amintire îi urmă, la 1902, episcopul de Rădăuți, Vladimir de Repta, — al cărui Scaun fusese restabilit printr'un act administrativ, la 1898. Român, și unul dintre cei mai învățați. El văzu cu groază noul asalt al Rutenilor, cari nu voiau numai o eparhie națională separată, în Nordul provinciei, ci cereau până și Scaunul episcopal de Cernăuți, în umbra căruia un episcop român de Rădăuți sau de Suceava ar fi veghiat peste mormintele strămoșilor unui neam merit întreg să-i urmeze în curând². Și vor izbuti să-și impună, prin voința Vienei, un vicar, — deci un succesor rutean al Mitropolitului —, pe agitatorul Artemon Manastirschi. Dar fără concursul laicilor nu i-ar fi fost cu putință lui Repta, chiar și cu alt temperament decât al său, care era numai blândeță și supunere, — am avut, cândva, nevoie de o învoire de la Viena pentru a lucra în arhivele Mitropoliei, — să înceapă o operă de învoire românească.

Și laicii aceștia, — slăbiți mai ales prin retragerea, pentru motive personale, a lui Gheorghe

¹ Nistor, *o. c.*, p. 165 și urm.

² *Ibid.*, p. 178 și urm. 46.136 de iscălituri se strânseseră supt actul de protestare al Românilor; *ibid.*, p. 179.

Popoviți, care peste puțină vreme își sfârși zilele în România, — ascultând de foarte dibacele ațișări secrete ale Guvernului, oferiră poporului, în loc de munca solidară a unei întregi generații superioară pregătite, spectacolul urilor celor mai înviersunate, întrebuintând, ca să-și astâmpere setea, toate mijloacele unei prese nerușinate. Studenții fură grupați în societăți dușmane. Din nenorocire, cel care a izbutit să lucreze mai mult pentru îndreptarea situației materiale a țărânului, Aurel Onciul, a fost cel mai înfocat îndemnător la vrajbă, insultătorul neobosit, nu numai al adversarilor săi locali, boieri și preoți, contra cărora a știut mobiliza pe învățători și pe țărani, dar și al Românilor din România, împotriva cărora a dus campanii turbate, care mai mult decât odată i-au desonorat talentul. În duelul acesta nesfârșit, se recurse, de o parte și de alta, la alianța străinului și la protecția Guvernului.

Marea reformă electorală, dusă la bun sfârșit de Onciul, nu înfăptuise încă nimic pentru nație, când izbucni războiul european. Influența noului curent național venit din România după 1900 a adus o împăcare forțată între „boierii“ lui Flondor și „democrații“ adversarului său, dar aceasta nu dură decât câteva luni. Tineretul, desgustat de acest spectacol compromițător, — profesorul I. Nistor era încă de pe atunci unul

din șefi —, nu avuse încă timpul de a se organiza și de a câștiga încrederea unui popor atâta vreme rătăcit și desorientat de instigatorii pe cari-i îndemna și-i susținea vechea politică a lui „divide et impera“.

Războiul a făcut din Bucovina, de două ori atacată de Ruși și ocupată apoi aproape în întregime de armatele Țarului, unul din acele morminte care păreau că vor înghiți un neam întreg. O mare parte din tineretul românesc, până și elevii liceului din Suceava, căzură în rândurile armatei austriece; ceilalți vegetară într'un trist exil, în România; în sate rămăsese o populație nevoiașă, și femei batjocurite; pentru o simplă denunțare a spionilor evrei, o mulțime de țărani fură spânzurați de colonelul de jandarmerie Fischer, care a avut îndrăzneala de a spune în public că „nu cunoaște în Bucovina decât trei nații: Germanii, Evreii și trădătorii“.

Și, cu toate acestea, rămășițele unei populații ai cării strămoși au fost odinioară cei mai viteji apărători ai Moldovei, luptând pentru cruce și civilizație, rămaseră încă acolo, în mijlocul ruinelor, represintând vechiul drept al autohtonilor cari, prin munca lor îndărătnică, au creat pământul însuși pe care-l călcau în picioare armatele. În cumplita lor miserie, ei așteptau de la justiția imanentă și de la progresul ideilor politice în

Europa ceasul în care vechiul steag al lui Ștefan-cel-Mare va cuprinde întreaga țară în faldurii gloriei sale.

Marile jertfe ale României libere se isprăviseră printr'un armistițiu de silă, ducând spre pacea din București, care sfârteca Regatul și îngenunchia pe mult timp ce se înduraseră a păstra din el biruitorii.

Dar ceasul cuvenitelor osânde veni.

Rutenii, în legătură cu arhiducele Wilhelm, încercară, în ceasul de supremă crisă, să tragă la ei provincia. Energia șefilor români, o clipă uniți, zădărnici ceia ce ar fi fost a doua „răpire a Bucovinei“. Oprind în loc puhoiul anarhiei supt steag rutean, se ceru intervenția armatei române.

Regele Ferdinand, călcând peste condițiile ce-i fuseseră impuse de Centrali, dădu ordin soldaților generalului Zadic să treacă granița, și peste câteva săptămâni solii Bucovinei aduceau Regelui românesc închinarea moșiei lui Ștefan-cel-Mare

Cum a fost ea găsită în clipa Unirii o arată. notele de călătorie care urmează.

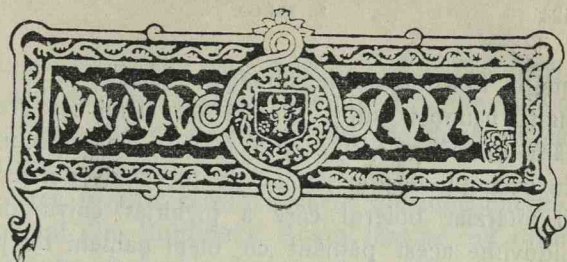
PARTEA a II-a.

ROMÂNISMUL ÎN BUCOVINA
ÎNAINTE DE RĂZBOIUL
UNITĂȚII NAȚIONALE.

- CONSTATĂRI -

I.

ÎN JURUL SUCEVEI

1. Spre Suceava.

Primăvară tânără. Un verde blând, dulce, umed, *copilăresc*. În lunca Siretiului pe care se deapănă de la Focșani până la Burdujeni, în tot lungul Moldovei noastre, calea cea mare a trenului, copacii se înalță încă negri, goi, dar câte unul bătut ca de o ușoară ninsoare verde; alții, mai timpurii, își poartă frunzișoarele ca niște flori: par cea d'întăiu găteală a unei copile. O ploaie mare de o noapte și o zi, pornită dintr'un apus de sânge, a sămănat băltoace curate încă: pare că ar fi niște frânturi de lacuri albe. Pe o muche de deal, iarna a uitat o măramă de zăpadă. Sus soarele usucă un vălmășag de nori suri, rămași în urmă în zarea răsăritului.

Aleluia, sfântă dimineață de April, dimineață de flori a Floriilor!

Cei d'întăiu oameni ce se văd sânt trei păstori într'o văiuță, unde vite lacome pasc și se

adapă în știoalme. În sumane cenușii ca arătura, nalți, frumoși, supti la față de iarnă cea grea fără mămăligă. Cine știe ce-o fi făcând acum, în ce nopți de desfrâu și de jocuri de noroc o fi întârziat boierul care a închiriat cuiva din Jidovime acest pământ cu bieții oameni de pe dânsul!

În gări, „Dimineața de mâne“, strigată de Ovreași neobosiți și, într'un veșnic mers de socoteală, Evrei mari, grași, rumeni. Au trecut pe rând Bacăul cu biserica lui Ștefan-cel-Mare, Romanul întins drept lângă apa spârcuită a Moldovei, cu dungile de copereminte roșii și cele opt turnuri creștine de-asupra vâlmășagului străinătății, Pașcanii, cu veșnicul său vuiet de mulțime grăbită și flămândă.

Aici, un nor plumburiu lasă să cadă, într'un zimbet de soare, picături de ploaie înghețată.

2. Suceava.

Văd iarăși dealul de lut cu creasta dreaptă, tâmpla scorburoasă, ridicându-se de-asupra apei de hotar. Sus turnurile de biserici stau ca sulițele. La o lature, zidurile galbene, zimțuite și rupte, tânjăsc pe înălțime.

De la Burdujeni, un birjar mă va duce la Suceava. E, neapărat, Evreu: cere două prețuri, nu vrea să lase nimic, pleacă până foarte aproape,

se ițiește în ușa gării mărețe, tușește, își șterge nasul, întră în vorbă, scade prețul la jumătate și la urmă aflu că i-am dat totuși de două ori cât tariful obișnuit.

Trec printre casele cochete ale funcționarilor români din Burdujeni. Acum sânt pe un drum lat, între dealuri la dreapta și, la stânga, o râpă urâtă, în care lunecă ape de mocirlă. Peste înălțimi, văi, râpi, peste drumul umed trece un vifor de vânt sălbatec, rece ca în toiul iernii aspre, descheind haina, lipind de tâmplă marginile pălăriei. Pe capră, birjarul, cufundat într'un surtuc prea larg, cu gulerul ridicat peste o cămașă ce n'are guler, se strâmbă de frig în această zimbitoare zi de April, pe albastrul cerului căreia se îmbulzesc nori, călătorind foarte iute.

Vama e o casă de moda veche, cu un biet funcționar încetinel. Un Evreu cu lunga barbă de patriarh din Biblie stă de vorbă cu privire la un sac cu cartofi, cu „barabule“, zice el moldovenește, pe care le tot alintă cu mâna. Afară, așteaptă sfioși mândrii Români, în sumane întunecate, cu părul lung căzând drept sau în cârlionți unși pe umerii largi; au în mână găini și câte alte mărfuri de o nimica toată.

Stâlpul tricolor al ieșirii din țară; între doi alți stâlpi negri și galbeni, vama Austrieilor, cu un tânăr foarte bălan, care scotocește cu multă luare aminte prin geamantanul aproape gol.

Acuma e slobod drumul din țara regelui nostru în țara împăratului străin asupra Românilor.

Caii zoresc pe „drumul Burdujenilor“. Nu se vede cine știe ce schimbare. Sânt căsuțe frumoșele după datina moldovenească și, pe alocurea, câte o casă mai mare, împodobită după cel mai rău gust al orașelor. Multe pajuri: la vânzătorii de tabac, la păzitorii șoselei, la cârciumari. Cutare meșter e Neamț, Polon; toți negustorii se țin de neamul care e cu adevărat stăpân al acestor locuri. Copii de-ai noștri nu se văd pe stradă, ci tot de cei cu șăpci, cu pălăriuțe verzi, cu nasurile corioate sau borchinoase, odrasle ale tuturor neamurilor Austriei, și mai ales ale Evreilor.

Acum cetatea, frontul de biserici nu se mai văd. Sântem pe coarda arcului ce alcătuieste acest drum, și înaintăm la deal spre Suceava nevăzută, care trimete înainte numai tot astfel de căsuțe și case pentru toți oploșiții de dăunăzi sau de multe zeci de ani.

Apa Sucevei se trece pe un pod de lemn, mic, subred și fără podoabe; „țineți trăsurile“, zice una din multele înștiințări tipărite, și în adevăr murgii Evreului merg cu toată conștiința că sânt într'un loc unde zburdăciunea, pripa nu se îngăduie. Alăturea, un alt pod, mai mare, mai tare și mai frumos, e dungat de linia de fier a trenului ce vine din Ițcani și duce la Suceava. Și eu îmi

aduc aminte de un pod, mare, acoperit, negru pe d'înăuntru și pe d'inafară, prin care de demult, când eram un copil cu ochii abia deschiși asupra minunii acestei lumi, am trecut cu mama, recunoscătoare pentru minunile Sfântului din Suceava, ca să sărut moaștele negre, uleioase ale lui Ioan cel Nou, culcat în mirodenii. Aud încă, după treizeci de ani, huruitul roțelor prin marele întunec umed, văd piața mare cu făcliile și iconițele, biserica înaltă, racla de argint cu chipuri săpate, racla întunecată și dinții albi ai ajutorului la toată nevoia.

Jos, Suceava curge iute, mândioasă, bogată din prisosul ploilor primăvăratece; e mare cât o ramură a Moldovei. În luncă iarăși pasc vite albe. Câmpii se gunoiază, și pluguri cu cai, duse de țărani cu căciula mare, rup țarina slăbită de ploaie. Boini se îngrașă și se vând cu prețuri bune.

Pe mal sânt multe case, ceva mai departe. Și tocmai de-asupra lui se cinchește supt copere-mântu-i de șindilă neagră bisericuța de la Ițcanii-Vechi, galbenă-deschis, cu un pridvor liber. Frumoasă mică locuință a călugărițelor de odinioară, pentru care ea fusese clădită în veacul al XV-lea! Abia dacă se slujește astăzi la hramul ei. Ițcănienii din căsuțele dese de pe lângă râu vin la alte serbări sus, în orașul lăcașurilor mari și bogate.

Încă o bucată de vreme ne urcăm printre

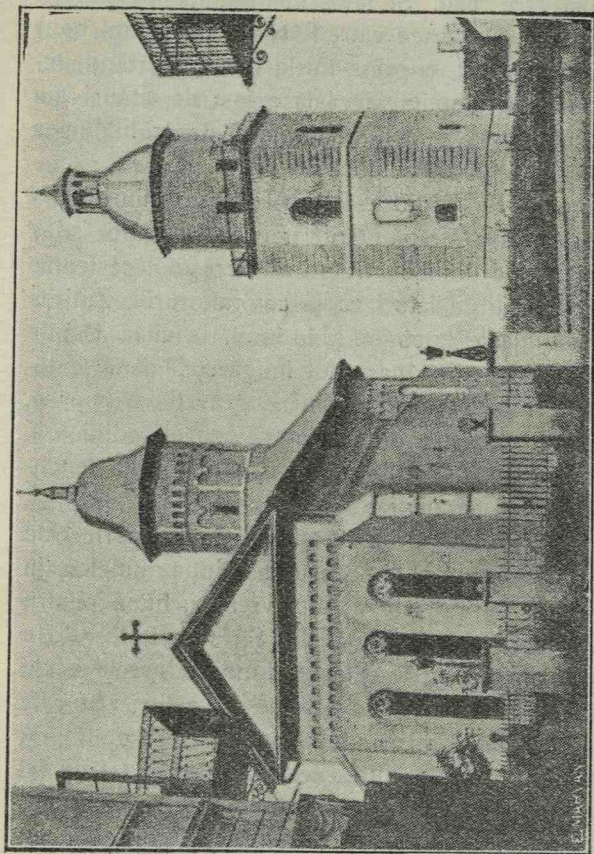
case de modă moldovenească, în care stau de mai multe ori străini. Dar, ici și colo, fete se dau în *scrânciob*, în „leagăn“. E adevărat că astăzi, a doua zi de Florii, catolicii, deci aici Nemții, Polonii, își au a doua zi a Paștilor.

Am ajuns tocmai sus. Sântem în cuprinsul vechiului oraș, precum arată grămădirea bisericilor, așa de aproape una de alta, încât în câteva clipe ai făcut drumul dintre ele. Lasă deci la o parte strada care se zice „evreiască“ și strada mare, care e și ea aproape numai a Evreilor, lasă urmarea ei înainte, pe lângă o grădină goală și rău ținută, pe lângă o biserică a catolicilor, mare, albă, urâtă, în care scânteie acum luminile Invierii, chemând puținii credincioși. Lasă prăvăliile Evreimii, care nu sânt altfel decât cele de la Folticenii noștri, lasă scârboasele cafenele, în care se tolănesc în caftane murdare stăpânii de astăzi ai târgului, lasă îngrămădeala, harhătul germano-semitic, duhoarea și necurătenia, lasă uriciunea răpareță. Nu te uita la lumea ce trece în hardughiiile nemțești care sânt trăsurile de aici: une ori ai vedea un *honoratior* cu cilindru, iar de cele mai multe ori unul, doi, trei, mulți Evrei, de modă nouă și de modă veche: eu am zărit chiar într'o cupea, având în locul geamului de la spate o scândurică, un *Herrchen*, un domnișor, oacheș, cu fața pre-

lungă, cu ochii mari visători, cu perciunii fiului lui David și cu pălăriuța de catifea, cu lungul caftan al Galițianului neprihănit de civilizație. Pe ici, pe colo vei vedea strecurându-se câte un creștin sau o creștină, funcționari, meșteri cari-și petrec Paștile, soldați în concediu pentru serbători, domnișoare elegante cu moșii în zestre, ferindu-se cu dibăcie de atingeri care pătează de murdărie rochiile. Dar toate acestea nu te privesc, călător român pe pământuri ce sânt înstrăinate și în ceia ce privește oamenii chiar, printre cari zărești așa de rar țăranul după datină, cu sumanul și căciula sa ca în Moldova, cu variante de căciulă, mici și ieftene, pe care le-a născocit jidovimea, sau în haina modestă a Neamțului din burghesia cea mică. Ție-ți pasă în acest pământ al tuturor neamurilor, în care al lui Israel a căpătat biruința deplină, — ție îți pasă de biserici cu chipuri de bour și frumoase slove bătrâne de asupra ușilor, de pietre șterse de-asupra mormintelor cu cenușa spulberată, de frânturi de cetate pe culmea frământată cu sânge, spre care ni se înalță recunoștința și ni fumează tămâia visurilor evlavioase și sfinte. Ferește-te de prihană, lasă hanurile, prăvăliile, străzile, grădinile și furișează-te spre locurile pe care privilegiază crucea ta veche răsăriteană, unde vorbesc în glas de aramă clopotele tale turnate prin vremi ce nu se vor mai întoarce, și în care

în bronz ni s'a turnat și mărirea, numele cel bun, păstrat până astăzi, datina curată, pe care o uită prea mulți, în toate. Fii aici ca un hagiucucernic în Ierusalimul din vremea prigonirilor: el nu mergea la cadiu, la nazir, la căpeteniile ienicerilor, el nu se grămădia printre cumpărătorii bazarurilor, el nu aștepta la poarta moscheilor, ci, ținând umila lui făclie în mână, se ducea de-a dreptul, cu o grabă înfrântă de simțul sfințeniei, către mormântul în care odihnise, o clipă omenească de moarte, Domnul și Dumnezeuul său.

Întăiu ți se va înfățișa Sf. Dimitrie, mare și puternică zidire, pe care Petru Rareș o închină, precum a făcut și în Hârlău cu o clădire ceva mai mică, sfântului „purtător de mir“, biruitor în luptele care plăceau sufletului focos al fiului lui Ștefan-cel-Mare. Clădirea n'a suferit reparațiile acelea la care Austria ține mult, ca să arăte că știe păstra moștenirea moldovenească, ca să încurajeze știința și arta și ca să dea de lucru la atâția domni din Viena cari găsesc că Moldovenii aici de demult erau oameni stimaabili, ale căror lucrări în cărămidă, piatră și penel sânt vrednice de o luare aminte curioasă și de o îngrijire răsplătitoare. Ba Sf. Dimitrie a fost reparat și el acum câțiva ani, dar întru atâta numai că l-au tencuit și văpsit cu o tencuială și o vâp-

Biserica Sf. Dimitrie din Succava.

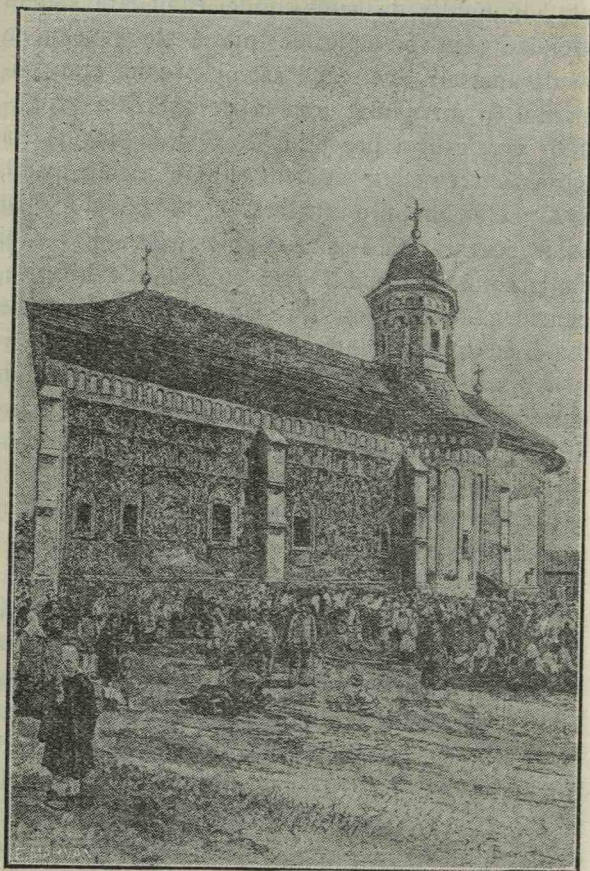
seală care cad. Și iarăși clopotnița pe care e întipărită de partea către Răsărit cunoscutul bour cu gâtul gros, cuprins într'o floare purtând inscripția, clopotnița aceasta a fost de atâția ani preschimbată pentru a se face, de la înălțimea ei trainică, paza de foc.

Încolo, Sf. Dimitrie-i cum l a lăsat ctitorul. Fațada largă e străbătută de trei ferești gotice și se sprijină pe două contraforturi. Fereștile acestea se urmează și pe laturi, ca și contraforturile. Zidirea se rotunjește la strane și în fund, la altar. Ocnite mici sus, ocnite mari jos, lungărețe, până la temelie, îi împodobesc păreții. Zugrăvelile frumoase, pe fond albastru dulce, care se vedeau odinioară, s'au sfărâmat, s'au ascuns supt pospăiala tencuielilor mai târzii.

Înăuntru, chipurile de sfinți sânt în parte cele vechi, precum o dovedește inscripția numelor, în lungi și suptiri slove din vremea, bună pentru scrisoare, a urmașilor lui Ștefan-cel-Mare. Un foc a mistuit însă catapeteasma, odoarele vechi s'au stricat, afară de jalnice rămășițe, aruncate într'o cămară a turnului, unde putrezesc în praf cununile morților din zilele noastre și fel de fel de lucruri fără chip și fără nume, care duhlesc a muced. Pietrele de mormânt, între care un învățat străin a crezut că găsește pe a lui Bogdan, fiul lui Rareș, nu se mai pot ceti cu siguranță ; nicăiri nu le-am văzut mai ticăloșite.

Vremea de peste un veac în care Suceava a fost un maldăr de ruine, unde câinii fără stăpân băciuiau prin pivnițele de piatră ale caselor ce se dărâmaseră, pe când săteni pașnici arau pământul în margene, vremea de astăzi a primăriilor evreiești, a preoțimii de Stat, cu învățătură mireană, vreme de egoism și fără niciun avânt, fără nicio amintire și fără nicio nădejde, au adus această păcătoșire a bisericilor. Rar să-ți vie preotul pentru a-ți arăta cu mândrie biserica, pentru că e în sama lui și pentru că e moaște din trecutul neamului lui; un biet paracliser bătrân, nespus de murdar și de îndobitocit, chior, bubos, va orbecăi cu tine prin praful și neorânduiala, prin sărăcia desprețuită a lăcașurilor în care Mitropoliți au slujit înaintea Domnilor, Doamnelor, Domnițelor, boierilor în veșminte de aur, de catifea și mătăsuri.

De departe, mănăstirea Sf. Gheorghe se vădește prin turnul greoiu al porții și prin scânteierea ciudată, prin lucirea sticloasă a țiglelor nouă roșii-închis, cu dungi nesăbuite de albastru și de galben, ceia ce pentru o biserică e o împoțonare, iar pentru colorile noastre naționale e, când te gândești cine a reparat și cu ce simțire față de noi, o *profanare*. Biserica Mitropoliei de odinioară a fost c'ădită în foarte vechi timpuri, îndată după Ștefan-cel-Mare, și supt Ștefan-

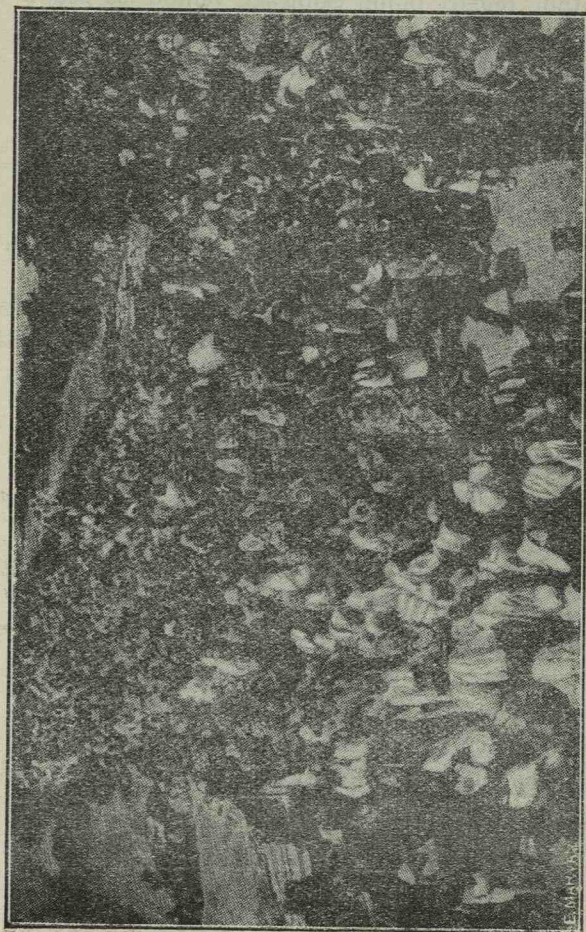
Biserica Sf. Gheorghe din Suceava (după „Monarhia austro-ungară“).

cel-Tânăr a luat locul vechii Mitropolii, care e astăzi biserica Mirăuților. De sigur, iarăși, marele ziditor Petru Rareș i-a dat proporțiile cele mărețe pe care le are astăzi, plătind astfel datoria sa de biruitor și față de celalt mucenic ostaș al legii creștine. Petru Șchiopul, blând Domn cuvios, a dres clădirea, ce suferise pe urma lupțelor din vremea lui Despot; de la dânsul vine zugrăveala de astăzi, foarte frumoasă, cu sfinți mari și icoane bogate, întinse pe un fond albastru, stropit cu largi stele de aur, Petru-Vodă, încă tânăr, cu barba lungă, roșcată, Ștefan-cel-Mare, Petru Rareș, Ștefan, copilul lui Petru cel Nou și poate Vlad, fratele său, — căci capetele acestora s'au șters, iar nu s'au tăiat la o închipuită deschidere a fereștii, care e veche, — aceștia se văd foarte bine, ca și pisania cu litere de aur arătând data lucrărilor, precum și aceia când s'a născut, a primit semnele Domniei de la „Împăratul turcesc“ și a fost uns în această biserică, de Mitropolitul Gheorghe Movilă, copilul Ștefan cel frumos, cu dulcii ochi albaștri, care s'a stâns ca tânăr în munții, așa de depărtați, ai Tirolului.

Biserica e întocmai ca a Sf. Dimitrie, dar aici reparația și-a făcut isprăvile. Coperemântul e cum am spus, pietrele de mormânt sânt prinse în zidul de împrejmuire; în clădirea fără slujbă sânt așezate la pământ fel de fel de stâlpi și

podoabe de piatră săpată, nouă-nouțe, care rămân să fie puse la locurile lor, după ce artiștii din Viena vor spoi din nou toți pereții. De altminterea, ești asigurat, totul se va face cu rânduială științifică. Săpăturile sânt numai în stil vechiu. Zugrăveala va fi întocmai ca aceia a meșterilor lui Petru Șchiopul. Se va înlătura numai praful, fumul, urmele de focuri și nenorociri, urmele urâte și duioase, urmele negre și mișcătoare, urmele sfinte... Atât. Și biserica triumfătoare va pomeni prin scânteieri și colori nouă bunătatea unei cârmuii cu care cea veche n'are nicio legătură, a unei civilizații care nu înțelege pe cea de altă dată, a unei epoce de înălțare a acestui colț moldovenesc prin Evreu și prin funcționarul de carieră.

Într'o bisericuță făcută de Mitropolitul Anastasie Crimca, ctitorul Dragomirnei, e așezat, până la sfârșitul lucrărilor de restaurație, trupul Sfântului Ioan cel Nou, pe care, acum cinci sute de ani în capăt, Alexandru-cel-Bun, întemeind aici Mitropolia lui Iosif I-ii, l a adus din locul muceniciei sale, Cetatea-Albă a Genovesilor, în care el suferise pe la 1330 de cruzimea Tatarilor, stăpânii de pe atunci. Poate tot Petru Șchiopul să-i fi dăruit greoiul sicriu de argint aurit pe care se desfac, în minunat lucru răbdător cu ciocanul, priveliști din suferințele mucenicului.

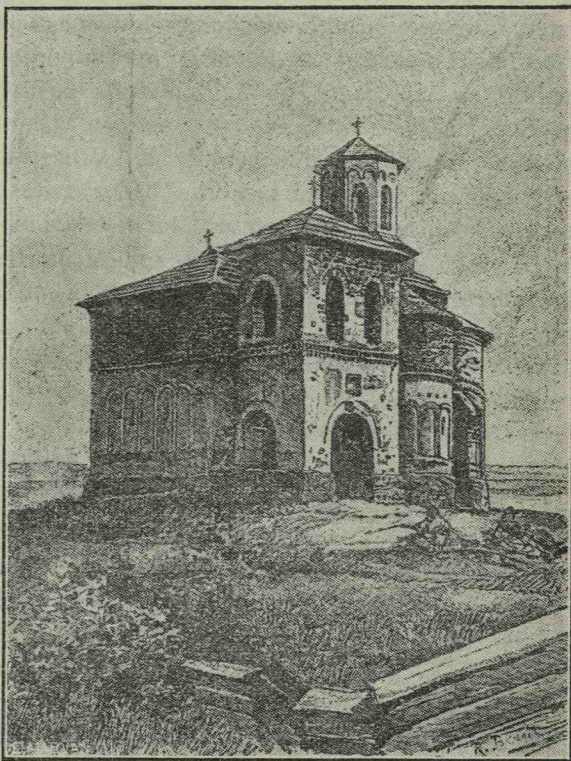

Procesia cu moaștele Sf. Ioan cel Nou din Suceava.

Apoi regele polon Sobieski, venind să scape pe Moldoveni din lunga robie a Turcilor, a furat pe sfânt pentru evlavia Rușilor din țara sa, și numai Austria, după împărțirea Poloniei, a dat înapoi Sucevei răpitate de la Moldova vechiul ei sfânt ocrotitor, spre care și astăzi vin închinători din multe locuri românești și ortodoxe, cerându-i minuni și hărăzindu-i lumina făcliilor de ceară.

Și mai târcată decât Sf. Gheorghe e acea biserică a Mirăușilor. Țigle scânteietoare, piatră rasă, sfinți de Viena. Ți se strânge inima când întri în lăcașul de minunată, răbdătoare și costisitoare parodie, din care au fost gonite toate amintirile. Altfel, forma e cea veche, din vremea strălucirii moldovenești și a decăderii de până mai dăunăzi, când dobitoacele și oamenii răi se strecurau vara prin bălării și se opoșiau în cuprinsul zidurilor. Alexandru cel-Bun e, fără îndoială, ctitorul d'întăiu al acestei mici zidiri, iar al doilea a fost Ștefan, care a ridicat pe ruinele vechii bisericuțe o clădire mai nouă, având ca semn deosebitor, în loc de pridvor, turnul clopotniței împărțit în două rânduri, turn care strică însă armonia liniilor.

Sf. Ioan al lui Vasile Lupu, mică, năltuță, cu ferestuici mărunte și multe șiruri de brâie, cu un fin bour săpat pe o lespede de piatră; Sf.

Biserica Mirăuților (înainte de restaurare) (după „Monarhia austro-ungară”),

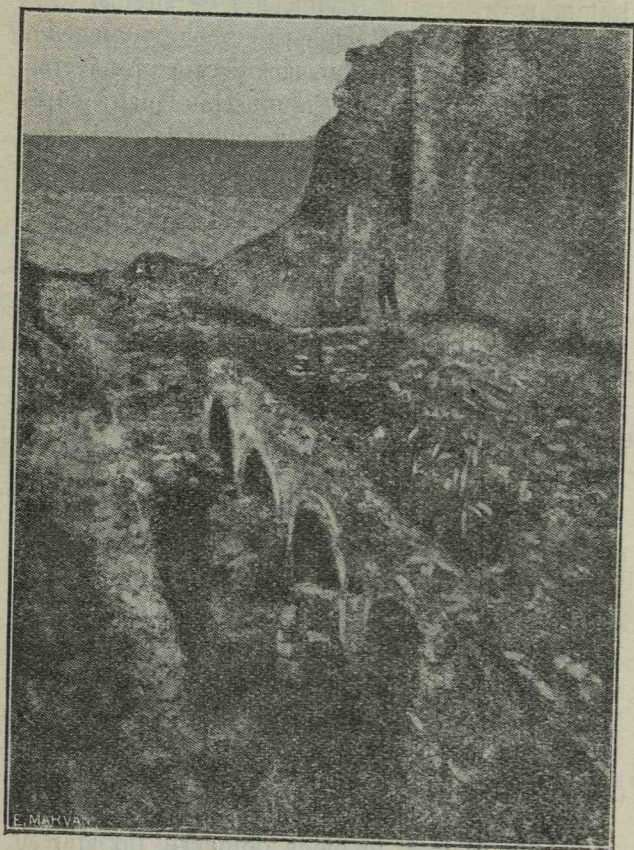
Nicolae al Prăjeștilor, clădită încă în stilul lui Rareș, foarte bine alcătuită, cu turnul ei suptîratec, întregesc șirul bisericilor moldovenești pe care le păstrează încă Românii pentru preoții teologi și paracliserii bătrâni cu ochii roșii și mâinile râioase. Lângă cea din urmă, se vede o biserică armenească din veacul al XVI lea, cu inscripția păstrată și cu turnurile hâd văpsite în verde. Biserița Elenei, văduva lui Rareș, închinată la 1551, pentru pomenirea soțului mort și mântuirea sufletului citorei, a trecut în mîna Rutenilor uniți, cari au spălat-o, au curățit-o, au văpsit-o și i-au spânzurat clopotele de o foarte ciudată zidărie.

*

Dincolo de zidul de împrejmuire al Sf. Gheorghe, se întinde un vechiu cimitir sălbatec, din pământul gropos al căruia, printre pietre crăpate și monumente risipite și mâncate de mușchiu, printre bolți sparte lăsând să se vadă sicrie putrede fărămate de bulgări, cresc viorelele cele d'întăiu ale primăverii în iarba mică, și se strecoară, luători aminte, copii de limba nemțească, poate și copii ai Evreilor, cari le culeg. Cu uimire găsești aice pietre latinești de la 1580, de la 1600, puse pe locurile de odihnă ale unor femei dintre catolicii Sucevei celei vechi: soțul uneia a fost sutașul polon al lui Ieremia Movilă. Alte lespezi, cu pisanie frumoasă slavonă, sînt din același timp.

Lumea această nouă străină, așa de străină, le-a lăsat de mult în părăsire, printre monumentele de la 1800 încoace; dar, în fiecare primăvară, firea duioasă îngroapă 'n mușchiu piatra supt care cu durere de inimă și multe lacrimi s'au îngropat morții aceia de demult.

În față, ai o râpă de lut, ruptă mai dăunăzi. Gârla noroioasă de jos e Căcaina Sucevei. Dincolo de dânsa zdrențele gălbui ale zidurilor Sucevei se ridică înaintea ta, vorbindu-ți de Petru-Vodă al Mușatei din 1380, de Alexandru-cel-Bun orânduitorul, de Ștefan-cel-Mare, care a părăsit-o desnădăjduit înaintea Turcilor lui Mohamed al II-lea, când au ars cetatea în 1476, care a apărat-o de Polonii trufași ai lui Ioan Albert, când și-a cucerit aice rușinea și moartea înainte de vreme, de Petru Rareș, gonit de boierii săi, cari au lăsat lui Soliman al II-lea drumul deschis spre Scaunul domnesc al Sucevei, unde el și-a scris cîntarea de biruință pe o-placă de marmură ce se păstrează astăzi la Museul orașului; ele vorbesc apoi de Vodă-Despot străinul, care a stat luni de zile închis aice, în cea mai chinuitoare din așteptările morții, până ce boierii răsculați ai lui Tomșa, Ștefan-Vodă cel nou, l-au rășbit prin foame și l-au silit să iasă, în haine domnești, împărătești, încoronat și înveșmântat în aur, în jos spre Areni, la podul din vale, spre Zamca și Sânt'Ilie, unde l-a lovit topuzul odată cu muștrările,

Ruinele cetății Suceava.

și Tatarul, care s'a învoit la o astfel de faptă, i-a desfăcut capul și l-a strivit înaintea boierimii fără de milă. Ele îți spun de frumoasa Doamnă cerchesă a lui Vasile Lupu, de zglobiul ei fiu, Ștefăniță, de întunecatul și grosolanul ginere căzăcesc Timuș și de minunata lui soție tânără, Ruxanda, cari au fost încunjuțați aice de Unguri, de Munteni și de Moldovenii lui Gheorghe-Vodă Ștefan, până ce genunchiul lui Timuș a sărit de lovitura unei ghiulele și viața grozavului flăcău peri în chinuri, iar Cazacii plecară cu trupul, lăsând în robie și rușine pe Doamna și fiul de Domn. Ele îți amintesc de pata stăpânirii polone de până la 1699, când de sus, din cetatea odinioară apărătoare, se coborau ostași bețivi, desfrânați și batjocoritori, cari-și scrijălau numele pe păreții bisericilor și împungeau cu sabia ochii sfinților credinții noastre.

Vremea acoperise de mult cetatea supt un giulgiu de țerână din care ieșiau numai colțuri de piatră destăinuitoare. Un arhitect german, Romstorfer, a vrut să știe ce este acolo și a lucrat ani de zile cu multă râvnă, mare folos și puțină cheltuială pentru desfacerea din pământul lutos a Sucevei noastre de demult. Pe rând au răsărit șanțurile adânci, pline de apă în zilele grele ale apărării, zidul puternic de afară, întărit pe o temelie veche de către Ștefan, vulturul acestui cuib al u'ilor și șoimilor d'înaintea sa, apoi

zidul din lăuntru, cămărilor de locuință, încăperile Domnului, beciurile de arme și de ostași, gropile pentru robi, curțile cele mari din mijloc, unde puteau încăpea mii de apărători, tunurile de strajă și biserica în care zilnic se cerea fără sunet de clopot îndurarea și sprijinul lui Dumnezeu, nădejdea cea mai tare și apărătorul cel mai statornic. S'au găsit oase înfrățite în același praf fără nume, hârburi de smalt, cu frumoase împiestriri, care n'au fost cercetate încă, unelte și săpături, bani, lemnării, inscripții de piatră. Unele se află astăzi jos, la A useul dintr'o mare casă pustie, pe celelalte ți le arată paznicul, un gropar de cimitire, harnic și călduros ajutor al lui Romstorfer, în chiar cuprinsul zidurilor. El știe să-ți spuie despre fiecare colț, să te poarte prin toate râpile și coclaurile, pe toate crestele și prin toate înfundăturile, și, când îți vorbește de mormanul de pietre asupra cărora plânge sufletul tău, el vede cetatea, din care tu nu vezi decât apărătorii pe cari el nu i știe și de cari lui, Neamțului, n'are de ce să-i pese. Și abia mai ascuți cuvintele lui îmbielșugate de lămurire când de pe culme, lângă ferestuica deschisă în gol, străbătută de vântul care cântă și de vântul care urlă, privirea ți se întinde asupra șesului verde al Sucevei, asupra dungii de argint a râului, asupra turnului de la mănăstirea Todirenilor, asupra Burdujenilor noi,

ai României. Aripile vulturului sânt sărâmate și jos croncănesc corbii, jos în Suceava, jos în Burdujeni, până departe, foarte departe, în târguri ce au fost lăcașuri slăvite ale străbunilor: corbi, tot corbi, mulți corbi, croncânindu-mi în limbi străine a pustiu, a iarnă, a moarte...

3. Sânt' Ilie.

În seara luminoasă, cu fiori de frig, trăsura merge spre Sânt' Ilie. Trecem podul de la Areni, lângă care păzește stafia lui Despot cu capul zdrobit, lăsăm Zamca, mănăstirea Armenilor, suită pe înălțime, și înaintăm în ținutul de dealuri rostogolite în neorânduială, dealuri blânde, rotunde, învelite cu vesela iarbă tânără. E moșia mănăstirii de odinioară a Sfântului Ilie, deci face parte din fondul religionar¹, și firește acesta l-a arendat Evreilor, — cari aici sânt totul. Țărani zdraveni, înceți, tăcuți, ară pentru domnul lor de astăzi, care a înlocuit cu burta, ochelarii și ifosul său pe Domnul cel vechiu de acolo, din cetate, pentru care se ara cu sâbia și se secera gloria.

Suceava se desfășură acum în urmă, cu multele-i turnuri. Mai departe e sămănată Șcheia, lăcașul Șcheienilor, Slavilor de demult, cu cele o

¹ Așa se numește fondul, administrat de Austria, al mănăstirilor cu danii de la Domnii și boierii români.

sută cincizeci ori două sute de case, răspândite și cu livada ce ascunde locuința *boierului* nou, un Armean, Haritonovici. Indată ești la Sânt' Ilie.

Mănăstirea e acum o biserică; un zid nou o încunjură de aproape, casele călugărilor s'au risipit în praf. Șipotul cu apă bună curge în deșert. De pe dealurile ce strâng de jur împrejur clădirea, a perit toată podoaba pădurilor, care făceau din Sânt' Ilie o mănăstire în codru.

Dar biserica e așa cum a lăsat-o Ștefan, al cărui nume e pomenit în inscripția de trei rânduri, minunat săpată de-asupra ușii. Fațadă simplă, fără sprijin, trei abside, firide scurte sus, firide lungi ce se prelungesc în jos. Ele sânt făcute din cărămidă netencuită, și câte un rând în lat e smălțuit verde, albastru, galben. Pe pereți se văd încă vechile zugrăveli: îngeri cari se suie la cer pe scara visului lui Iacov și chipul, foarte șters, al Mitropolitului Varlaam, supt care s'a făcut de sigur zugrăveala cea nouă de pe din afară.

Cea d'înăuntru însă a fost văzută și de cel d'întăiu ctitor. Intre sfinți se desfac chipurile lui Ștefan, cu cunună și grele haine arhieresti de aur, cu mâneci largi și guler, — frumos tânăr cu părul lung și ochii mari; Doamna Maria, cu trei văluri supt coroană și lungi cercei de lanțuri, cu haină de brocard roșu, purtând flori de aur, cu mâneci roșii și mânecare vinete, strânse

la incheietura mâinii; apoi tinerelul Bogdan, care, ca Domn, a dăruit procovețul cusut cu fir, ce se păstrează încă. Alte odoare nu se văd însă nici aici, în urma atâtor prădăciuni și restriști.

Și în umezeala înghețată a unei senine seri liniștite ne urcăm prin vâlcele, pe poduri rupte, la Hagigadar, mitocul armenesc, ce stă pe o culme rotundă, parcă ar fi făcută de mână de om, pe un gorgan înverzit, la mijloc de dealuri. În bisericuță se slujește de două ori, numai de două ori pe an; case pustii, dar bine ținute, curate stau încuiate în curtea închisă cu zid. Paznicul ce locuiește în casa cu strașină de șindilă moldovenească nu se vede. E o mare liniște din toate părțile, pe când scarele, focos, scapătă după înălțimi. O turmă coboară încetinel la vale...

4. Dragomirna.

Pe vreme de soare strălucitor, dar puțin trainic, părăsesc casa primitoare a profesorului Eusebiu Popovici, care m'a găzduit în târgul celor mai spurcate hanuri evreiești sau ca și evreiești, și plec spre Dragomirna. Bucuria mea e deplină când înaintea mea pe capră văd un stat de om drept, bine călit și cu o căciulă mare, moldovenească pe un cap aspru de țaran bucovinean, în loc să privesc toate de după vre-un jidănaș sau jidănoiu cu laibăr, fără guler și cu pălăriuța soioasă pleoștită pe ochi.

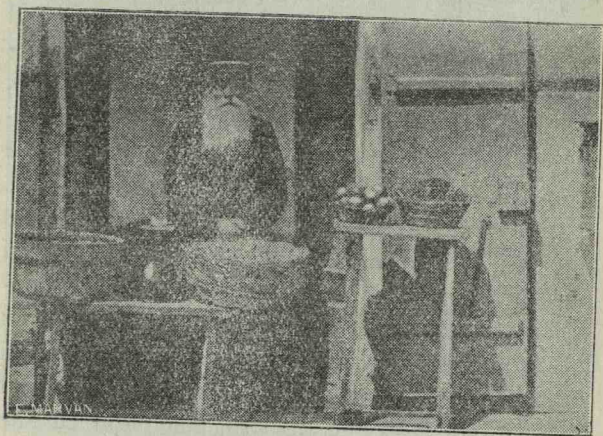
Trecem pe lângă Palatul Comunal, ce se clădește, mare și urâtă zidire de trufie, care samănă, mai mult decât a orice alta, a sinagogă, a havră, ceia ce se și potrivește cu felul celor mai mulți dintre locuitori. În față, clopotele sună la biserica albă a catolicilor, din grădină, și de spre Sf. Gheorghe o procesie catolică înaintează cu prapurile roșii în frunte, duse de copii de cor cu capetele goale. E a treia zi de Paști a „Nemților“.

Prin aceiași stradă mare, în care roiesc Evreii după mierea unui câștig sărăcăcios, trăsura se coboară spre Ițcani, de vale, pe țărmul Sucevei. Podul de lemn al apei răsună supt roate: dedesupt, prin rămășișul încă gol de frunze al copacilor de apă, se văd linii drepte de prundiș; pari arată drumuri în apă: peste câtva timp, Suceava trebuie să fie îndreptată, cruțând locurile vecine de năvala apelor sale crescute.

Ițcanii-Noi, de la gara cea mare galbenă înainte, nu sânt mai noi decât vremea anexării, când neamurile lumii au căzut asupra Bucovinei, plină pe atunci de păduri străvechi mai mult decât de falnicii „Moldoveni“. Aici sânt Șvabi, ca acei din Banat sau din Severinul nostru: ei au case mari cu multe încăperi, ferești luminoase, curți pline de hambare și adăposturi pentru vite; curățenia și gospodăria domnesc de la un capăt al satului până la celalt. Se vede, firește, și acea

Leih-und Sparkasse, casă de împrumut și economie, care cruță pe oameni de înșelăciunea și camăta Evreului.

Intinderea îndelurată scânteie în strălucirea primăverii nouă. Pe lanuri lucrează Șvabii, arând adânc, grăpând bine, sfărâmând cu îngrijire bul-

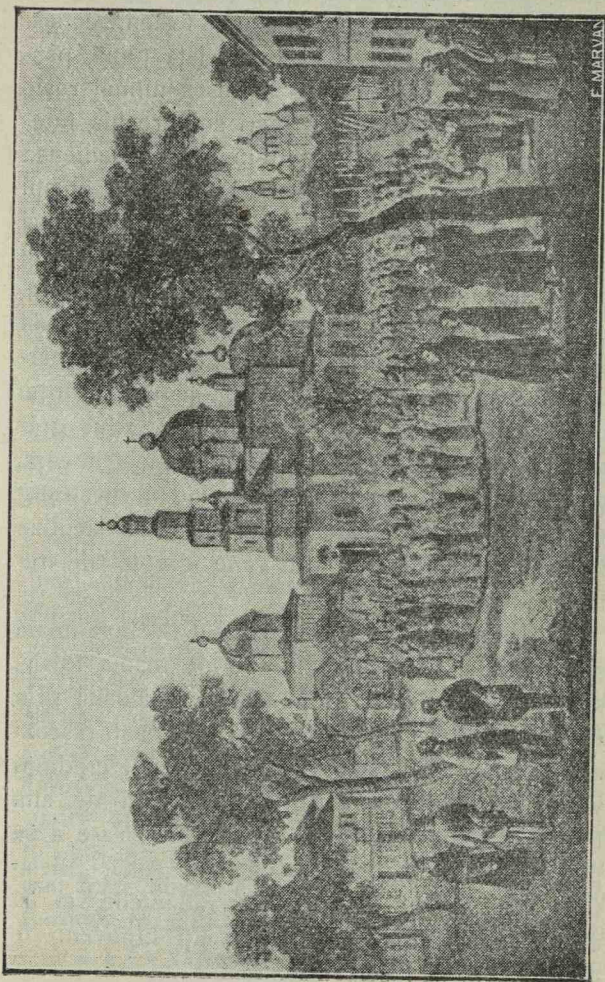
Lipovan cu zarzavat.

gării, până ce fața ogorului de pământ negru e ca o catifea.

Mai departe, îngrijirea Austriei de a strânge la un loc neamurile cele mai deosebite, de a preface acest sfânt colțșor românesc într'o expoziție de toate chipurile omenești, — politică asemenea cu a Romei vechi, de altminterea, când

colonisa pentru Impărăție și pentru limba latină —, ni hărăzește priveliștea unui sat lipovenesc. Acesta nu e tăiat de drumul mare și n'are niciun fel de asemănare cu sălașul orânduit al Șvabilor. O biserică urâtă, umflată, copleșită de turnuri groase, care parcă stau să plesnească, biserică albă însă, în loc să fie tărcată, ca o Lipoveancă grăsulie ce este, se ridică în mijlocul căsuțelor risipite. De vale, o altă biserică, din vremile când au venit, după 1775, acești oaspeți, are cuviință de vechime, cu păreții ei rău întru-chipați și coperișurile moldovenești de șindilă neagră.

Casele sânt după datina românească: destul de mari, zidite binișor, dar curțile murdare și mai mult goale de acareturi. Meșteșugul gospodinei, pe care o vedem la ferești, în cerdace, cu fața rotundă, întipărită de o mare răbdare și supunere blândă, se vădește mai mult văpsind cu roșu, cu verde, cu albastru, mai puțin cu alte colori ce nu bat la ochi atâta, păreții, marginile ferestilor, stâlpii cerdacelor. Nu e niciun desemn, nicio născocire a minții, niciun gust, ci numai culoare pusă cu nemiluita, ca să strălucească. Perne roșii, groase, sânt scoase la aierisire și la priveală. Bărbații cu ochii albaștri, părul buhos și barba lungă, care, după vechea lor datină „rusească veche“, a crucii cu trei ramuri pe cotor, nu se taie niciodată, cu cămășile lor roșii în-

Biserica lipovenească din Fântâna-Albă (după o acvarală de Knapp).

foiate, pantalonii spălăciți, înfundați în cizme negre lungi, femeile legate la cap cu testemele pestrițe, rumene în obraji și albe pe fața plină, pașnică, adormită, cu polcuță și fuste numai roșii, albastre, verzi, cu ciubote mari supt rochia înfioată, toți se împacă de minune cu asemenea case și asemenea biserică. Aici e lăcașul liniștii pestrițe și rctofeie, unde nu se bea rachie, nici vin decât la gâlcevile cele mari, cu bătaie, ale clipei dracului; aici e sălașul harnic unde se vorbește puțin, unde se lucrează răbdător la livada pomilor și la ogorul țarinelor. Mulți dintre bărbați lipsesc de acasă, nu la târg, de unde căruțe mari, încăpătoare, trase de cai grași, aduc grămezi de gospodine, trântite ca plăcintele la copt, ci de-a lungul șoselelor, unde ei fac un meșteșug pentru care sânt vestiți, și pe care l-au făcut și în Moldova când s'au tăiat căile drepte ale trenului, — lucrul șoselelor.

Ei se simt bine pe acest pământ de îngăduială și siguranță, și nu li pare rău de mama Rusie, sfântă odată, astăzi, după dâșii, ticăloșită prin eresuri, de care ei, „rascolnicii“, oamenii răscoalei pentru lege, „starovierții“, oamenii credinții vechi, au știut să se ferească. Vecinii de altă limbă se ajută cu dâșii, și nimeni n'are a se plânge împotriiva lor. La Fântâna Albă, „Biela-Cherņița“, o vale din părțile rădăuțene, ei își au și Mitropolitul, pe care și alți Lipoveni, de departe, vin să-l cerceteze.

Un sat de Români e presărat înaintea mănăstirii Dragomirna, care ni arată, în marginea unei rariști de brazi întunecați, turnul cel mare de la poartă, căruia i s'a tuffit pe cap în vremile noastre o mare căciulă de tablă, și biserica, din care se deosebește turnulețul suptiratec și un coperiș roșu ca o cămașă de Lipovean. Satul n'are nicio însemnătate; în el locuiesc și mulți urmași ai Țiganilor de altă dată ai mănăstirii, Țigani de casă și de vatră, așezați pe loc, pe când alții, sălbatecii Țigani ai drumurilor, trec și azi prin Suceava, cu maimuța, care înlocuiește ursul oprit de poliție, cu mica maimuță nerușinată, pe care o târâie de lanț mărețul Țigan pletos, pe când Țiganca, în droaia copiilor veniți la privești, hăulește arii păgâne, pentru jocul fiarelor.

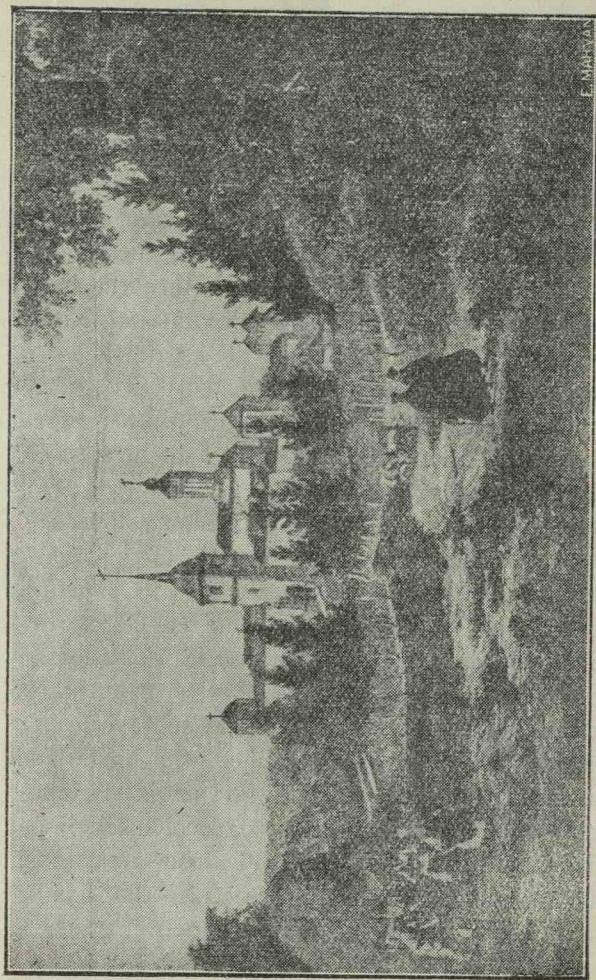
Ziduri și turnuri ca ale Dragomirnei nu se mai văd la vre-o mănăstire a neamului nostru. Turnul clopotelor, împărțit în mai multe registre, are, la dreapta și la stânga lui, aripi de ziduri, străbătute de ferești mărunte sau de crăpături pentru pânda și lovirea dușmanilor, cari erau mulți și strașnici pe vremuri, ca acei Tataři a căror pomenire e săpată stângaciu pe stâlpul de piatră al porții. La un capăt și la altul, stau turnate din piatră tare și grea două alte turnuri mai mici, dintre care cel din stânga, zis al lui Barnovschi, după Domnul din veacul al XVII-lea căruia i s'a vărsat sângele de viteaz bun în Con-

stantinopol, e vestit și pentru încăperile sale ciudat orânduite. O cetate strașnică aceasta, și bătrânul egumen trebuia să facă la o întâmplare ispravă de pârcălab încercat și fără de frică!

Turnul din mijloc, care cuprinde și un paraclis, la care te sui printr'o îngustă scăriță învârtită, cu miros de mucegaiu, e acoperit de poadoabe: rosete de piatră tivesc de-asupra poarta; ele sânt lipite, ca la Cașin, dar mult mai bogat decât acolo, de nervurile puternice ale bolții gotice de de-asupra aceleiași porți; ferestruicele au cadre de piatră ca acelea din bisericile lui Ștefan-cel-Mare, și portița care duce la scara spre paraclis poartă și rosete pe ciubucele fine. Bourul cu gâtlej, în ramă scrisă cu slove, și având supt el crucea cu trei ramuri, e săpat aici mai bine decât oriunde aiurea.

În trapezăria cea mare, unde se hrăniau la un loc, frățește, vechii călugări, două strălucite bolți gotice, ce se unesc pentru a se sprijini pe aceleiași stâlp de mijloc, arată pricepere și avânt.

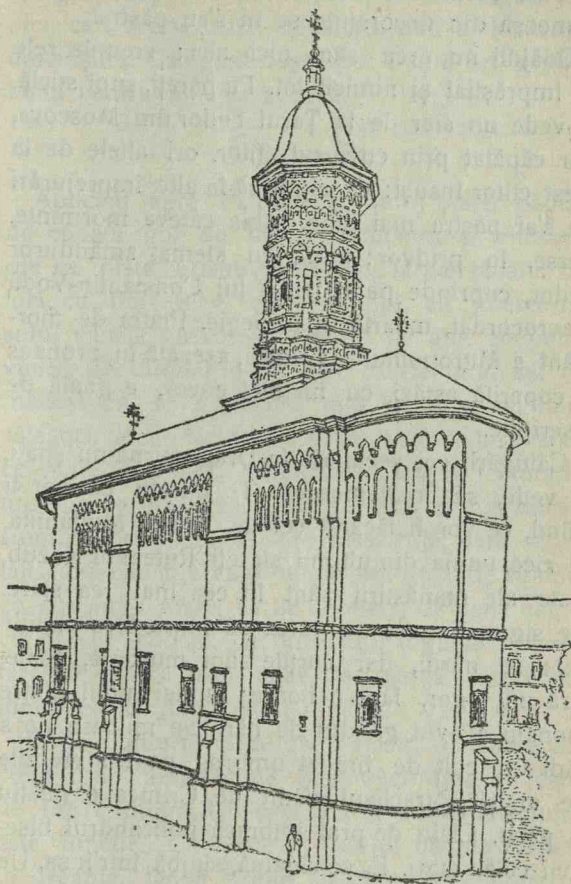
Un ctitor cu râvnă și un ctitor bogat a fost Anastasie Crimca, Mitropolit al Moldovei de la începutul veacului al XVII-lea, care și-a dat toată averea pentru a închina lui Dumnezeu un prinos ca acesta, și meșter a trebuit să fie acel arhitect, de sigur răsăritean, care n'a cruțat niciuna din îndrăznelile și mijloacele de frumuseță ale meșteșugului său.

Mănăstirea Dragomirna (după o acvarelă de Knapp).

Vederea bisericii e o uimire de bucurie. E înaltă și îngustă, ca o frumoasă cutie de moaște. Fereștile, mici, colțurate, au cadre de piatră; de fiecare lature se numără șase. Contraforturile, trei la număr, au izbutit să fie ele înseși o podoaă. Două rânduri de ocnițe aleargă sus.

Dar juvaierul lucrat cu o iubire fără de margini e aice turnulețul, în muchi, care e poate prea mic, dar în sine alcătuieste o lucrare desăvârșită, pe care n'o întrec nici turnurile, stricate astăzi de reparația d-lui Lecomte de Noüy, de la Trei Ierarhii din Iași. El se ridică pe o îndoită temelie, sculptată ca o horbotă; cadrul împodobit al celor două ferestuici e de o mare bogăție de podoaabe. Trandafirașii de piatră sânt răspândiți darnic, înflorind orice colțișor, și astfel întregul turn pare un surguciu de floare învoaltă. Înăuntru, te minunează înainte de toate înjghebarea bolților și îmbielșugarea lor în săpături. În pridvor și în pronaos, înalte ca într'o catedrală gotică, zugrăveala cea veche s'a stricat și a fost rău, caraghios, înlocuită ici și colo. În biserică însăși, tot veșmântul de zugrăveală s'a păstrat însă, și stăpânește sufletul cu un farmec de frumuseță și de evlavie. Pe nervurile ciubucelor împletite, ca acela ce dă ocol bisericii pe din afară, sânt puse colori de roșu, albastru și aur, îmbinate în desemnuri ca acelea din vechile manuscrite, și același fond de potrivire aleasă

Mănăstirca Dragomirna (după Romstorfer).

se vede pe alocurea și aiurea, alcătuiind cea mai frumoasă din decorațiile se ni s'au păstrat.

Odăjdii nu prea sânt nici aici; vremile rele au împrăștiat și nimic tot. Pe părăți, supt sticlă, se vede un aier de la Țarul Fedor din Moscova, aier căpătat prin cuviosul ctitor, ori altele de la acest ctitor însuși: de sigur că în alte împrejurări ele s'ar păstra mai bine. Abia câteva morminte, șterse, în pridvor: unul, cu stema amânduror țărilor, cuprinde pe o fată a lui Constantin-Vodă Mavrocordat, moartă în pribegie. Piatra de mormânt a Mitropolitului Crimca, așezată în pronaos și coperită astăzi cu un biet covor, e goală de inscripție.

Călugării cei vechi de la Dragomirna nu știau, se vede, să mulțamească. Te întrebi ce vor fi știind, ce vor fi făcând cei de astăzi. Mulțămită, se zice, unuia din ultimii stareți, Ruteanul Kozub, toate ale mănăstirii sânt în cea mai rea stare. De sigur, nimeni nu putea să împiedece chiliile de a se nărui, dar curțile sânt murdare, goale, fără un ogor, fără o floare; numai unul dintre monahi a avut gândul de hărnicie miloasă de a sădi un colț de brădet umbros pentru vremile de arșiță. Paraclisul clădit de Crimca e pustiu și pătat. Cleiu de praf îmbracă policandrul bisericii celei mari. E, se chiamă, slujbă într'însa. Un preot mormăie somnoros în altar, stâlcind foarte moldovenește rugăciunile; un călugăr, un singur

călugăr răspunde din strană, și trei argați voivoci, cari scapă astfel de lucru, stau în locul credincioșilor. Călugării noștri pot fi une ori o pildă bună pentru unii ca aceștia.

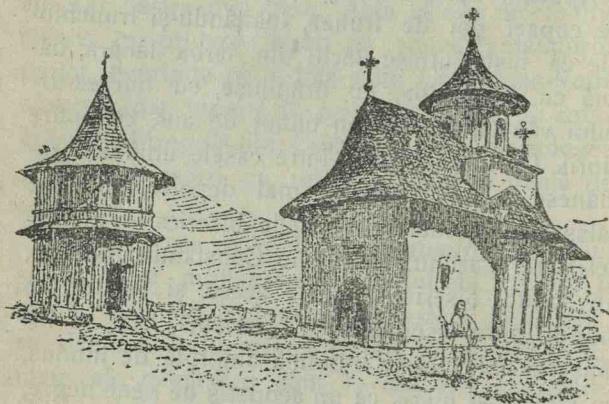
5. Pătrăuții.

Apucăm spre Pătrăuți printr'o mare pădure de copaci goi de frunze, înălțându-și trunchiurile ca niște uriașe făclii din iarba tânără, bătută cu flori albe, cu brândușe, cu mierea-ursului vânăță, cu câte un bănuț de aur, cu potire viorii. Ca într'o groapă între casele unui sat românesc ce se desfășură mai departe, cu bune sălașuri gospodărești, se vede biserica lui Ștefan-cel-Mare. Parohul, părintele Constantin Morariu, un scriitor bisericesc, nu e acasă, și ne ducem singuri spre biserică, spre bisericuță, care se înfățișează cinchită ca o buhnă amortită de lumină, cu streșina-i mare, ca un acoperiș de pene negre, cu pereții galbeni, cu turnulețul țuguiat, în care fereștile fac ca niște ochi de pândă și muchea dintre ele e ca un clonț răpăreț.

Două rânduri în cea mai măiastră scrisoare slavonă spun numele lui Ștefan-cel-Mare și leatul de 1487. Întrăm. Un pronaos și un naos întuncate, umede. Cu făclie în vârful bățului vedem în dreapta, lângă strane, desfășurarea ctitorilor: Doamna frumoasă, Maria, fiica frumosului Radu, în veșminte de aur, ține mâinile asupra a două

Domnițe, cu cosițele strânse de cercuri aurite, bătute cu boabe de mărgăritar. Lângă fiul ei Alexandru, înalt, frumos, încununat și înveșmântat ca și dânsul, — Ștefan, cu fața rotundă, mustața suptire, ochii mari, ține în mâni prinosul bisericii.

Afară ploaia rece bate asupra unor pietre de

Biserica din Pătrăuți (după Romstorfer).

morminte, scoase de la locul lor, care vorbesc de Aron-Vodă, tovarășul de lupte al lui Mihai Viteazul, și de anii aceia de silințe și de mărire.

În ploaie printre dealuri trec țărani pletoși, cu fața îmbujorată de lovirea aspră a picăturilor înghețate. Pe marginea drumului s'a aprins un maldăr de crengi, care zvârle limbi roșii. În față, supt nori negri, înălbește Suceava.

6. Ițcanii. Zamca.

După amiazi mă cobor în Ițcani la bisericuța Maicii Domnului. Afară de pridvorașul pe stâlpi, e întocmai ca Pătrăuții sau Sânt' Ilie. Are și vrâsta acestora, căci maicile se rugau aici, câteva femei nenorocite, încă din al XV-lea veac, deci din vremea lui Ștefan, ba chiar a bătrânului său bun, Alexandru. Inscripții amintesc Greci, Ruși de supt oblăduirea fiului lui Ștefan, Bogdan-Vodă.

Apoi la deal iarăși. Tăiem orașul spre Zamca Armenilor. În cale avem biserica Turnului Roșu, — care nu mai e acum roșu —, alt lăcaș de închinare armenesc, care se pare vechiu. Cimitirul nou al Armenilor e stăpânit de trufașa capelă de îngropare a unei familii foarte bogate, care și-a plătit și un coperemânt de țigle peștrițe ca acela de la Mirăuți.

Zamca e în față, și un strașnic turn, ca al Dragomirnei, ține drumul de către Suceava, în pătratul zidurilor sure, ciuruite, rupte, mușcate de războiul de la 1691-99 al lui Sobieski, Craiul polon, cu Turcii, cu Moldovenii lui Vodă-Cantemir bătrânul.

Turnul a slujit deci drept strajă în acel timp, și Leșii, stăpâni pe Suceava, ca și pe Hotin, pe Soroca, pe Neamț, pe Câmpulung și Hârlău, pe toate mănăstirile Bucovinei, Leșii cari au scrijelat

chipurile sfinților și li-au scos ochii în batjocură, au răscolit aici pământul, făcând șanțuri și strașnice întărituri de pământ până dincolo, spre movila ce se zice „la Șeptelici“.

Ei au găsit în acest loc o biserică armenescă din veacul al XVII-lea, rău clădită, după nevoile slujbei, urât împodobită cu găтели de linii și flori răsăritene. Întrăm în mica zidire văruiată, și în cele două încăperi vedem icoane polone, icoane slavonești și românești, o ciudată icoană armenescă a Maicii Domnului care, în loc să ție pe Hristos la sân..., îi dă țăță, privindu-l cu ochi mari supt sprincene încondeiate ca la frumoasele Armence din Suceava. Asupra altarului atârnă o cortină roșie cu slove armenesti de aur.

Curtea mare e pustie; și aici se face slujbă numai de două ori pe an. De cealaltă parte a ei decât turnul cel strașnic, se ridică un zid pătrat, alcătuit din pietre grosolan aruncate, din ferestruici gotice fin lucrate, din colțul, la dreapta, în care se vede un ciubuc împletit frumos, câteva ocnite, cărămizi smălțuite, așezate în linii și firide, și un turnuleț drăgălaș în vechimea lui. Supt bolta porții, un Armenaș, fiul paznicei, țipă armeneste și vorbește moldovenește. Cu făclia în mână, urcăm o scăriică învârtită, și, sus, lângă alte încăperi, ne găsim înaintea unui paraclis, care dovedește prin chipurile de sfinți păstrate, prin podoaba orientală a ușii, prin iscăliturile

scrijelate, că a fost închinat tot slujbei armenesti.

Dar de sigur că Armenii au primit de la Moldoveni, prin danie sau cumpărare, acest capăt de cetate dărâmată, unde ființă pentru apărători, din vechi timpuri, bisericuța smăltată, în turnulețul frumos al căreia strigă acum, sălbatec, ciorile.

Supt dânsa, pământul se prăbușește aprig spre un râuleț, și jos în vale e desfășurată ca pentru cercetare Șcheia întreagă, cu cele vre-o două sute de case ale ei.

7. Zahareștii.

Sara spre Zaharești, pe cărăruși pline de lepădături, pe drumuri largi, pe cărări rupte, cleioase, prin hârtopuri în care pocnesc roatele. Dealuri se suie și se coboară timp de peste un ceas în fiorul de frig al nopții ce se apropie. De pe o culme se văd trei sate: Stupca, Stroieștii și Zahareștii. La acesta din urmă se ajunge prin coclaurile unui drum săpat.

În mijlocul unui sat românesc, o biserică, făcută de urmașii lui Hâra, credinciosul boier din restriștea lui Petru Rareș. Unul dintre dâșzii e chiar îngropat în bisericuța pătrată, care poartă pe ușa săpată nedibaciu două scuturi cu stemă boierească, un X și ceva ca niște foarfeci. O femeie cu picioarele goale, înfășurată într'un mare cojoc, câțiva copii foarte sliși stau cu noi în biserica luminată slab de o făclie.

Oamenii mi se par mai îngroziți decât la noi, muți, înfricoșați de această cârmuire care nu-i iubește și nu-i înțelege, de cârmuirea cea brutală, desprețuitoare, a „neamurilor“, a „Nemților“. Satul nu e mai bun decât cele de mijloc de la noi, curțile nu sânt pietruite, nici îngrijite, casele nu stau în rând, ci între ele șerpuiesc drumuri noroioase. Școala e o barată joasă, scundă, umedă, unde va fi dascăl cine știe ce străin: polon, german, evreu, ori vre-un Român smuls din neamul său.

Și în noaptea cu stelele rari mă întorc spre Suceava, întrebându-mă cine a pus osânda asupra acestui biet neam fără de noroc? Cine și pentru ce păcat așa de mare, pentru ce vinovăție așa de neiertată?

8. Reusenii.

Către Reuseni. Ieșim din Suceava pe „ulița Cutului“, numită așa pentru că ea a fost deschisă pe un *cut*, pe un colț adecă, din moșia cea mare a Bosancii, cumpărată de Mihai Sturdza și arendată astăzi de fiul cel mai mic al fostului Domn al Moldovei unui Evreu. Proprietarul a dăruit locul orașului, care ca mulțămită a numit „ulița Sturdza“ o strădiță apropiată.

Mergând mai departe, se văd pe rând în stânga turnurile tărcate ale Sfântului Gheorghe și ale Mirăuților, sticlind nouă-nouțe ca într'un oraș de lux,

de ieri de alaltăieri, la lumina nesigură a soarelui de April. Casele Sucevei se mântuie îndată, și peste râpă cetatea dărâmată își încâlzește vechile oase măcinate.

Peste puțin se desfășură în stânga, pe coasta dealului, satul rutcan al Ipoteștilor, unde școala din Suceava cucerește pe încetul pe băieții bălani cu fața molâie, grasă și cu numele greoaie, urâte.

Prin întinderea învălurată se atinge răpede satul Bosancea sau al Bosancii. Odată erau aici Români și Ruteni, aceștia din urmă având sălașe anume, la Vârâți. Astăzi a mai rămas numai amintirea acestei deosebiri și câte o datină păstrată în îmbrăcăminte, sau orânduirea părului femeilor, cu codițele aduse înainte și legate de-asupra frunții. Tot satul vorbește limba noastră, și bălani ca și oacheșii, oamenii celor două rase dușmane, se duc la aceiași mare și frumoasă biserică nouă, pe care un arhitect neamț a făcut-o după asemănarea celor restaurate din Suceava. Mai încolo te prinde jalea văzând casa boierească a Sturdzeștilor stăpânită de acel Evreu oarecare, lipsit de iubire și de cruțare.

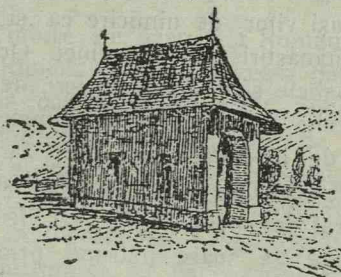
În aceste părți, Bucovina străină e numai un unghiu înfipt în carnea României neatârnată. Pe dealurile din stânga e ținutul Botoșanilor, cu gara albă a Vereștilor, cu fumul trenurilor ridicându-se limpede, cu acoperemintele roșii din

Hancea ; mai încolo sânt Plopenii, e gospodăria cea mare de la Salcea ; Dumbrăvenii se ascund în aceeași lature a drumului. Apa Sucevei scânteie jos în șerpuiți de argint, și lângă dânsa vezi în vale pata de copaci și case albe ale Prilipcăi, vechiu cuib de desertori din rândurile catanelor împărătești. Iar pe muchea dealului din dreapta e ținutul românesc al Sucevei, cu Știrbețul Moldovei rupt din Chilișenii bucovineni.

Trecem prin Rus-Mănăstioara, lângă bisericuța de lemn a căreia se mai vede piatra, culeasă din altă biserică dărâmată, care pomenește pe vechii stăpâni ai moșiei, îngropați acolo, Vornicul-cel-Mare Ion Balș și fiul lui, Vasile Stolnicul, mort, acesta, în 1753. Foarte răpede se ajunge acum la Reusenii.

Ca o catapeteasmă stă un deal acoperit cu vii îngrijite. Supt el se văd case răsfirate, în mijlocul gospodăriilor de țară îmbielșugate. Un mănunchiu de copaci bătrâni arată locul curții boierești. Iar în altă parte, la stânga, se tupilează biserica, ridicată de Ștefan-cel-Mare într-o amințirea tatălui său, Bogdan, care a fost ucis într'o revărsare de zori de către fratele său vitreg, Petru Aron, de dragul Domniei. Vor fi fost și atunci viile, și la ospăț Domnul petrecea vesel între puțini prieteni, când dușmanii se năpustiră în cămara lui. Viteazul Voevod, de mai multe ori biruitor, fu scos afară, și i se rostogoli capul supt secure

înaintea trădătorului și ucigașului de frate. Trupul va fi fost ascuns răpede în țărâna scormonită cu graba muștrărilor de cuget și poate nici nu l-a mai găsit strălucitul său fiu, ajuns Domn al Moldovei, așa că nu-l va fi dus în gropnița cea mare a Rădăuților. Dar, pentru ca să se știe că aici s'a făcut o faptă de sânge așa de ticăloasă, pentru ca să se înalțe rugăciuni întru odihna sufletească a celui jertfit, Ștefan făcu biserica.

Biserica din Reuseni (după Romstorfer).

Samănă într-o câțiva cu cea de la Pătrăuți sau, în Moldova noastră, cu biserica de la Borzești. Turn nu este, dar în fațadă e scobit adânc, pe toată lungimea și lățimea paretului, un loc pentru clopote; unde era și o streșină care le acoperia de bătaia ploilor. Umflătura stranelor pe laturi lipsește. În față e o ferestruică, pe laturi alte două, cu cadre de piatră săpate, cum era datina atunci. Ușa de intrare, acoperită astăzi în parte cu un acoperiș urât, are încunjurări de piatră săpată.

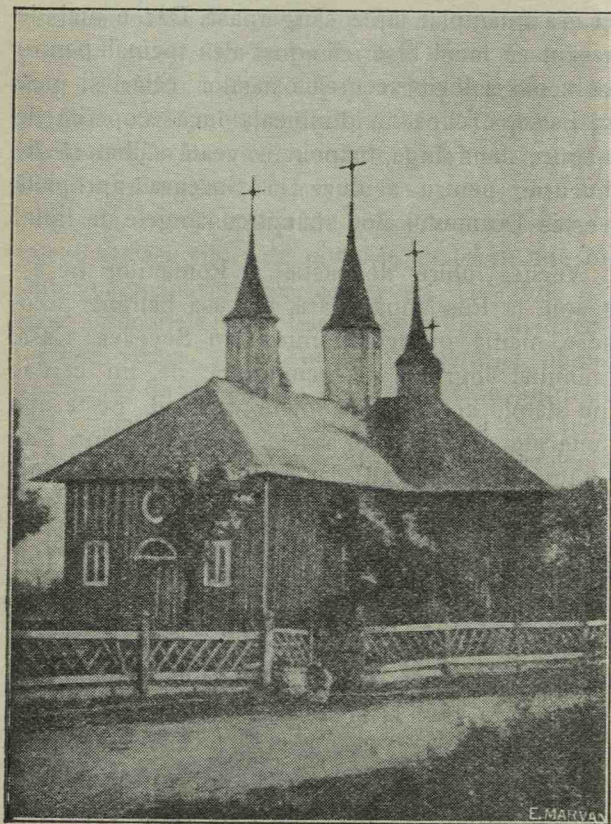
Ea duce într'un pridvor întunecos, unde zace o piatră murdară, ruptă în două sau două frânturi asămănătoare de piatră, puse alături spre a se pomeni morți din timpurile mai nouă. O a doua ușa, cu cadru pătrat, se deschide în zidul despărțitor, spre naos, unde fereștile sânt prinse pe d'inăuntru în nervuri mari de piatră care înalță puternic dungile lor până sus.

Și aici, în acest loc de evlavioasă amintire, a trecut același viitor de nimicire ca și în alte biserici și mănăstiri ale Bucovinei. Odăjdiile sărace, podoabele sânt toate de ieri, de alaltăieri; vremea veche a ctitorului o pomenește numai inscripția de de-asupra ușii prin care întri de afară. Toate celelalte s'au sfărâmat și spulberat în vânt. Praf des acopere lespezi, icoane, policandre; raze de soare pătrund prin coperișul găurit de vechime și neîngrijire. Cioarele se învârt croncănind, ca în amintirea omorului celui vechiu, de-asupra clădirii dărăpănate și jalnice, unde pripita văpseală galbenă a tămânjit fără milă chipurile sfinților din veacul al XV-lea.

Omorul, dacă nu și numele celui jertfit, dă de lucru încă localnicilor. Parohul, pe care-l găsim gospodărind acasă, lângă biserica fără nicio gospodărie, — e un fost „prefect“ sau șef-pedagog de seminarium cernăuțean, ce s'a întors cu totul la viața de țară, trăind patriarcal între dobitoacele lui Dumnezeu, care ni-au ieșit înainte, zburdând

și lătrând, — parohul pomenește de o cruce ce s'ar fi găsit în curtea boierească, unde socoate că s'a întâmplat fapta sângeroasă. Dar e mai de crezut că locul bisericii a fost ales tocmai pentru că acolo a lovit securea ostașilor călări și pare că-i văd, o clipă, în dimineața încă acoperită de neguri, dând fuga înapoi, în ceată sălbatecă de bucurie, pentru a duce la Suceava apropiată vestea Domnului nou mânjit cu sângele de frate!

Vechea iubire de oaspeți a Românilor ne așteaptă la Rus-Mănăstioara, în casa bătrânei preotese, mama oaspetelui meu din Suceava. Casa, minunat îngrijită, e încunjurată de un cerdac pe stâlpi, și de acolo ochii cuprind, peste apa hotarului, plaiurile și satele Moldovei. Nori s'au grămădit întunecați, dar pe supt dâșii scapătă o pânză de lumină, ce cadă asupra depărtatelor case albe în care nu e stăpânire străină și în care Românul nu se trufește când poate să pară că nu mai este Român. Suceava curge pașnică, bună, fără să arăte prin nimic ce rană a inimilor noastre spală în toate zilele; finanți, jandarmi, ostași o păzesc zi și noapte. Pe culmi de dealuri se văd, de-asupra căsuțelor și bordeielor noastre, de-asupra coperișurilor de șindilă și de stuh buhos, căsărmile lor mari, albe, ale căror coperișuri de tablă scânteie ca o platoșă. Odată a fost vorba să se întărească prin zidiri de apărare acest hotar, scump păzit fiindcă e rău câștigat,

Biserica din Rus-Mănăstioara.

și oameni învățați de la Viena ar fi fost de părere că de nicăiri mai bine decât din cetatea lui Ștefan-cel-Mare nu se pot nimici cu foc oștile năvălitoare ale României.

Granița aceasta de nimica au trecut-o dese ori fugarii de la oaste, iobagii însetați de altă viață, făcătorii de rele, cari voiau să scape de ștreang. Sate întregi, ca Prilipca, s'au făcut dintr'înșii. Alții însă merg rare ori numai. Creșterea austriacă a furișat în inima tuturor celor de aici că România e o țară rămasă în urmă, unde n'ai nimic de văzut și nimic de învățat, o țară cu legi și obiceiuri ciudate, cu viață neorânduită și desfrânată. Ceia ce a zis acel fruntaș bucovinean, Aurel Onciul, care ține astăzi în mână sa politica românească a țării, sau mai bine pe Românii din această țară pentru a face politica sa personală, acele cuvinte de neuzită batjocură nemernică, aruncate de un Român tuturor Românilor liberi, unei întregi țeri unde Academia i-a făcut cinstea de a-l răsplăti cu un premiu, aceia se găsește în măsură mai mică, — din fericire mult mai mică, — în inimile atâtor și atâtor alții dintre cărturari, pe când țaranul, care-și amintește cu drag vremea moldovenească, când erau numai de-ai lui și aveau slujbași de puteau vorbi românește cu dânșii, el nu mai așteaptă nimic. Niciodată n'am văzut luminându-se fața cuiva la cuvântul „din România“, cum se vede

atât de adese ori în Ardeal, unde pare că, în fiecare dată, lumea, înduioșată, descopere atunci întâiu că este și o țară, o sfântă și mândră țară ca aceia. Aici, din potrivă, și cel mai bun dintre noi, acești de aici, poartă ca o pată originea sa din România.

De la noi, pe de altă parte, nu vine totdeauna lumea care, venind, ne-ar înfățișa așa cum sântem, așa cum se cade să fim. Se trece din Burdujeni, din Dorohoiu, din Folticeni la Suceava pentru a bea bere nemțească, pentru a cumpăra de la Evrei meșteri, cari te tratează cu coniac și-ți deșeartă punga, fel de fel de mărunțișuri fabricate în Austria, care se strecoară fără vamă; se trece apoi pentru câte un bal evreiesc, la care s'au făcut poftirile cu dibăcie. Cunoștința lucrurilor bucovinene lipsește cu totul, și am fost de față cu o mirare dureroasă când ofițeri români vorbeau alandala de „căpitan de oraș“ (polițaiu), de „prefect“ (care nu este aici) și de „guvernator“, pe când, din partea sa, fruntașul bucovinean, în casa căruia ei căzuseră fără nicio socoteală, pentru a răspândi niște bilete de concert, nu se putea lămuri ce înseamnă colorile și tresele de aur de pe uniformă românească. Cei din Bucovina cântăresc fiecare vorbă, fiecare mișcare, bănuitori cum s'au deprins și siguri că ei au cea mai mare învățătură și creșterea cea mai bună. Cei din țară, trufași, „ciocoi“, cum li se zice în Bu-

covina, — cutare proprietar mare român, care vine în Bucovina ca un lord și n'are legături aici decât cu Evreii, n'ar putea dormi în pace dacă ar ști câte blăstăme deșteaptă numele său în moșiile ce a moștenit aice —, ai noștri, va să zică, din România iese răpede din tonul corectitudinii, vorbesc ca la dâșii acasă, glumesc prea mult, se laudă grozav, destăinuiesc cu graba inconștienței partea cea mai rea, — și este totuși și atâta parte bună!, — din sufletele lor și închid astfel și acea porțiță îngustă ce se găsea pentru dâșii în inima fraților lor. Mai ales ofițerii nu îngrijesc destul de prestigiul lor, care e și prestigiul țării. Unul, în uniformă de locotenent, m'a întrebat dacă în Suceava sau în Putna, cum s'a îndreptat pe urmă, e..., nu mormântul, ci *statuia* lui Ștefan-cel-Mare! Și el mă întâmpinase vorbindu-mi de scrisul meu, pe care nu l cetise, cum nu va ceti nici această pagină, care-l privește totuși mai de aproape decât... *statuia* bucovineană a lui Ștefan-cel-Mare!

Și altceva decât finanții și jandarmii din căsărmile albe, decât ostașii Împăratului păzește această graniță: lipsa de conștiință a noastră și desprețul Românilor bucovineni, care se poate cuceri mai greu decât s'ar putea cuceri cetatea Sucevei când în dărâmăturile ei vor sta tunurile chesaro-crăiești pentru înfruntarea și rușinarea noastră.

II.

VALEA MOLDOVEI

1. Părhăuții.

A picurat, a plouat, au căzut țurțuri și grindină din nouri strașnici, dar cu puțină întindere. La întors, un soare cald, bun încălzia fețele și desmorția de frig picioarele. Acum, când pornesc spre Solca, la stânga mea se adună semnele unei furtuni, pe când în dreapta ghemuri albe de nori, cu marginile aprinse de un soare ce nu se vede, călătoresc pe senin ca niște corăbii pașnice. Iar vântul bate de la unii la alții, de la norul negru care se încruntă, la norul alb care zâmbește de soare.

Drumul Părhăuților, pe unde vreau să merg, pentru biserică, trece pe lângă cele trei biserici din Zamca, se înfundă în vale și străbate întâiu Șcheia. Casele sânt bune, curate acum asupra Paștilor, rare ori împodobite; și podoaba nu e alta decât o stropire din bidinea cu stropi al-

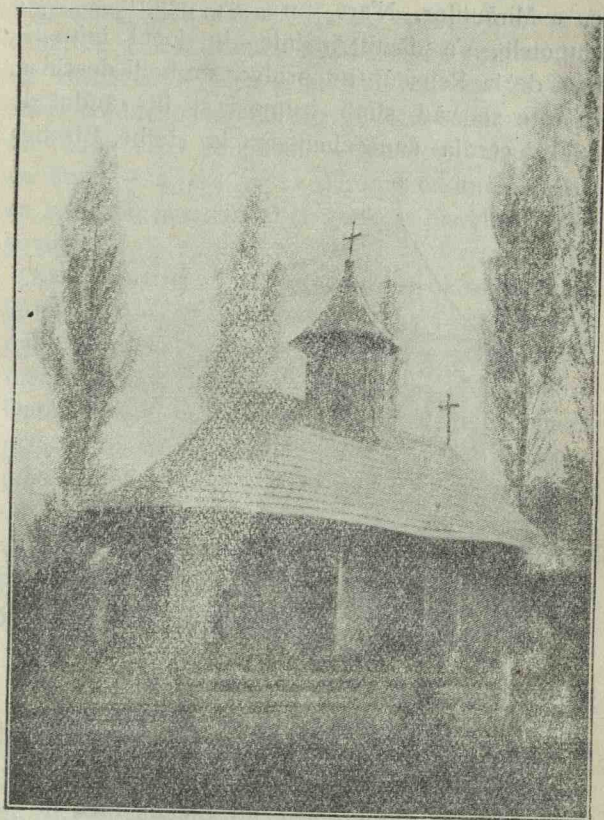
baștri și roșii, de tot urâtă. Aici mi se spune că sânt acum mai mult Ardeleni, aduși de Cărmuirea austriacă, după anexare. Biserica e nouă. Satul vechiu poate să se fi pustiit.

Pe câmpul de supt dealul cu bisericile armenesti, o întinsă turmă de oi paște într'o drăgălașă zbeguire a mieilor tineri cu ochii de cărbune. Unul s'a aplecat spre supt, cu genunchele d'inainte înduplecate și, de bucuria hranei și căldurii, scutură coada mărunțică și groasă.

Mai departe două sate unite laolaltă în aceeași comună, al cărui nume e scris și nemțește și rutenește: *Gromada*. Încă mai bune locuințe, cu tipul obișnuit pe aici: ușă între o fereastră, de o parte, două ferești de alta, pe lature o a patra fereastră; coperemânt de șindilă, înalt, țuguiat, căzând une ori, ca gâtlejul unui coif, pe o încăpere mică, joasă; la spate, o cămară. Școală mare, bună, cu cine știe ce fel de dascăl. Dar văd cu bucurie, — să nu fie însă la mijloc o iubire de popor ca a d-lui Aurel Onciul în alde „Voința Poporului“?, — o „societate pentru luminarea poporului“.

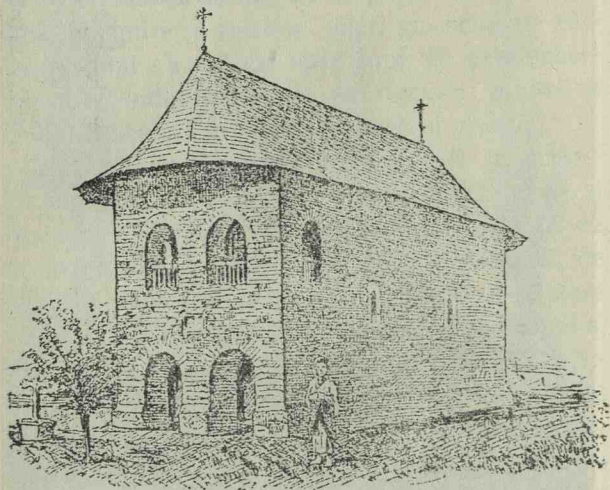
Costâna, — poate vreo moșie a lui Miron Costin, care se scria „Costân“, — încunjură cu casele ei o veche curte boierească și multe acareturi ale proprietarului român Popovici.

După dânsa vin Părhăuții, coborându-se în vale între garduri de răchită și bune zaplazuri de

Biserică de lemn în Bucovina.

scânduri. Biserica, la care mă opresc, samănă cu a Mirăuților. N'are turn, și, pentru a ținea clopotele, s'a făcut înainte, în locul înfundăturii de la Reuseni, un pridvor cu bolți deschise, în care se văd sfinți frumoși și în rândul de sus al căruia sună chemarea la slujbe. Biserica

Biserica din Părhăuți (după Romstorfer).

e pătrată, afară de rotunjirea altarului, în fund, și pătrunsă de ferestruici ca acelea de la bisericile de sat din vremea lui Ștefan. Încă de pe atunci era aici o înjghebare de lemn, pe care a făcut-o de piatră, abia supt alt Ștefan, cel Tânăr, la 1522, marele boier și bogatul stăpânitor de

moșii Totrușanul, din Totruș sau Trotuș, care-și îngropase aici mama, Maria, soția, Ana, și o rudă, ce a fost vameș al Moldovei, Anjinco. În tot veacul al XVI-lea și al XVII-lea, ea sta deschisă credincioșilor de aici și din satele vecine, dar după 1700 se pustii, — locuitorii dau vina pe Turci, — și era să se dărâme cu totul. Astăzi, ea are înfățișarea tristă și goală a bisericilor Bucovinei.

Lângă poartă, pe tăpșanul de iarbă al șanțului, țărani pletoși, în cojoace, așteaptă să-i spovedească preotul, și de o parte stă o ceată de femei, care stau să li vie rândul, după al bărbaților. Oamenii sânt așa de speriați aici de cine poartă pălărie, blană și vine în trăsură, încât la apropierea mea sar cu toții în picioare, ciocnindu-se unul de altul ca niște oi speriate. Încet vine către dânșii preotul, Român, om rece, care abia răspunde străinului, — poate și pentru că acesta e din România, matca tuturor relelor.

*

Plouă, stă, dar nu se răsbună. Cerul rămâne închis, amenințător. Vântul bate aprig pe înălțimi, aducând frig, tristeță și noapte înainte de vreme. Apusul e numai o geană gălbuie în margene.

Drumul urcă tot mai sus, după ce am tăiat de două ori linia ferată care străbate pustiul mornit, ducând la munte. Inima ți se strânge în

atâta tăcere umedă și geroasă, în atâta singurătate de lanuri goale, de păduri de iarnă, de drumuri pustii. Adecă se strânge inima mea, căci badea Gheorghe cu cușma dârză și sumanul pe umeri, cu gâtul slobod, pufăie din țigară, fără să iea în samă mendrele iernii din April, și mână iute, dar dibaciu, prin băltoace cail Evreului care-i dă pentru acest meșteșug cinsprezece lei, deci cinsprezece florini pe lună.

Când ajungem pe culmea Solonețului, gardurile, casele, tufele de iarbă sânt presărate cu zăpadă. În noapte, rar se vede câte o casă care luminează dintr'un ochiu roșu de fereastră. Peste sat ca și în ceruri, întunerec posomorît, și o tăcere ca și cum satul ar fi părăsit de mult de frumoșii oameni palizi, supti la față, de femeile cu fețe de patriciene nemângâiate în nenorocirea sărăciei lor, cari treceau încă, părând niște fantasme din alte vremi, în aierul serii.

Căjvana. Aici luminile sânt mai multe. E sat mare, cu câteva case înalte, pentru funcționarii și fruntașii locului.

„Mai este până la Solca?“ Căci e frig și așa o groază de întunerec desăvârșit...

„Mai avem măcar un ceas, mai mult decât un ceas.“

Felinarele se aprind la trăsură, și de acum înainte o roată de lumină ne încunjură când străbatem întinderea pustie. Ea cuprinde pe rând,

chemându-le ca din pământ, case adormite, garduri de nuiele, fântâni cu ciutură, dar fără roată, numai cu o opreliște, fântâni cu cumpănă, cruci singuratece în marginea drumului.

Arburea. Păcat că nu e ziuă, că nu e măcar un zimbet de lună care să-mi arăte biserica bătrânului Arbure, ostașul credincios al lui Ștefan-cel-Mare, care a fost un frate bun al fiului stăpânului său, un părinte pentru Ștefăniță, nepotul de fiu al lui Ștefan, ca să fie apoi omorât din porunca Voevodului copil, el și fiii săi amândoi, în Hârlău departe, fără să li se aducă oasele în lăcașul unde dormiau mai de mult alții din neamul lor.

Aici sânt lumini în multe case, dar nu lumini de lampă atârnată, ci lumini de policandre cu cinci ramuri. Spre acele case luminate se îndreaptă cete de oameni negri în caftane, cu brâie lungi și cisme, cu fețe prelungi albe supt căciuli de blană de vulpe. Ei stau în loc și se uită foarte caraghios la trăsura care trece. Iar jos, de vale, e o căsuță care strălucește toată și din care unul câte unul se strecoară cei cu caftane și căciuli blănite cu vulpe. E havra: Evreii au intrat în serbători în satul lui Arbure Hatmanul, care atârână de ei.

În vale, tot înainte, supt o sfioasă licărire de stele într'o ruptură a norilor, cari, din partea

lor, picură ploaia rece. În dreapta, multe scânteii palide, ca niște ochi de lup. Îndată, roatele lunecă pe pavagiul de șosea bună, între felinarele rare ale târgului Solca.

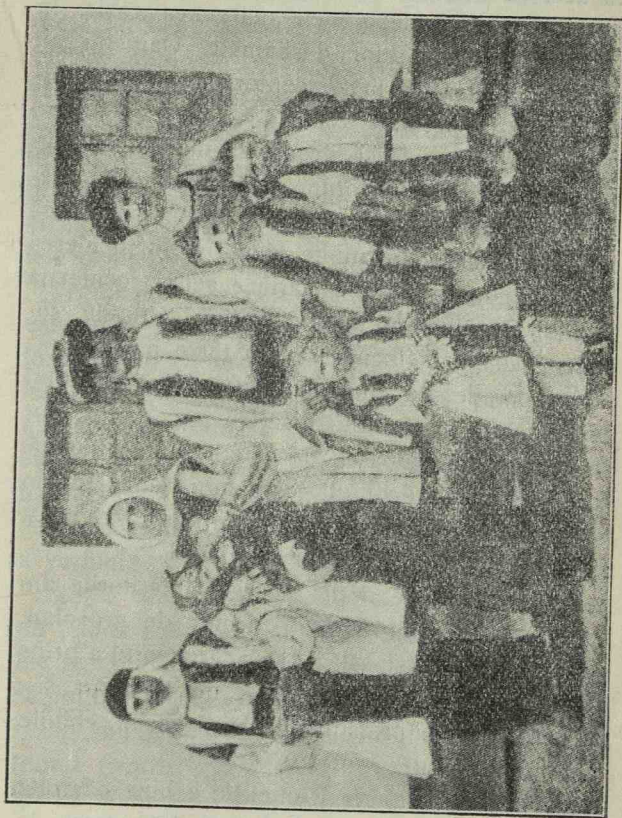
2. Solca.

Mă opresc la un han, ce ar fi nemțesc, după badea Gheorghe, și unde stau la ușă țărani cu pălării ungurești ca ale Rutenilor ce vând sârmă la noi: vorba lor e însă a noastră, românească. O înghețată odaie de oaspeți, cu paturi frumoase de tablă, cu oglinzi și fotografii din „Kolozsvar”. Stăpânul pare a fi Șvab, nevasta arată Polonă, slujnica poate fi orice, pe când cea de a doua zi e o Româncă, purtând pe față pecetea de tristeță palidă a neamului: de lampa atârnată e legat carnetul de danț de la o petrecere evreiască. Românii de la ușă se despart acum supt ferești.

Dorm rău în acest loc singuratec și friguros. A doua zi, înainte de a merge la mănăstire, mă învoiesc pentru drumul la Humor cu un birjar creștin, Neamț. Pentru că am cerut un creștin și pentru barba mea preoțească, el îmi vorbește de voința lui Dumnezeu, de cinstea lui creștinească, și-mi iea firește preț ca pentru amândouă.

*

Solca e o stradă, dar o stradă dreaptă, bine orânduită, destul de noroioasă. În calea mea spre

Țărani români din Bucovina.

mănăstire nu văd alta decât țărani de-ai noștri, ca acei de aseară, ba chiar și câte o Munteancă purtând catrința neagră cu marginea roșie. În curți stau căruțele lor deshămate. Oamenii au venit să plătească la perceptor și să se spoveduiască la preot.

Biserica românească de astăzi, mănăstirea din alte timpuri, ctitoria domnească a bătrânului Ștefan Tomșa al II-lea, care căuta să-și ispășească astfel păcatele cele multe făcute prin uciderea celor mai mari boieri ai țării, e acum tocmai la capătul târgului, într'un loc unde înălțimile sămănate cu brazi încunjură din toate părțile.

O reparație de mai dăunăzi a dat turnului de la poartă și turnului bisericii coperișurile lor de țigle strălucitoare, de modă bucovineană. Varul a înlocuit de mult toate zugrăvelile. Încolo însă, Solca e și astăzi cum o ridicase acest Ștefan-Vodă al măcelurilor de boieri.

De și bătute de multe restriți, întăriturile din bolovani suri, îngrămădiți destul de grosolan, stau în picioare și astăzi. Dar târgușorul a prins în case nouă o parte din ele, un Armean și-a făcut sălaș în cuprinsul mănăstirii vechi, chiliile sânt numai ziduri rupte.

Biserica însă, foarte frumoasă, e bine păstrată Ferești, când mai sus, când mai jos, patru la număr, străbat pereții înalți. Două uși sânt deschise: una, care duce din pridvor în pronaos

are un cadru de piatră puternic și bogat, alcătuit din arcade cu arcul sfârmat, cealaltă, care vine după un contrafort, presintă linii ca pe vremea lui Ștefan, tăindu-se în unghiu drept și, ca podoabe, rosete. Modelul a fost vădit Dragomirna, pe care n'o poate ajunge, nici în îndrăzneala și înfrumusețarea bolților, nici în marea îngrijire a turului, care aici, în aceleași proporții suptiratece și elegante, e însă simplu, având numai obișnuitele ocnite, în locul rosetelor și ramelor săpate.

Frumuseța, și aceia luată de la Dragomirna, este însă în ciubucele care tivesc, împodobind, toate liniile cu încolăcirile lor, și tot așa poarta largă ce duce din pronaos în naos, ca și marginile absidei stranelor și bolta din altar. Zugrăvite, cum erau la început, între chipurile sfinților, ele trebuie să fi avut mai de mult alt rost decât acel de astăzi, când le acopere albeața de toate zilele a varului.

Slujbă din Joia Paștelor: biserica e plină de țărani puternici, de femei gătite, — și ei și ele în cojoacele de serbătoare. Pe două mese se îngrămădesc colacii și sticlele de vin, din care răsar lumânările de ceară. La uși stă adunată lumea pentru spovedanie. Preotul spune evanghelia lui Hristos dus înaintea judecătorilor celor răi și fără Dumnezeu: glasul lui se înalță foarte puternic și umple tot largul cuprins al bisericii.

Afară, un bătrân strâmb se apropie de mine, văzându-mă că ieau însemnări.

— Ce e, domnule, cu contractul bisericii?

— Care contract?

— Contractul acela de care a spus arfiman-dritul că este și la Cernăuți și la Viena. Și zice acolo că biserica trebuie încunjurată cu lemn?

Astfel trăiește în mintea moșneagului gândul la averile cele mari pe care le-au avut odată aceste mănăstiri și biserici moldovenești și pe care, la anexare, le-a luat Statul ca să clădească din ele căsărmi și câte altele până să se ajungă la împrejuririle bisericilor.

Moșul cu „contractul“ a fost și prin România înainte de-a ajunge clisiarh aicea. A lucrat la câmp, ca atâția alți „Corduneni“ (Cordun = Bucovina, pentru că ea a fost luată trăgându-se, ca pentru oprirea ciumii, un „cordon“ sanitar). A călătorit așa pe la Dorohoiu, prin Suceava, prin Iași și până jos, la Huși.

— Ba am fost și la Ruși.

— Și ce zici de dânșii?

— Ei, acolo-i mai bine, nu ca în România... Acolo-i pământul larg...

Orice-i spun, trebuie să fie zădarnic. Și la acesta e înfiptă părerea că peste Prut domnește Țarul cel bincredincios care face pomană cu „pământuri largi“.

Tinerii cari-l încunjură, tăcuți, învață de la dânsul aceasta.

3. Humorul.

Plec spre Humor. Neamțul a venit la timp și începe a-mi spune pe românește, întitulându-mă „cocone“, că stăpânul, — căci nu e a lui trăsura —, are de dus pe mamă-sa la stație la Cacica, de unde trebuie să meargă la Suceava și, dacă vreau, s'o ieau în trăsură și pe bătrâna..

— E Român stăpânul d-tale?

— Român.

Fac socoteala, ce se urcă la vre-o trei florini, cu odaia, un ceaiu, pe care l-am turnat în lighian, un păhar cu lapte, două ouă bune și unul clocit. Mi-o aduce fata birtășului.

— Unde e birtășul?... — La școală... — La care școală?... — La cea jidovească.

Așa fel e hangiul *neamț*, cu nevastă leașcă, al badei Gheorghe.

Românca din trăsură începe să vorbească acum. E văduva lui Cristea Burdea; și Cristea și Burdea, nume românești bune. Dacă vorbește cam greu, poate o fi bătrâneța. Dar, când e să spuie *el*, zice tot *ea*, și, în loc de *dânsul*, *dânsa*.

Tocmai birjarul deapănă o poveste, arătând o casă pe ulița ce urcă, la deal, printre clădiri frumoșele: acolo stă un Evreu, care avea o da-

torie de o sută de lei la un creștin și, neputând-o scoate de la dânsul, a mers cu revolverul și a tras patru focuri asupra datornicului său; a fost apoi o bătaie, din care Evreul a ieșit cât se poate de turtit. A fost și arestat, dar i s'a dat drumul pe garanție.

— A lăsat-o pe *dânsa*, Herr Goldner?, întrebă cu mult interes cucoana de lângă mine, întinzând gâtul către răspunsul birjarului.

— Adecă l-a lăsat pe dânsul, pentru că a dat *cauțion* nevasta lui, pe numele căreia e negoțul.

— Da, da, pe dânsa, și el a dat *cauțion*.

Cucoana e, deci, cu adevărat, Armeancă. Dar, pentru a se păstra credința în spusele ei de la început, ea arată că merge la Suceava pentru a se închina „Sfântului“ și că la București are multe rude. Știe că sânt din București și, pentru barba mea, îmi zice „domnule parinche“, ceia ce auzind „Herr Goldner“, schimbă pe „cocone“ în „Herr Obere“ sau chiar „Hochwürden“, — protopop, ba arhiereu curat. Din partea mea, am până la sfârșit datoria, pe care o îndeplinesc cu sfințenie, de a scoate pălăria înaintea tuturor icoanelor, crucilor și lădiților cu sfinți, ba și altarelor catolice din lungul drumului.

Drumul merge drept înainte, având un deal în dreapta și în stânga un vălmășag de înălțimi întunecate de brădet des, păduri ale *fondului* sau ale deosebitelor comune din aceste părți.

Pe acel deal din stânga se răsfiră satul Poienii, curat românesc, în aceste ținuturi care sânt așa de deplin ale noastre. Totuși la Racova, sat mic, fără biserică, sânt Ruși, și pe un ogor sârguincios deschis împrăștie semințe de cartofi femeii frumoase, roșcovane, cu băsmăli de târg pe cap, și chiar copii bălani, cari lucrează cu multă înțelepciune. Mai la vale, străbatem satul-model al Părteștilor-de-sus, care-și arată în toate inscripțiile și în firma școlii „poporale“ firea neaoșă românească. În dreapta, suită pe deal, e Cacica, de Români, Nemți și Ruși, — cu un început de zidire școlară a călugărilor francesi, oploșiți de curând aicea —, iar de vale stația unde „Herr Goldner“ are chemarea de a coborî pe „cocoană“.

Până acolo e încă un „stâlp“ de plătit, ca de atâtea ori în Bucovina, unde nu poți călători fără crăițari schimbați. Cucoana nu-i găsește, rămâind plata la întors. O clipă, voisem să plătesc eu pentru drumul ce-l fac de hatârul ei, și, la gară, între bogatele mulțămiri, ea uită plata, ba, la urmă, uită, la schimbat, și coroana ce-mi datoriază pentru crăițarii miei. Când mi-o dă, e cu alte binecuvântări.

— Domnule Goldner, cucoana d-tale are numai două lipsuri: nu e Româncă și nu e mama stăpânului d-tale.

— Nu zău, nu; e Armeancă și *soacra* stăpânului meu, care e Neamț.

Și în altele „domnul Goldner“, cu care călătoresc de acum într'o neconținută vorbă, are haz. Solcan de baștină, „băiat sărac“, de vre-o cincizeci de ani, roșu, bărbos, cu ochii mici, bucuros de băutură și de glumă, foarte credincios, lăsând toate în sama lui Dumnezeu, prieten mare al berii, dușman al rachiului, nepăsător față de apă, guraliv și cugetător, căci e bucuros că știe a ceti, filosof poporan, cu părerile lui despre orice lucru, mândru că duce une ori și oameni mari, „directori, comisari“, mare anti-semit, care a bătut mulți Jidani, mai ales în România, când slujia în Bacău, la d. Radu Porumbaru, apoi prieten al Românului, fiindcă e creștin și „tot creștinul tot una, tot, tot“, el e un izvor nesecat de povestiri, vorbește românește și nemțește pe rând, — pe amândouă foarte rău —, și de cele mai multe ori românește-nemțește. Întâmplarea cu Evreul de la Solca l-a umplut de durere. În Solca va să zică stăpân e Evreul: cei vre-o sută de Evrei au în mâna lor cele câteva mii de creștini. De când cu războiul de la *Iapan* mai ales, Evreii au prins curaj. „El vrut face la creștin ca Rusul la Iapan, *mein Ehrenwort*, cocone.“ De cârmuire, Evreii n'au frică: primari, notari, comisari sânt în mare

parte Evrei, și răi cu lumea... Cei cari sânt creștini ieau bani, — aici „Herr Goldner“ mă apucă de mână și închide din ochi, — și fac pe voia Evreului. De meningita molipsitoare de la Gura-Humorului îi pare foarte bine: creștinii n'or să piară, fiindcă-i ajută Dumnezeu (tocmai trecem pe lângă un crucifix și Herr Goldner își scoate căciula jupuită și spartă, spuind în gând o rugăciune). Să fii creștin, să nu bei rachiu, să te închini la sfinți, asta e datoria. „Lutrenii“, Luteranii, ca acei de la Păltinoasa, nu fac așa, și de aceea el, Goldner, nici nu pricepe limba lor, „Es sind Zipser“, oameni din Zips, zice el cu despreț.

Am apucat prin pădurile mari din stânga. Drum cu totul pustiu, printr'o măreață liniște, pe care n'o tulbură acuma nici foșnet de frunze, nici cântec de păsări. Aici stătea în timpuri vestitul haiduc Ion Darie și pândia la poteci pe drumeții bogăți ca să li dea averea la săraci. „Herr Goldner“ o știe și o spune. „Mein Ehrenwort, domnule parinche! Dar eu nu eram pe atunci“.

De vale la Păltinoasa sânt frumoase căsuțe cu flori de mușcată la fereștile Nemților. Sasul Loy ține han, iar lângă dânsul doi Evrei. Slugile sânt toate Românce, de multe ori de o strălucitoare frumuseță, de care nu-și dau samă. E zi de

serbătoare în Israel, și dintr'un chioșc de lemn se răspândesc cântece de lume, urlate în cor, râsete, glume. Un flăcău tembел, care spune că a fost bolnav de piept, cere tabac lui *Herr Goldner*, care face întâiu observația că la sărac să dai pâne și apă și apoi cinstește cu o țigară, blăstămând rachiul și lenea.

Păltinoasa are fierăstraie și gară. O despart de Gura-Humorului numai câteva lanuri în care lucrează asupra țernei negre unul lângă altul Neamțul cu haine de catifea jupoită și Românul în cămașă albă.

E aici în adevăr o „gură“, o căldare ferită între înaltele dealuri împădurite, un golf de vale, între înălțimile de brad și fag. Puține așezări vor fi având un loc așa de prielnic, de sănătos și de plăcut. Dar Israel rătăcitorul n'a știut să folosească bine aceste daruri. Căci ale lui sânt mai ales acele câteva strade și ulicioare, drepte, împănate cu clădiri mai mari, ce poartă scutul cu pajura stăpână, care fac la un loc „Gura-Humora“ al străinilor. Serbătoarea a curățit străzile: prăvăliile sânt închise în față, dar negustorii, cari înșeală astfel și pe Iehovah, își fac daraverele pe furiș, și „Herr Goldner“ știe aceasta și cumpără ca într'o zi de lucru. Trec femei foarte gătite, domni cu cilindru și pălărie tare, și iarăși naționaliști intransigenți cu perciuni lungi, caftane

de mătasă neagră și *șteamăle* de coadă de vulpe.

Domnul Goldner e foarte vesel: întreabă pe cutare negustor gros și mulțămît dacă e ade-vărat că toți Evreii din „Gura-Humora“ s’au umflat, cercetează dacă în acest orașel, unde el vine așa de des, „sânt mulți Evrei“. Și ei nu se supără de ce zice bădăranul cu căciula spartă și cu trei rânduri de peteci la genunchi, — pentru ca să nu vorbim decât de genunchi. „Da, mulți Evrei!“ „Aici, mă rog, nu este nicio boală.“

Spre capătul celalt, sânt tot case creștinești: Români stau destui în Gura-Humorului, și ei au frumoasa biserică nouă, în care slujește părintele Brăileanu, un bun bătrân, care cunoaște și iubește România și nu-și ascunde părerile. Dar pe aici sânt tot Nemți meșteri, cu case curățele, înflorite de flori și de copii și de iconițe și altarașe catolice. Coșarul are un adăpost ca un cuib de poet amorezat. Multe case evreiești însă, și străzile sânt de o nespusă murdărie noroioasă.

La stânga, pe o muche de deal, e satul șvăbesc. Iar înainte, drumul de țară, cu hopuri sălbatece și podețe șubrede, duce peste apa Magherniței și peste alte pâraie limpezi, printre culmi și rostogoliri de pietricele, spre muntele Pleșul, trecând prin Humor. Sânt sus, în mijlocul muncelilor înalte, în pacea brazilor sămănați rar pe coaste.

Satul mănăstirii Humorului are înfățișarea bună, fără veselie. Case trainice, une ori, porți mari de lemn, copereminte cu streșina bogată. Cârduri de vite frumoase, de rasă străină, mugesc înaintea porților.

Mă duce spre casa părintelui un băiețuș, trecut printr'un mare cojoc mișos care-i ajunge până la pământ. E Gavrilă Onoiu, băiat cuminte, școlar în clasa a patra (mai are de făcut două și apoi în doi ani de două ori pe săptămână).

— Cum îl cheamă pe învățător?

— Nu știu.

— Dar cum îi zice?

— Eu îi zic „domnul“.

Ca și mine, în timpuri...

— Și al câtelea ești în clasă?

— Sânt în clasa a patra.

— Nu, mă, care e mai bun la voi?

— Niciunul nu e bun, domnule, ci toți așa de mijloc.

O casă cu frumoase flori pe pereți.

— Cine a făcut florile, băiețule?

— Florile? Nevasta lui Gheorghe.

— Gheorghe și mai cum?

— Și mai nimic: Gheorghe...

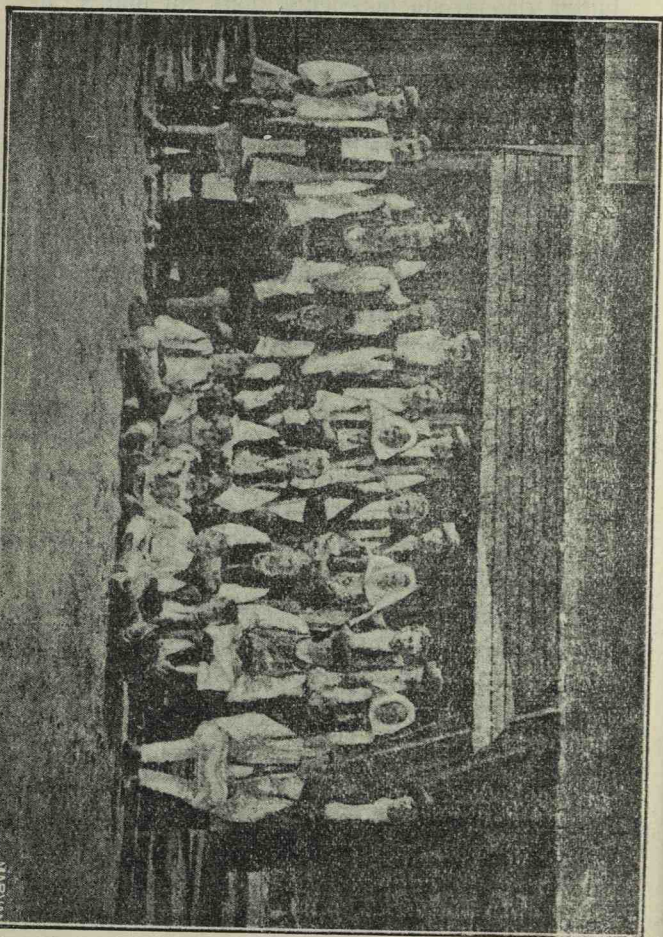
Acum văd mănăstirea, pe care o cutreier îndată, dus de părintele Boca. Clopotele atârnă într'un mare turn puternic, ca acela de la Piatra.

Lângă dânsul stă bisericuța, care nu mai e încunjurată de vechile ziduri, din care n'a rămas decât o ruină de turn făcut în vremea lui Vasile Lupu. Clădirea samănă cu aceia de la Reuseni și Părhăuți, căci n'are turlă.

Și aici nu se mai vede nimic din vechea zestre pe care a dat-o în argint și aur ctitorul de la 1530, Teodor Logofătul lui Petru Rareș și unul din vechii boieri ai țării. Mormintele stau însă la locul lor, și, pentru a cuprinde rămășițele lui Teodor și ale soției lui, Anastasia, s'au lăsat două adăposturi boltite într'o încăpere anume, care se află între pronaos și naos; el se odihnește supt o piatră de marmoră frumos săpată și coșcovită la mijloc ca un sicriu; ea, supt o lespede obișnuită, în stânga. Chipurile amândurora se văd pe părete, și ele arată cum se îmbrăca pe atunci boierimea.

Logofătul are un fel de căciuliță, ca o beretă de marinar, cu fundul albastru și marginile galbene. Poartă un guler roșu și altul albastru, o lungă haină galbenă cu brandenburguri albastre; pe lature, e o deschizătură cu aceleași brandenburguri.

Ea, în genunchi înaintea Fecioarei, poartă o pălăriuță viorie cu dungi, asemenea cu pălăriile de paie din timpurile noastre; pe fundul ridicat e o dungă albastră, și roate albastre se înșiră pe margine. De supt pălărie cade un văl în

Grup de țărani bucovineni.

MARVAN

colțuri, dintr'o stofă cu liniuțe și puchiței viorii. Rochia în falduri lungi e de brocard de aur, cu mâneci roșii având triunghiuri de aur.

La locul de cinste al cititorilor, aceștia au zugrăvit însă familia domnească. Iată Petru Rareș, purtând pe cap coroana de aur cu cinci ramuri: are fața rotundă, barba tânără, părul lung; veșminte arhieresti bogate îl acopăr. Elena Doamna apare de o frumuseță rară, supt aceeași coroană măreață, în haine de brocard de aur, pe fond verde cu mânecile roșii. Un colț de lemn al corului acopere de sigur chipul fiului celui mai mare al soților domnești, acel Ilie care s'a turcit, lepădând de la dânsul Domnia. Ștefan, cel mic, care a perit ucis, după multe isprăvi ticăloase, apare aici ca un foarte cuminte copilaș încoronat.

Humorul se mândrește însă cu zugrăveala sa, care a rămas neatinsă și pe d'înăuntru și pe din afară, unde numai un părete a fost desgolit de ploaie. Albastrul seninului stăpânește, smăltat cu aurul cununilor, și cel ce străbate cu ochii multele chipuri, înșirate răbdător după vechile datine, capătă o înaltă părere despre meșteșugul zugrăvelii în timpurile măririi noastre.

Din vechime a mai rămas catapeteasma, strălucită sculptură în lemn, bogată și amănunțită, care, împunsă de cari, ar fi menită însă peririi. De alminterea, o reparație după regula vienesă amenință întreaga zidire minunată.

Biserica e astăzi toată plină de prinosuri de aluat, făcut în toate formele: păsări, copăcei și altele care nu se pot înțelege. Nuci aurite, mere, alune, stafide, roșcove sau „coarne de mare“ sânt înfipte în bețișoare.

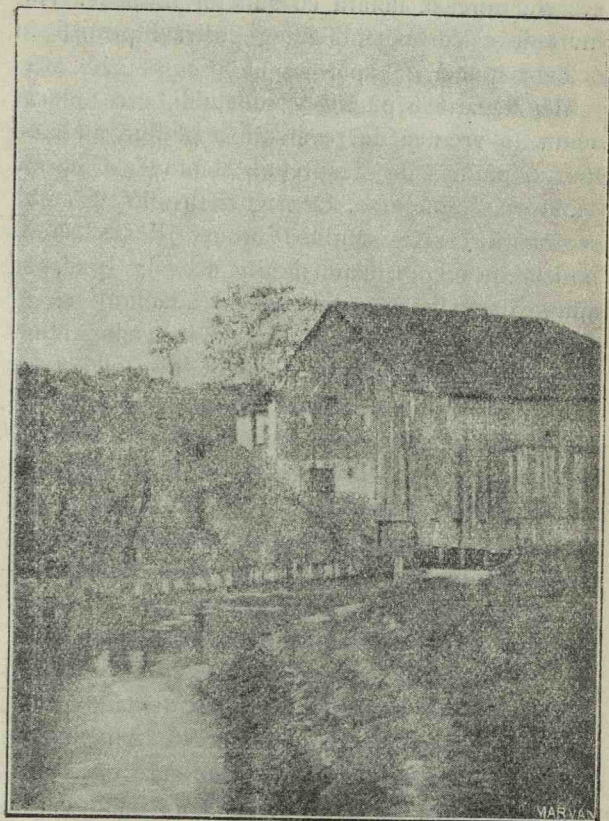
În locul mirosului tămâii și smirnei morților e, astfel, numai aroma bună a pâinii hrănitore prin care se ține viața oamenilor.

4. Voronețul.

Până în sară se mai poate vedea Voronețul, care se ascunde în păretele de dealuri din a stânga orașului, unde ai zice că pădurile de brad copleșesc totul. Mă duce într'acolo, nu un Onoiu dintr'o clasă unde „toți sânt de mijloc“, ci fetița parohului Zavadovschi, care mă întovărășește de la Gura-Humorului, vorbindu-mi pe drum de minunea săgeților care au arătat locul de clădire al Voronețului și de cântările de bucurie ale îngerilor din paltin.

Trăsura trece Gârla Morilor, care se strecură limpede pe prund, ea rătăcește pe locuri bolovănoase, unde fiecare drumet are alt drum, înaintează în umbra codrului de brad și trece pe un podeț Moldova.

E aceeași apă vioaie, dar largă, senină, pe care o știam din părțile sucevene ale Moldovei. Într'un freamăt măreț, ea merge spre hotarul nostru, de care nu vrea să știe, căutând departe

Colț de țară în Bucovina.

Siretiul râpos cu apa gălbie, bătrân soț pentru această mireasă tânără cu sufletul limpede. Humoreni și Voronețeni culeg păstrăvi pestriți în ochiuri adânci de apă.

Mai departe e pârăul Voronețului, care măcar acum, în vremea de revărsare a ploilor, nu e de loc un pârâiaș de desprețuit, ci hrănește harnic Moldova, stăpâna sa. De aici în drumulețe cotite se înșiră casele satului Voroneț. Peste câteva podețe de crengi, căptușite cu ace de brad, se ajunge la mănăstire, în adâncul adâncurilor codrului, în valea cea mai tănuită a văilor muntelui. Mănăstirea, astăzi biserică de mir ca și cea de la Humor, se vede numai când ai ajuns lângă dânsa și-ți iese înainte părintele Zavadovschi, așa de Român cu tot numele său, așa de gospodar cu toată boala sa, care nu e mai bucuros de nimic decât să-ți arăte, în cele mai mici amănunte, biserica sa, pe care-a păzit-o, a curățit-o și apărât-o cincisprezece ani.

Ziduri noi, care se prind de cele vechi însă, — câteva frânturi numai —, cercuiesc un tăpșan înalt de ruine, de modâlci și beciuri adânci, pe care le acopere acum de o potrivă iarba tânără. În margene păzește marele turn, care era închis odată cu două porți de stejar și în naltul căruia atârnă cele două clopote.

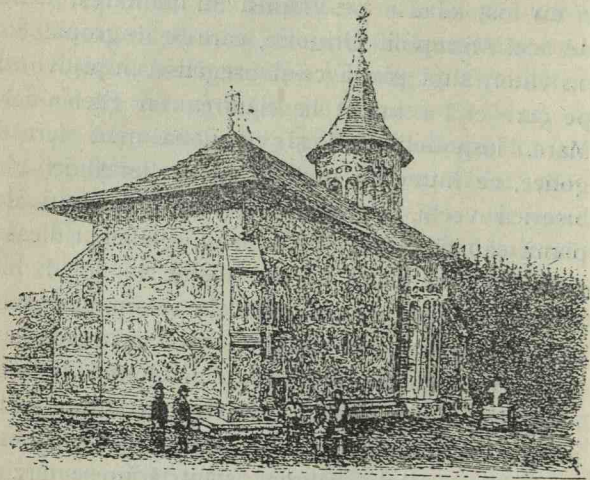
— Auzi, cum sună : pare că zic : „Ștefan-Vodă, Ște-fan-Vo-dă !“.

Biserica acelu pe care-l cântă în pomenire veșnică clopotele lui, înalță un turnuleț cu firide dintr'un coperemânt de șindrilă, care era altă dată împărțit în patru culmi și-l scotea, la mijloc, mai bine la iveală. Două contraforturi sânt în față, două la altar. Ele nu erau la început, ci au fost adause pe vremea lui Ilie Rareș, poate de acel Mitropolit Grigorie, care e îngropat ca un ctitor, supt piatra ce-și pregătise, în pridvorul pe care el l-a înădit la clădirea lui Ștefan-cel-Mare, împodobindu-l și cu două mari ferești gotice, ce întrec cu mult îngustele ferestruici ale bisericii vechi, încadrate acestea în ramuri de piatră săpată. Și, la rândul său, Ștefan ridicase zidirea sa de piatră cu trei abside în locul bisericii de lemn unde trăise în schimnicie acel Daniil Sihastrul din care poporul a făcut sfetnicul zilelor de nenorocire ale marelui Domn, îndemnătorul lui spre luptă și evlavie. Între frumoasele pietre de mormânt se vede aceia care acopere rămășițele umilului călugăr, sfânt țărănesc târziu, pe care l-a dat Moldova noastră.

În trei rânduri s'a zugrăvit Voronețul. Odată Grigorie a chemat meșterii pentru pridvorul său; altă dată s'a zugrăvit un șir de sfinți pe perețele de lângă intrare; dar zugrăveala cea mare e și cea bună, și ea acopere cea mai mare parte din afară și tot lăuntrul bisericii.

Niciodată nu s'a făcut la noi o mai desăvârșită

artă bizantină, sfinți mai luminoși și mai blânzi decât aici. Luni întregi ar trebui cercetat cu râvnă fiecare colț de zugrăveală, fiecare unghiu de împodobire măiastră: niciun pictor străin n'a avut această răbdare până acum, și niciunul din pictorii noștri, înstrăinați ca suflet și vânduți iubirii

Biserica din Voroneț (după Romstorfer).

de argint, niciunul din ei n'a călcat aici pentru a se însufleți din cea mai de preț moștenire artistică a străbunilor. Ei așteaptă să li se plătească scump muncă de boieresc, făcută fără tragere de inimă.

Dar nu e aici numai zugrăveala ca să mărturisească despre simțul de frumuseță al înain-

tașilor noștri. Strane lucrate în lemn de tisă de un călugăr din veacul al XVI-lea (1577) te întâmpină în pronaos. De-asupra ușii ce duce de acolo în naos e prinsă cu fiare o grindă aurită, săpată cum nu se poate mai frumos, și o bucată din alta, cu zugrăveli pe fond de aur, aplicat pe lemn, e acum răzimată de strane.

Alt rând de strane, în biserică, sânt darul unui Mitropolit din veacul al XVI-lea, și ele se impun și prin felul săpăturii și prin acela al zugrăvelii. Mesuțele octogonale aveau chipuri de sfinți, a căror frumuseță se mai cunoaște încă. Catapiteasma scânteie în aur, și toate amănuntele ei sânt minunate. Icoanele mari și mici sânt destul de vechi și, spălate dăunăzi, s'au destăinuit de o nespusă frumuseță, — cele mai frumoase icoane din câte s'au păstrat până astăzi.

În locul îndătinat al ctitorilor văd pe Ștefan, cu păr bogat bălan, cu ochi căpriei, Doamna Maria, frumoasă, oacheșă, Bogdan, icoană a tatălui său, și o mică domniță fără nume, cu cerc de mărgăritare pe cosițe, — toți în brocard greu de aur.

Încetul pe încetul, la lumina făcliilor, toate pozoabele bisericii lui Ștefan s'au desprins înaintea ochilor miei uimiți. Biserica se gătește de denia Jooi Mari, și, când mă uit în urmă la dânsa, ferestruicile scânteie ca dungi înfocate. De-asupra,

vântul a desvălit măreția cerurilor de negru și aur, biserica boltită de-asupra bisericii.

*

Mă întorc târziu prin coclauri, în tânguirile vizitiului, care spune despre suferința de toate zilele a poporului său, „cel mai stricat din lume“, vândut Evreului și călcat în picioare de Cârmuirea care-l desprețuiește.

El nu crede în doftori, ci în babe, de la care spune că și-a căpătat mântuirea.

— Mă făcusem așa de slab, că nu erau decât oasele de mine. Eram alb, curat, ca pentru moarte. Și baba numai ce mi-a dat o unsoare de m'am uns la șele. Și a doua zi m'am sculat.

— Și n'au aflat doftorii?

— Parcă dacă omul s'a lecuit cu cineva, o să meargă să spuie doftorului?...

Dorm într'o odaie mobilată, la o gazdă de funcționari, români, nemți și evrei, frați întru putere și întru limba nemțească, *domni mari* pe acest pământ de stoarcere și umilință.

5. Spre Vamă.

Negocierile cu tot felul de Jidani pentru dusul meu la Câmpulung sau, dacă se poate, — și nu se poate, pentru că Sâmbăta de mâni a Evreilor e și Sâmbăta Paștilor noastre —, până la mănăs-

tirea Putna, țin târziu în spre amiazi. Lumea umblă în multe părți pentru serbătorile apropiate, și drumul meu e în mare primejdie de a rămânea baltă. În sfârșit, un Evreu se sacrifică și-și oferă caii și Țiganul pentru suma cu totul neobișnuită de opt florini pe jumătatea de zi ce mai rămâne. Fiind singur, nu lasă nimic, și ne învoim astfel. Trăsura pleacă după amiazi prin mulțimea strânsă la Humor pentru târg și ingrămădită la țărăbile de lumânări, la prăvăliile de pălării cu pene de toate felurile, la cârciumile care mângâie de lungimea postului și găsesc sufletele pentru bucuria Învierii. Bieții noștri oameni se încurcă între dânșii, se zăbovesc, își dau tot banul strâns prin muncă și fac celui ce-i vede cea mai rea impresie. Cei mai mulți au fața suptă, ostenită, desgustată și părul lung eroic fâlfâie în zădar lângă această față de durere.

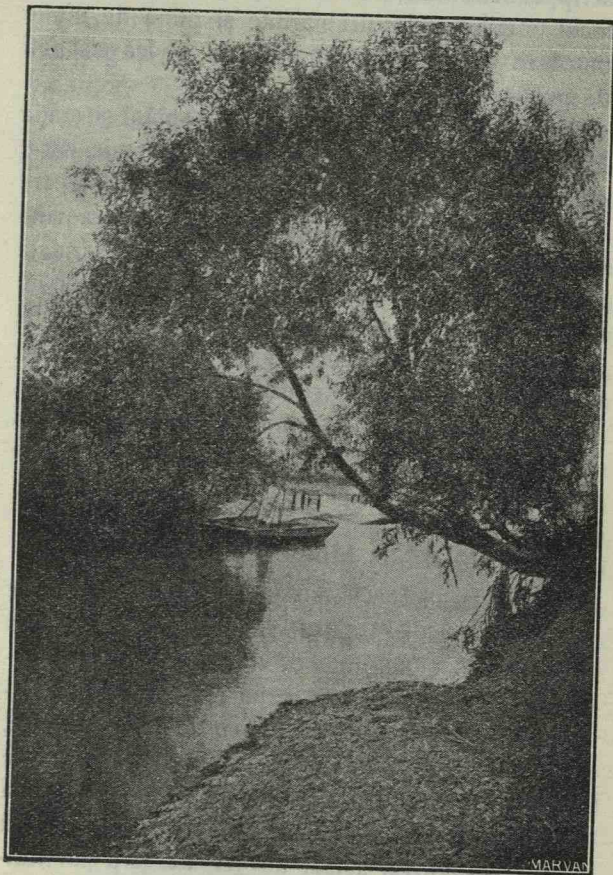
Dealuri înalte cuprind toată zarea, și orice drum trebuie să se strecoare printre culmile stâlpite cu brazi rari. Cel mare, către Vama și Câmpulung, către Bistrița deci și Ardeal, trece întâiu apa Humorului, care aleargă iute, albăstrită de seninul ce se desfășură de-asupra. Apă iute, limpede, vioaie.

Îndată, Moldova se vede iarăși la stânga, și la Bucșoia o trecem în locul unde, într'un larg câmp de prundiș, străbătut de vânturi, ea pri-

mește dunga de oțel albăstriu a Suhăi. Și de aici înainte, ea este însă în marginea drumului, ducându-se, prin această Bucovină hrăpită, din Maramurașul descălecătorului spre acea țară nouă care de la dânsa a primit numele de: Moldova. Între sălcii, supt dealurile puternic clădite, ea-și urmează, clipă de clipă, drumul ei veșnic. De amândouă laturile ei, înălțimile întind pădurile de brad sau fețe goale, rupte, de stânci lostopănoase și negre. Valea samănă cu acelea de la Apus ale Moldovei noastre.

În fund, munții par că închid orice cale: un nou părete de brazi s'a așternut între ceilalți, ca o piedecă în calea drumeților. Moldova, ce scânteie în vale ca luciul unei săbii de uriaș, nu se vede de unde ar putea să vie. De-a lungul malurilor ei, se desfășură însă pe cale de trei kilometri satul zis Vama pentru că aici se ridică vama de către oamenii Domnului, după ce negustorii ieșiseră din îngustimea Câmpulungului, din cuibul ciobanilor mai mult liberi decât supuși Domniei. Pe aici prin Vamă au trecut atâtea oști ce au căzut din Moldova asupra Ardealului, și, odată, la 1717, Vama a văzut tăbărând Tătărimea sălbatecă și pe Domnul țării, Mihai Racoviță, care era silit să o întovărășească.

Întorcându-se biruitor în aceste părți, Mihai-Vodă a ridicat pe dealul din dreapta, la ieșirea din Vama, un stâlp de piatră proastă, cu o in-

Colț de țară în Bucovina.

scripție netrainică, ce se înalță și astăzi în mijlocul unei împrejurări năruite și pline de multe murdării mai mari decât puii de pisică scăpați de grijile lumii.

Azi Vama are vre-o 3.000 de Români și atâția Evrei câți trebuie pentru a face o impresie curat evreiască aceluia ce străbate numai acest sat, care e, de departe, un târgușor, unde țărănimea vine pentru târguieli și beții. Sabășul va scoate îndată la iveală și la primblare pe toți acești stăpâni ai vechii „vămi“ câmpulungene, oameni înfloriți, grași în burtă, mulțamiți, cari-și cântă în minte, clătinând picioarele în cadență. De toți însă, acești oaspeți aduși de mâna Austriei n'ar fi mai mulți decât trei sute, cari au însă cele mai bune locuri, și nu numai pe stradă.

6. Moldovița.

O cale ferată cu linia îngustă duce în sus pe valea Moldoviții (poporul zice și Moldogița, ceia ce arată cât e de mult de când s'a primit cuvântul, pe când străinii scriu „Moldawitza“ și învățații noștri nu știu, pe temeiul actelor slavone, care slavisează și numele de locuri, decât de *Moldavița*). Această Moldovă mică se varsă la Vama în Moldova cea mare, și Bucovina e față de țara Moldovei astăzi un fel de țară a Moldoviței, care însă nu se poate revărsa unde s'ar cuveni după firea și dreptatea lucrurilor. Ea nu

e însă un râu de nimic, un pârâu de munte, ci, măcar în această parte din an, se înfățișează ca un larg canal pentru apele strânse în cuprinsul culmilor. Timp de peste un ceas ea-și va tremura undele în șopot lângă drumul nostru și linia suptire a căii ferate.

Satele au pe această linie numiri mândre: Frumosul, Dragoșa. Ele sânt bine închegate, cu gospodării hotărîte prin legături de prăjini și scânduri, cu case de lemn acoperite cu tencuială și văruiate curat în alb. Așa ceva se mai vede însă și aiurea în părțile bune ale Bucovinei, unde înrâurirea coloniștilor străini a făcut să înainteze mult vechiul tip al casei moldovenești. Mai puțin obișnuită e rara, mareața frumuseță a femeilor ce trec înfășurate în cojoace, cu catrința prinsă înainte, picioarele înfășurate în cioareci și încălțate cu opinci și ștergarul strâns în jurul capului. Fața e desăvârșit ovală, nasul potrivit, drept, ochii mari supt sprincene suptiri arcuite, părul bogat, castaniu-închis. Samănă cu Maica Domnului din vechile icoane, și privirea lor are limpeziciunea privirilor de ciute nevinovate. Bărbații par însă și aici jertfe ale traiului rău și ale beției: toate cârciumile sânt pline în această zi de înfrânare care e Vinerea Paștelor. De multe ori ei par stafiile voinicilor din vremile bune, ai căror urmași adevărați sânt.

scriptie netrainică, ce se înalță și astăzi în mijlocul unei împrejurări năruite și pline de multe murdării mai mari decât puii de pisică scăpați de grijile lumii.

Azi Vama are vre-o 3.000 de Români și atâția Evrei câți trebuie pentru a face o impresie curat evreiască aceluia ce străbate numai acest sat, care e, de departe, un târgușor, unde țărănimea vine pentru târguieli și beții. Sabășul va scoate îndată la iveală și la primblare pe toți acești stăpâni ai vechii „vămi“ câmpulungene, oameni înfloriți, grași în burtă, mulțamiți, cari și cântă în minte, clătinând picioarele în cadență. De toți însă, acești oaspeți aduși de mâna Austriei n'ar fi mai mulți decât trei sute, cari au însă cele mai bune locuri, și nu numai pe stradă.

6. Moldovița.

O cale ferată cu linia îngustă duce în sus pe valea Moldoviții (poporul zice și Moldogița, ceia ce arată cât e de mult de când s'a primit cuvântul, pe când străinii scriu „Moldawitza“ și învățații noștri nu știu, pe temeiul actelor slavone, care slavisează și numele de locuri, decât de *Moldavița*). Această Moldovă mică se varsă la Vama în Moldova cea mare, și Bucovina e față de țara Moldovei astăzi un fel de țară a Moldoviței, care însă nu se poate revărsa unde s'ar cuveni după firea și dreptatea lucrurilor. Ea nu

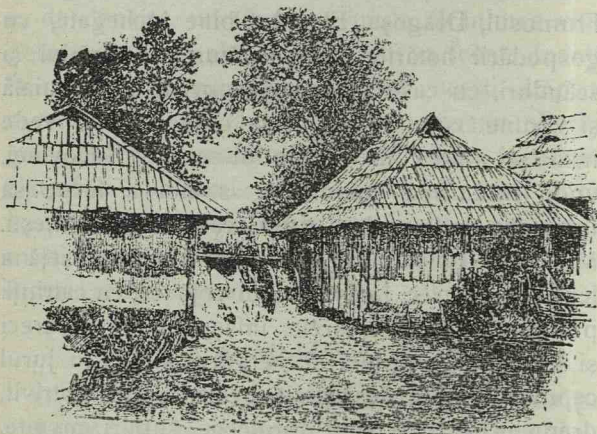
e însă un râu de nimic, un pârâu de munte, ci, măcar în această parte din an, se înfățișează ca un larg canal pentru apele strânse în cuprinsul culmilor. Timp de peste un ceas ea-și va tremura undele în șopot lângă drumul nostru și linia suptire a căii ferate.

Satele au pe această linie numiri mândre: Frumosul, Dragoșa. Ele sânt bine închegate, cu gospodării hotărîte prin legături de prăjini și scânduri, cu case de lemn acoperite cu tencuială și vărute curat în alb. Așa ceva se mai vede însă și aiurea în părțile bune ale Bucovinei, unde înrâurirea coloniștilor străini a făcut să înainteze mult vechiul tip al casei moldovenești. Mai puțin obișnuită e rara, măreața frumuseță a femeilor ce trec înfășurate în cojoace, cu catrința prinsă înainte, picioarele înfășurate în cioareci și încălțate cu opinci și ștergarul strâns în jurul capului. Fața e desăvârșit ovală, nasul potrivit, drept, ochii mari supt sprincene suptiri arcuite, părul bogat, castaniu-închis. Samănă cu Maica Domnului din vechile icoane, și privirea lor are limpeziciunea privirilor de ciute nevinovate. Bărbații par însă și aici jertfe ale traiului rău și ale beției: toate cârciumile sânt pline în această zi de înfrânare care e Vinerea Paștelor. De multe ori ei par stafiile voinicilor din vremile bune, ai căror urmași adevărați sânt.

Trec une ori și Huțani cu șăpci roșii, cu pantaloni roșii, ca niște husari împărătești.

*

Ciudat popor și acesta, care cuprinde tot muntele de la Apusul Bucovinei! Să fi fost ei cândva niște păstori români, ziși Huții, precum

Piuă din Bucovina (după „Monarhia austro-ungară“).

celor din Ardeal li s'a zis odinioară: Moții? Din acest nume de „Huți“ să fi făcut străinii pe acela de „Huțuli“, supt care sânt cunoscuți astăzi? Să li fi schimbat Slavii, — dar cari Slavi, te întrebi, de unde, când și cum? —, să li fi schimbat deci Slavii limba lor veche, din care au rămas numai cuvinte răzlețe: „brânză“, „cofă“

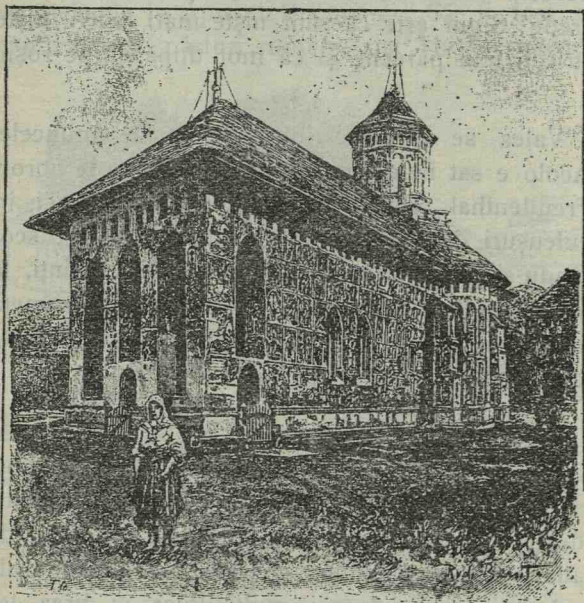
și multe altele, pe care le amestecă în graiul lor slav de astăzi? Ori au fost totdeauna Slavi, cari și-au însușit, odată cu multe vorbe românești, și porecla dată de Românii veniți spre dânșii? N'aș crede! Sigur este că sânt niște mari bețivi, niște stricați fără păreche și că mor după cârpe roșii.

*

Valea se lărgeste într'un cerc de muncele. Acolo e sat nemțesc, cu nume aducător de noroc, Freudenthal. Bisericuță albă, copii ascunși în culcușuri de brad, cari strigă „guten Tag“, scoțându-și golașele capete blonde, fete cumiști, la lucru cu ușa deschisă și ochii după drumeți. Un falnic jandarm cu sabie, pușcă și chivără de postav galben.

Sânt două Moldovițe. Una era odată mănăstirea însăși, cu robii și oamenii ei de slujbă, așezați în multe căsuțe d'imprejurul ei; cealaltă, destul de departe 'n sus, era Slobozia, locul de adăpostire al sătenilor chemați pe pământurile mănăstirii: veniră mai mulți Ruși, și firea lor rusească și-au păstrat-o ei și până astăzi. Deci ei se numesc încă Rușii Moldoviței. Mă opresc la Moldovița-mănăstire, înaintea porții zidurilor de cetate, abia rupte de vreme în față și avându-și încă un turn de la mijloc, făcut din nou pe vremea turnului de la Dragomirna, cu care samănă bine în toată alcătuirea puternică și în

podoabele, — aici, firește mult mai puține și să-
 race, — de rosete și ciubuce de piatră; două
 alte turnuri străjuiesc la colțuri.

Biserica Moldoviței (după „Monarhia austro-ungară“).

De departe, mănăstirea se vădia prin turnul
 suptiratic al bisericii sale și prin coperișurile
 negre îndoite, prin șirurile de ferești ale clădi-
 rilor celor vechi, care sânt astăzi locuința unui
 paroh închis în această pustie desăvârșită. Dacă

pătrunzi în curte, mai vezi în dreapta o parte din casele domnești, cu două rânduri: mai multe ferești încadrate bine, o ușă frumos săpată s'au păstrat neatinse.

Biserica se datorește evlaviei lui Petru Rareș. El a ales acest loc, la oarecare depărtare de mănăstirea cea veche a bunicului său Alexandru-cel-Bun, și cu cheltuiala lui s'a făcut tot lucrul. Moldovița cea nouă, rareșească, poate sta alături cu Pobrata aceluiași ctitor. Dar ea se deosebește de aceasta prin multe amănunte de clădire. La început e un pridvor de trei ori boltit, care se răsădă pe patru stâlpi de zid, pătrați. De aici treci într'un pronaos destul de mare. Mai departe e cămăruța întunecoasă a mormintelor, și aici doarme supt un chivot ciudat, tivit cu ciubuce și răsădit pe patru stâlpi pătrați, „prea-sfințitul părintele nostru Efrem episcop de Rădăuți“, mort în anii 1625-6. El pornise din Moldovița ca și alți doi ierarhi moldoveni, ale căror rămășițe au fost aduse de la Scaunele lor vlădicești și astrucate aici.

Biserica însăși, naosul și altarul urmează, rotundindu-se în trei abside, care sânt exagonale pe din afară și împodobite de partea aceia cu ocnite și lungi nervure. Cadre de piatră încunjură toate ușile, în arc sfărmat la cea d'intăiu, iar la celelalte în unghiuri drepte.

Lumina vine pe câte două ferești gotice și

două altele mai mici, pătrate, de fiecare lature, afară de ferestruia altarului. Contraforturi sprijină pereții. Un singur turnuleț, ca acela al Voronețului, se ridică de-asupra boltirii naosului.

Dar minunea e și aici ca și la Voroneț și, în parte, la Humor, zugrăveala, despre care se spune anume că a fost făcută în anul 1563, cu un an înainte ca ziditorul să-și piardă Domnia. Ea samănă așa de bine cu aceia de la celelalte două biserici pomenite, încât trebuie să se creadă că a fost făcută de aceiași meșteri în tustrele lăcașurile. Păstrarea e desăvârșită, și luptele pentru cucerirea Țarigradului, atacat de ieniceri călări și de spahii cu cealmale, par zugrăvite ieri. A suferit numai perețele pe care de obicei îl bate ploaia și acele locuri unde și-au zgâriat numele atâția drumeți cari, neputând lua o amintire frumoasă, s'au simțit datori să lase una urâtă. Sus de tot, în litere mari, s'a veșnicit „Blanc Albert, étudiant en droit, le 15 mai 1838“, unul dintre cei mai vechi din veacul trecut; dăunăzi cete de Jidani au batjocurit în același chip zidurile bisericii lui Rareș, în care vedeau numai o anti-chitate interesantă a „patriei“ lor, Bucovina.

Între ctitorii, zugrăviți pe perețele din dreapta al naosului, se vede Rareș cu coroana înaltă, împletită, în haine lungi și largi de brocard cu florile de aur țesute pe galben. Doamna lui, Elena, Sârboaică, fată de Despot, poartă, cu ace-

leași veșminte scumpe, coroană grea, de aur, cu cinsprezece ramuri, împodobită cu pietre scumpe și mărgăritare ca și marginile aurite ale rochiei. Gâtul e prins într'un guler roșu, colțurat, și un lung vâl cade pe amândouă laturile trupului. Copiii se văd amândoi, în vrâstă de vre-o zece ani: Ilie și Ștefan. Asămănarea între aceste chipuri domnești și cele de la Humor arată că Domnii nu se zugrăviau cu o față oarecare, ci că meșterul căuta să prindă însușirile deosebitoare ale chipului lor: Elena are aici fața lungăreață, dar plină, și ochii mari, cu coada prelungită.

Dacă nici aici nu sânt odoare, multe din podobeale vremii vechi s'au păstrat, și ele sânt întocmai ca acelea de la Voroneț. De-asupra ușilor se văd încă grinzile originale, săpate și acoperite cu aur. Strănille de tisă, tari și lucii, ca de un fildes galben, au aceleași săpături făcute de un călugăr din veacul al XVI-lea, care și-a scris numele pe o foaie de pergament lipită de lemn, și astăzi foarte ștearsă. Scaunul vlădicesc e lucrat și aici în roate și colțuri, frumos colorate; de două ori se vede stema bourului, așa cum se făcea pe vremea lui Petru Rareș, cu întregul cotor al gâtului. Mesuțele în muchi, foarte desgolite însă de stucul lor aurit, s'au păstrat și aici amândouă. Catapiteasma e însă mult mai nouă și deci mai prejos decât aceia de la Voroneț: e din aceeași vreme cu icoanele împără-

tești, lucrate cu o îngrijire deosebită. În altar se mai ține un frumos pomelnic în triptic, făcut pe la anul 1600 și împodobit cu stucaturi aurite.

Moldovița veche e ceva mai încolo, pe un tăpșan de supt dealurile înalte, chiar de-asupra apei Moldoviței, ce gălgâie în vale —, pânză ușoară, ce tremură. S'a păstrat mult din zidurile cu totul grosolane, făcute dintr'o îngrămădire de lespezi de toată mărimea și culoarea, legate cu ciment slab. Îți dai samă că era un pridvor cu ferestuici rotunde, câte două de fiecare parte, un pronaos cu două ferești mai mari și cu două bolți de gropniță, apoi un naos cu alte două ferești, și altarul. Se mai vede ceva din temeliile unui turnuleț. Icoana hramului, Buna-Vestire, se cunoaște bine pe o ușă, ca și câteva chipuri de sfinți, la altar.

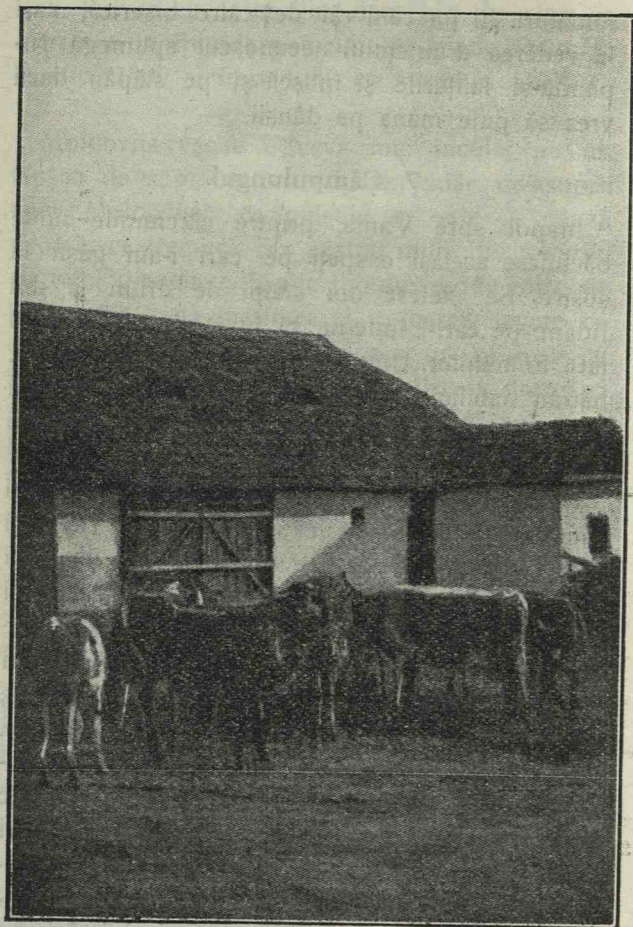
Aceasta a fost una din cele mai vechi biserici de zid ale Moldovei. Astăzi, după ce au luat-o șivoaiele vre unei primăveri sălbatece, ciobanii își fac focul de vreascuri supt bolta gropniților, și toporași sălbateci cresc în altar, pe când copaci vâjnoși și-au făcut locul aiurea. Moldovițenii știu să spuie despre duhurile ce umblă aici în nopțile negre, despre luminile ce se aprind năprasnic pentru rugăciuni nelegiuite, la care vin morții, părăsindu-și odihna, despre comori ce zac supt rădăcinile bradului celui mare zbucnit între dă-

râmături. Ei țin câni răi de către biserică, cari la vederea drumetului necunoscut spumegă rupându-și lanțurile și mușcă și pe stăpân dacă vrea să puie mâna pe dânșii.

7. Câmpulungul.

Înapoi spre Vama, printre cârciumile unde băciuiesc aceiași oaspeți pe cari i-am găsit la sosire. Se plătesc doi stâlpi de drum la doi Jidani, pe cari-i îndemn să învețe românește în țara Românilor. Unul, un copil, râde, iar celalt, bătrân habotnic, mugește înaintea ofensei ce i-am făcut și pleacă scuturându-și de mânie perciunii albi.

Cutreier Vama în lung, printre multele cârciumi murdare. Mi-e silă să ieau un păhar de apă, și merg să-l cer la preotul român de la biserică de lemn, în casa căruia mirosul de cozonaci proaspeți se înalță prevestitor al Paștilor. Pe lângă „stâlpul lui Vodă“, ridicându-se ca un mormânt turcesc într'un cimitir părăsit și pângărit, apuc pe vechea „cale împărătească“, ce duce, strecurându-se printre munți, spre intrarea bistrițeană a Ardealului. Prin negura de întunec a serii cu stele puține și pete groase de nori înălțimile se prezăresc ca niște gheburi de cămilă, una după alta, mai mult goale sau presărate cu brazi. Pe vale, casele satului Prisaca mărgenesc drumul, și vederea se coboară, fer-

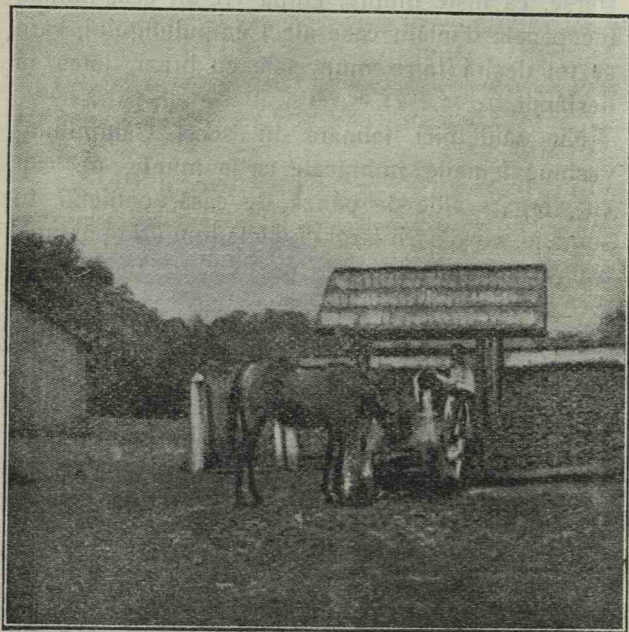
Gospodărie bucovineană de la țară.

mecată, asupra șerpelui de oțel ce se ivește în vale și care e Moldova. Apoi nu mai sânt sate. Drumeți se întâmpină rar, în cară ce lunecă șterse, ca niște umbre. După vre-un ceas numai, încep cele d'întăiu case ale Câmpulungului, care se tot deșiră între muncelile cu brazi, lățos și nesfârșit.

Nu sânt nici felinare în acest Câmpulung vechiu; femeile îmbrăcate ca la munte, pe cap cu ștergare albe de pânză de casă, oamenii în sumane, cu pălării largi și vițele lungi de păr uns, Nemțoaicele în haine de oraș merg pe dibuite sau se ajută cu felinare de mână, ca în timpuri de tot vechi. Lumina făcliilor prohodului dumnezeiesc aprinde fereștile bisericii de lemn a lui Ioan Teodor-Vodă Calimah, Domn al Moldovei în 1758, născut în Câmpulung, dintr'un Orheian și o femeie de acestea cu catrință, cioareci și ștergar, femei puternice și suferitoare, dar fără frumuseța acelor de sus, de pe Moldovița.

Felinare șubrede, de modă veche, cu petrol, aruncă chiorăș puțină lumină: altfel, sânt dese în strada mare, ce se deschide acum, cu prăvălii impunătoare și pavagiu bun. Biserica nouă, de zid, cu multe turnuri și turnulețe, a Românilor, într'o grădină publică, e o clădire ca pentru un oraș mare. Tot așa și frumosul Otel Comunal, unde jos e cârciumă, cafenea și restaurant, în care pirotesc lucruri și oameni, Nemți și Evrei.

Acolo am petrecut o noapte rău dormită, în care somnul m'a prins numai pentru a visa că un „adversar“, profesor de drept la Universi-

La fântână.

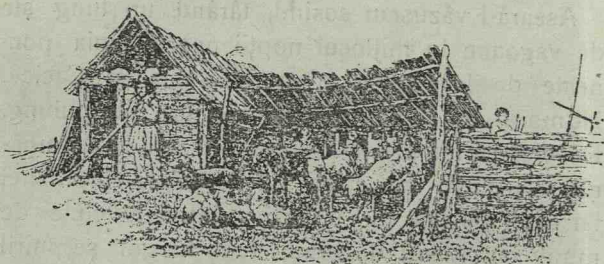
tatea din București, scrisese o mare prostie, pe care eu o cetiam cu deosebită plăcere, — ceia ce arată cât de apropiate de adevăr sânt unele visuri.

Gândul de a merge la Putna cu trăsura a trebuit să-l părăsesc. Chelnerul evreu îmi adusese noaptea un birjar care-mi vorbea din întunerecul netulburat de lumânărica odăii mele pentru a-mi spune că așa un drum, cu sabăș și Paști, costă optsprezece florini, de două ori cât s'ar cuveni. Împotriva legilor egalitare ale Bucovinei, l-am trimes să se spele și am ales trenul.

Aseară-l văzusem sosind, târând un lung șir de vagoane în mijlocul nopții negre. Linia pornește de la Hatna, atinge Costâna și Cacica, Humorul și Vama, ca să vie la Câmpulung. De aici el nu mai are a face cu „drumul împărătesc“, ci-și are calea lui deosebită, îndrăzneț tăiată și cusută cu poduri printre muchile de munți cu ciucuri de brad, de-a lungul șerpuirii apelor albastre ale Moldovei, printre căsuțele albe ale Câmpulungenilor din Câmpulung și ale Câmpulungenilor din satele vecine. El atinge mai departe Sadova, de unde au venit de sigur strămoșii Sadoveanului nostru, Pojorâta, vechi cuiburi de oieri pletoși, și apoi, înfundându-se spre hotarul nostru pe aceeași cale de apă, el ajunge ținta sa, Dorna. Adecă Vatra Dornei, căci Dorne sânt mai multe: la noi chiar, ca Șarul Dornei, ori în Bucovina, ca Dorna Căndrenilor, urmașilor lui Candrea.

Vatra, înzestrată cu strade pietruite și împo-

dobită cu cheiuri, e un mare centru evreiesc, numai evreiesc. Otelul Comunal, clădit din banii unui proces câștigat de târgoveții români, e ținut de Evrei. Ei au și băile Dornei, la care vin mai mult Evrei din România și Bucovina. Ei au birjile care duceau odată, când n'ajunsesse linia până aici, la Iacobeni, cu casele lui de lemn, la Valea Putnei, așezări mărunte de Munteni. Și

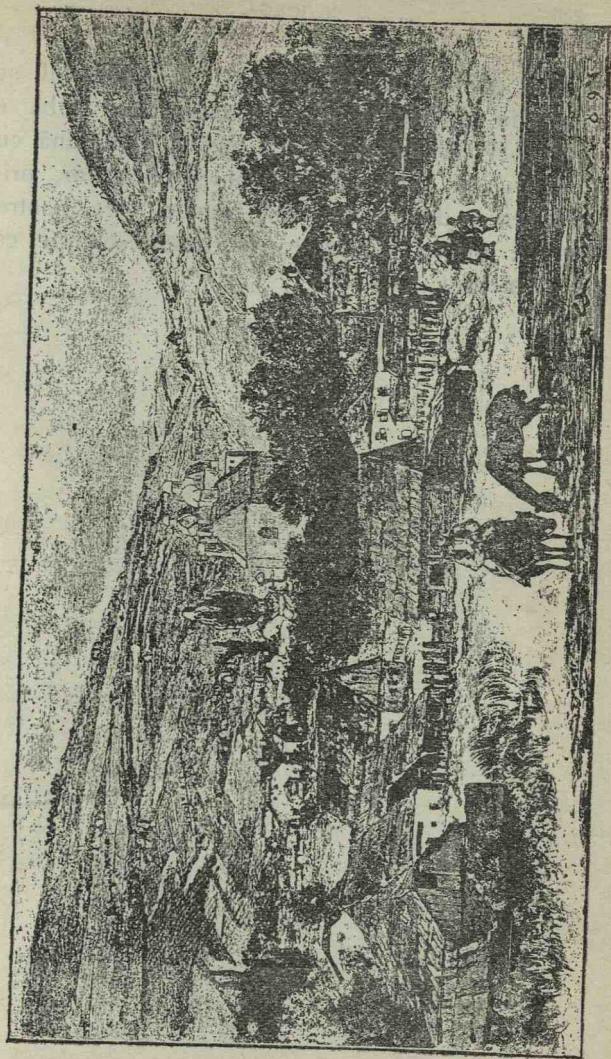

Stână (după „Monarhia austro-ungară”).

astăzi aceste birje înaintează în Ardeal până la Bistrița.

Drumul se înfundă în munte prin Căndreni și Poiana Stampei, printre căsuțe, biserici de lemn ale Românilor și *propinații* evreiești. Români și câte o ceată de Ruteni, — cari nu lipsesc nici pe aici, — străbat drumul din vale. Țigani poposesc pe la crâșme.

Păduri dese, foarte bine ținute, te încunjură pe alocurea. Ajungi în Ardeal fără a trece prin

Vatra Dornei (după „Monarhia austro-ungară“).

piatra goală. Dar în toate părțile pământul se sapă în cazane și culmi, și, vara, când iarba e înaltă și verdeața blândă a fagilor se îmbină cu întunecosul verde al brazilor și molizilor, priveliștea e de un nesfârșit farmec, care pentru noi se unește cu durerea lucrurilor scumpe ce s'au pierdut.

III.

VALEA SUCEVEI

1. Spre Rădăuți.

Trenul pleacă din Câmpulung la șase ceasuri de dimineață, și sânt în clădirea mărunțică a gării înainte de a răsări soarele. Geamantanul mi l-a adus argatul otelului, care se scoală la 3 și jumătate, se culcă la 11, face tot lucrul cel greu, „bate berea“, meșteșug pe care nu-l știe nici stăpânul, și ia pentru asta... cinci florini pe lună! Il cinstesc cu o coroană, care-i pare căzută din cer.

Pe băncile de-afară, așteaptă un moș, ca un Logofăt al Măriei Sale Ștefan-Vodă, o bătrână scorojită, care a venit de la Humor să-și vadă băiatul bolnav în spital, și o fetiță pe care moșul o duce de Paști acasă.

Se întinde o vorbă așezată, moldovenească, o vorbă cu povești lungi despre cutare flăcău care și-a sfărmat piciorul :

— Ion îl chema pe flăcăul ciala, zice baba.

— Nu, îl chema Leon.

— Era Neamț atuncea?

— Nu, așa-i zicea lui.

Baba stă și se gândește:

— Loghin îl chema pe flăcău.

Și moșul se adâncește în gânduri.

— Da, așa, Loghin.

Fetiței îi e frig și, de câte ori se uită cineva la dânsa, ea tot râde, de spre aceia.

— I-i frig copchilei, zice baba.

— E! frig, răspunde moșul. Și dacă i-ar degera urechile, găsește ea și altele.

Pe încetul se strâng jandarmi, finanți, fiind la braț iubite cu lacrimile în ochi, Nemți cu pălăriuță verde, funcționari, Evreice care se leagănă pe șolduri. Și tot buclucul pleacă spre Hatna, în cea mai senină, limpede și sfântă din diminețile senine ale muntelui românesc.

*

De la Părtești înainte, linia, care urmează vioiul Soloneț iute, se ridică împreună cu acesta, îndreptându-se spre nodul de trenuri de la Hatna. De mult nu se mai vede pata întunecată a brațului și trecem între câmpia bine arată și între înălțimile, tot mai slabe, care vin de la Cacica. E partea de învălurări line a Bucovinei. Supt dealurile acelea văd încă odată, acum la caldă și buna lumină a soarelui, bătrâna biserică a Părhăuților, gălbuie-neagră ca o veche țeastă de

mort, goală, tristă ca și dânsa. Lumina cea mare parcă se ferește de dânsa, și abia o rază o sărută din treacăt.

Înainte de Hatna, Suceava scânteie într'o dungă largă argintie, primind însă tot soarele dimineții. Și aici ea trece senin, fără neastâmpărul Moldovei muntene, printre sălcii. Întinsul șes verde, mărgenit de dealuri joase, împiestrit cu drumuri

Clacă (după „Monarhia austro-ungară“).

fugare, înălbit de case, înăspriț de arbori, o ține ca'n palmă, ca pe un copil alintat și cuminte.

La Hatna, se îmbulzește tot felul de lume în gara joasă și murdară. Trei familii cu înfățișarea distinsă s'au întâlnit în restaurant. Recunoaștere, amintiri, glume... Bărbații au tipuri austriece desăvârșite, austro-iudaice mai bine, cu pălăriuțe, mustăți cârligate, dungi de favorite. Mersul, cău-

tătura, ifosul arată pe desăvârșitul funcționar austriac. Femeile au vioiciunea, eleganța, grația Româncei, sporul ei de vorbă felurită și cochetă. Un copil, adus ca să-l cunoască și ceilalți, aleargă la cea mai tânără din doamne, căreia ceilalți îi spun *Tuța* și o cheamă „mamă”. Când va fi mare, acest copil oacheș va purta pălăriuță, își va lăsa favorite, va încârliga mustățile sale negre, va vorbi nemțește cu toți ai lui ca și cu străinii. Dar acum i se îngăduie, *lui* i se îngăduie să fie încă Român...

Cu toată trăinicia rasei sale, cu toată buna sa stare relativă, cu toate arăturile sale de cartofi și de trifoiu și vitele sale de Algau și de Svițera, țăranul român din Bucovina mi s'a părut greu rănit în puterea lui de viață. N'am văzut la el vâjnoșia încrezătoare, aierul de „nu mă dau pe nimeni” al Olteanului ori Ardeleanului. De-o parte, Evreul îl înșeală, îl cheamă la vițiu și-l ține în el; de alta, Cârmuirea îl înzestreză cu funcționari străini, și evrei, cari nu-l scot din *tio* și *ho*, cari-l privesc ca pe o vită de muncă, ca pe o vacă de muls pentru Vistierie, ca pe o ră-mășiță, de oarecare folos totuși, a trecutului de barbarie moldovenească.

Și „inteligenta” ?

Învățătorul e pentru toți copiii din sat, și pentru al Neamțului, și pentru al Rusului, și

pentru al Evreului. El e supravegheat bine, și știe aceasta. Umblă și omul după vre-un loc mai bun, cu leafă mai mare, și ce n'ar face pentru aceasta? Perfect funcționar!

Preotul e dese ori mai bun, întru aceia că are legături cu sătenii, cari-l *vreau*, că știe de nevoile lor și poate-i și ajută. Dar și el cântărește 'n fiecare zi în ce chip ar putea ajunge în vre-un sat mai bun. În casa lui abia dacă vezi câteva cărți vechi românești, căzute acolo cine știe cum, fără nicio alegere, apoi predici nemțești, rutenești... Nicio revistă culturală; în Bucovina ea nu este, căci „Junimea literară“, încă nedeplin hotărîtă ca îndreptare, e o revistă pentru studenți, pentru altă „inteligență“ și are foarte puțină literatură curată. Cele din țară, cele mai ieftene, mai pentru popor, *Sămănătorul*, *Albina*, nu se văd. România doar, cum se știe, e o țară barbară... Și apoi preotul bogat nu poate avea dărnicia săracului: orice e prea scump pentru dânsul. Era odată *Deșteptarea*, ziar naționalist al „boierilor“: se făcea și câte ceva literatură în el, și acolo auziseră câțiva preoți bucovineni, cari n'aveau nici „Istoria lui Ștefan-cel-Mare“ sau, dacă o aveau în dar, n'o cetiseră, de numele meu. Acum nu mai e nici „Deșteptarea“, ci a rămas doar foaia de sfaturi pentru gospodărie, de ispitire pentru alegeri și de insulte a d-lui Aurel Onciul. Aici au ajuns lucrurile: prin „Voința poporului“,

numai prin ea, sau prin „Agricultoriul“ al guvernului, prin „Candela“, foaia bisericească, scrisă pe jumătate în rutenește, e represintată presa românească din Bucovina.

Și apoi, ce vreți? și preotul e un funcționar model... Un titlu, o decorație, o înaintare, acelea nu le poate da bietul neamul românesc, în care și acest preot vede niște „proști“.

Cu atât mai mult însă intelectualul, profesorul, funcționarul. Se fac, adevărat, societăți pentru ajutorarea studenților săraci, se împart, ce e drept, ajutoare, nu se râde de copiii în sumane, cari vin la liceul, în parte românesc, până la un număr de clase, din Suceava; cutare *vornic* de sat a împlinit până la șase clase de gimnasiu.

E ceva. Dar chiar câte un om ales din toate punctele de vedere îți va spune serios că „Românul e cel mai murdar dintre popoare“, și de la alții vei auzi cam tot de acestea. Creșterea austriacă, din care iese spirit de clasă, fetișism față de Stat, iubirea bunurilor materiale ale vieții, aceasta și-a pus pecetea pe suflet. Încrederea în popor, în Românimea toată, în alt viitor, nu se vede. Și fără aceasta nu se poate face nimic.

Cu atât mai mult, cu cât un alt spirit de peire se amestecă. Pentru acele bunuri materiale oamenii nu se iubesc între sine, și dușmăniile orașelelor despart clasa conducătoare a Românilor

în familii isolate, care nu se cunosc sau nu se prețuiesc.

Ici și colo, vezi câte o „societate de lectură“ în sate. Au făcut-o studenții, odată, în vremuri de avânt, când *ei* vedeau altfel lucrurile. Intemeietorii acestor cabinete de lectură vor fi fiind însă astăzi funcționari de aceia cari cred în Guvern și în leafa lor și vorbesc nemțește, strâmbând din nas la tot ce mai este supt soare. Și studenții de astăzi? Ei n'au vorbit încă. Și de la vorba lor atârnă multe...

Austriecii au pus Unguri în valea Sucevei, și ei au întemeiat sate mari, frumoase, în valea roditoare. Pe unde fășia Solcăi aleargă spre Suceava, pe unde trece Sucevița, pe acolo sânt satele românești: Bădăuții, Volovățul, Arburea. În locurile pe care le atinge însă linia cea mare către Cernăuți se cetește „Istenszegits“, un „Doamne-ajută“ spre peirea noastră, și Hadikfalva, satul guvernatorului Hadik, care ne-a fericit și aici cu acești vecini. Printre casele bune ale acestor așezări ungurești trece drumul cel mare al civilizației de astăzi.

Un tren-tramvaiu, care șuieră jalnic și tremură la fiecare cuiu de pe șine, duce la Rădăuți, — lăsând la o parte apa Sucevei, ruptă aici în multe fășii de argint.

Rădăuții se deapănă întâiu în felul Câmpulungului, cu un șir de căsuțe ce se ivește în marea vale înverzită. Trenul străbate aleia lungă, care pleacă de la halta Plopilor și poartă numele impunător de „Calea Domnilor“, *Herrengasse*. Adecă „a domnilor“ funcționari și a „domnilor“ cu *ștreamăl* de vulpe în cap, cari se primblă acum măreț, de Sâmbăta sfântă, odihnindu-se de facerea gheșeturilor prin plănuierea lor. De aceștia din urmă sânt mulți „domni“ în Rădăuți, care e mai deplin al lor decât Solca și Humorul, unde joacă un rol de căpetenie cinstitul, curatul și muncitorul element german. Și, pe lângă „domnii“ în Israel, sânt și alții mai mici, până la cei mici de tot, dar tot cu nădejdea de a fi mari odată, cari se îmbracă în zdrențe și au fața de flămânzi.

Cu căsuțele lui urâte și neregulat aruncate, cu stradele prăfoase și pline de paie de azi, și cele de mai dăunăzi, cu piața-i centrală pe care chiftește murdăria în timpurile de ploaie, pentru a fi spulberată apoi de vânturi, Rădăuții dau cu adevărat icoana unui târg galițian, unde Ruteni nenorociți vin să se îmbete, Dumineca și serbătoarea, la Evrei mârșavi.

Dar și noi, ceștia de cari se ține țărănimea săracă din aceste părți de loc, avem Domnii noștri. Ei au făcut în acest sat de odinioară o mănăstioară de lemn pentru înmormântarea creștinească a rămășițelor lor, și din această mănăs-

tioară a răsărit apoi o mare biserică de piatră; o episcopie a fost înființată lângă această biserică, pentru ca Vlădica, împreună cu păstorirea părții de sus a țării, să aibă grijă gropniții Voevozilor. Episcopia a trăit supt stăpânirea moldovenească trei sute de ani în capăt, făcând lângă dânsa școală și tiparnița de cărți. Un învățat ca Isaia din Slatina a stătut aice, păstorind, învățând și scriind în locul unde s'au alcătuit acele pomelnice domnești cu care se începe istoria Moldovei. Când Austria luă Bucovina, ea făcu din episcop un Mitropolit și-l înălță la Cernăuți, ajuns dintr'un târgușor de Ruteni romanisați o capitală de provincie. În schimb, ea aduse Evreii, îi așeză și ocroti, cum face și până în ziua de astăzi. Iar acolo unde se rugaseră călugării în chilii, unde împărțiseră binecuvântarea episcopiei și meșterii de tipar lucraseră cărți sfinte, ea puse soldați, olișeri, administratori ai unei herghelii care ajunse mai vestită decât biserica lui Bogdan-Vodă întemeietorul, a lui Ștefan-Vodă, care a clădit-o din piatră, a lui Alexandru Lăpușneanu, care a împodobit-o, a mitropolitului Iacov I-iu, care a dres-o în veacul al XVIII-lea.

Astăzi biserica e văruiță, și n'a mai rămas pe din afară] nimic din podoba-i de sfinți; cei d'inuntru par prefăcuți pe vremea lui Iacov, cum se dovedește și prin acoperirea cu boiă a vechilor iscălituri scrijălate. Nimic din biserică nu

e mai vechiu decât timpurile austriace. Ceia ce se arată cu oarecare respect e un aier cu totul destrămat, o cruce de prin 1780 și o ciudată icoană catolică, zugrăvită pentru mitropolitul Bucovinei Dosoftei Herescu, al cărui nume e însemnat în formă de adresă pe o scrisoare.

Biserica veche a Domnilor Moldovei arată să fi fost de lemn; pe mormintele lui Bogdan-Vodă și ale urmașilor lui nu s'a putut pune, firește, nicio piatră. Întemeind episcopia Rădăuților, Ștefan-cel-Mare a înțeles să-i dea și o biserică vrednică de noul Vlădică. Biserica aceasta a fost croită în proporții de tot largi și are astăzi o formă ce nu-și găsește părechea aiurea. Prin ușa cu multe arcuri sfărâmate în cadrul ei se intră într'un pronaos, și de la acesta o altă ușă, încunjurată cu linii de arc sfărâmat, duce la biserica însăși. Și pronaosul și naosul sânt împărțite în trei prin două șiruri de stâlpi greoi, făcuți din zid. E deci o biserică de trei *năvi*, așa cum se mai întâlnește o alta la Argeș, în Biserica Domnească. Lumina pătrunde prin câte cinci ferești de fiecare parte. Așa fiind, catapețasma se întinde numai în parte înaintea altarului, sprijinindu-se la dreapta și la stânga pe două bucăți de zid.

Câte cinci contraforturi de fiecare parte sprijină pereții. Turnul lipsește, dar în zid se făcu

loc unei scări care duce la acoperiș. Clopotele atârnă într'o turlă cu două rânduri, ce se înalță la o parte.

În naos se întinde lângă zidul din dreapta un șir de pietre frumos săpate pe care Ștefan puse să le facă în amintirea tuturor acelor înaintași și strămoși ai săi cari-și găsiseră sau trebuiau să-și găsească odihna în Rădăuți. Pe rând se cețește pe umeda piatră neagră, pătată de picurile de ceară și acoperită de un praf cleios, numele lui Bogdan, lui Lațco, lui Roman, tatăl lui Alexandru-cel-Bun, lui Ștefan, fratele lui Roman și biruitor al Ungurilor, lui Bogdan, fratele lui Alexandru-cel-Bun, și al lui Bogdan, tatăl noului ctitor. Lângă dânșii își aflară apoi locul rude domnești și fruntași ai țării din timpurile nouă. Dar gropnița Domnilor era strămutată acuma la Putna, mănăstirea cea nouă, și Ștefan plătia astfel mai mult o datorie de recunoștință față de trecut, împodobindu l în clipă când îl părăsia.

Așa au trăit Rădăuții supt cârja vlădicească, supt paza sfintelor morminte, până în vremea acelu Alexandru Lăpușneanu care a urmat lui Rareș ca înouitor și adăugitor al monumentelor Moldovei. Alexandru-Vodă, tiran bisericos, cu frică de Iad, și-a îndreptat luarea aminte și asupra bisericii din Rădăuți, și el i a adaus un pridvor împodobit în față cu o frumoasă fereastă gotică,

înflorită, și având pe laturi alte două ferești mici, de-asupra ușilor împodobite ca din vechime. Tot supt dânsul, prin 1558, se făcu și zugrăveala cea nouă a păreților, cu chipurile ctitorilor, ce se văd încă la strane, în mâna dreaptă. Alexandru-Vodă ține biserica în mână, Ștefan se află lângă dânsul, mai de o parte, și tânărul de lângă el nu poate să fie decât Alexandru, fiul din flori al marelui Voevod: el nu avuse ca mamă o Doamnă, și de aceia niciun chip femeiesc nu se vede lângă acestea ale Voevozilor.

Toți poartă hainele lungi de brocard în flori de aur, dar ele nu pot fi privite cu deplină încredere, căci asupra lor ca și asupra chipurilor domnești a trecut penelul pictorilor mai târzii, cari au dat lui Ștefan-Vodă și Lăpușneanului bărbile lor ascuțite, despărțite în două. Cred că această din urmă prefacere și împodobire a bisericii s'a făcut de către Mitropolitul Iacov I-iu, care a fost la început episcop de Rădăuți și al cărui părinte, ieroshimonahul Andrian, s'a îngropat deocamdată lângă aceste ziduri, unde i se vede încă piatra, înainte de a fi strămutat la Putna. Colorile întrebuițate și înfățișarea sfinților arată îndestul aceasta. Atunci se va fi făcut și catapeteasma fără frumuseță, care se vede astăzi.

2. Putna.

De la Rădăuți pornește un drum foarte prăfos în căldura care începe să se întindă asupra șesului roditor al Sucevei, ce se strecoară în dreapta, printre tufișurile înmugurite. Nori de praf se înalță înecăcioși și orbitori, acum ca și în Iulie trecut, când am străbătut același drum pentru a vedea serbările de amintire de la Putna.

Departe, în dreapta și în stânga se văd sate: Horodnicurile, cele două sălașe ungurești: Hadikfalva, căruia Români îi zic scurt: Hadic, și Andrasfalva, sau satul lui Andraș, Costișa, Călăneștii, Frătăuțul, Bilca, Voitinelul. O linie ferată îngustă merge alături cu drumul, spre Vicovuri, sau, cum li se zice pe moldovenește, Gicovuri, cel de sus și cel de jos. Unul presintă o mare biserică, în care multe stiluri de arhitectură sânt turnate la un loc, celalt înalță în zare un supțirătec turn alb, din mijlocul caselor multe.

Trecem pe lângă locuințe bune ale Nemților, cari împart cu Români aceste sate. De aici ni s'a dat anul trecut apă rece de o Nemțoaică ce nu înțelegea românește și a prins a râde când am voit să o răsplătim cu bani pentru această îndatorire.

Acum stă în față un șir de înălțimi înegrind de brazi. Zarea toată se închide prin culmile care se urmează în grămezi mari, coșcove. Dru-

muri nu sânt decât la dreapta, spre Vicovul-de-sus, sau la stânga, spre Putna. Căci într'un fald al acelei pânze de verde întunecat e ascunsă mănăstirea lui Ștefan-cel-Mare, odihna, de atâtea ori tulburată, necinstită, prefăcută și pospăită a oaselor sale.

Suceava primește apa Putnei, de la care se numește mănăstirea și satul răsărit pentru folosul ei, la Carlsberg. E un sat de Germani, cari au dat muntelui acest nume așa de străin nouă (oamenii l-au prefăcut însă în „Carlisberg“). Pe ogoare lucrează harnic țărani în haine de orășeni, femei cu tulpane fâlfâitoare pe cap.

Putna se pripește în crețuri limpezi pe o albie de prund sur, ispitind prin răcoarea undelor ei păsările suptiratece care trec lunecând și cărora li se spune *amăgei*, de sigur pentru că amăgesc pe cine încearcă să le prindă. Trecem apa, care abia unge roțile trăsुरii, și drumul apucă apoi în sus prin vâlcica cea nouă, spre perdeaua sumbră a brazilor.

Nu după mult timp, încep casele bune ale unui sat amestecat, în care mulți Români se găsesc pe lângă câțiva Nemți, — cu cât mai noi decât dânșii! La porțițe răsar pe rând copiii bălani și băiețași de-ai noștri în cămeșuțe. Femeile doretică ici și colo în pripa ajunului zilei de Paști. Câteva firme evreiești arată unde e cârciumă, unde e măcelărie și felurite lucruri de vân-

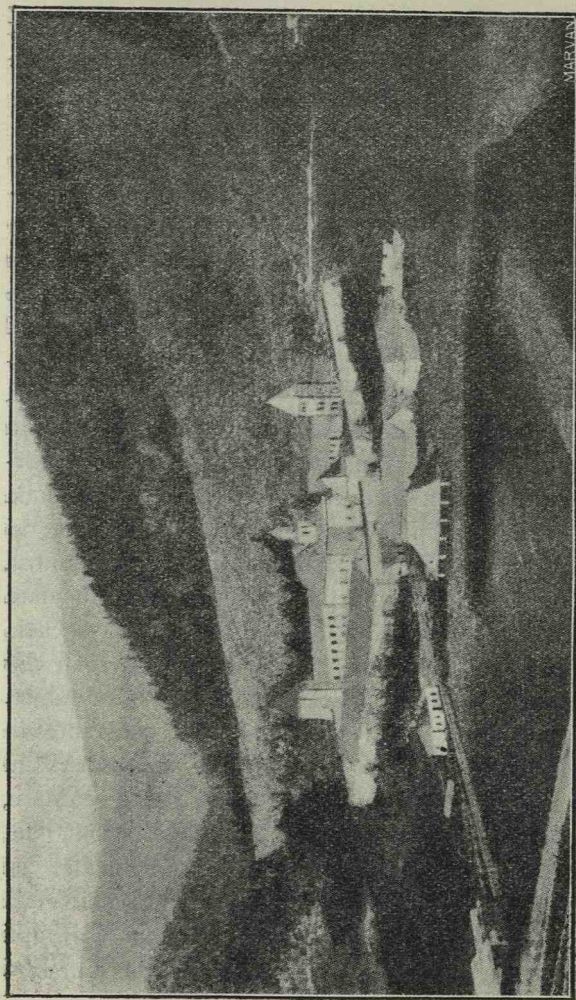
zare, nu numai pentru săteni de-ai noștri, ci și pentru străinii cari, înaintea mănăstirii și în dosul ei, lucrează la marele fierăstrău care a fost până dăunăzi al baronului Popper, un Evreu din Viena, — clădării uriașe de lemnărie proaspătă, care miroasă tare a brad tăiat de curând —, ori au lucrat până mai ieri la fabrica de ciment a lui Axelrad, la fabrica de produse chimice scoase din lemn a unui Prusian.

Pentru acești oaspeți ai împrejurimilor, menite pentru sihăstria evlavioasă, ale mănăstirii, pentru acest amestec de Leși sau „Poleci“, de Nemți și de câte alte feluri de oameni s’au făcut două biserițe catolice, casine și cafenele. Pentru dânzii de sigur, făptuitorii vieții economice de astăzi, s’a întins până aici linia șinelor negre, pe care trece de două ori pe zi zborul locomotivelor, târând călători, poștă și mărfuri. Această vecinătate care șuieră, fluieră, mugește, cântă cântece de muncă și de beție, s’a impus eroului adormit alături, colo în fund, unde vezi acele ziduri albe, acele coperișuri roșii, printre care abia a rămas câte o pată de vechime întunecată.

Căci și aici vremea nouă te primește pentru a te duce la mormântul Românului celui mai mare și mai deplin, pe care, într’unul din puținele ei ceasuri de priință pentru noi, ni l-a hărăzit soarta. Ce urâtă e cheresteaua goală,

încununată cu vechea cruce în trei ramuri de-a curmezișul, care deschide aleia din frunte printre două livezi bine îngrădite! Turnul jos prin care întri e un dar al restauratorilor, și în cel mare, de la dreapta, cu două rânduri și multe ferestre, în acea albă clopotniță din care sună vechea aramă dăruiată de Ștefan, chiar în acela nu mai poți să descoperi ce a putut să fie la început.

În mijlocul curții înverzite, biserica se ivește acum albă de var și înroșită sus de țiglele acoperișurilor. Abia s'a mântuit o nouă restaurație, îndeplinită de arhitectul Romstorfer, căruia i se datoresc, în bine, săpăturile de la Suceava, iar, în rău, prefacerea prin țigle, schimbare de proporții și zugrăveală nouă a o parte din bisericile bucovinene, așteptând să vie la rând celelalte. Zugrăveli nu s'au adaus, ca la Mirăuți, în stil mai mult sau mai puțin vienes, dar pe zidurile care și-au pierdut, dacă nu podoaba de sfinți, — zugrăveala pare să fi fost destul de ștearsă și era, de sigur, numai din veacul al XVIII-lea, — măcar luciul de vechime sură al veacurilor, s'a așternut în loc o văpseală gălbuie, cu peteci de albastru pe alocurea, care face cel mai urât efect; jos, lespezile grele care închideau mormintele, scotocite pe rând de hoți și de o comisiune învoită de Guvern, prin anii 1850, au fost înlocuite cu plăci de olane dungate, de aceeași culoare de dovleac proaspăt care deosebește și păreții. Așa

Vedere generală a mănăstirii Putna.

e foarte corect, foarte neted, foarte spălat, dar evlavia și-a întins aripile și a zburat în cineștie ce colț de clădire bătrână și neagră.

Putna lui Ștefan-cel-Mare a fost cea d'întăiu și mai frumoasă din bisericile lui. Ea avea intrarea printr'o ușă în arce sfârâmate spre un pronaos, iar printr'o a doua ușă, cu cadrul în unghiuri drepte, spre largul naos cu stranele rotunjite și spre un altar în absidă. Patru ferești gotice dădeau lumina puțină pe care datina Răsăritului o îngăduia unei biserici mănăstirești, menită pentru îngroparea Domnilor. De-asupra naosului se ridica un turnuleț. Patru contraforturi sprijiniau, încordându-se, păreții: podoaba acestuia și a păreților celorlalți erau ocnite în două rânduri. Zugrăveală era numai pe d'înăuntru, ca în toate bisericile lui Ștefan, iar pe din afară cărămida aparentă, și rotilele de smalt, — ca la Popăuți, la Dorohoiu, la Hârlău, la Sf. Ioan din Piatra, la Borzești, — alcătuiu singura împodobire.

În această biserică se coborîră pe rând în mormântul lor, supt lespede de marmură sau de piatră moale moldovenească, Ștefan-cel-Mare, în acele zile de înălțare a sufletului său, din Iulie 1504. Apoi Doamna lui cea din urmă, cea mai frumoasă și mai iubită, Maria Radului-Vodă Munteanul. Și ei își aflară locul lângă doi copii morți tineri înainte de aceasta, copii din flori

cu mame necunoscute, și lângă a doua soție a Voevodului, împărăteasa Marie din Mangup, pe care un acoperiș de mormânt, țesut din fir de aur pe mătasă, o înfățișează dormind, cu mâinile pe piept, purtând cunună grea pe capul suptire și înfășurată în brocard scump ca într'un giulgiu mareț. Mitropolitul lui Ștefan în aproape tot cursul Domniei lui, bunul părinte bătrân Teoclist, care a stat neclintit cu cârja lui sfințită lângă buzduganul sângerous al luptătorului, și-a aflat și el pacea aice, în gropnița domnească, fiind poate și rudă de Domn, vlăstar din neamul stăpânitor al lui Ștefan. Și Bogdan, fiul citorului, și Ștefăniță, fiul ușuratec al acestui viteaz Bogdan, au venit pe rând lângă părinte și bunic, împărtășindu-i liniștea, ce se putea crede veșnică.

Dar iată că, după moartea înainte de vreme și fără de lege a lui Ștefăniță, Petru Rareș, om cu gânduri mărețe, iea Domnia țării. În toate el vrea să facă mai mult, mai mare decât tatăl său, Ștefan bătrânul. În războaie și cuceriri n'a izbutit, în scrieri și clădiri însă, da. Și vezi-l cum își pune în gând să prefacă în mai frumos Putna lui Ștefan, în care la 1529 el înmormântase pe Doamna tinerețelor sale, Maria.

De sigur că atunci s'a clădit pridvorul închis, pe care-l luminează în frunte trei ferești mari, mai mari și mai îmbielșugate decât oriunde, cu câte doi stâlpușori gotici. Două uși de un gotic

mai simplu dau întrare pe amândouă laturile.

După acest adaus de la Putna, care i-a stricat întru câțva armonia măsurilor, încercând-o cu podoaba cea nouă, s'a luat Lăpușneanu când a înădit cu un pridvor Rădăuții. Rareș își va fi chemat și aici la lucrul zugrăvelii măiestre pe dulce fond de albastru meșterii de la Humor, de la Moldovița și Voroneț.

Domnii ce veniră după Rareș, și Rareș el însuși după ce luă pe Sârboaica Elena, nu mai avură pentru Putna o îngrijire deosebită. Petru Șchiopul, nepot de fiică al lui Rareș, dresă Sf. Gheorghe din Suceava, Mitropolia țării, și dură din nou Galata. Movileștii făcură peste munte Sucevița, pe care o poți atinge de aici printr'un pietros drum pe de-asupra culmilor. Ștefan Tomșa al II-lea înalță Solca, în altă vale, departe. În sfârșit, Cazacii lui Timuș, ginerele lui Vasile Lupu, prădară pentru întâiași dată, strașnic, mănăstirea de legea lor.

Atunci bunul boier de țară ce ajunsese a fi Gheorghe Ștefan-Vodă se apucă să dreagă mănăstirea, pe care o amenința risipa. El plecă din Scaun și se stânse în străinătate fără să se fi putut duce lucrul la capăt. De sigur că același meșter de clădiri va fi lucrat și mai departe supt Domnii următori, răbdător și bine, până ce, după vre-o zece ani de zile de muncă cinstită, se putu sfinți biserica înoită.

Biserica mănăstirii Putna.

În ce a stat înoitura, se vede lesne. Fereștile, ușile au fost lăsate cum fuseseră. Nimic nu se schimbă în orânduire și împărțire. Și zugrăveala din timpuri fu păstrată. Dar, după o datină de arhitectură care se vede de la Dragomirna și Solca până la Cașinul aceluiași Gheorghe Ștefan, ciubuce împletite se întinseră ca un brâu în jurul bisericii, între cele două rânduri de ocnite, și apoi pe toate nervurile bolților, lucrute aici în flori și pecetluite cu capete de bouri, cu gât din veacul al XVI-lea sau fără, și înfrumusețate ca în toate stemele. Mormintele nu fură lăsate la locul lor, ci, la înoirea pardoselii de piatră, ele fură cercetate și sicriile puse la un loc, în mijloc, lăsându-li-se podoabele. Astfel trupul lui Ștefan-cel-Mare, capul despoiat de coroană, pieptul acoperit încă de rămășițele veșmintelor și, — se zice, — de o cruce, cum o purtau la gât Voevozii—, ajunse în acest chip puțin la dreapta de mijlocul naosului, unde și astăzi pasul oricui calcă, fără să-l cunoască, locul cel sfânt. Închinăciunea cea veche și cea nouă s'au dus aiurea, acolo unde stătea marmura goală, săpată cu slove gotice, și tot așa de goale rămaseră după aceasta, în pronaos și naos, pietrele de mormânt ale Doamnei Maria, în față cu Ștefan, ale copiilor ei vitregi, lângă dânsa, a lui Bogdan, în pronaos, la dreapta, și a Mariei lui Rareș, în față, având lângă ea piatra de mormânt a lui Ștefăniță. De-asupra

acelor morminte care se găseau lângă părete, *în orânduirea cea nouă a epitafelor*, sculptorii lucră baldachine vădit întipărite de spiritul cel nou al Renașterii apusene, cu formele rotunde, pline, cu fel de fel de linii șerpuitoare, și de flori destul de grosolane, și de flacări ridicându-se la colțuri; mormântul lui Efrem de Rădăuți, la Moldovița, arată cum se pregătește acest obicei al baldachinelor, care nu fu urmat multă vreme. La turn se adause încă un rând, făcându-l mai mare, și multe podoabe, mai simple decât la Dragomirna. Pentru a ținea naosul, se înălțară în sfârșit doi stâlpi grei de piatră săpată cu podoabele obișnuite în acest timp.

În această nouă haină apăru Putna după două sute de ani de la întemeierea ei. Nici acum ea nu avu noroc. Peste douăzeci de ani, Polonii cuceriră Țara-de-sus, și joimirii, Cazacii lor statură și în Putna, poruncind și jăcuind. După plecarea lor, la 1699, biserica rămase iarăși dărăpănată, ca și turnurile și toate clădirile din prejur, unde trăiau în ticăloșie câțiva călugări. Atunci, prin anii 1750, Iacov I-iu, mitropolitul Moldovei, care fusese episcop de Rădăuți și avea către Putna o veche și firească evlavie, se făcu al treilea, al patrulea ctitor. El nu înoui nimic în arhitectură, nefiind dintr'o vreme când aceasta mai era cu putință. Dar el ridică tot ceia ce căzuse, înlocui tot ceia ce lipsia și făcu toată

zugrăveala cea nouă, din care se văd câteva urme în pridvor, nu prea strălucite, ce e dreptul.

În fața mormântului lui Teoctist, din acel pridvor (alt ierarh moldovenesc, Teofil de Rădăuți, e îngropat afară lângă zid, ca și un Mitropolit bucovinean de dăunăzi), el își ridică și ieși mormânt, și, lângă piatra ce-și săpase din vreme, puse rămășițele, aduse de la Rădăuți, ale părinților săi, călugării Andrian și Mariana. Odăjdiile și odoarele fură adause, o icoană de pe catapiteasmă argintată, și podoabele nouă, mult mai sărace și mai de puțin preț, se văd încă lângă ripidele în filigrană cu heruvimi, lucru de Veneția, lângă greoaiele cărți manuscrite, legate în plăci de argint bătute cu ciocanul și în platoșe de lanțuri de argint, ale lui Ștefan, lângă aierele, ce trăiesc până astăzi, ale ctitorului darnic.

Așa a fost a patra Putnă moldovenească, a mitropolitului Iacov, pe care o înlocui dăunăzi a cincea, a arhitectului Romstorfer, supt stăpânirea Împăratului austriac Francisc Iosif I-ii, stăpân al Bucovinei și al multor altor țări. Morții stau supuși în morminte ca și în vremile neamului lor, și numai tidva fetei lui Ștefan, domnița Cneajna sau Maria, e bătută în cuie pe o bucată de mucava, și, când e scoasă din dulapul cu podoabe desgropate, strânse în clopote de sticlă, ea lasă să cadă frânturi din osul așa de sfânt

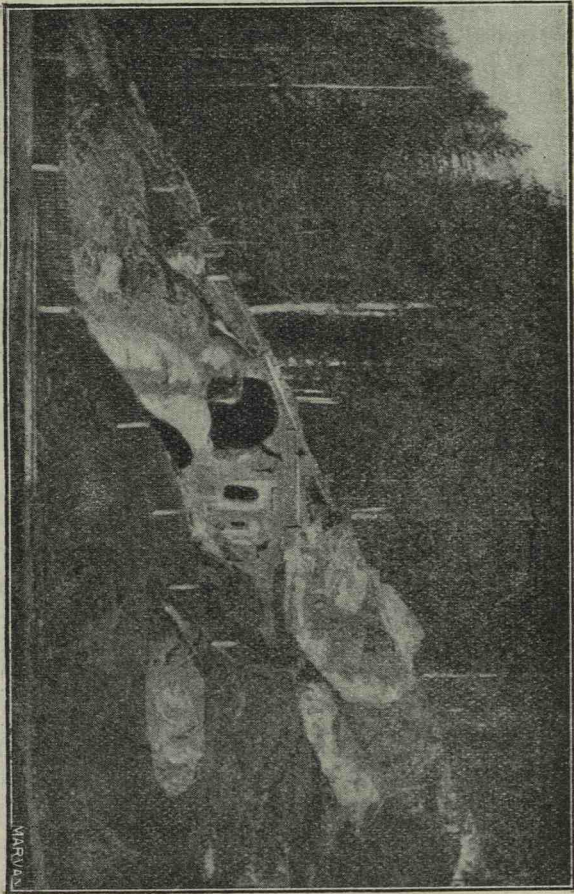
pentru noi, care se calcă în picioare. Ce nu pot suferi morții, când..., când sufăr cei vii!

*

Călugării se gătesc de slujba Învierii. Sânt vre-o cincisprezece oameni, Români cari știu românește, Români de peste Prut, ca un anume Scraba, cari se zic Ruteni și vorbesc limba noastră în tonul moale și cleios al calicilor rusești de pe la hramuri, și Ruteni cari știu românește și se zic Români. Ștefan n'are să se laude de păzitorii și slujitorii de astăzi ai mormântului său. Unii se dau în vânt după o sticlă de bere și beau câte cinci pahare pe nerăsuflăte, alți sânt bieți orbi cu limba încâlcită și mintea copilărească, cutare e un slăbănog cu căutătura poncișă, altul suferă de *nevoie*, altul a ieșit abia dintr'o casă de nebuni. Frumosul arhimandrit bătrân, vrednic în înfățișare și iubitor de neam, bucuros de oaspeți și de sfat, părintele Pătraș, fost preot de mir și fiu de țăran din Tereblece, pare căzut din cer între atâția stricați și atâția nevoiași.

Până la căderea serii văd chilia de piatră. Drumul trece prin cherestelele Companiei de Evrei care e adevărata stăpână a Putnei, sau se strecură prin prundișul râului care freamătă pe prund, târând cu dânsul spre Suceava apele Putnișoarei și Vișăului, pârâiașe de munte, ce fac

Chilii de piatră.

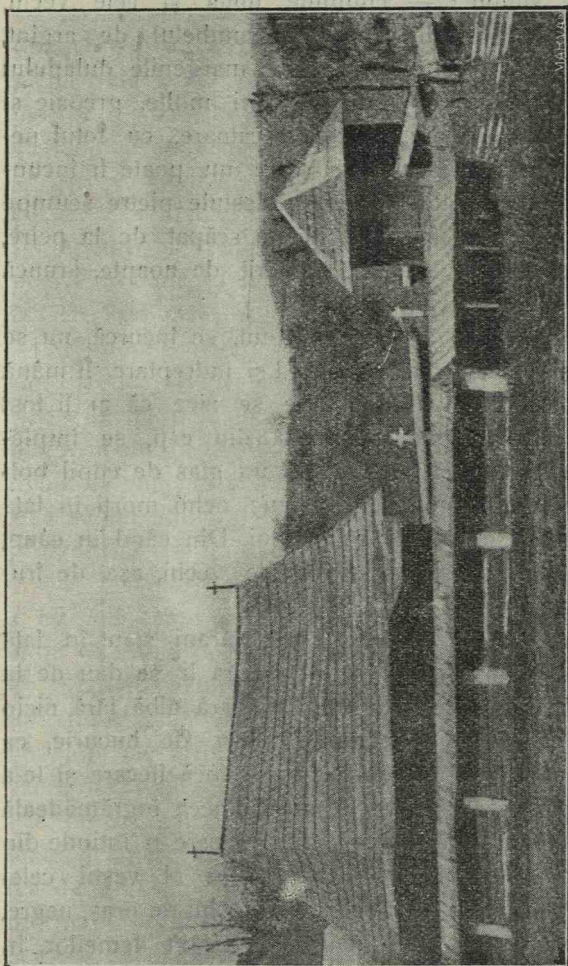

din Putna un râu, măcar pentru acest timp de bielșug al primăverii. La dreapta stă tâmpla în care sânt înfipti brazii deși, și pe un pripor se vede chilia. E săpată într'o peșteră, pe care lovituri răbdătoare de ciocan au lărgit-o și potrivit-o. E mai mult un paraclis în munte, cu ferești și altar; ba odată ea a avut și zugrăveli, ale căror urme tot se mai văd încă. Dar închipuirea poporului l-a prefăcut în chilia, boltită în chip minunat, „cu ajutorul lui Dumnezeu“, a sfântului românesc din vremea lui Ștefan, sihastrul Daniil. Aici, pe un timp când nu era Popper și buștenii lui nu cădeau din munte, sfărâmând îngrăditura de lemn a chiliei, sihastrul ar fi îndeplinit acest lucru greu, care uimește. Uite colo unde se vede ca o bancă de piatră, și-a căznit el oasele în somn scurt și plin de gemete, în altaraș a stat el în genunchi, cu carnea strivită și înghețată de piatra umedă; prin aceste ferești l-au bătut asprele vânturi de dimineață, care cutreieră văile pentru a goni negura sau a chema norii. Iar jos, unde se cască ochii de pivniță, acolo și-a lăsat sireapul Ștefan însuși, venit să se sfătuiască în această pustie cu sfântul.

E noapte, noapte de stele, de murmure, de freamăte, de visuri, de patimi, în singurătatea văii; — noapte de armonice, de ciocniri de bile, de păhare de bere, de strigăte străine, de schiăunări de prunci evreiești dincoace, în ulicioarele satului

industrial al lui Popper; — noapte de așteptare cu pași ușori, lumini sfioase, în mănăstire, unde se pregătește taina de noapte a Învierii.

Ea nu se face în Bucovina la miezul nopții, „după Scripturi“, ci, după întâmplare, după dătină sau după dorința și nevoile sătenilor, la deosebite ceasuri de către ziuă. Nu a. d., ca în copilăria mea, când, în hainele noi de primăvară, nu puteam închide ochii de bucuria așteptării, clopotul de chemare, cu dangătul puternic, prelung, cu ecouri surde, pare că ar veni din adâncile morminte unde se va coborî acuin vestea Învierii, a Învierii Dumnezeuului făcut om, a Învierii oamenilor cu viața adormită până la judecata judecăților. Nu scânteie nici luminile fugare, ci fereștile cele trei ale lui Rareș sânt oarbe de întunerec. Numai sus cerul și-a aprins de Înviere toate luminile stelelor fără de număr. Nu e o șoaptă de vânt măcar; străinii turbulenți ai Putnei dorm, apa nu se aude vîind de vale, călugării, cei câțiva țărani cari vin aici și nu la biserica din sat, nu fac niciun zgomot. De și s'au aprins câteva lumini, poate prea multe, vălurile negre, sumanele întunecate se desfac nelămurit în largul cuprins în care sânt sămănate. La mormântul lui Ștefan, unde, dacă nu sânt oasele, se sălășluiește simbolul, — și ce sânt chiar acele oase pierdute în pământ decât

Biserica din sat de la Putna.

un simbol? —, cununile nouă și cele vechi, urna de argint goală, porumbelul de argint, atârnat, tricolorele păturite, marginile dulapului de sticlă, toate aceste lucruri multe, greoaie și foarte ordinare, foarte trecătoare, cu totul nevrednice pentru acela care nu poate fi încunjurat cu destul aur și cu destule pietre scumpe de neamul pe care el l-a scăpat de la peire, — mormântul acela, acoperit de noapte, aruncă numai scânteieri și raze.

Călugării nu-și știu rostul, se încurcă, nu se rușinează, așteaptă imbold și îndreptare. Îi mână un cantor mustăcios, care se zice că ar fi fost un Rutean unit. Orbul dă din cap, se împletește în vorbă, cântă cu un glas de copil bolnav și rostogolește groaznic ochii morți în fața bortilită de rănile vărsatului. Din când în când, pe buze rusești, rugăciunile vechi, așa de frumoase, sună ca în batjocură.

A ieșit cu Învierea: unii țărani stau în față cu lumânările în mână; altora li se dau de la mănăstire lumânări mari de ceară albă fără nicio podoabă de poleială, de flori, de bucurie, ca în Moldova mea. De mult încă fiecare și le-a aprins când a vrut, și nu văd acea îngrămădeală râvnitoare către lumânarea pe care o întinde din ușa altarului preotul aducător al veștii celei bune. Câteva țărance care au rochii de oraș, negre, albastre, au ieșit înainte în strana femeilor, în

stânga; vre-o două cu ștergare se ascund în întunec; câțiva copii de tot cumiți stau cu picioarele goale pe piatra foarte rece. Acestea nu vor fi apăsând greu pe Ștefan-Vodă, acoperit cu tăblițele galbene ale d-lui Romstorfer.

Alaiul Învierii se face. În frunte, arhimandritul cu cârja în mână, o cârjă nouă fără aurării și scumpeturi, un băț negru cu capătul de argint; poartă comănac și vâl negru și are o bună înfățișare cuvioasă. Apoi, îmbulzindu-se și cotindu-se, ieromonahii, „călugării-preoți“, în odăjdii de mătasă, argint și aur, nouă-nouă, călugării negri cu păcatele lor în spate, noi cei câțiva în haine nemțești, țărani în cojoace și sumane, femeile cu polcuțe și cele în portul din vechime. Ușa se închide în urma alaiului, și prin porțile pridvorului întreg șirul se infundă în noapte.

Eu așteptam pe Ștefan să învie, să învie o clipă în inimi, cu solie de viitor, cu solie bună de dreptate pentru cei ce sufăr, cu solie bună de strămoș și părinte, încunjurat de heruvimii nădejzii cu aripile aurite. Să iasă o clipă, fără sabie, fără paloș, cu mânilor bătrâne întinse pentru binecuvântare și să curățe toate temerile, toate nesiguranțele, toate sfielile, deschizând floarea de aur a idealului. Și el nu se ridică din mormânt unde-l apăsau acești călugări, acești oameni cu grija somnului și a mâncărilor bune,

unde-l țintuiau cu piroane de fier rugăciunile pentru „Împăratul nostru Francisc-Iosif întâielea“.

Când însă nu se mai văzu din toate decât întunerecul, mișcarea neagră a mulțimilor, fâl-fâirea prapurilor ca steagurile de umbră ale oștirii morților, când nu mai străluci nimic pe lume decât sus stelele sigure, iar jos luminile fugare, fluturate de vântul înaintării, când toate glasurile, ale orbilor și ale celor ce văd, ale vrednicilor și ale nevrednicilor, ale celor credincioși și ale celor fără de credință, se topiră în același cântec de biruință asupra morții, când arama clopotelor, clopotelor celor vechi de tot, prinse a vui în geamăt lung, în hohote de plâns risipite asupra munților și văilor, zguduind ziduri, morminte și suflete, atunci se săvârși minunea. Aici, în noaptea care-i poate fi mantie, el era cu noi, Ștefan, Ștefan al nostru, Voevodul, Împăratul nostru cel drept, el și nu „Francisc-Iosif întâielea“. Mergea cu noi în umbra nopții, între luminile cerului și luminile pământului, ducând după dânsul întreg întunerecul, pe aripile sale care atingeau munții zărilor și depărtarea hotarelor noastre sângerate. Sfânt și Împărat al tuturor țărilor, al tuturor oamenilor Românimii, al tuturor celor ce cuminecă în această limbă! Și cântările sunau, și clopotele vuiau, și el ducea în fruntea tuturor vestea Învierii lui Dumnezeu, vestea Învierii dreptății. Și prin ușa încuiată a

Bisericii goale el trecu înaintea tuturor și se odihni în credința viitorului nostru.

Eram acum în pridvorul luminos ca o încăpăre din raiu. Un Român pletos, cu fața arsă de soare, ținea în mână, răzimat de privazul ușii, un prapur roșu cu aur pe dânsul. Stătea cu ochii crunți, și părul îi încunjura sălbatec grumazii, negru ca abanosul; cojocul alb lucia ca o platoșă, opinca stătea ca înfiptă în pământ. Între Teoctist Mitropolitul și Mitropolitul Iacov, egumenul-arhimandrit al Putnei cânta înaintea zăvoarelor trase, cerând lui Dumnezeu să se spulbere „vrăjmașii ca fumul în vânt și ca și ceara înaintea focului“.

Și sufletul meu înseninat zicea în tăcerea buzelor: „Amin“!

„Adevărat a înviat!“

*

Alt drum de dimineață spre ruinele din valea Putnei. Dimineața de Paști e răcoroasă, plină de lumină tânără și bună. Totul e acoperit de iarba primăvăratecă, din care răsar florile galbene, albe, viorii. Tăpșanele sânt muiate de apă, și izvoare nouă aleargă în toate părțile sticlind la soare.

Nu e departe sihăstria; pe un dâmb se văd ruine din bolovani rău legați între dâșii, cari închegau odată chili de rugăciune și o bisericuță, pe când pivniți se înfundau dedesupt în

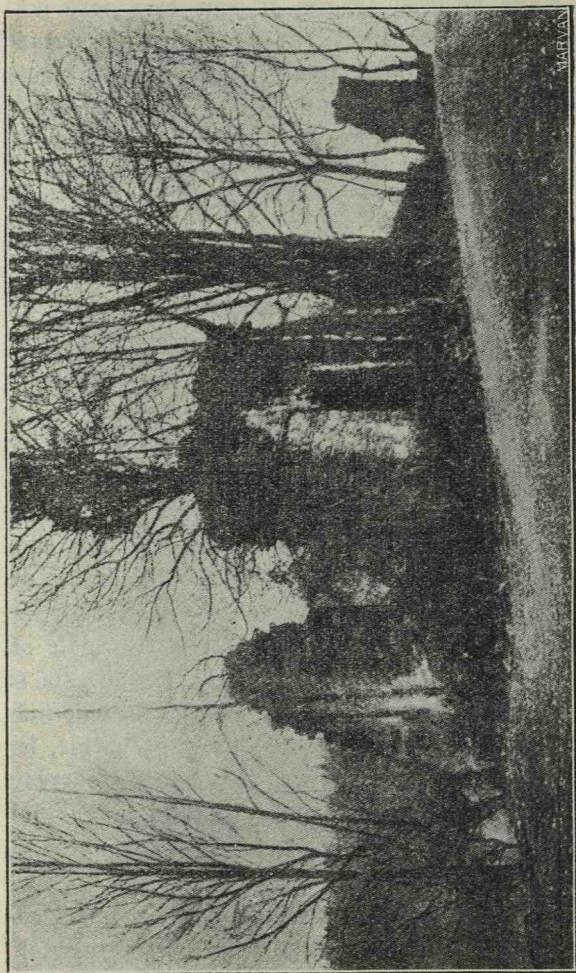
pământ. Inscripția pomenind că Ilie Cantacuzino de pe la 1700 a fost acela ce a durat întâiu aici o bisericuță de lemn, care s'a alcătuit apoi mai trainic din piatră, cu cincizeci de ani mai târziu, se află acuma într'o chilie a mănăstirii. Între pietrele prăvălite de vale se văd și două care pomenesc sihastri din timpuri, ale căror oase s'au făcut una cu pământul.

Atâta mai este astăzi din sihăstria unde n'ar mai veni bucuroși sihastri, căci viața întreagă și-a schimbat rostul cel vechiu.

3. Straja.

Trăsura părintelui egumen mă duce la Straja. E un drum scurt, peste apa gâlgâitoare a Putnei, apoi în valea ce se deschide la dreapta, supt tâmpla muntelui acoperit cu brazi.

Straja poate fi privită ca o comună bucovineană model, ca un sat-model pentru Românii din orice parte. Casele, bine clădite, curate, se înșiră pe amândouă laturile drumului drept, încunjurate de curți largi, bine țermurite cu scânduri. Ce sânt oamenii din Straja, se poate vedea într'o zi de hram mare, când ei se adună toți în biserică, și, fiindcă e o Duminecă de Paști ca aceasta, în curând ei sânt toți acolo. Chipuri mândre, cu ochii negri adânci, cu pletele revărsate pe umeri; spătoși, cu umbletul încet și sigur. Oameni, nu glumă! Cojoacele albe, nouă, tivite

Sihăstria Putnei.

cu blană de miel neagră, și prin care iese mânecile largi ale cămășii de pânză curată, sumanele cafenii, cizmele nalte, trase vitejește peste genunchi, li dau și mai mult înfățișarea unor luptători totdeauna gata. În mână au pălăriile de croială ungurescă, cu marginile răsfrânte în sus. Câte unul și-a pus ciorapi verzi de lână ca ai pădurarilor și alte podoabe împrumutate. Toți ficăii au înfipt în pălării, de bucuria Paștilor, flori de hârtie și pene. Și cătanele, pentru ca să arăte din partea lor că știu să prețuiască o zi ca aceasta, și-au înflorit șăpcile cu rămurele de brad.

Femeile au îmbrăcat și dânsulele cojocăle, care lasă slobode mânecile, infoiate numai la neveste. Cele mai multe poartă catrința strâmtă, prinsă înaintea, neagră, cu dungi suptiri în lung și o margine lată roșie. Dar se văd și fuste de postav umflăte, puternic colorate, și care se cheamă *sucne*: aceia dintre fete care poate să capete o sucnă, e foarte mândră de aceasta și iese între rândurile d'intăiu. Pe cap, femeile măritate au ștergarul învălătucit pe supt bărbie, fetele și lasă cozile pe spate, iar cele care vreau să se știe că doresc mire așează pe părul lor lins un cerculeț de mărgelă și alte podoabe, care se cheamă *gâță*.

După slujbă, care se ascultă cu o deosebită cuviință, mulțimea se învârte prin curtea bisericii,

Oameni din Straja.

pe stradă, sfātuindu-se, glumind, hârjonindu-se câte puțin. Hora nu se prinde. Prin colțuri, tineri își șoptesc. „Or să se ieie“, îmi spune oaspetele meu, părintele Dan. Bătrânii sânt foarte vrednici de vârsta lor; par niște senatori de sat. Fără nicio sfială, ei se apropie de mine, îmi strâng mâna; unii își aduc aminte de anul trecut.

Datini de nuntă bucovinene (după „Monarhia austro-ungară“).

când, după serbările cele mari de la Putna, am călcat întâia oară pragul casei primitoare a prietenului meu și am ascultat întâiași dată slujba, întipărită de o adâncă evlavie și de o înaltă cuviință, din această biserică de sat cum puțin se vor fi aflând prin orașele altor părți. Iar unul vine, se uită la mine, dă mâna bărbătește și

privind acum pe părintele, îi zice: „frăție?“. Adecă nu că aş fi fratele părintelui Dan, ci că sânt „frate“ de sânge, din România. Dacă ar judeca şi atâţia cărturari şi puternici din oraşeca acest țăran doritor şi bucuros de „frăție“!

Încetul cu încetul, la apropierea serii, lumea de pe stradă se împuţinează; de lângă grădina găzduitorului meu, de pe marginea ogorului se văd cojoacele şi cojocelule albe care suie pe poteci dealul din faţă şi se pierd în umbră. Se lasă o seară ca o minune, cu raze reci ce cad curat, evlavios din stelele nesfârşit de depărtate.

La părintele Dan masa e întinsă iarăşi, o masă lungă-lungă, pentru tatăl bătrân şi pentru buna gospodină a casei, pentru fetele mari şi pentru fetele mici, pentru băiatul întors de la şcoală, pentru tovarăşul de preoţie, pentru toţi cei ce întâmplător au ajuns aici. E ospitalitatea cea veche moldovenească, pe care am apucat-o în copilăria mea şi de care cu duiosie-mi aduc aminte, cu trăsurile veşnic la scară, movilele de strudele suite pe sobe şi vinul curgând ca din cişmea, — ospitalitate care măcar o clipă înfrăţeşte sufletele oamenilor reci şi măsuzaţi de astăzi, cari astfel trebuie să se încălzească şi să calce peste tactul chinez al măsurii.

În Straja se vede o casă gospodărească, dar mică şi lipsită de orice fel de împodobire, casă

trainică și încăpătoare pentru oameni mulțamiți cu puțin. Acolo s'a născut istoricul Dimitrie Oniciu, și în vorba lui hotărîtă și răspicată, în lucrul lui încet și sigur, în căutătura lui care-ți caută ochii, se vede înrâurirea acestor săteni ai Strajei, între cari a trăit fiul de preot cei d'întăiu ani ai vieții sale. Acum în casa parochială se află o bibliotecă bună, și se scriu de Dimitrie Dan, parohul Strajei, care e și membru corespondent al Academiei Române, lucruri folositoare pentru cunoașterea poporului nostru și a trecutului său. Și în istoria scrisului românesc e un loc pentru mândrul sat din preajma Putnei, de pe malurile Sucevei limpezi și vioaie, care-și perindează nerăbdătoare undele reci ca de ghiță.

4. Sucevița.

Las Straja, în cele d'întăiu ceasuri de dimineață, când bate vântul cel rece, foarte rece aici, al zorilor, și ieau trenul spre Rădăuți înapoi. Acum, la cinci, răsare soarele, săltându-se focos, îmbujorat, din norii vineți ai zării.

Peste două ceasuri mi se ivește turnul gropniței vechilor Domni moldovenești. Caut o trăsură spre Sucevița, și din toate părțile Evrei răpăd spre mine mârtoagele lor, ce târăsc pe roate rămășițe de lemn înegrit, de pânză scămășată, de piele ruptă. Aleg un „Român“, care a cunoscut și cunoaște pe toți ai noștri de că-

peteme, fiindcă „i-a dus“, și, cu toate că vorba-l dovedește din ce în ce mai mult că e Rutean, mă bucur că am câștigat printr'o plată mai mare singura trăsură curată, cu vizitiul în întregime îmbrăcat și caii împlețiți cu panglice, care este în tot Rădăuțul evreiesc.

Pornim pe o cale bună, între arbori, care merge la început alături cu drumul spre Vicovuri și mănăstirea Putna. În stânga se fac pe dealuri satul unguresc al lui Hadic, Satul-Mare, Grănicestii, Romaneștii. Trăsura străbate Marginea cu așezările multe și bune, răspândite până foarte departe. De această comună se ține și Sucevița, înaintea căreia este un sătuleț din cele mai mici. Aici, ca și în Margine, totul e rânduie și curățit, cum se și cuvine în Lunea Paștilor; câte un copil, o femeie în haine albe se ivesc după gardurile de răchită. Cei mai mulți s'au dus însă, cu flori în păr și flori în pălărie pentru tineri, cu pletele bine unse și ștergarul frumos desfășurat pentru ceilalți, la mănăstire.

Aceasta se vedește de-odată în acel fund în care pare că se întâlnesc, închizând orice cărare, zece-douăsprezece muncelile, acoperite în cea mai mare parte cu brazi. Apa Suceviței, pe care am trecut-o venind spre mănăstire, lunecă mai departe către Suceava.

Toată mănăstirea iese acum ca din pământ: ziduri cu ferestruici de împușcat, case egume-

nești, turn de intrare, cu un lung coperiș ascuțit, firește nou, care samănă cu cel de la Dragomirna, patru bastioane în colțuri, biserica mănăstirii, ițiindu-și frumoasa turlă peste multele hogiaguri albe, cele două turnulețe de la biserica parohiei, clădită fără stil prin anii 1770, în afară de ziduri.

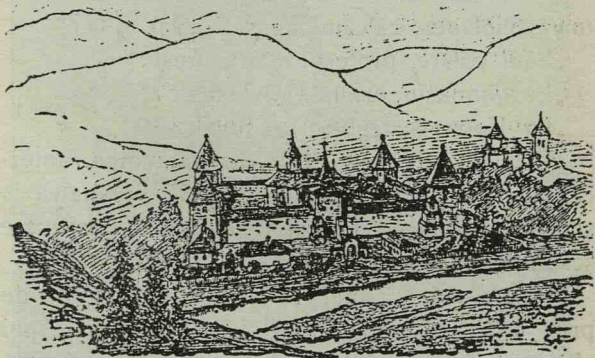

Porturi românești din Bucovina (după „Monarhia austro-ungară”).

De la început se vede că zidirea de aici e mult mai puțin acoperită și căptușită de podoabe, în toate părțile ei, decât cea de la Dragomirna. Dar Sucevița, pe care o ridicară Movileștii, adecă tustrei frații de la o mamă, Voevozii Ieremia și Simion și Vlădica Gheorghe, Mitropolit al Mol-

dovei, a fost mai trainică și a avut mai mult noroc, — până în ziua de astăzi, când are în părintele egumen Ilieș un bun gospodar, — mai mult noroc decât strălucitul juvaier de lângă Suceava, decât acea pregătire a Trei-lerarhilor.

Poarta de intrare și turnurile n'au nimic deosebit; pe cea d'întăiu, bourul de piatră stă în-

Mănăstirea Sucevița (după Romstorfer).

tipărit și astăzi ca o pecete domnească. Biserica însă robește de la început privirile prin întinderea, prin frumuseța, prin păstrarea desăvârșită a zugrăvelii din afară, ca și prin simplitatea impunătoare a proporțiilor. Coperemântul de șindilă neagră, din care se desface turnulețul săpat cu două rânduri de ocnițe, ocrotește încă toate icoanele pe care le cere datina într'o bi-

serică românească, și slinții se desfac întregi, strălucitori de *noutate*. Câțiva țărani în port de serbătoare, cari n'au mai încăput în biserica tixită de credincioși și scânteietoare de lumini, stau lângă mine și se uită și ei lung, foarte mulțămiți că la ei, în satul lor, în părțile lor este o așa minune.

„— Eu sânt Zaremba“, zice unul mai în vrâstă, mare, ciolănos, călcând apăsat. „Dar d-ta?“

„Sânt cutare, profesor la București.“

„La gimnasiu ori la Universitate?“

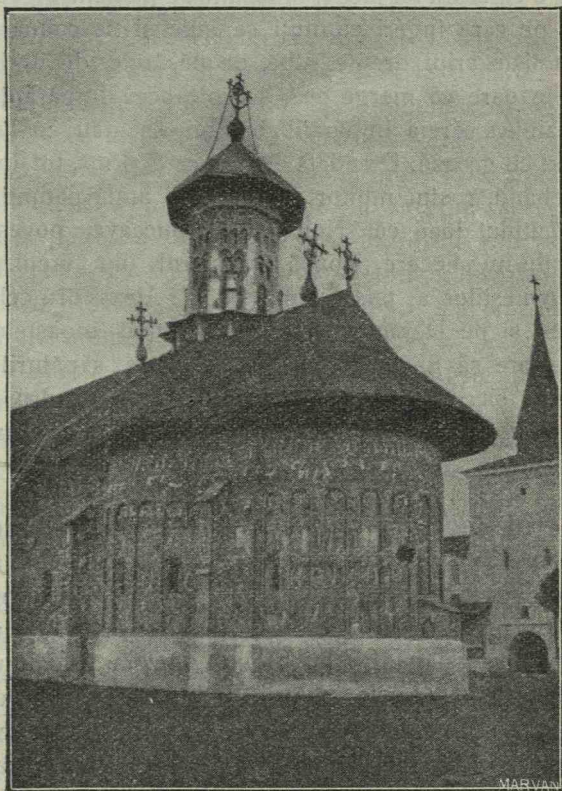
„La Universitate.“

„D-ta n'ai de unde ști“, zice Zaremba, întorcându-se către alt sătean, „dar Universitatea e școala cea mare, cea mai mare școală. Mai mare școală decât aceia nu este în România.“

Și Zaremba mă mai întreabă de una-alta de prin țară, despre vreme și sămănături. Apoi află prieteni, și mă lasă, după ce mi a spus că Dragomirna nu poate să fie mai frumoasă decât Sucevița, nici măcar în turn, în sfârșit în nimic.

— Asta e cea mai frumoasă din biserici.

Acuma altul vine, care n'are pe departe măsura și cuminița celui dintăiu. El e însă un om care vrea să știe ce e fiecare sfânt și de ce-l înfățișează așa, de ce înțelepții Platon, Pitagora, Sofocle, Sibila poartă coroane de împărați, de ce din trupul lui Iesei culcat jos iese împletirea de ramuri verzi în care se cuprind cei din

Biserica mănăstirii Sucevița.

neamul lui David până la Mântuitorul, vrea să știe ce e cu scara lui Iacov, întinsă între pământ și cer și pe care îngeri cumiți se suie și se coboară cu niște aripi drepte, albe, de păsărele, de unde vine oare că merge pe o scorpie acea Împărătiță înaintea căreia Împărații bătrâni se dau în lături cu groază. De-odată el, care a deprins, tot întrebând, rostul multor lucruri, îmi arată patimile Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, povestindu-mi fiecare icoană. Meșterul din vremea Movileștilor a pus acolo și pe Alexandru-cel-Bun și pe Doamna lui, Ana, primind moaștele. El pare să fi copiat însă întru toate săpăturile de la sicriul de bronz al sfântului; Alexandru e numai un împărătesc bătrân încununat și îmbrăcat în aur.

Deocamdată nu pot face alta decât să pătrund în pridvor și pronaos. Cel d'întăiu e făcut în chip original, neobișnuit nici înainte, nici pe urmă în bisericile Moldovei și luat poate, prin înrâurirea stăpânirii lui Simion Movilă în Muntenia, din această țară. El e alipit la clădire, privind spre poartă și dând astfel o intrare laterală: are trei deschideri, dintre care una e ușa, iar celelalte două fereștile, toate din arcuri sfărâmate. Din el se trece printr'o ușă cu aceleași arce sfărâmate, obișnuite mai ales după 1500, și care încadrează aici și deschizătura fereștilor,

în pronaosul frumos zugrăvit, unde dorm în dreapta morții încununați, pe când locurile copiilor lor, o fetiță a lui Ieremia și o fetiță a lui Simion, Zamfira și Teodosia, sânt la o parte.

Mormintele lui Ieremia și Simion sânt acoperite cu lespezi mari de marmoră, măiestru săpate, care sânt puse pe înalte mese de piatră. Simion și-a primit încă de la început această grea podoabă din urmă, prin îngrijirile soției lui Marghita, care a fost mama vestitului, învățatului Petru Movilă, lumină a Răsăritului slavon. Mai târziu numai, un credincios boier al Ieremie, un Stolnic al lui, și-a amintit cu duioșie și recunoștință de stăpânul răposat și i a pus o marmoră întru toate asemenea cu a fratelui. De aceia cred că Ieremia, mort cel d'intăiu, e așezat mai aproape de mijlocul încăperii, pe când Simion stă de către părete.

Chipurile lui Ieremia și Simion se văd pe acoperemintele cele vechi ale mormântului fiecăruia, ce sânt păstrate acum în dulapuri de sticlă. Cu fir de aur și de argint, pe mătasă roșie, s'a făcut un Ieremia bărbos, cu falca de jos scoasă înainte, cu nasul suptire, — sprincenat și boldit, gras, fălcos, trufaș. Simion e înfățișat ca mort, cu ochii închiși, mânil pe piept, fața foarte slabă, cu barbă mică, neagră. Haina împărătească de aur îl învăluie ca un giulgiu. Pe cap n'are cușma luptătorului, căciula strașnică a

lui Mihai Viteazul, ca Ieremia, care cu aceeași căciulă a fost învins totdeauna, — ci coroana Împăraților.

La dreptul vorbind, mănăstirea e a lui Ieremia, mântuită cu totul numai în Domnia lui, de și începută de multă vreme cu zloții de aur ai tuturor fraților. Când pătrund mai târziu în naos, luminat de trei ferești la stranele rotunjite în abside și prinse pe din afară între două contraforturi, lumina bucuroasă a Lunii Paștilor de April ivește frumuseța vechiului alaiu domnesc zugrăvit pe perețele din dreapta, — pentru pomenirea și prin chipuri a ctitorilor. În cap stă Ieremia, încununat, în haine arhieresti pe mătasă roșie, cu guler alb și mânecare roșii, — ca și pe perdeaua mormântului, — frumos, ochios, sprincenat și bărbos. Dreapta lui întinde către Mântuitorul, ca priinos, clădirea bisericii, din care niciun amănunt nu s'a schimbat până astăzi. Stânga i se razimă pe creștetul copilului Constantin, încă mărunțel, venit pe urma fetelor. Cea mai mare dintre ele se vede în veșmânt numai de aur, tot încoronată, pe când domnițele vechi n'au decât cercurile de mărgăritare, lângă tatăl ei. Frumoasă, tânără, foarte asemenea cu Ieremia, se vede maica lui, Maria; de supt coroană scăpătă în valuri un vâl alb, rochia e de brocard de aur pe roșu, tivită cu dungi de aur, prin care trec, la mijloc, trei cusuturi negre. Elisaveta,

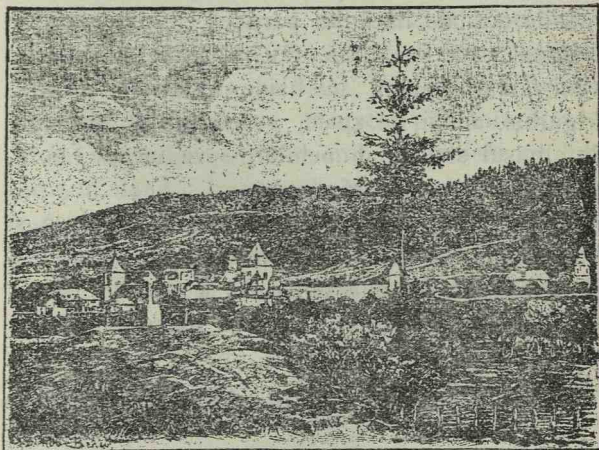
Ilisafra, Doamna Ieremieii, femeie lacomă de putere și pedepsită în cel mai crunt chip pentru neogoita ei râvnă de stăpânire, răsare acum, fiind în mână crucea evlaviei. O șuviță de păr bălan mărgenește fruntea albă de-asupra minunțiilor ochi negri, și un văl de mătăasă roșiatică se coboară în jos pe umerii ei. Și prin frumuseță, ea era dintre acelea care risipesc împărățiile și pier supt ruinele lor. Apoi șiragul urmează prin capete oacheșe, cu ochii mari, coborându-se tot mai jos, — fetele celelalte ale acestor soți: Maria, Ecaterina, Zamfira, Stana, cu cercei de aur mici în urechiușe și cozile lăsate pe spate. Între ele se află un frate mort mai de mult, Alexie, băiețuș cu părul creț supt aurul coroanei.

Între multele odoare lăsate de Ieremia, cruci de abanos, iconițe de fildeș alb, nespuse de răbdător lucrate, tăvi, anafornițe, se află și cărțile cele scumpe, prinse în legături, unele mai vechi decât cuprinsul, cu țesături de lanțuri și plăci de argint lucrat cu ciocanul. Una, de hârtie, vine de la Neagoe-Vodă Munteanul; o alta, cea mai frumoasă, a fost făcută supt Ieremia, poate de meșterul miniaturist încondeietor care a fost mitropolitul Anastasie Crimca. Aproape fiecare foaie are câte o mărunță scenă în colori strălucitoare, închipuind fapte din Scripturi. Într'un loc, vezi iar pe Ieremia, cu maică-sa, cu Doamna, cu o fată, al cărei nume nu s'a

scris, și, acum, cu trei băieți: Constantin, Alexandru și micuțul Bogdan, lucrați fin cu condeii mulțumiți în culori.

Constantin a fost Domn, și a perit înecat în Nistru, când îl duceau Tatarii cari-l robiseră; Alexandrel s'a împărțășit și el de Domnie, dar, într'o zi nenorocită din anul 1617, el fu prins, cu mezinul Bogdan, și dus în tabăra lui Schender-Pașa; iar, împreună cu copiii, și mama lor desnădăjduită. Doamna Ieremie, mândră, poruncitoare, învinuită că ar fi dat otravă cumnatului Simion, numai ca ea, fiii ei, trupul și sângele ei, să domnească, suferi în tabăra păgână cea mai mare rușină. „Boieri, boieri, rușinatu-m'au pâgânul“, strigă ea a doua zi înaintea celor veniți să vadă cum pleacă în robie la Constantinopol aceia care-i stăpânise. Ea își tăie cozile în semn de nemărgenită durere și le trimese prin cine știe ce credincios la Sucevița, unde ele se păstrează încă, — o mare viță de păr castaniu-deschis, într'o cutie de aur, la policandru. Cutia se desșurubează și se deschide, și încă odată părul moartei strălucește în lumina făcliilor ca un șarpe, șarpele gălcevii și al vrăjmășiei, răpus. Dar gândul la isprăvile crunte ale acestei femei cu voința tare pierde îndată înaintea închipuirii nenorocirii ei fără de margini, prinderii, pângăririi, aruncării în haremul unui Agă, unde s'a sfârșit aceia care trebuia înmormântată aici creș-

tinește, lângă soț, lângă fiică, lângă strălucitorul ei chip bălan din tinereță, — stropită de lacrimile copiilor. Și ochii urmăresc cu duioșie firele strălucitoare ale părului frumos, prinosul de evlavie, de căință, de durere, care e și o jertfă de frumuseță.

Altă vedere a mănăstirii Sucevița (după „Monarhia austro-ungară”).

Din odăile primitive ale egumenului, am văzut sfințirea apei supt cruce și prapuri, în mijlocul unei mulțimi mari. La fântâna cu apă bună se perindează neconținut cojoacele și cojoccele; mâni frumoase, albe, brațe pline, gingașe se întind către cana atârnată. Apoi, după ce se mân-

tuie cu totul slujba, livada mănăstirii e năvălită de toți oaspeții în pălăriuțe de primăvară, cu flori și pene, de fetele cu cozile aruncate ca ale domnițelor lui Ieremia. Oamenii sânt aici de o sănătate și de o frumuseță rară. Deocamdată, ca la Straja, se stă la sfaturi, la lafuri și la taine dulci, întrerupte de hârjoane, în care mânilor tari ale flăcăului pare că frâng mânuțile codanei, care se apără rău și râde. Când vor veni lăutarii țigani în haine nemțești, pirpirii, friguroși, aduși de spate, scânteind de șiretenie în albușul sticlos al ochilor, — va începe hora, până în deseară târziu.

Popor curat și mândru, cu inima deschisă și bună, popor evlavios și darnic, popor de muncă și de cuvânt, mlădiță puternică a vechilor ostași, — neamurile nu te vor sfărâma lesne!

5. Spre Rădăuți. — Volovățul. Bădăuții.

Înapoi pe valea Suceviței, între căsuțele mai mult pustii, în aceste ceasuri de întâlnire și petrecere, cu câte un copil nepremenit care tânjește că nu l-au luat și pe dânsul la bucuria tuturor. Trecem pe lângă stâlpul, destul de urit, care amintește, în limba germană, despre oprirea în acest loc, în calea spre gropnița Movileștilor, a nenorocitului arhiduce Rudolf.

Norii se strâng asupra Suceviței, dar vântul

primăvăratec e foarte blând, și pentru întâia oară mirosul florilor se înalță astăzi de pretutindeni.

Un drum lăturalnic duce la dreapta, spre Volovăț. Satul se vede risipit pe o costișă, în fața Rădăuților, urcați pe altă înălțime, dincolo de valea în care Suceava își rășchiră apele în voie. Am norocul să văd un nebun zvârlit pe stradă și să fiu întovărășit de un biet omi prostănac, care-mi spune cum l-a bătut, frângându-l de șale, un frate al lui pentru hotarele pământurilor lor și mă întreabă cam câte mii de galbeni pe lună mi-o fi dând „Împăratul Moldovei“. Îi spun că Împăratul Moldovei a fost și a murit de mult, că acuma este numai un rege al României și că miile de galbeni nu se mai dau la nimeni.

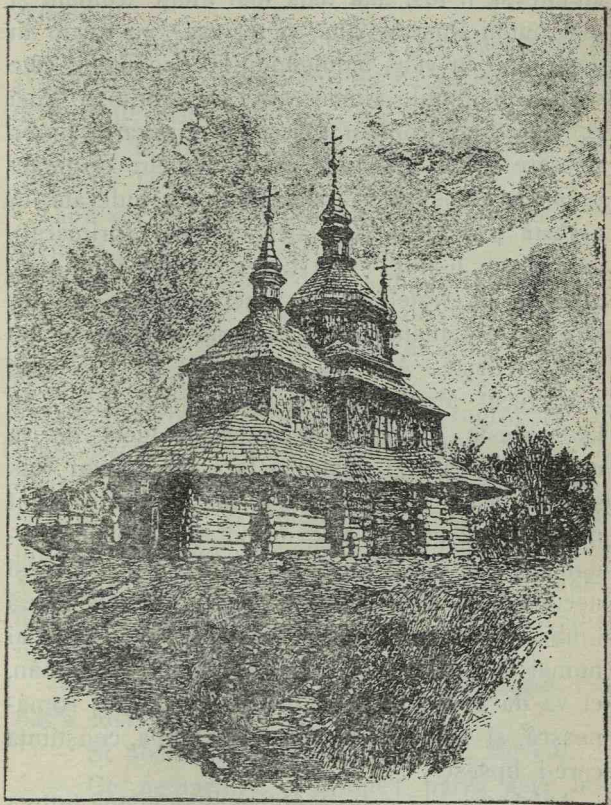
Volovățul acesta a fost un și mai vechiu sălaș de Domnie decât Rădăuții, cu toate că niciun stăpânitor al tinerei Moldove n'a fost astrucat aice, ci toți au făcut drumul lor cel din urmă acolo în față, coborînd valea ce înverzește supt ochii miei. O poveste zice că ar fi fost aici o biserică de lemn ce s'ar fi strămutat apoi la Putna de însuși Ștefan-Vodă. Cu adevărat Ștefan va fi dărâmat o biserică de lemn când a ridicat în ultimii ani ai vieții și Domniei sale, de la 1500 la 1502, lăcașul cel nou, care se vede și astăzi. E, ca și altele din bisericile cele mici de la Ștefan, fără turn și fără abside. O ușă în arcuri sfărâmate,

lângă dânsa inscripția frumos săpată, ferești rotunde în felul ușii. Înăuntru nu mai e nimic, căci mulți ani de zile ploaia a căzut în biserica părăsită și desvelită. Acuma mi se spune că ar avea de gând s'o facă mai mare, ceia ce ar fi încă un păcat față de trecut.

Trecem prin unele părți curate ale Rădăuțului, ca să găsim drumul Milișăuțului, sau, să-i zicem cu vechiul nume moldovenesc: al Bădăuțului. Satul e așezat iarăși pe o muche de deal, peste Suceava, spre Satul-Mare și Hadic.

E astăzi românesc și rusesc; Bădăuțenii din vale sânt „Moldoveni“, iar Ruși vecinii lor de pe deal; altfel, fac la un loc un singur sat, și căsătoriile nu știu granița de limbă, fiindcă nici Rutenii nu sânt uniți, ci adevărați ortodocși, cari vin la biserica lui Ștefan-cel-Mare. Mulți știu amândouă graiurile. Biruie însă acela dintre soți care e deprins a hotări în toate. O Ruscă, măritată cu un Român, pe care o găsesc în curtea bisericii, nu știe să spuie copilului ei în românește decât „măi Ioane“. Un sătean pe care-l văd în curtea țintirimului se laudă însă că, de și ține și el o Ruscă, copiii lui, cari cunosc amândouă limbile, sânt „Moldoveni“ și vorbesc „pe rumânie“, „moldovenește“.

De la sătenii ce s'au strâns acolo în curte, unde aștept să mi se deschidă biserica, aflu lu-

Biserică de lemn din Bucovina (Slobozia-Comarești)
(după „Monarhia austro-ungară“).

cruri folositoare și adevărate. Bătrânii nu-și aduc aminte să fi fost altă dată mai mulți Români și mai puțini Ruși laolaltă, ci tot așa, un neam în deal, altul în vale, smulgându-și neconținut câte ceva prin nunțile amestecate, crescându-se Ruși românește și Români rusește. E cineva de limba pe care o știe mai bine, și cât temeiu se poate pune pe statistică o arată faptul că judecata în această privință o are aici vornicul (primarul), care poate fi Rus, și un Evreu. „Uite, domnule“, zicea unul, „fratele meu, frate adevărat, de un tată și de-o mamă: el a răspuns rusește și eu moldovenește. Așa s'a întâmplat. Și pe mine m'a trecut Moldovean, și pe dânsul Rus.“ În felul acesta, statistica ar putea fi luată de la capăt în fiecare zi pentru a face pe Român Rus și apoi iarăși Român, și așa mai departe. Sânt numai două semne care nu pot înșela: legea, — dar aici toți Rușii merg la biserica noastră, — și necunoștința desăvârșită a uneia din cele două limbi, — dar aceasta se întâmplă rar, și mai numai la femei. Însă, dacă bărbatul e Român, el va da poate pe băiatul său la școala românească, și acesta va căpăta astfel limba, conștiința care-i lipsesc.

Altfel, cei ce se știu Moldoveni au adânc înfiptă în inima lor amintirea că pe aceste locuri a fost un mare, foarte mare trecut al neamului, al os-

tașilor și Voevozilor lor. De Ștefan pomenesc cu evlavie.

— Că doar ai noștri“, li zic, „au făcut toate, și biserică și războaie, dar nu ca să fie pomană la Ruși pe urma lor.

— Da, ai noștri. Că ei s'au bătut colo pe câmp cu Tatarii.

Cine știe ce veche poveste preschimbată prin vremuri...

Și unul, care a stat de s'a gândit, spune :

— Că au copiii noștri cărți de spun despre Ștefan-Vodă, și e așa de mândru când îi ascultă cetind, — Doamne !

Din sus vine încet convoiul de îngropare al unui copilăș. Preotul român cetește în limba noastră, dar prapurile le poartă în frunte Ru-soaice voinice și rotofee, grosolane, cu fața moartă. Pe când clopotul cel mic, nou, prinde a chema copilul mort cu un copilăresc sunet, limpede, argintiu, aud oamenii vorbind despre moartea copilului.

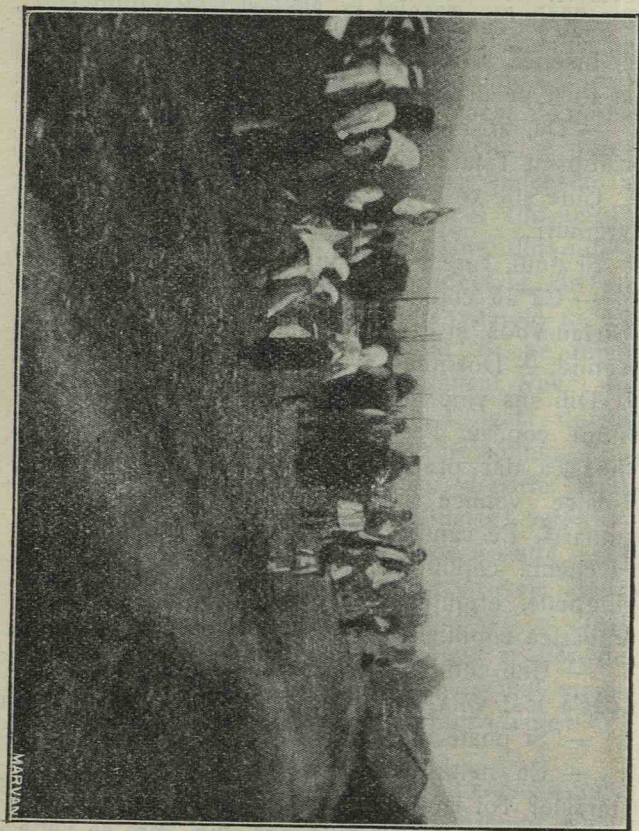
— Uite cum plâng ceilalți copii de acasă. E!, dac'a fost voia lui Dumnezeu...

— Și poate neîngrijirea oamenilor, zic eu.

— Ce neîngrijire, domnule; parcă asta hotărăște? Tot cum a vrut Dumnezeu!

Aici vine o poveste lungă, din care se vede că nici în această privință oamenii de aici nu judecă mai bine decât cei de la noi.

Ingropare de sat in Bucovina.

MARVAN

Pe din afară biserica se arată foarte frumos, în legătura contraforturilor sure cu muchile acoperișului de șindilă neagră, veche, în zbugnirea suptiratecului turn cu ocnite frumoase, care păstrează chiar, supt streșina unde se oploșesc cioarele, trei rânduri de discuri smălțuite, albastre și galbene.

Fereștile sânt mici și ușa, laterală, obișnuită. Frumuseța nu stă decât în proporții, iar interesul în acele rotile de smalt, păstrate ca în nealtă biserică din Bucovina. Înuntru însă, în îngustul cuprins ce se împarte în pronaos și naos, nu se mai păstrează nimic de însemnătate. Și aici părăsirea și-a avut urmările, dar în dreapta stranelor se mai vede chipul lui Ștefan și al Doamnei lui, Maria. Aceasta din urmă păstrează frumuseța chipului ei plin, rotund, cu ochii mari negri, așa cum se vede și în zugrăveala de părete de la Voroneț, pe când ctitorului celui mare un zugrav de ieri i-a adaus mustăți plecate în jos și o barbă hâdă, neagră.

La întrarea satului s'a încins acum hora, care fâlfâie de departe albă, în mișcări line, întipărite de o armonie simplă. Lăutarii zbârnaie din cobze și scripce, și strigările căpeteniei jocului se aud până la mine. Și bărbații și femeile sânt foarte frumoși: care e Român și care Rus, nu se prea poate deosebi în unitatea costumelor, împrumutate de la Români, și multe căsătorii amestecate

se vor fi puind la cale în asemenea prilejuri de hore ale Paștilor luminoase.

Trăsura se urcă spre Satul-Mare, după ce a trecut de locul prundos unde Sucevița se unește cu Suceava într'un freamăt vesel de argint. De-a lungul Sucevei mărite se întind răchișile. În sat sânt Nemți și Români. Casele celor d'intăiu, mari, încăpătoare, de o gospodărie în care nimic nu lipsește, au înrăurit pe ale sătenilor noștri, cari au avut ce să câștige de la vecini ca aceștia. Legea însă, portul rămân deosebite; biserica românească și cea nemțească se înfruntă cu cruci altfel făcute, și pe același drum mijlociu al satului se primblă în amurgul de serbătoare pălăria moale, rășfrântă ungurește, cojocelul și cizmele, sucna și fustele învoalte, catrința lângă hainele de târg, „nemțești“. Nemții de aici, Zipseriani, — *Tipseri*, li zic ai noștri —, nu înțeleg prea bine nemțeasca din carte, dar bărbații totdeauna, și de cele mai multe ori femeile, se pot înțelege oricând românește cu ai noștri.

E seară acum. De pe ogoarele foarte bine lucrate, se întorc plugarii în haine de oraș, cu grapele, plugurile cu cai, căruțele înalte. Câte un „guten Tag“ spus de supt pălăria verde și neagră cu fundul înalt îți sună la ureche. Alți lucrători ai câmpului nu se văd, căci Românii

se bucură încă de odihna serbătorilor. Pe marea întindere a lanurilor e stăpână liniștea nopții bogată în stele, așa de pașnică în această vale, încât nici un vântișor nu clatină grâul tânăr și florile nouă. Ele aromesc bucuroase în văzduhul umed, care se face pe încetul, noapte de noapte, zi de zi, văzduhul iubirilor din Maiu.

Ne urcăm spre Hadic. Birjarul, sau, ca să zic ca aici, *fiacărul*, mieu e de părere că în acest sat ar mai fi numai în parte Ungurii aduși altă dată, cărora alții, de alt neam, li-ar fi luat adesea locul. În adevăr însă nu sânt decât case lungi ungurești, care se mântuie cu șuri, grajduri și hambare, săteni unguri bălani, cu nasul borchi-nos, genele albe și mersul greoiu, copii cu fața foarte galbenă, cari strigă cuvinte neobișnuite la garduri și din desişurile de mărăcini. Pastorul ungur, ras, trece, cu mantia umflată și larga pălărie neagră, zicând cu multă amabilitate „bună-seara“. Biserica mare, cu turnul ascuțit, alb, care se vede așa de departe, e plină de scânteierea nesfârșită a făcliilor de Paști. Cete se întorc însă de la danț tropăind, ținându-se de mână, arătându-și aceeași bucurie ca și ai noștri și în același chip.

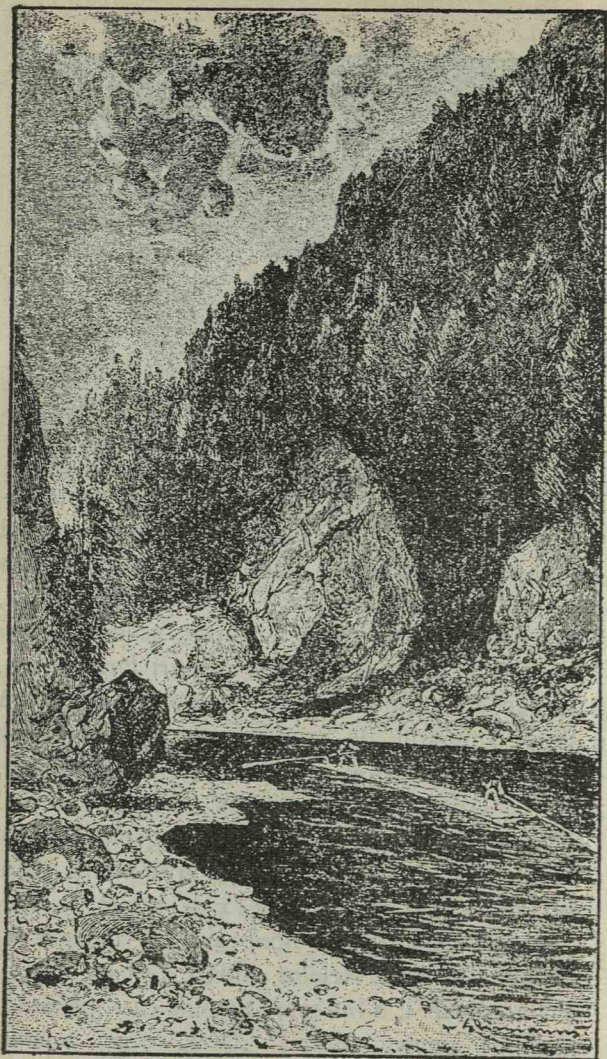
IV.

VALEA SIRETIULUI

1. Spre târgul Siretiului. — Siretiul.

Încă odată, de vale, un pod lung peste Siretiul negru, și apoi începe în noapte suișul încet, greu, obositor al unui șir de dealuri, cum n'au mai fost până acum, — dealuri fără păduri, fără sate, dealuri ciudate, rupte, scârmănite și învâlmășite în tot felul, urâte dealuri fără umbră, fără răcoare și poezie. Unde e înălțimea de piatră curată, șuieratul de izvoare albe, aromirea de smirnă a brazilor, ca în cellalt colț bucovinean, în acel Apus care ni trimete Bistrița măreață! Aici însă, din prăpăstii vin mirosuri grele, putrede sau acre: pare că un tăbăcar și-ar fi întins pieile sau femeii ar fi pus cânepa lor la muiat în ape. Sute, mii de broaște, neobosite în musica lor disciplinată, cântă stelelor cântări de care ele nu sânt vrednice. E o întrecere nebună ca a păsărilor ce cântă pentru iubire. „Orac, orac, oorarac, oooaarac“, și așa mai departe. O, Maiu, și pri-

Cataractă a Bistriței (in valea Colbului) (după „Monarhia austro-ungară“).

vighetorile și aromele tale ! Din stânga vântul bate într'una, rece.

Sântem cu totul singuri, eu și Rusneacul meu, Român bun până la socoteală și până la bacșiș, om bun totdeauna. El n'a vrut să primească oaspeți noi, cari-i dădeau cincizeci, șizeci de bani pentru un drum de două ceasuri, și dintre cari unul, Evreu de baștină, nu se sfiise să răspundă la întrebarea mea dacă nu cumva ar fi Jidan : „Euer Hochwürden, ich bin Christ“, adică : „Înalt Preasfinția Ta, sânt creștin“. Și pe drumul de pe urcuș, și pe calea împărătească ce-l taie de-a curmezișul, nu auzim alteva decât numai orăcăitul mlaștinelor.

Sus, o lumină ; apoi altele se revarsă asupra unui fund de vale, unei prăbușiri a pământului lutos.

Sânt iarăși dealurile de lut, râpile moi ale acestei țări, care-mi apare nouă față de munții împăduriți de până acum.

Siretiul : *asta* e Siretiul !

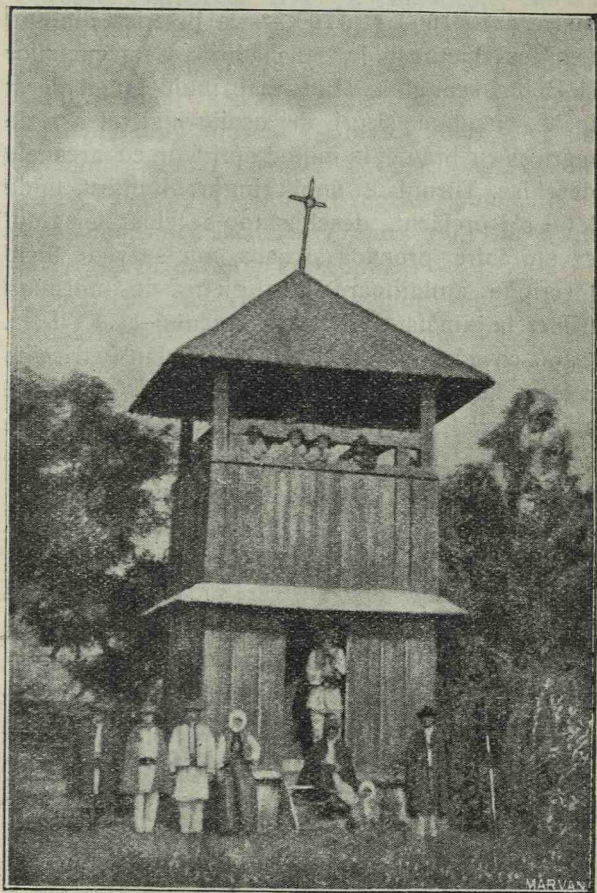
Printre căsuțe mici cu lumini slabe, se văd de la început semnele unei Jidovării mari. În piața centrală, pământ bisericesc vândut nu de demult de biserica Sf. Ioan, pentru ca să fie bursa de negoț, neacoperită și puțin măturată, a Evreilor, câteva felinare fac să se vadă fațade mari galbene, noroiu și paie. Trăsura se înfundă într'un gang, lângă o crâșmă rău luminată, foarte

plină de multe lighioane. E hanul. Chelneri, slugi nicăiri, dar curtea murdară e îmbâcsită de trăsuri deshămate, de cai cari ronțăie, — căci mâne e zi de târg. După un timp iese la iveală o Evreică mare, frisată, în haine bătătoare la ochi, cu căutătura leneșă, o frumuseță în Israel, și ia buclucurile din trăsură. În odaia „no. 1“, așa cum e, se poate dormi.

Ușor se vede Siretiul, destul de mic. Obișnuitele clădiri de administrație, al treilea gimnasiu german, pe lângă acelea din Suceava și Rădăuți, judecătorie măreață, notar evreu, — și ce-ar putea fi alta?, — cu fațadă grecească veche. Sus, o biserică „nemțească“, la care vin și Ruteni uniți sau, cum li se zice aici, „uniați“. La cimitir, pe drumul către Sânt' Onufrie, o biserică a Rușilor pe cari șederea în satele noastre i-a făcut ortodocși. Aici se ascultă astăzi slujba, și e o harmalaie de oameni gătiți....

Și la această biserică și la celelalte, după o veche datină, în aceste zile de Paști oricine are voie să tragă clopotele. Și lasă de nu le trag; unul după altul, flăcăii, băietanii și copiii, îmbătați de plăcerea acestui zgomot de aramă răsunătoare. Se luptă pentru un loc în clopotnițele de lemn sau de zid ori la sforile clopotelor dintr'un fel de arcade înșirate lângă biserică.

Bisericile noastre n'au slujbă astăzi. Cea din

Clopotnița de lemn, cu copii, în Bucovina.

piață e o desăvârșită clădire în stilul muntean dintre anii 1660 și 1700, — ca Biserica dintr'un Lemn a Bucureștilor, sau clădirile Cantacuzinilor și Brâncoveanului. Mult mai mult lungă decât înaltă, cu două șiruri de ocnite mai tot așa de mari și cu brăuleț la mijloc; pridvor cu arcadele deschise. Turnul e unul singur. Înuntru, unde totul s'a prefăcut, deschizându-se chiar tot zidul ce era între pronaos și naos, nu se vede nicio inscripție amintitoare, dar pietre de mormânt trimet la jumătatea d'întăiu a veacului al XVII-lea. Când se gândește însă cineva că Ștefan Petriceicu a făcut lângă Siretiu mănăstirea Sânt' Onufrie, e adus a crede că tot lui, de și în Domnii așa de scurte, i se datorește și această prefacere și mărire a unei vechi zidiri bisericești siretene.

Troița, a doua biserică, e sus pe un deal. A fost reparată, și nu s'a sfințit încă. Arhitectul nou i-a dat podoabe roșii de cărămidă colțurată și a mărit-o simțitor la altar. Dar toate acestea n'au putut schimba înfățișarea ei de mărunță vechime, cu încăperea mică, ușa, fereștile goale de podoabe, turnulețul. Localnicii văd într'însa o ctitorie a lui Sas-Vodă, care a fost, înainte de Bogdan, întemeietorul Moldovei.

Căci Siretiul e unul din vechile orașe ale Moldovei. Mergând prin Baia, prin Volovăț și Rădăuți, Domnia maramurășeană a lui Bogdan

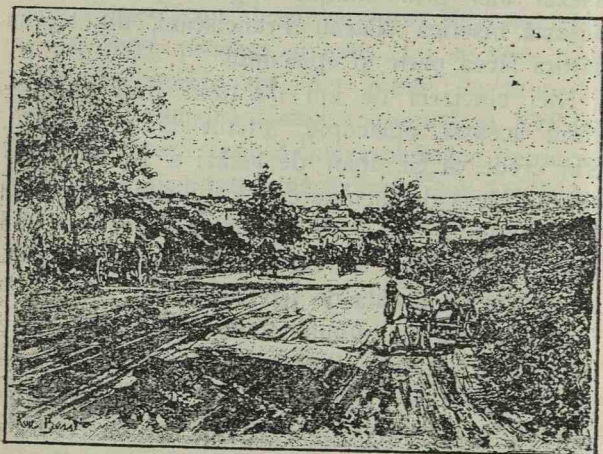
a ajuns aici înainte poate de a se pogori la Suceava. Margareta, zisă pe românește, Mușata, mama lui Petru-Vodă, era „doamnă a Siretiului“, și, fiind catolică, ea ridică aici o mănăstire a Dominicanilor sau Predicatorilor, a călugărilor albi, puindu-i hramul Sfântului Ioan. Deosebit de dânsa era o biserică a episcopului catolic, așezat aici prin silințele regelui polon, și la această biserică stăteau Franciscani, din tagma cărora făcea parte și episcopul.

Nici cincizeci de ani n'a ținut însă cu adevărat această episcopie, întemeiată prin 1370. S'ar crede că Sf. Ioan de astăzi e pe locul vechiului lăcaș de închinare al catolicilor, dar orășenii spun că bisericile catolicilor de acum cincisute de ani erau aiurea, și anume acolo unde se află acum școala de fete.

Siretiul era un minunat cuib de dealuri, lesne de apărat față de oricine. Pe un deal, Domnul își așezase Tatarii: acolo se zice încă Tatarcina sau Tătărașii, Tătărașenii; Sasca, de la care s'a luat poate legenda despre Sas-Vodă ca întemeietor, vine de bună samă de la Sași, cari ar fi sosit aici din Baia, odată cu Domnia cea nouă a „Moldovenilor“; mai departe, Horodnicul pomenește în numele său o cetate; Zamca, despre care scriu unii, nu mi s'a putut arăta însă; cuvântul înseamnă „cetate“, și o cetate trebuie să fi fost, precum au fost ziduri, din care văd o frântură, făcută din

bolovani, între case. Cetatea n'a putut fi însă decât acolo unde se află și astăzi micuța Troiță. În ea se poate vedea paraclisul ortodox al Domnului, care primise pe episcopul catolic, dar își ținea tot legea lui cea veche.

E zi de târg în Siretiu, — aici însă toți zic

Târgul Siretiului (după „Monarhia austro-ungară“).

astăzi Sirete, Siretele, târgului și râului. Se vând cai, vite, miei, produse, într'o mare învălmășire de cojoace și sumane. Purtătorii lor par toți Români prin îmbrăcăminte. Dar, uitându-te bine, vezi multe fețe albe cu picăței, vezi plete bălane și ochi albaștri fără viață și scânteiere. De

multe ori, de cele mai multe ori poate, se vorbește rusește.

Învățații și politicianii Rutenilor, sau câte un Român așa de bun ca d. Aurel Onciul, văd în acești Ruși represintanții unui trecut vechiu cât Ștefan-cel-Mare măcar și ai unui viitor de fericită cucerire și înlăturare a Românilor din aceste părți. „Și cercul Siretului e pierdut“, spune, suspinând, vre-un patriot, dintre acei ce oftează cu brațele încrucișate, bocindu-se că se pierde o bătălie, atunci când ei au în mână încă arma Bisericii, care e mai mult românească până acum, armele culturii, inteligenții. Ți se spune de Te-reblecea, satul din apropiere, unde cutare bătrân ar fi apucat numai Români, pe când acum n'ar mai fi decât Ruși cari nu știu românește. Și tânguirile se mântuie cu această osândă pe care noi înșine o rostim asupra noastră: „E, noi ne ducem“, parafrază a cunoscutei păreri date de un German dușman al nostru, funcționar în această Bucovină: „În cincizeci de ani nu vor mai fi Români în Bucovina“.

De fapt, vechii Slavi din aceste părți, de la cari vin toate aceste nume în *ăuți* (= *owce*), aceia s'au topit de mult în mijlocul nostru. Rușii *aceștia*, ce se văd astăzi, au fost aduși însă din Galiția, sau sânt o scursoare a curentului de acolo. Ruși îi arată fața și trecutul; rare ori vezi printre ei mândra față oacheșă a Românilor. Ru-

tenisarea nu poate să vie decât de la un număr strivitor de mare al străinilor, aşezat în vre-un sat cu puţini Români băştinaşi. Aşa e peste Prut, aici însă —, nu. Românii vor vorbi româneşte şi Rutenii ruseşte ; Austriecii, cari scriau numai „Secret“, cu buchi, pe gara oraşului Siretiu, vor sprijini pe aceştia din urmă, iar ceia ce va hotărî vor fi condiţiile politice viitoare ale Bucovinei, când provisoratul austriac va înceta. Ţarul Rusiei va fi de sigur recunoscător pentru că i s'au răsădit Ruşi, Regele României, mai puţin ¹.

Nici unul, nici altul nu vor fi însă recunoscători pentru încuibarea temeinică a Evreilor. Nu se poate spune cât sânt de mulţi, şi în zilele de târg ei par şi mai mulţi de cât sânt, atâta ţipă şi se zbat. Unul a luat suptsuară un miel din doi pe cari vrea să-i cumpere şi nu se înţelege din preţ; omul aleargă după dânsul cu celalt. Când nu mă mai pot înţelege cu Rusul mieu, căruia i s'a îmbolnăvit un cal de atâta bătaie cu biciul şi cu codirişca, şi care nu vrea să mă mai ducă la Storojineţ, se face un întreg teatru

¹ Ceia ce e mai rău, şi nu poate să mai fi îngăduit, e că trei judeţe din Moldova-de-sus au şi sate ruseşti. În Dorohoiu sânt patru, iar Tureatca e desăvârşit rusească. Ce fac învăţătorii, ce fac preoţii acolo, ce fac primarii? Cum de se îngăduie a se vorbi limba celor mai mari duşmani ai noştri, pe pământul României libere?

de Jidani. Dintre ascultători se desface unul, negricios, care-și piaptână barba cu mâna și înaintează cu atâta vrednicie, ca și cum ar avea să ție o predică.

— Prea-sfințite, d-ta nu te poți înțelege cu birjarul (*Fiakermann*).

— Nu mă pot înțelege, dar d-ta ce ai cu asta?

— Va să zică nu te poți înțelege. Știi ce e bine?

— Ce?

— El să se ducă și să mă iei pe mine. Oriunde merg, cu orice preț.

— N'am nevoie.

Acuma, unul roșcat, cu barba în țurțuri, ghiontește pe cel d'intăiu și iese în față.

— Să nu-l credeți, e un șiret. Dacă mă luați pe mine...

— Lasă-mă 'n pace și du-te de-aici!

Un al treilea s'a răzimat într'un cot de trăsură și se uită la mine...

— D-ta să-ți iei mâna de-acolo!

— Și de ce?

— Fiindcă nu-ți dau voie eu s'o ții.

— Așa? Dar *Fiakermann* e din Rădăuți și eu tot din Rădăuți.

— Mă, du-te de-acolo!

Și atunci vine un al patrulea, care-l spurcă răpede jidovește și-l dă într'o parte. Cine știe ce ar vrea să-mi mai spună și ăsta, care n'are nici

barba lungă, nici perciunii deplini, dar birjarul pleacă.

Unul se suie însă, — va să zică al cincilea, — pe capră dintr'o singură săritură, se uită sfios la *Fiakermann*, apoi se întoarce iute la mine și râde ca o maimuță. Un răs în care se amestecă rugămintă, nesiguranță, frică.

— Eu nu te ieau, zice birjarul.

— Nici eu.

Maimuța roșcată se uită la birjar, încă odată la mine, sare jos, se mai uită odată la mine, și peste o clipă el se zbate ca argintul viu la o târguială. Ciudat neam!

Vine unul într'un sat bucovinean, calic lipit pământului, înfășurat într'un caftan galben-verziu, cu bărbuța rară de tinereță, cu perciunii unși, lungi, strălucitori. Iea cu chirie cea mai rea cocioabă, dar în față, și, din câțiva florini ce are la sufletul lui, înșiră la fereastă câteva pacuri de tutun, chibrituri, o legătură de covrigi; pune la răcoare un butoiăș din cel mai prost rachiu, otravă curată. Apoi stă și așteaptă.

Astăzi cumpără unul la el, mâne mai mulți, poimâni are cârciumă în regulă, gazdă, han; împrumută cu camătă pe oricine are o nevoie sau un păcat. Îndată are și legături cu Cârmuirea, dă bani dregătorilor celor mici, li găsește femei, li face toate slujbele. Ajunge el însuși un fel de funcționar. La judecăți cu oamenii e sigur. Poate

ajunge el însuși vornic, și pune tot pe ai lui în Consiliu. Iea nevastă cu zestre, cât de mică, îi rade părul, o îmbracă șese zile din săptămână în zdrențe și a șeptea o împodobește cu mătăsuri și juvaiere, pentru odihna lui Dumnezeu și priveala oamenilor. Face câte un copil pe an: îi pare rău că nu s'a găsit mijlocul de a face unul pe lună. Încetul pe încetul mai chiamă și pe alții, până se fac câte douăzeci de familii pe sat. Acesta e atunci al lor.

Dar cel mai bogat, descălecătorul, nu va mucezi aici, unde nu sânt afaceri pentru un om cu însușirile și experiența lui. De ce vornic la sat, când poate fi fruntaș la târg, om mare la Cernăuți, baron la Viena? Astfel se înalță biruitorul. Generația a doua dă avocați, medici, politicieni, funcționari. Taie perciunii, merge la templu și face în scris și în vorbă pe omul scăpat de prejudecăți, pe *Freisinniger*.

Chiar în satele nemțești, ungurești, Evreul e la mijloc, în jurul lui se învârt toate. În toată Bucovina ce am cutreierat, am văzut numai doi cârciumari români, cărora ar fi trebuit să li însemn numele. Pe unul țin minte că-l chema Agapie.

O, Agapie, ce vei face tu între atâția Leizeri și Moseși și Israeli și Schulemi și Meschulemi...

În gimnasii, cei mai mulți școlari sânt Evrei. Ei învață totdeauna bine, rare ori foarte bine.

De ce să nu fie și aici puțină economie, dacă se poate? Învățații evrei, cei mai mari, nu fac oare cea mai mare economie cu munca pregătitoare și cu silința gândirii către adevăr? Prisosul e un nărav al creștinilor; prisosul bun, darnic, — jertfa. Ei nu-l fac și nu-l înțeleg. Tot așa de puțin înțeleg ei cum creștinul se lasă robit de frumuseță, de bine, de ideal. Evreii nu se amorezează nebuni, nu se preaucid din dragoste (dar seucid când sânt ruinați și s'au deprins cu binele). Ei nu fac crime, nu fură. Nu sânt printre dâșii nici oameni răi, nici buni, nici nebuni, nici cuminți pentru altceva decât interesul lor. Ei sânt Iesuiții banului, ai câștigului. Banca, riscul cel mare, lupta cu milioanele e ținta din urmă a bietului Jidan sărac din sate.

Pentru ca să se atingă acest scop, puțința de a se scărda în afacerile cele mai mari, se cheltuiește o muncă, o încordare a gândului, o înfrânare de toate zilele care sânt fără păreche. Însă cu atâta nu se face o rasă superioară, ci rase superioare sânt acelea care-și pot da sufletul pentru ceva și pot astfel câștiga ceva mai mult pentru omenire. Și ei au dat oamenilor numai, de de mult, o lege care se îndrepta împotriva temeiorilor vechi ale iudaismului, împotriva dogmei poporului ales, o lege pe care ei au prigonit-o, au răspins-o, pe care n'o recunosc și o desprețuiesc și până astăzi.

2. O raită peste hotar : Mihăilenii.

Plec cu trăsura la Mihăileni, care e de tot aproape. Voiu vedea încă o trecătoare a graniței spre România.

Abia ai ieșit din Siretiu, și o perdea de copaci de apă vădește în vale râul cel lat de la care orașul își iea numele. Prelingând trunchiurile sucite, schiloade ale sălciilor, pânza albastră vine lin pe prundul negru, — apă de munte încă în aceste părți, dacă nu se ține în samă iuțeala scăzută pe albia fără povârniș. E de câteva zile aici o căldură care arde la amiazi, răsrângându-se din gropile de lut. Ici și colo se ridică ostroavele de pietriș. Apa nu ajunge mai departe decât capătul de sus al roților.

Celalt mal e tot austriac, căci rășluirea s'a făcut cu multă pricepere, așa încât să fie cotropită toată valea roditoare. Și, dincolo, sânt șoselele bune, casele temeinice, sătenii bine îmbrăcați și încălțați.

Mihăilenii se văd în față, risipiți pe deal, către valea Siretiului. Copereminte multe de șindilă sură, câteva case mari albe, trei biserici urcându-se spre culme. Până în preajma lor chiar, pământul e al Austriei, și linia de sălcii care se vede, e numai un hotar de moșie, fără însemnătate, pe când granița se taie aiurea.

Iată-o. Două case de vamă, o barieră galbenă-

neagră, un pod tricolor peste o râpă care se chiamă Molnița, pârâu păcătos care abia dacă poate sluji iarna pentru slujba Bobotezei. Barieră tricoloră închisă. Un soldat fără mondir, cu bonetă se vede trecând; departe se înalță un steag, un steag desnădăjduit, care flutură, chiamă.

Ca oriunde, funcționarii noștri sânt oameni prietenoși, foarte deosebiți, în bine și în rău, de vecinii lor țapeni; n'au nicio uniformă și niciun ifos. Ei primesc bucuros să deschidă bariera, care stă lăcătuită de obicei între ceasurile 12 și 2.

O stradă se deschide: „Carol I-iu“. Întăiu case bunișoare sau părăsite, dărâmate. Apoi câteva clădiri curățate: farmacie, jandarmerie; la o parte, o școală foarte bună. Biserica e mare, într'o grădiniță, lângă grădina publică. Are brazi și felinare. Pentru a cinsti Învierea s'au pus che-nare de brad la ușă și stegulețe în toate părțile. Cine a împodobit așa, nu s'a gândit că poate să vadă și să laude trecătorul, și e în această găteală românească ceva care înduioșează. Rădăuțeanul meu găsește că aici în acest târgușor de graniță e curat și bine. Și el ar vrea să vie în România, să ducă pe boieri cu caii, pentru bacșișuri bune.

Acuma însă priveliștea se schimbă. Evreimea stă la iveală înaintea tă răbilor joase, spurcate, pe care se zice totuși că un foc le-ar fi schimbat

în mai bine. Mihăilenii, din cari întemeietorul și botezătorul lor, Mihai-Vodă Sturdza, a înțeles să facă nodul de căpetenie între Bucovina și Moldova, puind în el capătul șoselei Siretiului, Mihăilenii sânt în decăderea cea mai deplină, pe când drumul cel mare spre Apus merge pe la Burdujeni. Oprirea prin măsuri veterinare a exportului de vite a fost încă o lovitură pentru târgușorul evreiesc de către Siretiu. Se mai vinde doar porumb pentru Bucovina, iar, anul acesta, nu se mai vinde nici atâta. Jidănăria stă fără nicio treabă în prăfoasa amiază; trupuri trântite, tologite, în toate părțile; copii cari se zvârcolesc în murdării. Noroc că această grozăvie asiatică, de care sânt adânc rușinat, nu ține mult, și capătul târgului se atinge răpede, începând iarăși câmpul luminos de verde.

„Fiecare țară are Evreii ce merită“, a zis cineva al cărui interes era să creadă astfel. „Fiecare țară se poartă cu Evreii săi cum merită ei“, trebuie să fie răspunsul. Cât merită însă această păcătoasă calicime leneșă, care spurcă țara pe care o locuiește?

Îngrozit de înfățișarea acestui colțișor al țării mele, caut un adăpost, un păhar de apă rece, la preotul bisericii frumoase și împodobite. E un biet bătrân bun, care sâsâiește; e plin de bunăvoință și cu stângăcia lui de văduvoiu caută

să-mi gătească pe o tablă ceva cozonac, pască și vin.

Casa lui face în adevăr plăcere, ca și locuințele celor opt, adecă *numai* opt familii românești care locuiesc, afară de țărani din deal, Mihăilenii. Niciun colțișor de murdărie, precum jos la Evrei nu e un colțișor curat. Grădină, flori, oale de mașcat și de gheranic, cerdac albastru, plin de umbră, odăi răcoroase cu scoarțe și divane, cu fotografiile ale familiei, — părintele are un fiu medic, care face studii speciale în Apus și e însurat cu o fată de negustor bogat din București —, câteva cărți bine rânduite, tablouri patriotice vechi. E o mare tăcere bună în aceste încăperi primitoare, și din odaia cea mare aud cum oaspetele meu gătește tablaua cu cozonacul, pasca și vinul.

El a înștiințat pe primar, și iată-l. E un tovarăș al meu de școală, de clasă și de internat, pe care de mult timp îl pierdusem din ochi. De atunci a învățat dreptul, a fost numit magistrat aici, a rămas ca avocat, a făcut politică, și schimbarea din urmă i-a adus primăria. E însurat cu învățătoarea, are trei copii frumoși, casa lui, frumoasă cât se poate, capital strâns și ar fi gata să iea în arendă moara de lângă hotar sau vre-o moșie.

Dar aici întâmpină piedeca de care se sfarmă în aceste părți toate silințele noastre: puterea celor trei Fischerești, Mochi, Calman și Froim,

stăpânii acestui colț dorohoian. Toate moșiile sânt ale lor, împănate și cârmuite de Evrei. Pe încetul, lumea pleacă din Mihăileni, unde se poate muri de foame fără voia lui Fischer Mochi, Calman sau Froim, regi în acest unghiu din regatul României.

— O să vie vremea de n'o să putem face Consiliul Comunal dintre Români...

*

Spre seară sânt iarăși în Siretiu. Mă fură de la hanul evreiesc părintele Dlujanschi, în care găsec cu bucurie un fost școlar al Școlii Normale Superioare din București, care păstrează încă o bună amintire despre România. Aici a fost ajutat și sprijinit de însuși Vasile Alecsandri, ale cărui scrisori le păstrează încă preotul și profesorul de gimnasiu siretean. Am văzut câteva dintre ele, scrise cu o bunăvoință îndatoritoare. Părintele Dlujanschi a fost și la Mircești, și el îmi vorbește de sălașul poetului, lângă cușca turturelelor, în lunca de la locul iubit unde acum îi stă și mormântul. Din spusele părintelui, Alecsandri apare ca un gospodar cam lăsător în voie, adevărata cârmuitoare a moșiei fiind d-na Paulina Alecsandri.

La masă am ca tovarășă pe o femeie, care se zice Unguroaică, dar e *unită*, crescută totuși în Rusia și măritată acum cu un funcționar aus-

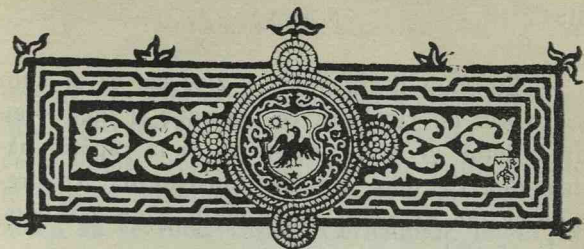
triac care face politica neamului său rutenesc. Întăia oară aud o laudă și apărare a Rusiei, făcute cu căldură și fără interes, într'o combatere îmblânzită de un zimbet.

De cu seară până dimineață broaștele orăcăie în gârle și bălți, musică de primăvară a târgului de Evrei.

Odată erau și Armeni în Siretiu ca și în Suceava și în multe alte locuri. Acuma se mai cetește numai pe o dugheniță din sus numele Burdeștilor, bogați Armeni de viață veche. Încolo, Evreii sânt stăpâni. Am băgat de seamă că și în satele nemțești ei țin negoțul, lăsând creștinilor numai meșteșugurile (în Moldova noastră ei le au și pe acestea). La noi, Armenii se văd tot așa de puțini ca negustori în locuri unde ei au avut așezări vestite, ca Botoșanii și Romanul.

V.

VALEA PRUTULUI

1. Spre Cernăuți. — Cernăuți.

Părăsesc Siretiul a doua zi, la șase. Trăsura mă duce la gară pe lângă un cimitir părăsit, pe un deal în care se apleacă jalnice pietre cu pisani evreiești sau armene.

Un tren-tramvaiu se târăște până la Hliboca. Linia se desfășură pe întinderi verzi, atingând Tereblecea și încă un sat mare.

Gara Hliboca e plină de lume de tot felul, mai mult Evrei și funcționari însă. Într'un colț, o femeie înaltă, slabă, cu ochii albaștri stinși și fața tăiată de zbârcituri vorbește cu un Rutean deșirat, în suman cafeniu, pe când un Român cu pălărie neagră, necăjit, dar fără glas, stă de-o parte. Când Rusul se duce, mă apropiu de Românul mut și de acea femeie de țară cu ochi șterși, care vorbește de o potrivă de ușor trei limbi: românește, nemțește și rutenește

— Eu, cum ți-am spus, — zice ea, ca și cum s'ar vorbi de cine știe ce mărunțiș al zilei, — eu țin la altul și merg după el și la capătul pământului. Ce mi-e mie de consistoriu? Tot trebuie să mă despartă. Altfel merg până la Viena, la Împăratul.

Românul puflăie din țigară, pe când Rusca zbârcită îi dă înainte așa :

— Am să spun tot, tot. Că mă gonești, și mă bați, și dai cu bolovanii după mine, și sai cu cuțitul ca să mă ucizi. Tot am să spun.

El mârâie ceva neînțeles.

— Ce-o să spui? Ei, spune! Că mă țin cu altul? Ei da, uite mă țin.

Ai zice că va fi un omor. Nu, omul se uită la fumul lulelei, foarte tăcut. Și mă gândesc și la ce mi s'a spus despre fetele acelea din sate românești supuse unei Cărmuiri înaintate, care au mai fiecare câte un copil, doi, pe aici, lângă apa Siretiului, și care ajung să se mărite. Lipsiau doar astfel de păcătoșenii încă...

Până la Hliboca, drumul mersese pe o întindere netedă; de aici înainte spre Cernăuți el străbate valea Derehluului, minunat de verde, și încă odată văd vârfurile prăpăstuite care deosebesc Ținutul Siretiului. Dar aici ele se îmblânzesc pe încetul, văile se sapă mai lin, costișele se suie mai de o potrivă, o rânduială stăpânește

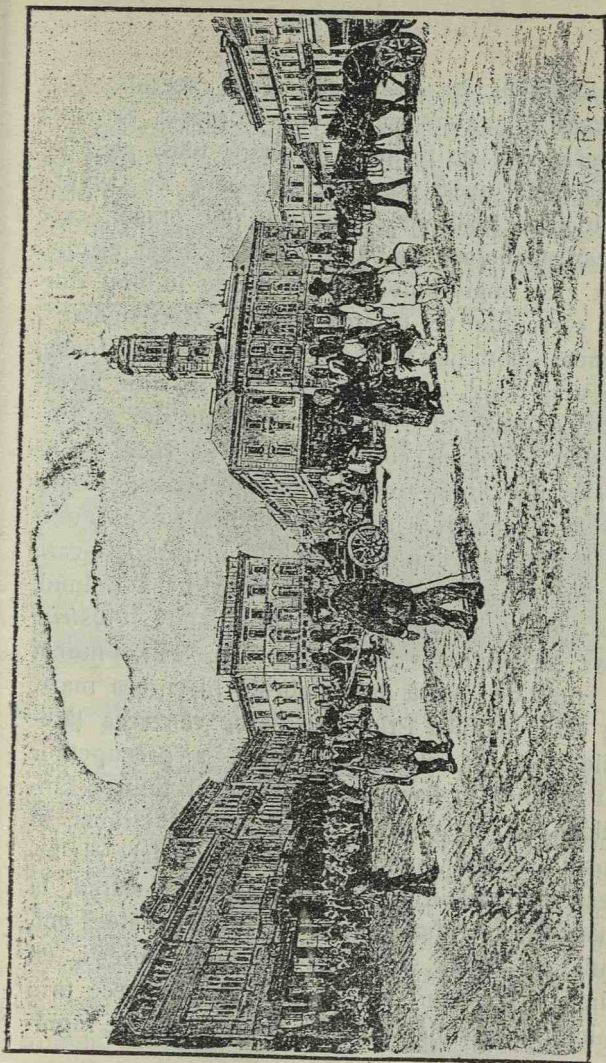
mişcărilor de așezare ale pământului. După Cuciurul-Mare, la care acceleratul nu se oprește, — sat în care limba noastră s'a pierdut, cum de aici înainte se întâmplă în cele mai multe locuri —, încep să se vadă casele Cernăuților. Întăiu, căsuțele cu ferestuici și copereminte de lemn ale oricării vechi așezări moldovenești, apoi clădiri mai mari, din ziua de astăzi. O gară gălbuie, cojită, rău zidită și prost ținută, o gară ca pentru un oraș evreiesc, — mai bine de jumătate din cei 60.000 de locuitori ai Cernăuților, deci vre-o 40.000, sânt în adevăr Evrei. Evrei de tot felul: habotnici cu *peisăh* și caftan de „pielea dracului“, cari țin câte o dughiană prin mahalale și străbat țara câte zece într'o căruță cu un cal care-și schimbă forma, făcând un gât ca de girafă, de mult ce trage la deal; cetățeni austrieci cari se îmbracă nemțește ca oricine; bancheri cu burta scoasă înainte; Jidănași din slujbe și din profesiile libere, cu ochelari prinși pe nas, cilindru strălucitor, gulere foarte înalte și haine negre; oameni mari cari calcă împărătește, vorbesc tare și văd toate lucrurile jos, jos, ca printr'o ceață de mândrie.

Ceilalți locuitori sânt culeși din toate neamurile. Foarte mulți „Austrieci“, adecă funcționari, și fel de fel de oameni în legătură cu Statul: Germani, Poloni și ce mai vrei! Meșteșugari nemți. Rute-

nime săracă și, pe la margene, Români, cari nu sânt mai bogați.

Cum vii de la gară, vezi în suișul greu de pe dealul înalt de lut case mai mult murdare, în care se oploșește Jidovime. Până târziu noaptea însă, sună bicele și vuiesc strigătele de îndemnare a mârtoagelor. Niciodată speța cailor n'a suferit o mai strașnică mucenicie decât aici, din partea harabagiilor cu perciuni, cari urcă greutate mari de mărfuri cu câte o gloabă-două. Primăria, — primarul e evreu, ca și în Siretiu, unde însă var-diștii sânt Români și Nemți —, Primăria s'a înduioșat și a aprins pe un părete de la Poliție un aliș plângător, prin care caută să îmblânzească sufletele „locuitorilor bucovineni“ pentru dobitoacele lor (afișul zice pe nemțește), iar unde începe suișul, se vede o tablă în trei limbi sfătuind crușarea cailor. Nu se prevede însă niciun câștig pentru cine va urma povața, așa încât birjarii și harabagiii „crușă“ doar în unele casuri, când duc numai un călător, când suie puține lăzi și când nu e noroiu, — adecă mai niciodată.

Până mai ieri, Cernăuții puteau să fie vestiți pentru noroiul, lapovița și cleiul lor. Dacă ieșiai din casă pe vremi ploioase, erai sigur că te vei întoarce murdărit și stropit de sus până jos. Și astăzi stradele sânt numai șoseluite, dar mi s'a părut că, mulțămită soarelui din April, șoselele-strade sânt mai bine ținute decât în alți ani.

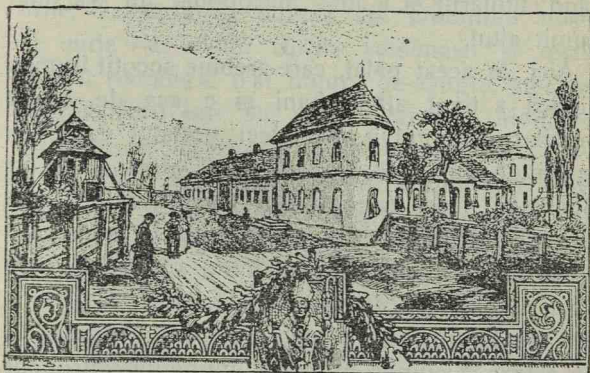

Piața centrală din Cernăuți (după „Monarhia austro-ungară“).

Și localnicii au ajuns să creadă aceasta. Prin urmare tot trebuie să fie ceva adevărat. Șoseaua e mărgenită de trotore de piatră, unde ele sânt.

Și iarăși acest dumnezeiesc soare de curățire și lumină înălbește și aurește tot orașul, care niciodată nu mi s'a părut mai *bine* decât acum. Pot zice: mai frumos? Două strade în lung, dintre care una se chiamă și aici „Herrengasse“, strada „domnilor“ celor noi, au clădiri înalte, de oraș mare, unele din ele chiar în stilul *Secession*, cu care tinerii arhitecți ai Austriei au înzestrat omenirea contemporană. Se vede o Primărie mare, două-trei otele aproape luxoase, câteva grădini, o biserică în centru, cu cupolele mari umflăte, răsărind din verdeață, apoi o sinagogă, care nu se lasă mai pe jos. Dacă mergi până în fund, vei găsi o statuie a zeiții cârmuitoare, *Austria*, care se ascunde într'un maidan, când numai o cruce de piatră împodobește piața cea mare, în care, înaintea Primăriei, fierbe vânzarea țărănilor ruși și istețimea vicleană a precupeților cu caftane, în harmalaia și harhătul tuturor limbilor, căci gospodine de tot neamul străbat, în costum simplu, mulțimea pentru a-și face ele înseși cumpărăturile de dimineață. În sfârșit, la margine, se ridică o lungă clădire roșiatică-gălbuiie, cu fațada străbătută de multe ferești, cu zimți și crestături sus. Nimănui nu i-ar trece prin minte la ce slujește anume această greoaie îngră-

mădire, fără gust: stilul gotic al unor amănunte se împărechiază ciudat cu cel palestinian al altora, așa încât e de fapt un stil... sinagotic, și nu te-ai mira dacă aici s'ar aduce închinăciune Dumnezeului singuratec și întunecat, Dumnezeului *unui singur* neam. De fapt, însă așa ceva, fără bise-

Mitropolia veche din Cernăuți (după „Monarhia austro-ungară“).

rică, fără împrejmuire religioasă, e palatul Mitropolitului.

Când Austria a luat Bucovina, ea a găsit aici un episcop de Rădăuți, supus Mitropolitului Moldovei. Așa ceva era însă umilitor și primejdios. Episcopul fu despărțit de chiriarhul său, luat de la Rădăuți, unde se așeză herghelia, și dus în capitala cea nouă a Cernăuților, cu titlul de Mitropolit neatârnat. Ca să fie rostul lui mai stră-

lucit, i s'a dat și numele de arhipăstor al depărtatei Dalmații, de limbă slavă. Mai dăunăzi se întemeiasă din nou pentru Mitropolitul de astăzi, P. S. S. Vladimir de Repta, fost profesor la Universitate, bătrân frumos și blând, sfios și nehotărît, vechea episcopie de Rădăuți, dar, de când titularul ei a luat Mitropolia, nu s'a mai numit altul.

Aici, în acest palat, care trebuie socotit frumos fiindcă a ținut atâția bani și e așa de bogat mobilat și zugrăvit, stă deci prelatul care corespunde din când în când cu Dalmația, iar în Bucovina face ce hotărăște Consistoriul și ce impune Cărmuirea. Om ar trebui să fie acela care ar ști ce se cuvine să facă într'o situație în care totul e nelămurit, încurcat și debătut! Ce drepturi are Statul? — Pe toate, suspină Mitropolitul de astăzi. Niciunul, ar putea spune un Mitropolit de mâne, rămânând să dovedească aceasta prin fapte. Ce e Biserica, ortodoxă sau națională? — Națională, spun Românii cu iubire de neam, cari n'au uitat trecutul și nu încep a număra de la anul 1775, sfârșit al barbariei moldovenești și început al civilizației. — Ortodoxă, spun consilierii ruteni din consistoriu, preoții ruteni, teologii ruteni, agitatorii ruteni, cari caută să întemeieze bine Biserica unită la hotarul de spre Rusia, iar înlăuntru socot că poate sluji mai mult pravoslavia. Și, pentru aceasta, neputând impune

liturgia ruteană pretutindeni, ei cer despărțirea de Români, întemeierea unei Biserici îndoite, de două limbi, care să împartă totul: parohiile, locurile bisericesti de sus, — de sigur că ar veni astfel și o alternare a naționalității Mitropolitului, când Român, când Rutean, — ba chiar mănăstirile, lăcașurile de odihnă ale Domnilor noștri, de unde s'ar zvârli cărțile românești și niciun cuvânt românesc n'ar flutura de-asupra mormintelor acelora cari au purtat coroana Moldovei. Lupta e de fiecare zi, și dușmanii noștri nu-și pierd nicio clipă din vedere scopul pe care-l urmăresc. Și la spatele lor stă Cârmuirea, care tace și face pentru a desrădăcina moldovenia din Bucovina.

În altă parte, două frumoase clădiri sânt Universitatea, — căreia i se va face alt palat însă, anume, mai mare, — și laboratoriile Universității. Universitatea din Cernăuți a fost întemeiată acum treizeci de ani pentru a serbători printr'o faptă trainică împlinirea a o sută de ani de la smulgerea Bucovinei. S'a mărturisit la serbare că scopul nu e altul decât să se răspândească astfel cultura germană. Ba încă, printr'o atenție amabilă față de noi, — barbarii de peste Molnița, — s'a adaus de unii că această cultură trebuie dusă biruitoare, cu tradițiile și limba ei, departe, hăt departe spre Răsărit, spre „Orient“.

Înalta școală are o Facultate de Filosofie, una de Drept și o a treia de Teologie. În cea d'întăiu se formează acei cari au să ieie locurile cele de sus în învățământul bucovinean, a doua dă funcționarii țării, a treia tinde să înzestreze toate parohiile cu preoți de o deosebită învățătură, trimetând la sate doctorii săi în Teologie.

Cei ce au interes pentru aceasta, încarcă de laude Universitatea din Cernăuți. Cei mai mulți Bucovineni, — înțeleg Români din Bucovina, — sânt foarte mulțămiiți de dânsa, și o cred cu mult superioară Universităților pe care și le-au putut înjgheba Românii din România liberă. Eram odată la o masă într'o mănăstire, când cineva din ai casei veni să șoptească la urechea egumenului că a sosit un profesor al Universității din Cernăuți, în excursie. Eu fusesem primit bine, de sigur, dar ca un om cum mai sânt și alții; acuma se vedea însă că-și va face intrarea o ființă de o esență superioară. Convorbirile se opriră, limba germană stăpâni masa; ochii se ațintiră asupra acestui oaspete. Era un erudit stângaciu, cu gesturile de catedră și vorba de prelegere, un erudit încă la începutul carierei sale. Ca unul ce am făcut toate școlile țerii mele și ale Apusului, care lucrez mai mult decât alții și poate nu mai rău decât dânșii, ca unul care mă bucur că pot stăpâni câmpul științii mele, n'am rămas uimit înaintea străinului, care

lăsă să cadă cu oarecare sfială cuvântul de „collega“. Nu știu, poate mă înșel, — și cer să fiu iertat atuncea —, dar mi s'a părut că această purtare a mea pune oarecum în mirare. Cum, adecă, acesta din România se crede de o potrivă cu „profesorul“ cel adevărat și temeinic, cu profesorul din Cernăuți?

Universitatea Bucovinei are însă multe scăderi. Nu vorbesc de Facultatea de Drept, unde Austria-și coace funcționarii cari-i trebuie și mai mulți avocați evrei decât are nevoie țărișoara. Am în vedere însă Facultățile filosofică și teologică.

O Universitate trebuie să aibă o *coloare*, mai ales în astfel de locuri. Care e culoarea, nuanța Universității acesteia? E germană, germană ca la Graz, germană ca la Innsbruck. Cei mai mulți profesori sânt Germani sau Germano-Jidani, afară de câțiva Români și Ruteni la Teologie sau la catedrele de limbile și literaturile română (I. Sbiera) și ruteană (agitatorul Smal-Stocki, Galițian și Evreu botezat, mult mai mult agitator decât profesor). Deci această Universitate n'are o culoare bucovineană, care ar fi îndreptățirea ei cea bună și adevărată.

Și așa sânt lucrurile că *n'o poate avea*. Nici naționalism german nu poate ieși dintr'însa, fiindcă el nu place de loc Cârmuirii, și fiindcă are urmări antisemite de care se turbură Jidanii.

Aceștia sânt cei mai mulți, cu mult cei mai mulți; ei dau tonul, și astfel Universitatea e de fapt o Universitate austriacă pentru Evrei, afară de Facultatea de Teologie, care e pravoslavnică, — strâns, îngust pravoslavnică —, pentru teologi „greco-orientali“, fără rost național.

Sânt măcar profesorii oameni vestiți, de o înaltă știință, de un talent strălucitor? Zic: nu. Tinerii neîncercați, mediocrii și cei slabi domină. Unii au venit la Cernăuți, — cea din urmă din Universitățile de limbă germană, — pentru a zbura aiurea (cei mai buni), alții stau aici pentru că nu pot fi decât aici.

O Universitate trebuie să fie și un izvor de activitate științifică originală, îndreptată asupra acelor lucruri care sânt mai de folos în fiecare țară. Așa e la Cernăuți? Cât e de bună și de completă Biblioteca Universității? Câte are din cărțile ce se tipăresc cu privire la trecutul moldovenesc al Bucovinei? Ce cărți s'au scris despre acest trecut? Ce cărți despre împrejurările de după anexare? Ce cărți despre starea de lucruri de astăzi, în această țară din care capriciul Austriei a făcut un muzeu etnografic viu, unde se pot cerceta toate limbile și toate datinile? S'a rămas la broșurele foarte proaste ale lui Wickenhauser, un biet scriitor de cancelarie, care habar n'avea ce e știința și care a scris istoria Bucovinei în istoria mănăstirilor ei. D. Kozak,

preot rutean, asăzi profesor de slavonă la Teologie, a tipărit bine și tălmăcit rău inscripțiile bucovinene. Nu mai vorbim de ce a scris d. Kaindl; oricine-și va putea închipui de ce. Și care e partea Universității în aceste lucrări puține, risipite și, în cea mai mare parte, slabe?

Nicio adevărată viață studențească nu se poate închipui. Fiecare neam trăiește la o parte, cu societățile sale deosebite, dușmane una față de alta. Germanii, Evreii, Românii, Rutenii stau în tabere „academice“, gata de luptă fără cruțare. Chiar în mijlocul deosebitelor naționalități, împrejurările politicii zilnice aduc neînțelegeri. Cât ne privește pe noi, aveam odată o singură societate, cu un caracter literar foarte deslușit, societatea „Junimea“, în care intrau numai aceia ce erau în stare să treacă un examen de primire din limba și trecutul nostru. De când însă a început politica d-lui Aurel Onciul, lucrul s'a schimbat cu totul lui tot. Societatea *Bucovina*, societatea *Dacia* stau, una mai mult, alta mai puțin, supt înrâurirea aceluia ce caută să dea politicii Românilor din Bucovina îndreptarea cea mai prielnică setei sale nestânse de putere și stăpânire. Teologii, teologi înainte de toate, cu gândul la promovare și parohii, stau de-o parte, înfrățindu-se cu ceilalți pravoslavnici într'o „Academie ortodoxă“.

Din mijlocul studențimii bucovinene a ieșit în

anul din urmă o revistă pentru literatură, „Junimea literară“. Ea tipărește articole cu privire la limba, la istoria noastră, poezii, nuvele, cronice de critică. O conduc doi tineri cari sânt acum profesori la Suceava. De sigur că revista a părăsit făgașul de superstiții al trecutului, că încearcă a se lămuri asupra îndreptărilor nouă ale sufletului românesc; până acum ea este însă numai în fasa de pregătire. Când va fi *gata*, și în cel mai bun înțeles, ea ar putea să îndeplinească acest îndoit scop: să deie o icoană a Bucovinei românești tuturor Românilor și să fie o călăuză a tinerilor Români din Bucovina, precum e de mult „Luceafărul“ din Pesta pentru tinerețea românească din Ardeal și Ungaria.

Mai la o parte de strada cea mai mare a orașului, e casa în care se țin ședințele dietei bucovinene, — parlamentul țărișoarei —, în care e reședința obișnuită a delegației ce-și are însărcinările pe lângă guvernator, și a căpitanului țerii, care stă în fruntea ei.

Fiecare naționalitate-și are luptătorii în mica adunare, și nu numai atâta, ci și fiecare castă. Căci aice, dacă se mai află undeva pe pământ, e lăcașul clasic al castelor. În cafenele și restaurante, în viața socială și politică fiecare strat de oameni se află la o parte: nimeni nu cutează să se înalțe, nimeni nu binevoiește să se coboare.

De o parte aristocrația, alcătuită din coborîtori ai mazililor, boierinașilor celor mici și mai mici ai Moldovei, din Armeni și Evrei bogați, cari au fost și ei înfășurați în mătasa unui titlu de cavalier sau baron, — culmile până la care se înalță „aristocrația“ băștinașă. În sfârșit, din străinii pe cari-i aduc funcțiile, căsătoriile cu Bucovinence și afacerile. „Aristocrații“, — cu excepții cu atât mai onorabile, cu cât sînt mai rare, — samănă între ei prin îngrijirea din calea afară, nu pot zice eleganța, — căci elegant e un lucru de gust și care te prinde, — a hainelor, pălăriei, încălțămintii, cravatei, acului de cravată, nasturilor de manșetă, gulerului, batistei, prin rafinarea portului mustășilor încârjobate, favoritelor scurte, părului adus rotund pe frunte. Idealul în această privință e *gigerlul* din Viena, de care se apropie de altminterea și un agent de mărfuri, un *Reisender* mai bine plătit și un vizitiu de „casă bună“. Apoi manierele reci, ascuțite, strigătele care pălmuiesc pare că, mișcările care te ghiontesc de departe. Exemplarul tipic din această clasă s'ar crede necinstit dacă ar chema altfel un chelner decât prin „Sssiee“ (*sie*, „ei, măi“, pronunțat prelung), dacă și-ar ridica singur ce i-a căzut jos, dacă ar răspunde politicos unui străin, dacă ar sta la masa orișicui. Mi s'au spus lucruri strașnice, de audiențe care se cer la unele persoane particulare, de așteptarea în antret până

vine ceasul, și așa mai departe în această biată Bucovină de țărani! „Aristocrații“ au pierdut în mare parte moșiile lor, pe care le țin Evreii, ei s'au ruinat răpede, adecă Românii și Armenii; sânt siliți a începe cariera administrativă obișnuită și se văd întrecuți de alții ce se ridică din rândurile celor „mai jos“ decât dâșii. Dar aceasta n'are a face: ifosul, îngrijirea cu lucrurile mici, afemeierea rămân aceleași. Am mers în tren odată cu trei călători, dintre cari doi erau nobili români: stăteau lăfăiați pe perini sau cusuți în haine îngrijite-îngrijite; au vorbit despre modă un ceas și jumătate. La plecare, am întrebat pe cel ce părea că nu e Român, — dar era și el, — cine sânt acei domni și mi-a răspuns uitându-se la mine ca din vârful piramidelor Egiptului și cu un ton acru parcă l-aș fi călcat pe bătăături. Toate neamurile se unesc în „aristocrație“ prin vorbirea limbii germane. Românește vorbesc cei mai mulți Români când nu vreau să-i înțeleagă cineva. Toate neamurile se înfrățesc prin spoiala culturii germane și prin închinarea față de cetatea cetăților, unde sânt cravatele, acele de cravată, nasturii de manșetă, etc. etc. cei mai buni: Viena.

□ Ce au fost vechii boieri, adevărat și numai „Moldoveni“, aceia se va spune în alt loc al acestei cărți.

□ Iar cine are încă „moldovenism“ în sufletul

său astăzi, de ce-aș mai spune anume? Știu toți, și mi s'ar lua în nume de rău dacă aș insista.

Deocamdată e vorba numai de acei cari se poartă înainte de toate ca „aristocrați“. Între puținele lor îndeletniciri, ei trebuie să facă și politică, și se înțelege de ce. Prin politică numai se pot căpăta astăzi oarecare înlesniri de viață socială, la care ține foarte mult „aristocrația“. Dar politica dusă numai pentru aceasta nu poate să fie decât fără legătură, fără muncă și fără trăinicie, pe când cea adevărată crește din inima uriașă a unui popor întreg.

„Inteligența“ se socotește ca a doua castă a țării, castă de preoți și învățători mai ales, la cari se adaugă câțiva avocați și funcționari mici. Ei nu se simt una cu poporul, pe care nu-l înțeleg și-l iubesc prea puțin. Crescuți „austriacește“, adecă formalist și materialist, ei vreau înainte de toate „mai mult“, cât mai mult. Multă vreme, ei nu-și găsiră călăuzi și fură astfel siliți a da ajutor aceluia pe cari-i numiau încă, și cu respect și în batjocură, „boieri“. Dar iată că d. Aurel Onciul, un om încă tânăr, cu strălucite studii de drept, un om de o cultură mai largă, un om practic, cu o mare experiență economică, — fusese directorul unei societăți de asigurare, — se întoarse în Bucovina, de unde era de baștină.

și, unindu-se cu o rudă, care era și el un om grăbit, dr. Florea Lupul, se puse în fruntea castei a doua, întemeind așa-zisul „partid democrat“. „Boierii“ fură atacați cu învierșunare de foaia de scandal „Voința poporului“, împotriva lor se făcu alianță, mai mult sau mai puțin acoperită, cu Rutenii, cu Evreii, cu Cârmuirea; mai ajută și hărnicia șefului celui nou. În ultimele alegeri se ajunsese la o biruință deplină, și îndată venură urmările ei: propuneri pentru a se îmbunătăți soarta, foarte bună față de România, strălucită față de Ardeal și Ungaria, a castei. Ce va mai fi, se va vedea.

Jos, zace *poporul*, a cărui „voință“ se tipărește, al cărui nume se speculează, dar al cărui bine nu-l caută nimeni. Societățile de cetire pentru dânsul sânt nume, internatul de băieți din Rădăuți, nu departe de frumoasa „Narodovi Dâmu“, Casa Poporului, a Rutenilor, își târăște abia zilele într'o neîngrijire și murdărie pe care o scusă numai sărăcia; oamenii din sate orbecăiesc între ispitele desnaționalisatorilor, ei gem greu supt povara cametei evreiești, și, pe când în toate Rușii, fără „boieri“ și fără inteligență zăvorâtă în castă, fac bănci naționale, societăți pentru a se vorbi numai rusește (*siciu*), *citalnii* pentru luminarea în limba rusească, pe când ei trimet pretutindeni studenți râvnitori, cari deșteaptă și încălzesc inimile, pe când ei întemeiază o mare

frăție a neamului, ce fac biruitorii noștri, prietenii cu surle și clopoței ai poporului? Poate că odată îi vor arunca și lui pâinea trupului, dar de pâinea sufletului pentru alții ce li pasă celor ce n'au suflet pentru ei?

2. Peste Prut.

Spre „satele rusești“ de peste Prut. Acolo noi nu mai avem decât Mahalaua, parte din Cernăuți, în alte timpuri, Lehăcenii Tăutului, cari poartă numele vestitului boier al lui Ștefan, Boianul, unde Constantin Cantemir și cu Turcii s'au luptat cu Polonii, câștigând o biruință mică într'o vreme când cele mari nu mai erau cu putință, și Noua-Suliță, la granița bășărăbeană.

Ne coborim din Cernăuți pe lângă casele mici, sărace ale suburbiei Caliceanca. Îndată începe câmpul de un verde care prinde lumina ca o piatră scumpă. Iarba e plină de vioarele, de mierea-ursului, de pădii galbene; ostroave mici de flori sânt sămănate pe întinderea pășunilor. Zarzării, cireșii din grădini sânt acum în floare și presară drumurile cu foi albe. Văzduhul tot e plin de mirosurile dulci ale primăverii.

Jos în vale curge Prutul, pe care-l înjugă trei poduri. Acesta de aici, care duce la mănăstioara Horecei, e mântuit abia dăunăzi. Un larg val de apă strălucitoare, foarte adâncă, trece pe dedesupt, liniștit și sigur. În față stă deal lângă

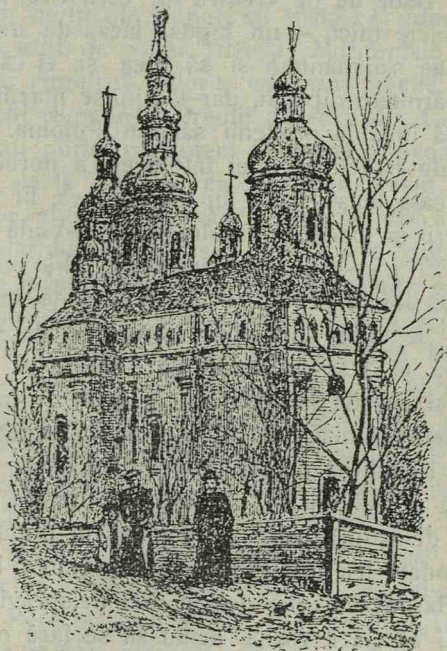
deal, toate rotunde, cu prăvălișuri blânde, verzi de păduri și de livezi, încingând toată zarea.

E foarte scurt drumul la Horecea, ascunsă într'o cufundătură. De-asupra se desfășură o pădurice, unde aleargă bucuroasă, în fiecare serbătoare, lumea, de toate neamurile, din Cernăuți. Biserica e pe de-a'ntregul prefăcută, cu ziduri groase și turnuri mari. Albă, ea se prinde într'un privaz de verdeață veselă.

Și acum, când se mântuie săptămâna luminată, copiii sătulețului vântură clopotele, care aruncă în toate părțile unde grele de sunet. În biserică am intra, — sântem doi, căci mă întovărășește tânărul profesor Radu Sbiera, fiul bătrânului scriitor și patriarh —, dacă n'ar lipsi de acasă și părintele și doamna și domnișoara cea mare. Cea mică fuge de se ascunde, pe când două slugi zdravene, care se fac a nu găsi cheile, strigă speriate: „coconiță, coconiță“. Prin fereastă descopăr ascunzătoarea, și, când fetița-și dă samă de aceasta, ea aleargă în alt ungher, unde crede că nu i se mai poate da de capăt.

Mergem înainte pe drumurile albe ce se încolăcesc peste întinderea verde. Pe o costișă începe să se perindeze Rarancea, Slobozia Raranței. Un convoiu de îngropare trece, cu prapurile, crucea, preotul, — un Român, — îmbrăcat în odăjdii. Săteni cu fața aspră, cu plete lungi negre, ase-

menea la chip și la port cu Moldovenii noștri, țin pomenile și răspund la cântările preotului. Și cântările și răspunsul sună neînțelese la urechea mea. Sânt în graiul Rușilor.

Biserica din Horecea (după Romstorfer).

Încă mai sus, Toporăuții. Odată-și avea aici moșia bătrânul Barnovschi, soțul unei Movilești și tatăl lui Miron-Vodă, de la 1620-30. Aici

primia el oaspeți creștini și păgâni, între alții pe Cantemir, vestita căpetenie de Tatars. Aici într'o biserică de lemn i s'a coborît trupul, și pentru pomenirea tatălui său Miron a clădit el biserica, în stilul celor de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare, cu turnulețe mici, — un îngust lăcaș de umbră. Nădăjduia s'o mântuie și să stea și el cândva lângă părintele răposat, dar îl ajunse mazilia și trebui să fugă la prietenii săi din Polonia. Aici nu pierdu nădejdea unei întoarceri a norocului. Grecul care luase locul lui în Moldova, fu gonit de boierii și locuitorii Iașului și Miron-Vodă adus înapoi. El merse la Constantinopol să-și capete întărirea, dar fu aruncat acolo în temniță, ca pricinuitor de tulburări. Capu-i căzu. În diata scrisă în grabă, el lasă moștenitorilor săi grija bisericii. Dar aceștia nu par s'o fi avut, și trebuie să credem că niciodată nu s'a făcut zugrăveala, — astăzi clădirea poartă numai căptușeala întunecoasă a vechimii —, că niciodată nu s'a prins în zid, de-asupra ușii, piatra săpată a pomenirii, că niciodată n'a fost împodobit mormântul bătrânului Barnovschi. Biserică în veci neisprăvită —, în locul căreia e vorba acum să se facă o alta, sus la deal, unde se vede deocamdată o crâșmă. Vechea biserică domnească ar fi să rămâie atunci o biserică a copiilor din școli.

Părintele care-mi spune aceasta, Trofimovici, e un bun bătrân de șaptezeci de ani, care mai

are o singură dorință să: moară între Moldoveni, în locurile moldovenești. Aici, în adevăr, vremile moldovenești s'au dus cu totul.

Odată, până pe la 1860 încă, limba noastră era întrebuințată totuși ca o limbă *aleasă*. O știau și mulți din popor, cu toate că numele ce purtau sânt de sigur rusești. Mormintele parohilor în cimitirul înflorit, cu iarba înaltă, arată inscripții românești. Preoții au fost aici Cozubii, cari s'au purtat ca Ruteni pe urmă (Cozub, egumenul de la Dragomirna și Putna, vestit ca un risipitor al averilor mănăstirești și stricător al gospodăriilor ce găsisse, și fiul său, doctorul). Cetești în slovele acoperite cu mușchiu galben: „Cinușa robului lui Dumnezeu Ștefan Cozub..., Dimitrii Cozub, paroh din Stroșouț.. Dimitrii Levițchi, paroh... Cinușa robului lui Dumnezeu Ioan Cozub... Supt piatra aciasta zace cinușa robului lui Dumnezeu Ștefan Cozub... Aice odihnește roaba lui Dumnezeu Maria Ilașina, nescute (*sic*) Corvut... Aice odihnește roaba lui Dumnezeu Marie Cozub nascuta (*sic*) Leițca“. Anii sânt de la 1795 până la 1858. Și așa mai departe. Rare ori câte o „sii znamenie“ („aceasta e pomenirea“) rusească pentru amintirea unui mort mai vechiu. Cărțile la biserici erau numai românești, toată slujba se făcea în limba noastră.

Totuși de felul lor oamenii erau „Rusani“ (așa zice poporul: Austriacii zic însă „Ruthenen“, de

unde zicem și noi astăzi: Ruteni). Nu par să fi fost din vremuri mai vechi. Dar boierii din alte vremuri deschideau slobozii, ca „Slobozia Rancei“, și chemau acolo prin scutire de bir pe țărani din țările vecine, deci mai mult din Galiția rusească. Apoi, de la 1683 înainte Polonii s'au întins asupra acestui colț de Moldovă, unde stăpânirea lor a dăinuit, până jos, spre Botoșani și Hârlău, douăzeci de ani, mântuindu-se numai prin pacea de la Carlovăț, în 1699. În acest răstimp n'a mai fost graniță, ci a trecut și a rămas cine a voit, spre bucuria cea mare a proprietarilor de moșii, cari câștigau astfel oameni de ajutor și de muncă. La anexarea Bucovinei de Austrieci erau deci prin aceste părți și Ruși de obârșie. Cu vremea însă, ei deprinseră bine românește și vorbeau numai în limba țării. Austriecii n'au apucat decât o singură limbă a Bucovinei. Deci se făcuse cu dinșii ca și cu acei Ruși pe cari cucerirea românească din vremea lui Petru al Mușatei și cea din timpul lui Ștefan-cel-Mare îi găsiseră în țara Șipințului și în părțile de peste Prut ce se țineau de Pocuția. Rușii își pierduseră astfel, unii mai curând, alții mai târziu, limba, și, printr' aceasta, firea lor deosebită. Oamenii puternici, frumoși, cu părul castaniu-deschis și ochii albaștri blânzi se agrăiau numai românește.

Îndată ce Austria ajunse stăpână și iarăși nu

mai fu o graniță de spre Galiția, începu o nouă descălecare rusească. Încă de prin 1780-90 erau sate unde se vorbea românește rău, altele în care limba noastră n'o înțelegeau toți locuitorii. Cu cât a trecut vremea, cu atâta mai mult s'au strecurat în Bucovina de sus și apoi în jos, spre văile Siretiului și Sucevei, Rusanii sau „sfârlacii“, cum li se mai zice; Mazurii cei noi, bălani, molâi și proști copleșiră satele. Femeile lor frumoase, puhabe, muncitoare și supuse —, o comoară la casa gospodarului, — ispătau la căsătorie pe ai noștri. Neam greoiu, oaspeții cei noi nu puteau să învețe lesne încă o limbă, n'o puteau vorbi de tot bine niciodată; femeile mult mai puțin decât bărbații. Copiii vorbeau deci de cele mai multe ori rusește. Limba celor mai mulți ajunse după aceasta limba cea folositoare, limba cea bună, limba cea frumoasă: Românii se sfiiră aici, cum se sfiesc astăzi în satele bulgărești din Dobrogea, să vorbească o limbă de care începuse a se râde: fiindcă ai noștri erau smezi la față și fiindcă Țiganiile nu se deslăpiau în niciun chip de graiul românesc, i se zicea acestuia: „limbă țigănească“. Din partea ei, Cârmuirea vedea bucuros cum pierе limba Moldovenilor: astfel vor peri și visurile lor de a-și lua înapoi Bucovina. Astfel va ieși poate într'un viitor mai depărtat și ortodoxia, căci Unirea cu Roma e legea Rutenilor din Galiția, la care se pot întoarce

cu vremea și Rușii bucovineni trecuți la Biserica noastră. Socotelile se făcură totdeauna în dauna Românilor. Am văzut cum, din doi frați „moldoveni“, unul a fost trecut ca Rus, în Bădăuți. Un alt cas, și mai plin de învățăminte, e acela al unui funcționar de la Consulatul român din Cernăuți, care se trezi într'o bună dimineață că un agent al statisticei îl însemnase ca Rutean: s'a scris pe atunci ceva despre această caraghioasă întâmplare, dar apucături'e s'au păstrat și mai departe. Însă, dacă satul e rutean, ruteană se face școala, rutean se trimete învățătorul: o înrâurire mică, de sigur, aceasta din școală, dar care se unește cu atâtea altele. Vornicul se alege dintre cei mai mulți, și e Rus. Preotul e silit a ceti rusește.

„— Nu pot, domnule“, zice duios părintele, „uite, nu pot. Oamenii au vrut să zvârle și cărțile românești din biserică. Eu n'am lăsat; liturghia o fac rusește, dar acatistul nu pot. Facă ce or face, eu nu pot zice acatistul rusește. Oamenii mă mai iartă, fiindcă sânt bătrân și știu că n'o să mai țin mult.“

Dar au fost alți preoți cari au luptat pentru rusificare. Pe unul îl chema Luțescu, celalt a fost Grigore Vorobchevici. Acesta din urmă, „Gregor“, pare să fi adus mari foloase propagandei rusești.

Cele mai mari le aduce munca fără preget a politicianilor ruteni de astăzi, în frunte cu fostul

Evreu și actualul patriot rutean Smal-Stocki, inspectorul de școli primare Omilian (= Emilian) Popovici, studentimea, care ne urăște de moarte, mai mult decât orice alt neam.

O prăvălie mare poartă inscripția „russcaia narodnaia trgovla“, care nu arată numai dorința de a câștiga bani. Numele negustorului nu se vede. Lângă rachiu și covrigi se află cărțile de cetire, căci în aceiași casă bine zidită e și *citalnia*, odaia de cetire, care la Ruși e un adevăr. Femeia aceia care trece cu trâmbița în mână și chiamă la cetire, e dintre „citalnici“. „Torgovla“ nu strică negoțul Evreilor, cari ar fi aici vre-o cinci sute, dar ea a stricat de mult orice rămășiță de viață românească în acest sat.

Clisiarhul e un țăran cu părul bălan și picioarele goale. El se uită la noi cum vorbim românește, dar nu zice nimic.

— Român ești dumneata, bade, Moldovean?

Se face roșu, dă din umeri și mișcă hotărît din cap.

Firește, nu e Român (cum nu l-ar arăta nici chipul). De sigur că face parte și el din *siciu* și că va fi jurat să nu vorbească decât rusește; ba poate că a împrumutat bani de la acea bancă și ea nu face împrumuturi decât pentru un astfel de jurământ.

— Ei ce zici, nu poți vorbi românește de loc?

El nu răspunde de-a dreptul, ci iarăși, scutu-

rându-se tot în tăgăduire, răspunde limpede și destul de bine :

— Eu știu rusește.

Alta nu se poate scoate de la dânsul. Dar d. Sbiera merge pe urma lui în odaie la părintele și-l mai întreabă încă odată ce este, puindu-i mâna pe inimă, pe inima aceia vrăjmașă, tare și îndărătnică :

...Mi Voloh. *Eu sânt Român!*

Și iacă a venit un bade bătrân : spătos, mândru, cu plete lungi, mustăți groase, tunse asupra buzei, cu fața arămie, tăiată de zbârcituri mari. O frumuseță de om, de Român : pare că e răposatul Burlă, care avea același trup, aceiași față, și hotărîtă și bună, același mers ; numai ochii, foarte albaștri, nu sânt ai noștri, de și căutătura lor are acea pătrundere bună care deosebește privirea Românului. Se razimă de gard și ne privește, lung, duios.

Nici el nu știe românește. Dar, stând așa pe gânduri, cu ochii aceia buni, duioși, cari ne pătrund, el își *aduce aminte*. E Rus, adecă vorbește rusește. Dar n'a fost Rus totdeauna.

— Odată și eu Moldovan... Acù...

Și dă din mână cu desnădejde. Acù... niznai... niznai...

— Dar tata d-tale ?

— Moldovan, Moldovan.

— Dar mama ?

— Mama, — Ruscă.

— Dar bunul ?

— Bunul, Moldovan. Și — buna.

El are șaptezeci de ani, moșneagul.

Gândul meu urmărește un vis nebun. Va veni odată timpul, stâlpii galbeni și negri vor cădea în râpe, într'un singur fâlfâit tricolorul va străbate primăvara, sabia lui Ștefan va pătrunde lespedea mormântului și bourii vor mugii ca buciumele în pădurile mari. Atunci limbile de foc se vor coborî de sus, și oamenii își vor aduce aminte de vorba moldovenească; ei vor ști, vor putea vorbi. Dar moșul de șaptezeci de ani, care „a fost Moldovan“, nu va mai apuca acest timp.

Dascălul e din Boian, bun Român, dar altfel de tip rusesc, cu fața plumburie și ochi deschiși albaștri; poartă barba albă răsfirată. Pufăie o țigară după alta, merge aplecat înainte și crăcănât; graiul îi este ca la boierinașii, la mazilii Moldovei. Îl chiamă Medvighi. El pornește cu noi ca să ni arăte *crucile* risipite prin deosebite livezi de pruni ale țăranilor, cruci cu pisania șearsă, despre care se spune că sânt de pe vremea Turcilor.

Pentru a se înțelege această credință, trebuie să se știe că Toporăuții au fost multă vreme lângă vechea raiă a Hotinului, care cuprindea pământ mult, în sus și în jos, ca și la Apusul

cetății. Pe câmpul Coleuțului se arată încă piatra care însemna vechea vamă moldovenească la trecerea mărfurilor din raiă în țara Domnului Moldovei.

Cea d'întăiu cruce e în curtea lui Romanciuc. Romanciuc însuși, plugar și prunar, ni iese înainte. Om de șaptezeci de ani, roșcovan, cu plete lungi, rare, albe, care au fost odată bălane, cu ochii albaștri șterși. Are pălărie lată, cămașă albă, cizme peste genunchi. În ușă stă baba lui, baba lui cea de-a doua, mai tânără decât dânsul : cu cămașă cu arnici, catrință ridicată într'un colț și ștergar pe cap. Are fața busnată, grosolană, rusească. Nora lui Romanciuc e o frumoasă femeie oacheșă, cu fața prelungă, care spală harnic rufe într'o balie.

Toți sânt Ruși. Baba, femeia nu știu de loc românește. Bătrânul, agrăit în limba noastră, se gândește puțin, își încrețește fruntea ca pentru gânduri foarte grele, își desmorțește limba și prinde a gângăvi. Și el a fost Moldovean, și la dânsul bunul, buna sânt Români, Moldoveni, dar acum e Rus, și moldovenește abia-și aduce aminte. Dar, când începe, el zice mai bine decât celalt, cu un accent moldovenesc hotărît, pe care-ți face plăcere să-l așculți la un pierdut ca acesta.

Romanciuc are un băiat în America : s'a dus în Canada să strângă câteva mii de florini pentru a-și pune mai bine la cale gospodăria. Și

alții se duc pe acolo, zeci de oameni tineri. Satele de peste Prut sânt prea bine împoporate, — și de aici vine numărul cel mare al Rutenilor, cari locuiesc tocmai aceste părți — ; prisosul rusesc nu mai încapă nici aici, precum nu încăpuse în Galіția, și el caută acum locuri depărtate, peste multe mări și țări, pentru a se putea hrăni. Mulți își lasă nevestele acasă, și de aici fel de fel de păcate, de dușmăanii și de despărțiri...

Într'o a doua casă cu „cruce“ e un moșneag slab, cu fața foarte lămurit rusească. Abia aude, și nu se prea înțelege ce vorbește. Ici și colo poate îngâna un cuvânt românesc. Iar în a treia, casă bună, cu o livadă mare, sânt numai femei, trei, patru femei tinere, și fete. Nici vorbă să știe românește vre una. Când li se vorbește în limba noastră, ele se uită mirate, apoi se cotesc și râd. Unde s'a mai auzit un graiu ca acesta?!

La întors, întâlnim tot Ruteni, cari vin de la lucru, ba odată un bătrân țăran pletos, care a fost cu câțiva ani în urmă locuitor polon al Galіției.

Îndată iarăși șoseaua goală, trecând printre lanurile bine lucrate, printre pajiști și înalta mătasă a grâului de toamnă.

Cotind la dreapta, apucăm drumul spre Cernaucă, unde s'au întâlnit odată fruntașii tinerimii

românești din toate părțile. Știu că moșia e astăzi a Evreului Rosenstock, și birjarul adaugă că acest bun stăpânitor de oameni a făcut pe deal, în fața curții, și o școală de agricultură.

Mi se spune că satul e în parte românesc. „La Cernauca sânt mulți Moldoveni.“

Îndată se vede însă că satul e mai mult rusesc. Câteva familii în vale ar mai vorbi românește. La ele se adaugă Țigani, cari țin morțiș la moldoveneasca noastră; ceilalți sânt toți Ruteni, dar fața lor lasă să se creadă că mulți dintre dânșii au fost Români odată. Câțiva copii pe strada prăfoasă arată întocmai ca aceia din satele noastre, dar, dacă-i întrebi ceva românește, cască niște ochi mari mirați și deschid gura prostește. Nu înțeleg cum nu s'au deprins măcar de la Țigani din preajma lor cu aceste sunete care li se par așa de străine și în care neam de neamul lor și-a întrupat tot gândul și toată simțirea bucuriilor și durerilor. Încă odată, am acel simț de desnădejde care te zguduie când vorbești cu un om iubit care te-a uitat în aiurările sale, în înstrăinarea boalei sau a nebuniei.

Preotul e, și aici, un Român bun, și, pentru îngrijirea copiilor, cari nu vorbesc decât românește, el își aduce fete din sate rămase în stăpânirea noastră, din Volcineț, de pildă. Se întâmplă însă că în satul rusesc ele se mărită după Ruși. Una, care e acum la casa ei și a venit numai

întâmplător la fostul ei stăpân, vorbește numai rusește cu bărbatul ei, și-și va crește, spune dânsa, și copiii tot așa, cum e și satul. Alta spune întâiu că o să se întoarcă în satul ei să se mărite, dar îndată după aceea se vede că e amoretată după un Rus.

— Cum să iei d-ta, fată de Român, un Rus? Rusul e ca porcul, — o cerc eu.

Ea se face roșă de năcaz și răspunde scurt:

— Nu, Rusu-i tot om.

Numai cea de-a treia, Țigancă, vorbește mult și bucuros românește, de și îndrugă și ceva rusește cu tovarășele ei.

Pălimarul cu care mergem la biserică, iarăși un chip puhab, cu ochii albaștri foarte șterși, nu știe nimic moldovenește.

Biserica e la stânga, lângă poartă, cum intri în curtea Hurmuzăchenilor. Noul proprietar al satului, Rosenstockul, nu voia să o recunoască drept avere a comunei, ci căuta să o capete pentru... pentru a o dărâma, poate pentru a înălțura și mormintele ctitorilor.

Biserica nu se deosebește prin nimic și nu poartă măcar o inscripție amintitoare. Mormintele sânt în cea mai mare parte împrejmuite cu un grilaj de fier, dar buruienile copleșesc azi crucea de piatră sură a bătrânului Doxachi, oaspetele cel bun al tuturor Românilor ce-și iubiau neamul, găzduitorul prietenos al lui Ba-

rițiu și al lui Alecsandri, pietrele celor doi soți Petrino, de-asupra cărora a crescut mușchiul. Nu se vede nicio altă îngrijire decât flori galbene, de câmp, pe care le-a aruncat, zvârcolindu-se și prăpădindu-se de plâns, o Rusoaică gușată și nebună, care se tângue că n'o lasă să între în „țreva volosca“ (biserica românească).

Casa proprietății, locuința lui Rosenstock, e tot vechea casă a boierilor noștri, Aici Doxachi a trăit întocmai ca în Moldova, cu aceleași gânduri, cu aceleași datine, haine și tabieturi ca și cei de sama sa în Moldova acelor vremuri. A băut vin vechiu, a luat cafele negre, a întins masă mare, a pus să-i cânte lăutarii, s'a primblat în caleașcă, a cetit cărți cu buchi, întocmai ca dincolo, în țara rămasă a noastră. Ca dânsul au făcut atâția alții, și, într'un desemn schițat de un German pe la 1800 și tipărit în Cracovia, se văd în josul Cernăuților, așezați în vale și pe o culme, doi boieri în veșminte lungi, cu ișlicele pe cap și ciubuce lungi în mână. Așa a trăit, a îmbătrânit și s'a stâns creștinește Doxachi Hurmuzachi.

Urmașul lui, Evreul, n'a schimbat, dres și împodobit nimic. Aceiași ca de demult e căsuța galbenă, de la care stă deschis un geam pentru răcoare, aceiași îngrăditura de scânduri, zaplazul, acum înegrit, aplecat și sfârtecat, care încunjură curtea, aceiași păduricea cu arborii înalți, de

cari nu mai iea sama nimeni, cari nu plac ni-mănuși și se vor tăia într'un viitor mai depărtat, — adăpost al visătorilor și patrioților de odinioară —, aceleași marile alei de plopuri uriași, vrednice a deschide calea către o reședință împărătească. Sufletul a zburat însă de aicea, și toate se îndreaptă spre ruină.

De jur împrejurul satului, e o sfântă liniște de cântă seară. Muncile blânde, iarbă înaltă, de un verde adânc, de catifea moale, pâlcuri întunecate de pădure. Cerul e de un senin desăvârșit, fără o spumă de nor, fără o aburire de negură. Spre dânsul se înalță prinosul mirositor al tuturor florilor. Și se va înalța încă, atâta vreme cât va rămânea aici un părete în picioare, o scândură înfiptă, un copac din celelalte vremi, sufletul de poezie încrezătoare, de căldură bună, ce a pătruns, pornind de la atâția oameni aleși, până și piatra și lemnul acestor locuri.

De la Cernauca, pe supt dealuri, atingem casa de țară a baronului Mustatza (nu Mustață). Casa e ascunsă iarăși într'o mare bogăție de copaci bătrâni. Baronul era feciorul unui boier de felul lui Doxachi Hurmuzachi, dar fără însușirile alese ale acestuia, și nepotul de fiu al unui negustor grec din Moldova, îmbogățit acolo și ajuns moșier. Fratele său, mort dăunăzi, s'a făcut vestit prin răspunsul ce dădu Regelui Carol, când acesta-i vorbi românește în gara de la Cernăuți:

„Majestät, wir sind deutsch erzogen“, „Maiestate, sântem crescuți nemțește“. Aceasta a adus baronului o decorație austriacă, multe simpatii austriece și reprobarea tuturor Românilor bucovineni, cari se țin în adevăr de neamul lor.

Peste puțin încep Șerăuții-de-jos. Locuiesc Ruși veniți de curând; pentru care satul mai poartă și numele de Slobodca (Slobozie). Fără întreprupere, urmează acum Sadagura.

Și la noi a pătruns faima rabinului „făcător de minuni“ de la Sadagura, pe lângă care al nostru de la Buhuș sau cel de aici, de la Boian, sânt o nimica toată. Din multe părți de lume, de la Evrei firește, dar și de la creștini, — precum aud —, vin neconținut daruri și plăți pentru rugăciuni, spre îndeplinirea nevoilor mari și dorințelor ascunse.

Târgușorul nu se vestește prea evreiesc. Din potrivă, iese la rând tot gospodăria creștine, de plugari și meșteri, cu păreți curați și livezi de pomi. Ca un mijloc de apărare, parcă, împotriva vrăjilor ce vin de la rabinul minunilor, cruci înalte se ridică, purtând pe ele chipul sângerat al lui Hristos cel omorît de legea vecinilor, cu sulită la dreapta și la stânga trupului și ciocanul, un adevărat ciocan de fier prins în cuie.

Pe încetul, aceste case dispar. În mijlocul târgușorului, pe marginile nepietruite ale unei

râpi galbene, într'o duhoare ce ametește, se îngrămădesc case evreiești strâmbe, care sânt lustruite de murdărie. Locuitorii lor, în lungi caftane soioase, rătăcesc prin praf, după cine știe ce câștig sărăcăcios.

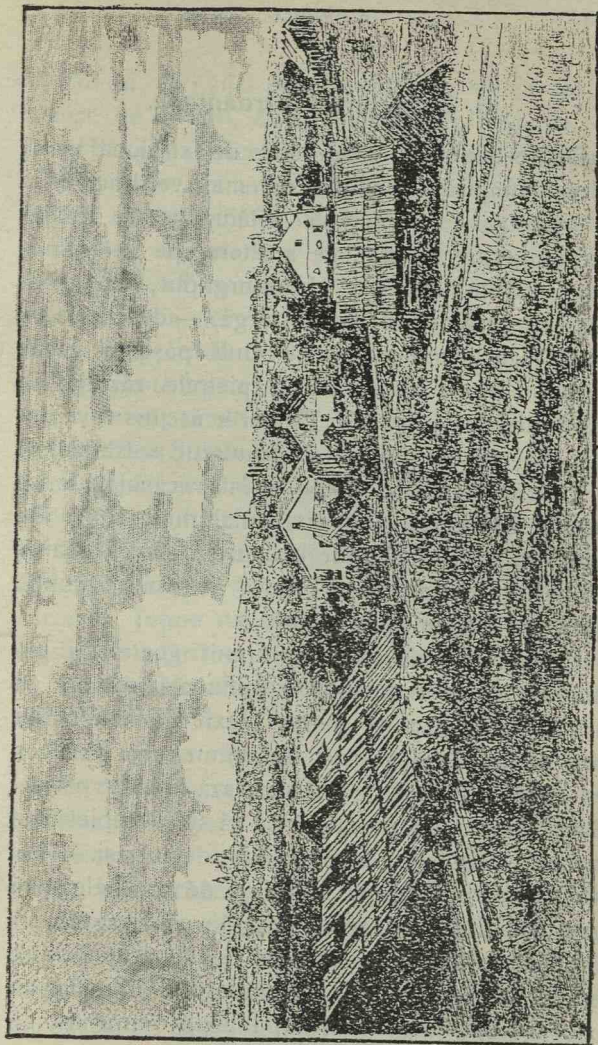
Aceasta e viața Evreului de astăzi, o silă poate pentru dânsul, o povară și o scârbă pentru aceia în țara căroră s'au îmbulzit. Politicianii naționali, pe cari și i-au câștigat de o bucată de vreme, îi indeamnă să părăsească odată creștinătatea, cu ura, desprețul, curățenia, rânduiala și gospodăria ei, pentru a ridica pe Muntele Sfânt al neamului un al doilea Sion. La sionism se alipesc tinerii culți ai poporului lui Israel atâta vreme cât ei își îngăduie să viseze, — ceia ce, cum se știe, aduce multă pagubă și niciun câștig. Mai târziu, găsesc și ei că acești creștini de orice nație sânt destul de proști pentru ca să li se ierte multe păcate. Ei se închină deci numai câștigului, numai bunurilor pe care le poate da viața. Alții însă, cu aceleași pofte și cu aceiași țință, dar cu mai puține mijloace, mii de mii, căroră li lipsește învățătura cea nouă care înstrăinează de Dumnezeu, se duc la rabin și i cer, îi cumpără minunile.

Și, fiindcă aici au găsit un „fiu al lui David“ mai recunoscut decât atâția alții, ei au zidit o mândră sinagogă și lângă dânsa o locuință pentru coborătorul și înfățișătorul regilor din Iuda și Israel. Palatul e o clădire lungă, urită, în „stil

ebraic“, cu inscripții și simbole religioase, în mijlocul unei grădini mari, bine ținută. Stourile sânt date în jos la reședința Preasfințitului, nu se vede nimeni la ferești, dar printre copaci se joacă doi copii, cu linii evreiești, cu șăpcile jidovești pe cap, cărora li slujește de guvernor un tânăr în caftan lung, cu perciunii evlavios coboriți pe lângă urechi, cu căutătura smerită.

Cam așa e și rabinul, după cum mi se spune. Un om de vre-o patruzeci de ani, cu tip arab, tichie, caftan și perciuni. Stă cu ciubucul în gură între mobilele scumpe de Viena, — căci are un venit de 30—40.000 de florini pe an—, și, când începe a vorbi, cuvintele i se desfac lin, grav, cu toată sfințenia cuvenită. Altfel, ar vorbi nemțește bine și ar avea înțelegere pentru lucrurile lumii acesteia, de și el nu face decât politica peșcheșurilor sale.

Sadagura se vede din punctele înalte ale Cernăuților. Și într'adevăr orașul se și desface în față, pe când la dreapta zărești biserica mare, galbenă din Jucica. Un pod oarecare, lângă marele pod al trenului, duce pe celalt mal al Prutului, și aici se cațără casele pe dealul de lut, multe, albe, frumoase de departe, până la cele mai înalte, până la rezidența ortodoxă de sus, ale cărui ziduri mari, galbene-sure par de aici ale unei cetăți din vechile timpuri ale stăpânirii noastre.

Cernăuții (vedere generală) (după „Monarhia austro-ungară”).

3. Împrejurimi cernăuțene.

Dintre dealurile, acum atât de strălucit verzi, care încunjură Cernăuțul, cel mai vrednic de a fi cercetat e al Țețeinei. Întăiu, pentru înălțimea lui, care întrece pe a altora, pe a frumosului „Dominic“ sau Habsburghöhe, cu primblarea-i șerpuitoare, foarte largă, — deschisă pe niște locuri unde mai de mult pășteau vacile orașului. Apoi pentru că în pietrele răzlețe, în frânturile de ziduri ale Țețeinei e ascuns ceva din cea mai veche amintire a Ținutului acestuia.

Drumul străbate întâiu printre căsuțele mahalalei Clocucica, unde stau mai mult Ruși. De acolo dă în Roșia, unde mai mulți sânt Românii, plugari și zidari. După aceia, el suie o culme grea, care duce spre pădure.

De aici locurile sânt mai mult goale. Și pădurea e cu totul pustie. O minunată pădure cu arbori suptirateci și mulți, brazi și molizi din cari picură ațele uscate, făcând un covor lunecos ca ghețușul. Cărările se furișează în toate părțile. Suim spre culme, unde prind să se vadă pietroaie cenușii, risipite ca la o jucărie de uriași. Colo, s'a păstrat o întregă margine de zid, alcătuită grosolan din bolovanii culeși de pe aproape.

Odată zidurile se vedeau de departe printre brazi, stăpânind toată înălțimea. Ele întruchipau o veche cetate, pe care Moldovenii o primiră de

la Poloni, cari nici ei n'o zidiseră, ci și lor li venise de la alții, de la stăpânitorii ruși, de loc din Haliciu, ai acestor părți. Polonii îi ziceau Czczyn, iar noi am zis, după dânșii, Țețina. În certele de granițe și de închinare ale veacului al XV-lea, nu odată se pomenește Țețina, într'un timp când nu se vorbea încă de Cernăuții din vale decât ca de un sătuleț în care nimeni nu putea să prevadă un mare oraș de 60.000 de suflete peste trei veacuri.

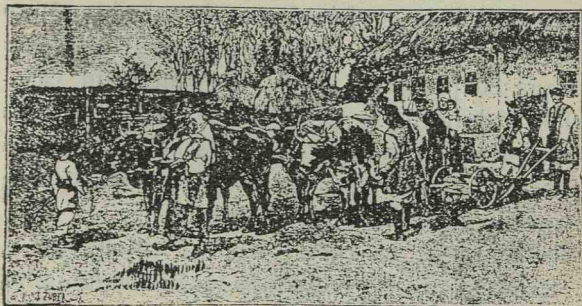
La urmă, Moldovenii rămaseră asigurați în Țețina. Dar Ștefan-cel-Mare se întinde mai departe decât acea lată apă a Prutului, care se vede așa de bine la vale, de pe această culme. Ei stăpâniră și partea de Miazăzi a Pocuției, prin împrumutarea de bani către regii poloni și prin cucerire. Țețina nu mai era la hotar; cuprinsă în mijlocul țării supuse Domnului Moldovei, ea fu lăsată să se risipească și, pe încetul, pietrele ei fură cărate în jos pentru alte scopuri.

Acum de pe ruină se vede priveliștea cea mai largă și bogată, și o cuprind cu ochii în lumina îmblânzită a serii limpezi. Dincolo de Prut, scânteietor ca o sabie uitată pe iarbă de un uriaș, iată grămăgioarele de case ale Jucicăi, ale Sadagurei și ale Șerăuților-de-jos. Dealuri se rostogolesc tot mai departe, dealurile unei jumătăți bune din Bucovina de peste Prut. Cele din dreapta ascund Horecea; într'acolo merge

drumul spre Toporăuți și spre granița basarabeană, ce aleargă pe creștetul înălțimii din fața satului, lângă pădurice. În stânga, dincolo de satele de pe marginea drumului mare, e Cernaucă, în dosul unei culmi. Și mai încolo, găcești Coțmanul, marele sat al Rușilor de peste apă. Pe acolo curge spre Prut râulețul Ceremușului, odată hotar de Nord-Vest al Moldovei către Galiția. Câteva dealuri de acestea încă, și ai Nistrul, care se strecură măreț, chiar dintru începuturile sale, pe la Zalescic. În urmă, spre dreapta, peste acea linie albăstrie de înălțimi e Storojinețul, târg și mare sat românesc, ce se află în stăpânirea unui Român, cavalerul de Flondor, până mai ieri șef al „partidului poporan” românesc, iar, și mai în urmă, merge drumul spre Straja.

Țară mică, dar bogată cum nu mai e alta în deosebiri, în nepotriviri și în dușmăni, — ale pământului și ale oamenilor! Spre văile ei Cârmuirea austriacă și-a cărat toate neamurile, și ele stau încă în ființă, muncind împreună acest pământ moldovenesc și smulgându-și unul de la altul drepturile asupra lui. Socoteala dibace a făcut aici ceia ce nu poate face niciodată întâmplarea amestecurilor. Și, prin îngrijirea aceleiași Cârmuiri, acești locuitori vrăjmași au căpătat ca semn de unire același parazit, care începe a fi

acum parasit și față de sine însuși: Evreul. Pe unde se văd dealuri albastre, pete verzi și puncte albe ca niște flori, se ară, se samănă, se grăpează, se fac meșteșugurile și se învârte negoțul de mulți oameni, cari vorbesc multe limbi, în care ici și colo se îneacă sunetul limbii noastre. Șiroaie sălbatece smulg trecutul în bucăți și aduc nomoluri nouă în locul lui. Iar, în toate

Binecuvântarea plugului (după „Monarhia austro-ungară“).

acestea, se hotărăște asupra noastră, asupra celor ce le avem și asupra celor ce ni sânt pierdute.

*

E Joi seara. Cernăuțul se gătește de noapte. Cafeneaua „Habsburg“, unde se adună Evreii, roiește de lume, care vorbește afaceri și politică. Felinarele se aprind, dând lumină bună câteva

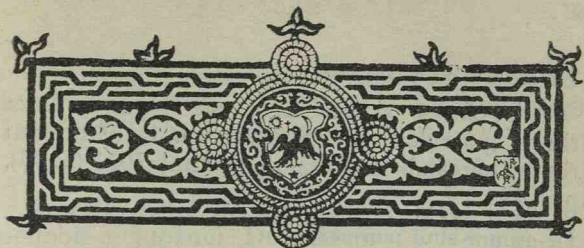
ceasuri, până începe stingerea lor pe încetul. Pajurea de alamă suită trufaș de-asupra Palatului Comunal și-a pierdut în sfârșit strălucirea. Pe stradele din centru se ravarsă o mulțime gătită; multe femei frumoase, și mai mulți prețuitori; foarte dese ori fețe evreiești, și la ele și la dânșii. Pe păreți se cetește anunțul de îngropare al unui negustor evreu care a trăit nouăzeci și doi de ani și e plâns în același timp de nepoți, strănepoți și de o văduvă care fusese abia câțiva ani soția răposatului. Băiețași cu nasul coroietec aleargă cu picioarele goale de vând prin cafelele și birturile ce prind să se umple ziarele nemțești ale orașului: „Bukowinaer Allgemeine Zeitung“, „Bukowinaer Post“ și alte foi iudeo-germane (germană e numai una).

Petrec seara în cercul familiei primitoare a profesorului Sbiera. Bătrânul e însă invitatul fiului său, care locuiește în aceeași casă mare, menită pentru adăpostirea neamului întreg, de la fii, la nepoți și la urmași. E bucurie de oaspeți și vorbă multă veselă, despre una și despre alta, până târziu spre mijlocul nopții, când mă întorc la otelul, acum înnoit și modernizat, al „Vulturului Negru“.

Mâne voiu fi la granița Basarabiei, cu trenul ce pleacă la Răsărit, prin Boian la Noua-Suliță.

La Noua-Suliță austriacă deocamdată, căci sânt două : două sulițe de stăpânire cu de-a sila sânt înfipte în sfânta noastră țernă românească. După lanțurile de aur, voiu vedea lanțurile de fier, după conruperea gândului, uciderea lui.

Spre Basarabia întunerecului și a robiei!

INSCRIPȚII BUCOVINENE¹.

1. Arburea.

De-asupra intrării :

Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, în zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului Domn Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, jupân Luca Arbure, pârcălab de Suceava, fiul bătrânului Arbure, pârcălab de Neamț, am binevoit cu bună voința mea și cu cinstită și înălțată inimă și cu ajutorul Domnului său și am început și am zidit acest hram întru numele tăierii cinstitului și vestitului prooroc, înainte-mergătorul și botezătorul Ioan, și s'a început în anul 7010 (1502), luna April 2, și s'a săvârșit în același an, luna August 29.

¹ Cele slavone sânt traduse de mine. — N. I. S'au întrebuițat lecturile lui Eug. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*.

De-asupra mormântului :

Acest chivot și l-a făcut și e jupânul Luca Arbure, pârcălab de Suceava, fiul bătrânului Arbure, pârcălab de Neamț, în anul 7011 (1503), April 29.

De-asupra altui mormânt :

[Acest mormânt s'a făcut roabei lui] Dumnezeu Iuliana, care s'a pristăvit la veșnicele [lăcașuri în anul ...].

Pe un al treilea :

Acest mormânt l-a împodobit jupânul Luca Arbure, pârcălab [de Suceava...].

2. Dragomirna.

Inscripție la schit :

În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, slăvit în Sfânta Treime singurul Dumnezeu, și în al Precistei Maicii lui și al dreptului Sfânt Enoh și al Sfântului Prooroc Ilie și al Sfântului Ioan Bogoslovul, au ridicat acest hram smeriții robi și închinători ai Sfintei Treimi, chir Anastase Crimcovi, fost episcop de Rădăuți, și jupânul Ilie Stroici, Mare Logofăt, și fratele lui, jupân Simion, Mare Vistiernic, în zilele bine-cinstitorului Domn Io Ieremia Movilă Voevod și cu prea-iubiții lui fii : Io Constantin și Alexandru și Bogdan Voevozii, în anul 7110 (1602), Iulie 27.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră de mormânt a fost făcută și împodobită de . . . fost Medelnicer răposatului său fiu Sava, fost . . . , care s'a pristăvit la veș-

nicele lăcașuri și a fost îngropat aici în zilele Domnului nostru Io Dumitrașcu Voevod, în anul 7181 (1673), luna Ianuarie 4.

Pe altă piatră de mormânt :

Această piatră de mormânt a făcut-o și împodobit-o jupănul Dumitrachi . . . rugătorului său părintelui său Er..., [care s'a pristăvit la veșnicele] lăcașuri și a fost îngropat aici în zilele Domnului nostru Io Dumitrașcu Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, anul 7188 (1680), luna Iunie.

Pe a treia piatră de mormânt :

1770, Februar 15. Boul încornorat și corbul purtând crucea, semne strălucite înfățișând vestitele Domnii ale tatălui, iar acum cuprind mormântul înainte de vreme al fiicii lui Constantin Mavrocordat, Domnul de odinioară, al vestitei Marii, soția boierului Gheorghe dintre Balși, Păharnicul; al cărei mormânt văzându-l acum, călătorule, oprește-ți mai departe pasul, mișcat spre jale, și roagă-te fierbinte să o așeze în soborul dreptilor, locuitoare statornică a Raiului.

Pe zid :

Cu mila lui Dumnezeu Io Miron Barnovschi Moghilă Voevod, Domn al țării Moldovei, am făcut această poartă cu cinci turnuri în zidul sfintei biserici și încunjur de zid în jurul sfintei mănăstiri Dragomirna, unde este hramul coboririi Sfântului Duh, și am făcut-o pentru pomenirea mea și a părinților miei, cu binecuvântarea arhiepiscopului chir Anastasie Crimcovici și Mitropolitul Sucevei, anul 7135 (1627), August 30.

3. Humor.

Inscripție :

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, din porunca și cu ajutorul binecinstitorului Domn Petru Voevod, fiul bătrânului Ștefan Voevod, a început și s'a zidit acest lăcaș întru numele cinstitei Adormiri a Precistei și a prea-binecuvântatei stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioare Maria, cu darul și truda robului lui Dumnezeu jupân Teodor, Mare Logofăt, și a soției lui, Anastasia. Anul 7038 (1530), luna August 15, și pe vremea egumenului chir Paisie.

Pe un mormânt :

Acest mormânt l-a împodobit jupânul Teodor jupânesei sale Anastasia, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7035 (1526), luna Septembrie, 29 de zile.

Pe un alt mormânt :

Această piatră și-a împodobit-o șieși în viața sa jupânul Teodor, Mare Logofăt, ca să fie mormântul său, în zilele Domnului Petru Voevod, unde el însuși și-a pregătit mormântul, și s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7047 (1539), luna Iunie 1.

Pe alt mormânt :

. . . . a făcut și a împodobit boierul D . . . feciorului(?) său Solomon

Pe alt mormânt :

. . . . soțului ei Gheorghe Tăbușa, îngropat aici. Anul 7070 (1662), luna

Alt mormânt :

Aici este mormântul prea-sfințitului nostru părinte Eftimie, fost episcop la Rădăuți, și a fost îngropat aici, unde s'a închinat lui Dumnezeu...
Veșnica lui pomenire.

În ziduri :

Acest turn l-a făcut și împodobit bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Domn Io Vasile Voevod, din mila lui Dumnezeu și cu binecuvântarea lui, Domn și stăpânitor a toată țara, în anul 7149 (1641).

4. Ilișești.

* Inscripție¹ :

Cu vreaie Tatălui și cu agiutoriu Fiiului și cu săvârșirea Sfântului Duh ziditu-s'a această sfântă și de viață dătătoare mănăstire, de dumnealui Ionașcu Isăcescu fost Mare Medelnicer, cu giupăneasa dum[i]sale Alicsandra, în zilele lui Io Niculai Alixandru Voevod, anul 7222 (1714), Iunie 20.

* Pe o piatră de mormânt :

Aice odihnește robul lui Dumnedzău Ionașcu Isăceascu biv Vel Medelnicer, care și această sfântă casă au zidit-o din temelie, cu totă cheltuiala dumnisale, împreună cu giupăneasa dumnisale Alicsandra, și s'au pristăvit în dzilele Măriei Sale Io Mihai Racoviță Voevod, anul 7228 (1720), Avgust 6.

¹ Inscripțiile cu acest semn sânt în românește.

5. Creșceatec.

Pe ușa bisericii :

În anul Domnului 1765, ușa aceasta a scris-o închinătorul mormântului lui Dumnezeu, al lui Toader, ctitorul fiu, Preda.

Pe ușă la clopotniță :

În anul Domnului 1765, fiul lui Hagi Toader, Preda ctitor.

In pronaos :

1772 anul, luna Februar, 10 zile.

6. Mileșăuți.

Inscripție :

În anul 6989 (1481), luna lui Iulie 8, în ziua Sfântului mare mucenic Procopie, Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, și cu prea-iubitul său fiu Alexandru, au făcut războiul la Râmnic cu Basarab Voevod cel mic, Domnul Țării-Românești, poreclit Țepeluș, și a ajutat Dumnezeu pe Ștefan Voevod și a învins pe Basarab Voevod, și a fost acolo mare măcel în Bășărăbeni. Drept aceia Voevodul Ștefan, cu a lui bună voie și înțeleaptă prevedere, a ridicat acest lăcaș întru numele sfântului marelui mucenic Procopie, anul 6995 (1487), și s'a început în luna lui Iunie 8 și s'a săvârșit în același an, luna Novembre 13.

7. Părhăuți.

Inscripție :

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, robul lui Dumnezeu Vasile To-

trușan Logofăt a ridicat acest lăcaș întru numele tuturor sfinților cari au strălucit în toată lumea, pentru rugăciunea sa și a jupânesei sale Ana, în zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, în anul 7030 (1522), luna Iunie 15.

Pe un mormânt :

Acest mormânt este al robului lui Dumnezeu jupân Anjinco, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7002 (1493), luna lui Novembre 4.

Pe alt mormânt :

[Acest mormânt l-a împodobit] robul lui Dumnezeu, jupânul Totrușan Vistiernic, maicii sale, roaba lui Dumnezeu Maria, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7014 (1506), luna Februar 14.

Pe alt mormânt :

Acest mormânt l-a împodobit robul lui Dumnezeu jupânul Gavril Totrușan Logofăt jupânesei sale, roaba lui Dumnezeu Ana, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și a fost îngropată aici, anul 7029 (1521), luna Decembre 2.

Pe alt mormânt :

Această piatră de mormânt a făcut-o Ieremia Murguleț maicii sale Anastasia, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și a fost îngropată aici, anul 7143 (1635), luna August 3.

Pe alt mormânt :

Robul lui Dumnezeu... anul 7219 (1701), Maiu 20, în Domnia lui Dimitrie Cantemir Voevod.

Pe alt mormânt :

Acest mormânt l-a împodobit robul lui Dumnezeu Ieremia Murguleț fiicei sale Anesia, anul 7132 (1623), luna Octombrie 23.

8. Petrauți.

Inscripție :

Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, am început să ridic acest lăcaș întru numele Cinstitei Cruci, anul 6995 (1487), luna Iunie 13.

Pe o piatră de mormânt :

[Această piatră a înfrumusețat-o chir Anastasie Crâmcovici, episcopul de Rădăuți,] prea-cinstitei sale mame, jupâneasa Cristina Crimcoae din Suceava, care s'a pristăvit în anul 7103 (1594), luna Decembrie 14 zile, și a fost îngropată [acolo, în zilele Domnului] Io Aron Voevod.

Pe altă piatră de mormânt :

Această piatră de mormânt au făcut-o și împodobit-o jupâneasa Marghita maicii sale, monahia . . . , care s'a pristăvit în anul 7108 (1599), Septembrie 12.

9. Putna.

Pe turnul de intrare :

Bine-cinstitorul Domn a toată țara Moldovei, marele Io Ștefan Voevod, fiul marelui Bogdan Voevod, a zidit și a săvârșit această mănăstire a sa în numele Sfintei Născătoare de Dumnezeu, pe vremea arhimandritului Ioasaș, în anul 6989 (1481).

De-asupra ușii de intrare :

Bine-cinstitorul Domn a toată țara Moldovei, Io Ștefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, a zidit și săvârșit acest turn și zid din jurul mănăstirii, în anul 6989 (1481), luna lui Maiu 1.

La intrarea în pronaos :

Această biserică a înoit-o Gheorghe Ștefan Voevod și s'a sfârșit în zilele lui Io Istratie Dabija Voevod, în anul 7110 (1662).

* Pe partea interioară a turnului de intrare :

Cu mila lui Dumnezeu Io Constantin Racoviță Domn țării Moldovii.

Pe o piatră de mormânt :

Bine-cinstitorul Domn al țării Moldovei Io Ștefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt părintelui nostru Mitropolitul Sucevei, prea-sfințitul chir Teoctist, care s'a pristăvit în anul 6986 (1478), luna lui Novembre 18.

* Pe un mormânt :

Acest grobnic iaste al preosfințitului Mitropolit al Moldovei și înoituriul aceștii sfinte mănăstiri, chir Iacov, carele s'au mutat cătră veacînicele lăcașuri la anii 7286 (1778), în luna Mai 15; carele din shimă s'au numit Evthimie, 1788.

* Pe alt mormânt :

[Supt această piatră zac oasele robilor lui Dumnezeu Andrian ieroshimonah și Mariana monahia, părinții după [trup] a preosfințitului Mitropolit al Moldovii chir Iacov, ale căror oase s'au adus aicea la anii 7266 (1758), Ghenarie 20.

Pe un mormânt :

În anul 6985 (1476), luna Decembre 19, s'a pristăvit bine-cinstitoarea roaba lui Dumnezeu Maria, Doamna bine-cinstitorului Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod.

Pe o piatră de mormânt :

Aceste gropi sânt ale robilor lui Dumnezeu Bogdan și Petru, fiii lui Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, cari s'au pristăvit, Bogdan în anul 6987 (1479), luna lui Iulie 26, Petru în anul 6988 (1479), Novembre 21.

Pe o piatră de mormânt :

Bine-cinstitorul Domn Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, ctitor și ziditor al sfântului lăcașului acestuia, care zace aici, și s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7. . . , luna. . . și a domnit ani

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt este al Mariei Doamnei, fiica lui Radu Voevod, Doamna Domnului Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7 . . . , luna . . .

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt este al bine-cinstitorului Domn Io Bogdan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Ștefan Voevod, ctitorul sfântului lăcașului acestuia, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7025 (1517), luna lui April 20, la miezul nopții.

Pe o piatră de mormânt :

Acesta este mormântul Mariei, ce i s'a zis Cneajna, fiica lui Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, ctitorul acestui sfânt lăcaș, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7026 (1518), luna Mart 18.

Pe o piatră de mormânt :

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, Domnul țării Moldovei, a împodobit acest mormânt Doamnei sale Maria, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, veșnica ei pomenire, la anul 7037 (1529), luna Iunie 28 de zile.

Pe o piatră de mormânt :

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, Domnul țării Moldovei, a împodobit acest mormânt nepotului său Ștefan Voevod, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7035 (1527), luna

Pe o piatră de mormânt :

. . . . care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7066 (1558), luna . . .

Pe o piatră de mormânt :

Aceasta este piatra de mormânt pe care și-a făcut-o Teofan, fost episcop de Rădăuți, de loc din Putna, care s'a pristăvit în anul 7178 (1669-70).

Pe o piatră de mormânt :

Bine-cinstitorul Domn al țării Moldovei . . . marele Io Alexandru Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, nepotul bunului Ștefan Voevod . . . , supt egumenul Io . . . în anul 7066 (1558), Maiu.

9. Sihăstria.

* [Această] sfântă sihăstrie put[neană] din ceput este făcută de lemn de Ilie Cantacudzân și s'au înnoit, făcându-se de piatră, în dzilele Mării Sale Constantin Racoviță Voevod, cu mila a multor creștini, prin silința starețului Silion și s'au sfințat de chir Dosoftei, episcop de Rădăuți, leat 7266 (1758), Pimăr (*sic*).

* Pe o piatră de mormânt:

Aice odihnești robul lui Dumnezeu Dosoftei stareț, vleat 7262, Sep. 2.

10. Rădăuți.

Inscripție :

Cu bine-cuvântarea Tatălui, și ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh s'a început și s'a zidit acest pridvor bisericesc de către bine-cinstitorul și închinătorul Treimii Domnul Io Alexandru Voevod, Domnul țării Moldovei, în anul 7067 (1559), luna Iunie 30, și supt episcopul chir Eftimie.

Pe o piatră de mormânt:

Cu mila lui Dumnezeu Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt străbunului său, bătrânului Bogdan Voevod, în anul 6988 (1480), luna Ianuar 27.

Acest mormânt l-a făcut meșterul Ian.

Pe un alt mormânt:

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan

Voevod, a împodobit acest mormânt străbunului său Lațco Voevod, în anul 6988 (1480), luna Ianuar 20, supt episcopul de Rădăuți Ioanichie.

Pe o piatră de mormânt :

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt strămoșului său Io Ștefan Voevod cel vechiu, care a bătut pe Unguri la Hindău, în anul 6988 (1480), luna Maiu 20.

Pe o piatră de mormânt :

Cu mila lui Dumnezeu bine-cinstitorul Domn al nostru, Io Ștefan Voevod, Domn a toată țara Moldovei, a împodobit acest mormânt strămoșului său Io Roman Voevod, Domnul țării Moldovei, în anul 6987 (1478), luna lui Decembre 15.

Pe o piatră de mormânt :

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt bunicului său Io Bogdan Voevod, fratele lui Alexandru Voevod, în anul 6988 (1480), luna Iunie 25 de zile, spre veșnica lui pomenire.

Pe o piatră de mormânt :

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt unchiului său Io Bogdan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod, în anul 6988 (1480), luna lui Ianuar 30.

Pe o piatră de mormânt :

Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, în anul 7005 (1497), luna April 11, a împodobit mormântul acesta străbunei sale, Doamna Anastasia, care a dat Coțmanul acestui lăcaș, fiicei lui Lațco Voevod, care s'a pristăvit în anul 6928 (1420), luna Mart 26.

● Pe o piatră de mormânt :

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt maicii sale, Stana, în anul 7026 (1518), luna Ianuar 28, supt episcopul Pahomie.

Pe o piatră de mormânt :

... s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri.

În altar :

Adecă eu, robul lui Dumnezeu, Io Bogdan Voevod, Domnul țării Moldovei, am binevoit cu a noastră inimă bună și cinstitoare și din toată voia noastră și ne-am sfătuit cu al nostru rugător, chir Pahomie, episcopul de Rădăuți, și am făcut pentru sănătatea noastră și pentru mântuirea sufletului Domniei Mele și sănătatea noastră și pentru mântuirea sufletului Domniei Mele și am dat Mitropoliei noastre de la Rădăuți, unde este hramul Sfântului arhierarh și făcător de minuni Nicolae, opt sute de zloți, ci episcopul nostru Pahomie sau pe care Dumnezeu îl va alege episcop în Mitropolia noastră, acești episcopi după viața lui, să aibă toți a ni sluji în toată viața noastră, cât ni va da Dumnezeu să trăim,

în fiecare an în Dumineca Mironosițelor seara paraclis și la utrenie dumnezeiasca liturghie, cu toți popii, și după viața noastră câtă ni-o va da Dumnezeu, în fiecare an să aibă a ne sluji, pentru mântuirea noastră, seara parastas și la utrenie liturghie. Așijderea, dacă ar îndrăzni cineva și n'ar împlini dania noastră, acela să-și dea socoteală la strașnica judecată a lui Hristos . . . În anul 7023 (1514), luna Decembre 8 zile.

* În pridvor :

Supt această piatră zac oasăle răpăusatei Mariia, giupâneasa logofetului Alexa Nicolescu, de la Țara-Românească, care s'au pristăvit aice la Rădăuți, la anul 1770, Iulie 4 zile.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră de mormânt este a prea-sfințitului părintele nostru, episcopul Gheorghie de Rădăuți, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7101 (1593), luna lui Mart 4.

În curte :

În zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorul, Io Ștefan Voevod și a prea-iubitului său frate, [Petru Voevod], nepoții lui Ștefan Voevod, veșnica lui pomenire, a făcut și [împodobit] această trapezărie, și cu ajutorul Mitropolitului, în anul 7027 (1519) și al șaptelea curgător, în luna . . . , și s'a sfârșit în aceiași lună

11. Reuseni.

Inscripție :

În anul 7011 (1502), Septembre 8, Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul țării

Moldovei, am binevoit și am început să zidesc acest lăcaș, întru numele prea-cinstitului cap al cinstitului și sfințitului prooroc, înainte-mergătorul botezător Ioan, la acest loc unde a fost tăiat capul părintelui său Bogdan Voevod. Și pe Ștefan Voevod l-a prins moartea, veșnica lui pomenire, iar fiul său, Bogdan Voevod, a îndeplinit ceia ce începuse părintele său și a săvârșit acest lăcaș în anul 7012 (1503), luna Septembrie 18.

* Pe un mormânt :

Această piatră pre mormânt au făcut-o Mihă-lachie Postelnic . . . Condrat, în zilele Ducăi [Voevod, pentru fițiul răpăusatului robul lui Dum-năzău M

13. Siretiu.

Piatră de mormânt în biserica Treimii :

Acest mormânt l-a făcut și l-a împodobit cel de bun neam jupânul Nicolae maicei sale Teodosia, soția lui Lazor, care s'a pristăvit la veș-nicele lăcașuri, veșnica ei pomenire, în anul 7084 (1576), Iunie 7.

Pe un mormânt :

Acest mormânt l-a făcut și împodobit jupânul Nicolae părintelui său Ioan, ce i s'a zis Lazăr negustorul, care este și îngropat aici, veșnica lui pomenire, în anul 7085 (1577), luna lui Mart 1.

Pe un mormânt armenesc :

Acesta este mormântul bine-cuvântatului Marcu, fiul preotului Sahag, mort la 1553.

Pe un alt mormânt :

. . . . fiul lui Așfadur, Hogeanichian, mort în 1651, Novembre 15.

Pe alt mormânt :

Acesta este mormântul lui Ovanes și al soției lui, Nășatrug, și a fiului lor, Ciadbei. Dumnezeu să-i binecuvinteze. În anul 1629, Miercuri.

Pe alt mormânt :

Acesta este mormântul lui Sultan, fiul. . . .

Pe alt mormânt :

Acesta este mormântul bine-cuvântatului Agopșa, mort în 1651¹.

14. Solca.

* Inscripție :

În vremea cându au prădat Leși cu Cazaci Bugeagul și au bătut Neamți pre Turci la Beci, în zilele Domnului nostru Ducăi-Vodă, Domn țării Moldovei și a Ucrainei, această piatră au făcut dumnialui Abăza Stolnic i cu prea-iubită giupăneasa dumisale Șerbeica, . . . nice Safta, fata dumnealui Paharnicului, Dumnăzău și Mă . . . să o pomenească întru Înpărăția . . . , amin; leat 7192 (1683), luna Dechemvre 30 de zile.

* Pe o piatră de mormânt :

Aice, supt această piatră, odihnesc oasele lui Andrei Abăza ce au fost Vornic la Domna; pristăvitu-s'au cătră Domnul în dzilele lui Io Antioh Voevod, în anul 7215 (1707), Ghenar 11.

¹ Traducerile după Kozak, *o. c.*, pp. 122-4.

15. Sântilie.

Ioan Ștefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, Domnul țării Moldovei, a zidit acest lăcaș întru numele Sfântului prooroc Ilie. S'a început în anul 6996 (1488), luna Maiu 1, și s'a săvârșit în același an, luna Octombre 15.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o jupânul Dumitrachi prea-iubitului și mai marelui său frate jupânul . . . , și a fost îngropat aici, la mănăstirea sfântului prooroc Ilie, veșnica lui pomenire, în anul 7013 (1605)¹. . . .

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o și împodobit-o giupăneasa . . . diia jupânului ei Cârste, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și a fost îngropat în anul 7172 (1654).

* Pe un mormânt:

Supt piatră . . . răpousatu întru . . . anul 7271 (1663), Februar.

16. Sântonufrie.

Inscripție :

Aceasta biserică a făcut-o Io Petru Voevod și soția lui, Maria, în anul 7181 (1672-3).

¹ Restul rău cetit grecește, *ibid.*, p. 129.

Pe o fântână :

Această fântână a fost făcută pe socoteala preasfințitului chir Ioan, episcop de Roman; 7273 (1665), Iunie 12.

17. Suceava.

Biserica Sfântul Gheorghe.

Inscripție :

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh a binevoit bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Bogdan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei, a zidi biserica Mitropoliei Suceava, unde este hramul Sfântului mare mucenic și biruitor Gheorghe. A început a o zidi în anul 7022 (1514), și n'a putut s'o săvârșească, iar fiul său Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei, cu ajutorul lui Dumnezeu, de supt ferești mai departe a zidit-o și săvârșit-o în anul 7030 (1521), luna lui Novembre 6, iar al Domniei sale anul al șaselea curgător, și a fost sfințită de preasfințitul Mitropolit chir Teoctist.

Pe zid :

7082 (1474), Iulie 24. În Domnia lui Io Petru Voevod, în anul 7097 (1588), Iunie 24, s'a început biserica Mitropoliei și s'a mântuit și clopotnița, și s'a făcut și la sfânta Mitropolie. În anul 7092, Iulie 31, s'a născut Ștefan-Vodă, fiul lui Petru Voevod. Așijderea în anul 7028, Februar 2, cu ajutorul lui Dumnezeu și-a primit schiptrul de la Împăratul turcesc și a fost așezat în Domnie cu mâna preasfințitului nostru chir Gheorghie Movilovici, Mitropolit a toată țara Moldovei.

La pridvor:

Acest pridvor l-a făcut Teofan Mitropolitul, de loc din mănăstirea Râșca, întru cinstea sfântului marelui mucenic Ioan cel Nou, în zilele bine-cinstitorului Domn al nostru Io Petru Voevod, anul 7097 (1579).

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o și împodobit-o . . . sale Ana, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, veșnica ei pomenire; s'a îngropat în anul 7108 (1599), luna Octombrie.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o și împodobit-o jupânul Vasilie Hatman și soția sa Mariana, fetei lui Maria, și s'a pristăvit în zilele lui Io Gheorghe Ștefan Voevod, în anul 7163 (1655) . . ., luna . . . 28 de zile.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o și împodobit-o jupânul Ion . . . fiului său Vasile, ca să-i fie veșnică pomenire, în zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului Io Grigore Voevod, în anul 7270 (1762), April 26.

Pe capela cimitirului:

Această eclisiarniță a făcut-o arhiepiscopul Anastasie Crincovici, fost Mitropolit al Sucevei, în zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului Domn Miron Barnovschi Voevod, Domnul țării Moldovei, în anul 7

Biserica Sfântul Dumitru.

Inscripție :

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh a binevoit bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul bătrânului Ștefan Voevod, a zidi biserica din mijlocul cetății Suceava, unde este hramul Sfântului mare-mucenic și biruitor, izvoritorul de mir Dumitru. A început să zidească în anul 7042 (1534), April, și s'a săvârșit în același an, 7043, April 30, și s'a sfințit cu mâna preosfințitului Mitropolit Teofan.

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-a împodobit Io Petru Voevod fiului său Bogdan, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și s'a îngropat aici în anul 7048 (1539), luna Septembrie 3.

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-a făcut [și l-a împodobit] . . . pârcălabului de Hotin, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7049 (1541). . . .

Pe o piatră de mormânt :

[Acest mormânt l-a făcut și l-a împodobit] Drăgan Logofăt soției sale Ana, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și s'a îngropat aici, anul

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-a împodobit jupâneasa . . . ca, soțului ei, robul lui Dumnezeu Toma, Marele Vistiernic, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, în anul 7051 (1543), luna August 21.

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-a făcut și împodobit Maria Mogâldeasa fiului ei M . . . , care s'a pristăvit în anul 7102 (1594), luna

* Pe o piatră de mormânt :

Aceasta [piatră] . . . fiului său Frangule, ce-au fost vătah de aprodzi, în anul 7

Pe clopotniță :

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Ioan Alexandru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei, a bine voit și a zidit această clopotniță în anul 7

Biserica Învierii.

Inscripție :

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh s'a început acest hram întru numele Învierii lui Hristos: l-a făcut și l-a săvârșit Elena, Doamna lui Petru Voevod, fiica lui Ioan Despot Țarul, pentru sufletul Domnului ei Petru Voevod și al ei, 7059 (1551), luna Iunie 15 zile.

Biserica Sfântul Ion.

Inscripție :

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh Io Vasile Voevod, Domnul țării Moldovei, a zidit această biserică, unde este hramul cinstitului prooroc, înainte-mergătorul și botezătorul Ioan și s'a săvârșit în anul 7151 (1643).

Biserica Sfântul Nicolae.

Inscripție :

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh s'a început și s'a zidit acest lăcaș întru numele Sfântului ierarh Nicolae. Și l-a înnoit jupânul Nicoară Prăjescul, Marele Vistiernic, și jupâneasa lui, Maria, și copiii lor, în anul 7119 (1610-11).

Pe o piatră de mormânt :

Piatra aceasta de-așupra mormântului a făcut-o și împodobit-o jupâneasa Ilisafra jupânului ei Iane ce i s'a zis Calughero, Marele Vistiernic, care a murit și a fost îngropat în anul 7104 (1596), Mart 24. (Grecește): A murit robul lui Dumnezeu Ioan Vistierul din Pogoniana ; 1595.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o și împodobit-o Lupul Prăjescul fiului său, Mihail Prăjescul, care s'a pristăvit în anul 7173, Decembre 28.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o și împodobit-o șie jupânul . . . , care s'a pristăvit în anul 7048 (?) (1540?).

In altar :

Această piatră a făcut-o Bursuc Atănasie, anul 7124 (1616).

Biserica Precistei, la Ițcani.

Pe o piatră de mormânt :

Adu-ți aminte Doamne, împreună cu sfinții, de sufletul robului tău, Ioan, fiul lui Manuil Muratcu

Greul. A adormit și s'a îngropat pe vremea Domnului Io Bogdan Voevod, fiul Marelui Domn Io Ștefan Voevod, în anul 7018 (1510), indicția a 3-a, August 11.

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-a împodobit roaba lui Dumnezeu Nastasia, omului ei Muratcu, care s'a prîstăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7019 (1500), luna Octombrie 15, veșnica lui pomenire.

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-a împodobit roaba lui Dumnezeu Marușa omului ei Procopie, din Pscov, care a răposat la veșnicele lăcașuri în anul 7033 (1525), . . . zile.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o și împodobit-o roaba lui Dumnezeu monahia Maria, prea-iubitului ei . . . Petru, în anul 7

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o Ștefan Ji[cnicerul] . . . , în anul 7027 (1519), luna

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o și împodobit-o . . . jupânesei sale, Anastasia, fiului său Gheorghe.

La Museu.

Pe o piatră de mormânt :

Anul 7020 (1512), a răposat robul lui Dumnezeu jupânul Ion Dragoiu pîrcălabul, în luna lui Octombrie 16.

Pe o piatră de mormânt:

A adormit robul lui Dumnezeu Vlad, omul de casă al fericitului Isaac, domnul de Teodoro și al Cazariei; anul 6988 (1480)¹.

Pe o piatră de mormânt:

. . . . Ioanichie din cetatea Sucevei.

La o pivniță.

. . . . Domnul nostru Io Miron Barnovschie Voevod . . . și a murit în anul . . .

Cimitirul vechiu.

Pe o piatră de mormânt:

(În latinește:) Aici se odihnesc două fete, Anița cu sora ei Doroteia, care au murit în aceeași zi: le-a făcut pomenire Gerusa (?), în anul 1586.

Pe o piatră de mormânt:

(În latinește:) S'a îngropat milostiva Doamnă Elisabeta, soția domnului Tarnawski, centurionul prea strălucitului Domn al Moldovei Ieremia Moghilă, care și-a isprăvit viața la 14 August, anul 1605. Odihnească în Hristos Isus, Domnul nostru, întru învierea vieții.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o și a împodobit-o Onciul fiicei lui Anghelinei, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7109 (1600), Decembre 31.

¹ E Isac, cumnatul lui Ștefan-cel-Mare, prin Doamna acestuia, Maria.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră de mormânt a făcut-o și a împodobit-o jupâneasa Maria, fiica lui Fealte¹, domnului ei, Gavril Stolnicul și portarul Sucevei, și a răposat la veșnicele lăcașuri, veșnica lui pomenire, la anul 7135 (1625), luna August 17 zile.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o și a împodobit-o jupânul Zota căpitanul și soția lui, Ana, fiului lor Mihalachi, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și a fost îngropat în zi de Sâmbătă, la anul 7155 (1647), luna April 10 zile.

Mănăstirea armenească Zamca.

Pe o piatră de mormânt :

Aceasta este piatra de mormânt a lui Agopșa, fiul lui Amira, care este ziditorul acestei biserici armenesti răsăritene, în anul 1. . . .

Pe o piatră de mormânt :

Acesta este mormântul episcopului Ovanes, care a murit în anul

Pe o piatră de mormânt :

Acesta este mormântul lui Oxindie . . . ridicat lui. Spuneți o rugăciune pentru sufletul lui.

Pe o piatră de mormânt :

Acesta este mormântul preotului Hacıadur, mort la 17 Iunie, anul 1625.

¹ Valentin.

Mănăstirea armenească Hagigadar.

Pe o fântână :

Această fântână este întru amintirea baronului, distins de Împărat, Gheorghe de Capri și a soției sale, baroneasa Maria de Mărăței, 1793.

18. Sucevița.

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-a făcut și l-a împodobit Io Ieremia Moghilă Voevod fetei sale Samfira, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și s'a îngropat aici în anul 7104 (1596), luna lui Mart 7 zile.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră de mormânt a făcut-o și a împodobit-o jupânul Gavril, fost Stolnic, celui mai înainte răposat, bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului Domnului nostru Io Ieremia Movilă Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, veșnica lui pomenire și fericită odihnă, în anul 7114 (1606), luna Iunie 30.

Pe o piatră de mormânt :

S'a pristăvit robul stăpânului nostru Isus Hristos Io Simeon Moghilă Voevod, Domnul Țării-Românești și cu binecuvântarea lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei, în anul 7113 (1605), luna lui Septembrie 14, și a rămas mormântul lui în uitare, fără împodobire, până ce i-a plăcut lui Dumnezeu să ajungă fiul lui prea-iubit, Io Gavril Movilă Voevod, Domn în Scaunul cel d'intăiu al părintelui său în Țara-Românească, împreună cu maica sa, Melania Doamna; atunci a făcut el

piatra și a așezat-o, în anul 7128 (1620), luna Mart 15.

Pe un mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o jupânul Gheorghe, pârcălab de Hotin, și doamna lui, Cristina, fetei sale, jupâneasa Anghelina, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri¹. . . .

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o și a împodobit-o jupânul Simeon Movilă, Hatman și pârcălab de Suceava, fiicei sale, Teodosia, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și a fost îngropată aici, 7105 (1594), luna Septembrie 28.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o jupâneasa Irina jupânului ei Ioan, anume, Postelnic, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și a fost îngropat aici . . . , în zilele bine-cinstitorului Domnul nostru Io . . . Moghilă Voevod . . . , în anul

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a făcut și l-a împodobit jupânul Nicoară, al treilea logofăt, fiului său Procopie, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, veșnica lui pomenire, în anul 7106 (1598), luna Novembre.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a ridicat-o și împodobit-o Ana jupânului ei Gheorghe Postelnicul,

¹ E Gheorghe Lozonschi, din Lozna, fratele Doamnei Elisabeta a lui Ieremia Movilă.

care s'a pristăvit și îngropat aici, veșnica lui pomenire, în anul 7109 (1600), Novembre 13.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră de mormânt a făcut-o [și a împodobit-o Ana?] fetei sale Maria, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, veșnica ei pomenire, în anul 7118 (1600), luna Februar 1.

* Pe o piatră de mormânt :

Această piatră iaste făcută de iubitoriul de Dumnădzău Toader Vărnav, treti Vistier, și au pus . . . lui său, Constantin Sillion biv Vel Medelnicer, Marta soțului său Nicolae, fiului său . . . biv Vel Medelnicer, Safta soțului său și Caterina, fiica lor, let de la Hristos 1765, Mart 1.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o și a împodobit-o călugărul Andonie pentru el însuși, ca să fie amintire în anul 7127 (1618-9).

Biserica Parohială.

Inscripție :

S'a zidit acest hram a bogoiavleniei cu ajutorul și bunăvoința lui Dumnezeu și cu binecuvântarea celui de Dumnezeu iubitor episcop al nostru Dosoffei de Rădăuți, cu ajutorul iubitorilor de Hristos, prin milostive daruri, 1772 anul, luna August 1, supt starețul Ioasaf, veșnica lui pomenire, amin.

19. Vama.

* Pe stâlp :

Din mila lui Dumnăzău Domnul Io Mihai Răcoviță Voevod, Domn și oblăduitor a toată Moldavia, la vălet 7224 (1716), al triile rându a Domnii Mele, rădicat-a puternica Împărăție turcăscă oaste asupra Nemților, și la a căstea mes-tecături multă pradă s'au făcut bietii țări a Moldovii de spre parte Nemților, poftindu-i și chemându-i o samă de boeri a Moldovii și din cii mai de [g]os, de pururi cum sântu Moldovenii, încât nu aũ rămas mănăstire sau biserică [care să nu fi fost prădată]; (trei litere neînțelese).

...Cu o samă de Nemți și Moldoveni, Munteni, Unguri, Sărbi, căt[ăva] adunătură; č-așè făr de veste ni-au lovit la Scaunul nostru în Eși, cu [găn]du ca să ni è, precum au luat Pivodă Căpitan pe Necolai Mavrocordat, Domnul muntenescu, din Scaunul Țării, din București, și l-au dus la Sibii, iar noi, cu aģutoriul lui Dumnădzău, i-am biruit și i-am răspins, dar și movilă am făcut pe trupurile lor și minunată cruce și cerdac de piatră lângă movilă am făcut, lângă drumul cel mare din josul Cetățui, unde au fost și războiul.

...acestu stâlp, și am mersu pe muntele ce să chiamă Măstăcănișul și pe muntele Suhardul, pogorându-ne pen codri și ape, am vinit în Țara Unguriască, într'un sat anume Rodna, și de acolo împreună cu Măria Sa Sultanul și cu mulțime de Tătari, prădându și arzându, păn la cetate Bistriții, am încunģurat-o de toate părțile, și s'au dat; numai cetate singură aũ rămas. [Apoi s']au slobozit Tătari în pradă, trecând de Muncač, la

Ungurime den afară; și s'au întorsu prin Maramorăș, au prădat [tot Maramorășul]; care pradă și jaf s'a pomeni la Unguri; și apoi ne-am întors la num....

. . . Iordache Cantacozono Vel Comis [ispravnic]; și această pradă și robie ce făcu în pământul țării Moldovii și a țării ungurești s'au făcut din pricina ghinărarilor de Ardeal, și anume Ștefan Știnvil, ghinărarul den Sibii, și baronul de Tighe, ghinărarul den Brașov, și Santamor, ghinărarul de Bistriță; cari pentru aceasta să dè ei samă înainte lui Dumnăzău, la înfricoșatul gudeț, căc pentru spurcata lăcomie lor trimițind asupra țării pentru dobânda lor (câteva litere neînțelese).

20. Moldovița ¹.

Inscripție :

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh eu, robul stăpânului meu Isus Hristos, bine-cinstitorul Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul lui Ștefan Voevod cel bătrân, am zidit și săvârșit hramul acesta întru numele Bunei Vestiri a Precistei, stăpânei noastre, Născătoarea de Dumnezeu și pururea Fecioară Maria, în anul 7040 (1532) și s'a isprăvit în luna Septembrie 8, supt egumenul Ștefan; și s'a scris în anul 7045 (1537), supt egumenul Avramie.

Insemnare zugrăvită :

S'a scris acest hram din porunca Domnului

¹ Trecută din greșeală aici.

Io Petru Voevod, Domnul țării Moldovei, și s'a săvârșit în anul 7045 (1536), luna Septembre.

Pe un mormânt :

Această gropniță și-a făcut-o și împodobit-o preasfințitul părintele nostru chir Efremie, episcopul de Rădăuți, în zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului Domnului nostru Io Radu Voevod, în anul 7127 (1619), luna

Pe o piatră de mormânt :

Acesta este mormântul preasfințitului părintelui nostru chir Efremie, episcopul de Rădăuți, unde este și îngropat, unde s'a închinat lui Dumnezeu și maicei sale Precistei din cea d'intăiu a sa tinereță, veșnica lui pomenire, în anul 7134 (1626), luna

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră de mormânt a făcut-o și împodobit-o jupânesei sale Maria, și a trăit cu dânsa în tovărășie, jupânul ei, Gheorghe Drăganovici, și a trecut din acest veac către veșnicele lăcașuri, unde se odihnesc dreptii, în anul 7129 (1621), luna lui April, 20 de zile, Marți.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră de mormânt a făcut-o și a împodobit-o jupânul Constantin Stârcea, pârcălabul de Hotin, surorii sale, jupânesei Ana, fiica jupânului Petrașcu Stârcea din Vascăuți, în ținutul Hotinului, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în satul Miclăușeni, din ținutul Dorohoiului, și a fost îngropată aici, 7145 (1637), Mart 11.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o jupânul Gheorghe Corosteanu jupânesei sale, Antimia : s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7151 (1643), luna Februar 23.

Pe o piatră de mormânt :

. . . . au împodobit-o soția jupânului Turcul Sulgerul, părintelui ei.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o jupâneasa Safta jupânului ei Pătrașcu . . . , care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7111 (1603), luna Iulie 20 de zile.

Pe o piatră de mormânt :

Acesta este mormântul preasfințitului nostru chir Gheorghie, episcop de Roman, care s'a pristăvit unde s'a închinat lui Dumnezeu, în anul 7173 (1665).

Pe o piatră de mormânt :

Acesta este mormântul preasfințitului nostru părinte chir Anastasie, episcop de Roman [care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri], veșnica lui pomenire, în anul 7160 (1652), Ianuar 10

Pe o casă :

Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, adevă eu, robul stăpânului meu Isus Hristos, Efrimie, episcopul de Rădăuți, am făcut această clisierniță întru numele lui Isus Hristos și al Sfintei Născătoare de Dum-

nezeu, în zilele lui Io Constantin Voevod, și s'a săvârșit în zilele lui Io Ștefan Voevod. S'a început la 20 Mart 7118 (1610) și s'a săvârșit în luna lui August 26, anul 7120 (1622), supt egumenul Agafton. Arsenie.

21. Volovăț.

Inscripție :

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, și cu Doamna sa Maria, fata lui Radul Voevod, și cu prea-iubitul lor fiu Bogdan Voevod, au ridicat acest hram întru numele ridicării cinstitei și de viață dătătoarei Cruci. Și s'a început în anul 7008 (1499), și s'a sfârșit în anul 7010 (1502), iar al Domniei lui anul al patruzeci și șaselea curgător, luna Septembrie 14.

22. Voroneț.

Inscripție :

Io Ștefan Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, am început să zidesc acest hram al mănăstirii de la Voroneț, întru numele Sfântului și slăvitului și marelui mucenic și biruitor Gheorghe, în anul 6996 (1488), luna Maiu 26 Luni, după coborîrea Sfântului Duh, și s'a sfârșit în același an, luna Septembrie 14.

Pe o piatră de mormânt :

Acesta este mormântul părintelui nostru David, schimnicul Daniil.

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-a făcut și l-a împodobit jupâneasa Salomia jupânului Bărnovschi Hatmanul, anul 7075 (1567), luna Mart 1.

Pe o piatră de mormânt :

În anul 7108 (1599), luna Novembre 1, în zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului Domn Io Ieremia Moghilă Voevod, acest mormânt l-a făcut și l-a împodobit jupâneasa Anghelina jupânului ei, Gligorcea, Marele Vornic, care s'a pristăvit și s'a îngropat aici, împreună cu prea-iubita maică a ei, jupâneasa Maria, care s'a pristăvit în zilele bine-cinstitorului Domn Io Bogdan Voevod și aici a fost îngropată, în anul 7079 (1570), luna Novembre 23.

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-au împodobit Turcea și Stoica părintelui lor jupânul Florea, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, în anul 7013 (1505), luna Ianuar 18 zile.

Pe o piatră de mormânt :

În zilele bine-cinstitorului Domn Ion Iliăș Voevod, iată eu, Mitropolitul chir Grigorie, frica de moarte m'a prins când aveam vrâsta de șaptezeci și trei de ani, și m'am gândit că acest păhar nu va trece de la mine; m'am hotărît pentru acest lăcaș a toată frăția acestui sfânt lăcaș, și mi-am făcut aici mormânt, pentru ca, atunci când voi fi mort, să fiu îngropat. În anul 7078 (1570), luna Februar 5.

Inscripția de la Miazăzi, zugrăvită :

Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh și cu truda robului lui Dumnezeu chir Grigorie, Mitropolitul a toată țara Moldovei, s'a prilejit de s'a început și s'a zidit și

s'a săvârșit acest mic pridvor și s'a scris împrejur toată biserica pentru sufletul său, în zilele bine-cinstitorului Ion Iliăș Voevod și a maicii sale Elena în anul 7055 (1546), luna Septembrie 14.

Altă inscripție :

Acest pridvor l-a împodobit și l-a aurit Teofan, arhiepiscopul Moldovei, în anul 7055, luna lui ul e 12, veșnica lui pomenire.

Supt chipul Mitropolitului Grigorie, inscripție :

Stăpâne Isuse Hristoase, primește rugăciunea și truda mea, acest mic pridvor, robul lui Dumnezeu Mitropolitul chir Grigorie în numele Tău cel sfânt.

Mai jos :

Robul lui Dumnezeu Marcu pristavul, care a slujit sfântul lăcaș acesta și lăcașul sfintei mănăstiri

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o Anastasia, jupâneasa lui Văscan Mohilă, pârcălab de Hotin, fiului ei..., în anul 7200 (1592), luna Maiu 11 zile.

Pe o piatră de mormânt :

Pomenește, Doamne, sufletul roabei Tale Eudochia, cea păcătoasă, în Împărăția cerului ; care s'a pristăvit în anul 7076 (1568), luna Ianuar 6 zile.

Pe aceeași piatră de mormânt :

Acest mormânt este al monahului Teodosie, căruia i s'a zis Teofan schimnicul, veșnica lui pomenire, și s'a pristăvit în anul 7083 (1575), luna Decembre 8 zile.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră, mult greșitul tahigraf monahul Filotei... din Voroneț a pus-o asupra mormântului său, când era viu și l-a prins frica de moarte, în zilele bine-cinstitorului Io Dimitrie Voevod, în anul 7182 (1674), și s'a pristăvit în anul 7210 (1701), luna Octombre 17.

23. Zăhărești.

Pe o piatră de mormânt :

Acest mormânt l-a împodobit jupânul Nicoară Hârovici, pârcălabul Hotinului, maicii sale Marena, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7008 (1599), luna Septembre 8.

Pe o piatră de mormânt :

Această piatră a făcut-o și a împodobit-o Anastasia Pâcă jupânului ei Ion Pâcă, Mare Postelnic, în zilele lui Io Vasile Voevod, în anul 7157 (1649), Iunie 10.

Tabla numelor și lucrurilor¹

A.

- Abăzà (Andrei), 377.
Adamovici (Gherasim, episcop), 51.
Adrian (ieroshimonah, tatăl Mitropolitului Iacov I-iu), 240, 369.
Adrian (tatăl episcopului Teofil de Rădăuți), 252.
Adrianopol, 81.
Agafton (egumen la Moldovița), 394.
Agopșa (îngropat la Siretiu), 377.
Agopșa (ctitor la Zamca), 386.
Alboteanu (profesor la Iași), 75.
Alecsandri (Vasile), 82, 97, 106, 311, 348.
Alecsandri (Paulina), 311.
- Alexandru - cel - Bun, 136, 138, 141, 161, 215, 239, 274.
Alexandru (Lăpușneanu). V. Lăpușneanu (Alexandru).
Alexandru (fiul lui Ștefan-cel-Mare), 160, 240, 366, 382.
Alexandru (fiul lui Bogdan Orbul), 371.
Amfilohie (episcop de Hōtin), 57.
Amiza (părintele ctitorului de la Zamca, Agopșa), 386.
Ana (Doamna lui Alexandru - cel - Bun), 274.
Ana (soția Logofătului Drăgan), 381.

¹ Tabla e făcută de d-ra Maria Ciorea.

- Ana (soția boierului Totrușanu), 181.
- Ana (soția Postelnicului Gheorghe, îngropat la Sucevița), 388.
- Anastasia Doamna, (străbuna lui Ștefan-cel-Mare), 374.
- Anastasia (soția Logofătului Teodor, al lui Rareș), 197, 364.
- Anastasiu (episcop de Roman), 393.
- Andonie (călugăr la Sucevița), 389.
- Andreevici (Samuil), 97.
- Anghelina (fiica pâr-călabilui Gheorghe de Hotin), 388.
- Anghelina (jupâneasa Vornicului Gligorie), 395.
- Andrasfalva, 241.
- Anjinco (vameș), 181, 367.
- Antimia (soția lui Gheorghe Corosteanu), 393.
- Arbure (tatăl lui Luca), 361-2.
- Arbure (Luca, boierul lui Ștefan-cel-Mare), 183, 361-2.
- Arburea, 183, 235, 361.
- Ardeal, 11-2, 15, 19, 26-30, 36, 39, 45, 48-51, 54-6, 58-60, 72-4, 86, 88-9, 91, 93, 97-8, 100, 103-4, 108-9, 172, 178, 207-8, 212, 219, 224, 328, 332, 390-1.
- Areni, 141, 145.
- Argeș (Biserica Domnească), 238.
- Armeni, 77, 113, 145, 161, 163, 312, 329, 330.
- Aron-Vodă, 160, 368.
- Asachi (Gheorghe), 81.
- Asfadur (din Siretiu), 377.
- Atanasievici (Ștefan), 64.
- Atanasievici (cleric din Bucovina), 73.
- Avramie (egumen la Moldovița), 391.
- Axelrad (Prusian), 243.

B.

Babeș (Vincențiu), 95.

Bacău (oraș, județ),

12-3, 124, 192.

Baia, 298-9.

- Balș (Gheorghe), 363.
 (Ioan), 166. (Maria,
 soția lui Gheorghe),
 363. (Vasile), 53, 78,
 166.
- Banat, 58, 86, 95, 145.
- Bariț (Gheorghe), 82,
 86, 348.
- Barko (general) 30,
 33-4, 37, 41.
- Barnovschi (tatăl lui
 Miron-Vodă), 335-6,
 394.
- Barnovschi (Miron),
 153, 335-6, 363, 380,
 385.
- Barnovschi (Salomeia),
 394.
- Basarab-cel-Mic (Țepe-
 luș), 366.
- Basarabia, 62, 358-9.
- Bădăuți, 235, 280, 282,
 284-5, 287, 340.
- Bălășescu (Isaia, epis-
 cop), 68, 71.
- Bârgău (pas), 29.
- Bârsa (Țara—ei), 12.
- Beldiman (Gheorghe),
 34.
- Belgrad, 16-7. (pacea
 de la), 26.
- Bendella (Teofil, epis-
 cop), 104.
- Beöthy (Aloisiu de), 66.
- Bereghy (Pavel, cano-
 nic), 60.
- Berlin, 16, 40.
- Bilca (sat), 241.
- Bistrița (ardeleană), 29,
 207, 224, 390-1.
- Bistrița (râu moldo-
 vean), 13, 293-4.
- Blaj, 48, 85-7, 90.
- Blajevici (Teoctist, epis-
 cop), 74, 87-8, 105.
- Boca (preot), 196.
- Bocche-di-Cattaro, 104.
- Bogdan-Duică (G.), 63,
 85, 90, 99, 108, 110,
 113.
- Bogdan I-iu, 237-9,
 298.
- Bogdan al II-lea, 166,
 239, 366, 368-70,
 372-4, 376, 378, 394.
- Bogdan Orbul, 147,
 161, 205, 247, 250,
 370-1, 374, 379, 384,
 394.
- Bogdan Lăpușneanu,
 395.
- Bogdan (fratele lui
 Alexandru-cel-Bun,
 239.
- Bogdan (fiu al lui Ște-
 fan-cel-Mare), 370.
- Bogdan (fiul lui Petru
 Rareș), 132, 381.

- Boian, 333, 343, 350, 358.
 Borzești, 167, 246.
 Bosance (sat), 164-5.
 Bosnia, 22.
 Botnar (Mihai), 88.
 Botoșani, 39, 66, 165, 312, 338.
 Bourguignon (gubernator al Bucovinei), 114.
 Brăileanu (preot), 195.
 Bran (pas), 12.
 Brandenburg, 75.
 Brașov, 390-1.
 Brâncoveanu (Constantin-Vodă), 298.
 Brețc, 12, 29.
 Buccow (general), 11, 14.
 Buchental (familie), 91.
Bucovina (foaie), 85-6, 88-9, 95.
 „Bucovina“ (societate), 327.
 Bucșănescu (lordachi), 81.
 Bucșoaia (sat), 207.
 București, 11, 14, 43, 62, 67, 109, 118, 190, 222, 272, 298, 310-1, 390.
 Buffier (geograf), 57.
 Bugeac, 12.
 Buhuș (boier), 350.
 Bulgaris (Evghenie), 57.
 Burdea (familie), 189, 312.
 Burdujeni, 123-6, 144, 145, 172, 309.
 Burlă (Vasile), 102, 342.
 Bursuc (Atanasie), 383.
 Buzău (județ), 12.

C.

- Cacica, 189, 191, 223, 230.
 Căjvana (sat), 182.
 Călănești, 241.
 Caliceanca (suburbie), 333.
 Callimachi (Ioan Teodor-Vodă), 221.
 Callimachi (Gavriil, Mitropolit), 44.
 Calogherà (Vistier și soția), 383.
 Camenița, 31.
 Câmpulung (Bucovina), 7, 13, 36, 44, 55, 62, 161, 206-8, 219, 221, 223, 229, 236.
 Câmpulungul Rusesc, 55, 77.
 Canada, 344.

- Candela* (revistă), 111, 234.
- Cantacuzino (familie), 298.
- Cantacuzino (Dimitrie-Vodă), 363.
- Cantacuzino (Ienachi), 77.
- Cantacuzino (Ilie), 262, 372.
- Cantacuzino (Ioan), 79.
- Cantacuzino (Iordachi), 391.
- Cantemir (Antioh-Vodă), 377.
- Cantemir (Constantin-Vodă), 161, 333.
- Cantemir (Dimitrie-Vodă), 78, 367.
- Capri (Gheorghe), 387.
- Carapciu (Teodor din), 74.
- Carlovăț, 31-2, 50, 59, 64, 89, 91-2, 338.
- „Carlsberg“, 74.
- Carol I-iu (rege), 98, 103, 349.
- Cârste (boier), 378.
- Cașin (mănăstire), 13, 154, 250.
- Cazaci, 143, 248, 251, 377.
- Cazaria, 385.
- Cazievici (cleric), 66.
- Ceremuș, 7, 356.
- Cernauca, 79-80, 82, 345-6, 349.
- Cernăuți (oraș și județ), 7, 26, 30-2, 34-5, 44, 49, 59 60, 62-5, 68, 74, 81-2, 84, 86-8, 92-7, 100, 102, 105-6, 111, 114-5, 188, 235, 237, 305, 315-28, 333-4, 340, 348-9, 352-5, 357.
- Cetatea-Albă, 136.
- Chilișeni, 166.
- Chiuciuc-Cainargi (pace), 27.
- Ciadbeiu (Șadbei), 377.
- Ciuc, 25.
- Ciupercovici (Arcadie, Mitropolit), 114.
- Clain (Ioan Inochentie, episcop), 72.
- Clocucița (mahală a Cernăuțului), 49, 354.
- Cluj, 184.
- Coburg (principele Iosia de), 67.
- Colbului (Valea), 294.
- Coleuț (sat), 344.
- Comănești, 13.
- Concordia* (ziar), 95.
- „Concordia“ (societate), 110, 112.
- Constantinopol, 17, 19, 20, 38, 45, 153, 216, 278, 336.

- Corosteanu (Gheor-
ghe), 393.
Costachi (Lupu), 77.
Costachi (Veniamin),
75, 80.
Costâna, 178, 233.
Costin (Miron), 178.
Costin (maior), 96.
Costișa (sat), 241.
Coțman, 356.
Covilo (mănăstire), 58.
Cozub (stareț), 158,

337. (membri ai fa-
miliei), 337.
Cracovia, 348.
Creșceatec (schit), 366.
Crimca (Mitropolitul
Anastasie), 54, 136,
154, 158, 277, 362-3,
368, 380. (mama),
368.
Croația, 61.
Cuciurul-Mare, 317.
Cuza-Vodă, 82, 94, 98.

D.

- „Dacia“ (societate), 327.
Dalmația, 104-6, 322.
Dan (Dimitrie), 61,
266-8.
Daniil (sihastru), 203,
255. (Altul), 394.
Darie (Ioan, haiduc),
193.
Deleanu (Ioan Budai),
74.
Derehluiu (râu), 316.
Despot-Vodă, 135, 141,
145.
Deșteptarea (îoaie), 233.
Dimitrovici (Porfirie),
73.
Dlujanschi (preot), 311.
Dominicani, 299.
Dorna, 7, 13, 36. (—
Cândrenilor), 223-4.

- Dorohoiu, 172, 188,
246, 302, 392.
Dosoitei (Mitropolitul
Moldovei), 51, 59-61,
81.
Dosoitei (Herescu, e-
piscop), 283, 372,
389.
Drăgan (Logofăt), 381.
Draganovici (Gheor-
ghe, Maria), 392.
Drăgoiu (Ioan), 387.
Dragomirna, 54, 88,
136, 147, 153-8, 161,
187, 213, 250-1, 270,
272, 337, 362-3.
Dragoșa (sat), 211.
Duca (Gheorghe-Vodă),
376-8.
Dumbrăveni, 166.

E.

<p>Ecaterina (Țarină), 18-9.
 Efrem (episcop de Rădăuți), 251, 392-3.
 Eftimie (episcop de Rădăuți), 215, 365, 372.
 Egipt, 330.
 Elena (Doamna). V. Rareș (Elena).
 Elisabeta. V. Movilă. (Elisabeta).
 Eminescu (Mihai), 103.
 Enzenberg (general),</p> | <p>45-6, 51-2, 54, 56, 58, 67, 78.
 Eteria, 80.
 Evrei, 63, 77, 85, 113, 117, 124, 126, 128, 140, 145, 148, 172-3, 183, 191-3, 195, 206, 210, 221, 224, 236-7, 253, 268, 295, 302, 305-6, 309-12, 315, 317-8, 326-7, 329-30, 332, 341, 350-1, 357,</p> |
|---|--|

F.

<p>Fântâna Albă, 151-2.
 Fealte (și Maria), 386.
 Fedor (Țar), 158.
 Feldioara, 51.
 Ferdinand (Împărat al Austriei), 71.
 Ferdinand I-iu (rege), 118.
 Fischer (colonel), 117.
 Fișer (Calman, Froim, Mochi), 310-1.
 Flondor (Ioan), 109, 116, 356.
 Focșani, 25, 35, 123.</p> | <p>Folticeni, 128, 172.
 Francisc-Iosif (Împărat), 88, 98, 105, 252, 260.
 Franciscani, 299.
 Frangule (vătaf de aprozi), 382.
 Franța, 38.
 Frătăuți, 241.
 Frederic al II-lea (regele Prusiei), 16-9, 28, 38.
 Freudenthal (sat), 213.
 Frumosul (sat), 211.</p> |
|--|--|

G.

<p>Găină (Vasile), 111.
 Galata (mănăstire), 248.
Galiția, 24, 30, 36, 39,</p>	59-60, 63-4, 65-7, 77, 81, 90, 108, 301, 338-9, 345-56.

- Garampi (nunțiu), 59.
 Gârla Morilor, 206.
 Gavril (Stolnicul), 387.
 Genovesi, 136.
 Germani, 65, 85-6, 117,
 128, 191, 193, 195,
 221, 241-3, 288, 317,
 318, 327, 377, 390.
 Gheorghe (Ștefan-Vo-
 dă), 143, 248, 250,
 369, 380.
 Gheorghe (Postelnicul),
 388.
 Gheorghie (episcop de
 Rădăuți), 375.
 Gheorghie (episcop de
 Roman), 393.
 Ghica (Costachi), 77.
 Ghica (Grigore-Vodă),
 28-9, 35, 37-8, 40,
 105.
 Goluchowski (contele),
 90.
 Grănicești (sat), 269.
 Gratz, 325.
 Greci, 161.
 Grigorcea (Nicolae), 96.
 Grigorie (Mitropolitul
 lui Petru Rareș), 203,
 395-6.
 Grigorovici (Ioan, cle-
 ric), 66.
 Grigorovița (Vasile), 95.
 „Gromada“ (societate),
 178.
 Gura-Humorului, 193-
 196.
 Gurghiu, 25.

H.

- Haciadur (preot), 386.
 Hacman (Eugeniu, e-
 piscop), 66, 71, 73,
 75-7, 83, 89-93, 95-6,
 98-9, 101, 104, 106.
 Hadicfalva (sat), 235,
 241, 269, 282, 289.
 Hadik (guvernator al
 Bucovinei), 235.
 Hagianichian, 377.
 Hagigadar (mitoc), 147,
 387.
 Haliciu, 355.
 Hancea (sat), 166.
 Hâra (boier), 163.
 Haritonovici, 146.
 Hărlău, 130, 161, 183,
 246, 334.
 Haromsec, 12.
 Hârovici (Nicoară), 397.
 Hatna, 223, 230-1.
 „Hindău“, 373.
 Hliboca, 315-6.
 Hmilnițchi (Timuș),
 143, 248.
 Hmilov, 7.

- Horecea (mănăstire), 58, 333-5.
 Horodenka, 26.
 Horodiște, 79.
 Horodnic, 241, 299.
 Hotin, 7, 31, 37, 41, 57-8, 66, 162, 343, 381, 388, 392, 396. (pârcălabul Gheorghesișoția, Cristina), 388.
 Humor (mănăstire), 51, 184, 189, 196-7, 199, 202, 207, 216-7, 223, 229, 236, 248, 364. (egumenul Paisie), 364. (râu), 207.
 Hurmuzachi (familia), 79-80, 86-8, 91, 95-6, 100, 347.
 Hurmuzachi (Alexan-
 dru și Doxachi), 81, 85, 87, 100, 102.
 Hurmuzachi (Anastasia), 79.
 Hurmuzachi (Constantin), 79, 81.
 Hurmuzachi (Doxachi), 107.
 Hurmuzachi (Eudoxiu), 79-83, 88-9, 91, 102, 107, 347-9.
 Hurmuzachi (Gheorghie), 81, 85, 96-7, 102.
 Hurmuzachi (Matei), 78-9.
 Hurmuzachi (Nicolae), 81, 107.
 Hurmuzachi (Victoria), 79.
 Huși, 188.
 Huțani, 7, 212.

I.

- Iacobeni (sat), 224.
 Iacov I-iu (Mitropolit), 57, 237, 240, 251-2, 261, 369. (Mama), 369.
 Ianovici (Vasile), 88.
 Iași, 29, 32, 47, 72, 75, 78, 81-2, 103, 105, 154, 188, 336. (biserica Treilerarhi), 154. (Cetățuia), 390.
 Ieremievici (Vasile), 62.
 Ierusalim, 13.
 Ilașina (Maria), 337.
 Ilie-Vodă Rareș, 199, 203, 217, 395.
 Ilișești, 365.
 Innsbruck, 325.
 Ioan-Albert (rege al Poloniei), 141.
 Ioan (episcop de Roman), 379.

- Ioan Postelnicul, 388.
 (soția), 388.
- Ioanichie (episcop de Rădăuți), 373.
- Iosif al II-lea (Împărat), 15, 22, 24-6, 39, 49, 54-6, 59.
- Iosif I-iu (Mitropolit al Moldovei), 136.
- Ipoțești, 165.
- Ipsilanti (Alexandru-Vodă), 80.
- Isăcescu (Alexandra), 365.
- Isăcescu (Ionașcu), 365.
- Istrate-Vodă Dabija, 369.
- Italia, 90.
- Ițcani, 126-7, 148, 161, 383. (—Noi), 148. (biserica), 16, 19, 383. (Ioanichie, îngropat acolo), 385. (Marușa din), 384. (—Vechi), 127.
- Izichia (protopop), 55.

J.

Jucica, 352, 355.

K.

- Kaindl (istoric), 327.
- Kaunitz, 16-7, 19, 23-4, 26-9, 37, 40-1.
- Kiss (general), 33.
- Knapp (pictor), 151, 155.
- Kogălniceanu (Mihail), 82-3, 86, 105.
- Kozak (Eugen), 326, 361, 377.

L.

- Lăpușneanu (Alexandru-Vodă), 49, 237, 239-40, 248, 372.
- Lațco-Vodă, 239, 373-4.
- Lecomte du Noüy, 156.
- Lehăcenii (Tăutului), 333.
- Lemeny (Melchisedec), 58, 75.
- Levițchi (Dimitrie), 337.
- Liov, 59, 63-6, 74, 76, 84.
- Lipoveni, 152.
- Lipsca, 84.

Lobkowitz (von), 15,
18, 27-8.
Logotheti (familia), 96.
Lozna, 388.
Lozonschi (Gheorghe).
V. Hotin (Gheorghe,
pârcălab).

Luca (Stefan), 78.
Lucafărul (ziar), 328.
Lupu (Florea și Iancu),
96, 332.
Luțescu (preot), 340.

M.

Maghernița (apă), 195.
Manastirschi (Arte-
mon), 115.
Mangup (și Isac de),
247, 385.
Manthay (Imbault de), 30.
Maramurăș, 3, 26, 60,
208, 390-1.
Mărăței, 387.
Marele Schit, 59.
Marginea (sat), 269
Maria-Teresa, 16, 20, 22,
25-8, 30, 32, 41, 62.
Maria din Mangup (so-
ția lui Ștefan-cel-
Mare), 247, 370, 385.
Maria lui Radu-Vodă
(soția lui Ștefan-cel-
Mare), 146, 159, 205,
246, 250, 287, 370,
394.
Maria (soția lui Petru
Rareș), 247, 250, 371.
Maria (soția lui Ștefan
Petriceicu), 378.

Maria-Cneajna (fiica
lui Ștefan-cel-Mare),
252, 371.
Marian (Simion Flo-
rea), 55, 57.
Marki (Anton), 65, 73.
Mavrocordat (Alexan-
dru-Vodă), 365.
Mavrocordat (Constan-
tin-Vodă), 158, 363.
Mavrocordat (Nicolae-
Vodă), 390.
Măzăreanu (Vartolo-
meiu), 57, 66.
Medvighie (dascăl), 343.
Meletie Brandiburul
(episcop de Roman),
75.
Mestecăniș, 390.
Miclăușeni, 392.
Mieg (von), 31-2, 34-6,
39.
Mihai Viteazul, 160,
276.
Mihăileni, 307-11.

- Mihălachie Postelnicul, 376.
- Milcov (episcopat), 12.
- Mileșăuți, 366. V. și Bădăuți.
- Millo (Matei), 96.
- Mirăuți (biserică), 135, 138-9, 161, 164, 180, 244.
- Mircești, 311.
- Mocioni (familie), 95.
- Mogâldea (Maria), 382.
- Mohammed al II-lea, 141.
- Moldova (râu), 124, 127, 175, 200, 202, 207-8, 210, 221, 223, 231.
- Moldovița (mănăstire), 52, 54-5, 210, 213-6, 218, 248, 251, 391. (Ștefan, egumen). 391. (râu), 210, 213, 215, 231.
- Molna (râu), 7.
- Molnița, 308, 323.
- Morariu (Constantin), 56, 59-60, 62-5, 75-6, 87, 100, 102, 112, 159.
- Morariu (Andreevici, Silvestru, Mitropolit), 88, 106, 108, 114.
- Moruzi (Constantin-Vodă), 30.
- Moscova, 158.
- Moți, 212.
- Movilă (familia), 248, 270, 274, 280.
- Movilă (Alexe), 278, 362.
- Movilă (Bogdan), 278, 362.
- Movilă (Constantin-Vodă), 362, 394.
- Movilă (Gavril-Vodă), 387.
- Movilă (Gheorghie, Mitropolit), 135, 270, 379.
- Movilă (Ieremia-Vodă), 140, 270, 275-7, 280, 362, 385-8, 395. (Doamna Elisabeta), 276-9, 388. (Mama lui, Maria), 276-7. (fiicele: Ecaterina, Elisabeta, Stana, Maria, Zamfira), 277, 385, 387.
- Movilă (Petru), 275.
- Movilă (Simion-Vodă și Doamna Marghita-Melania; fiica, Teodosia), 275, 387-8.
- Movilă (Văscan), 396.
- Muncaciu, 391.
- Munteni, 390.
- Murati (Ioan, Manuil, Nastasia), 383-4.
- Murguleț (Anastasia, Anisia, Ieremia), 367-368.

Mustață (Iancu, Teodor,
familia), 80, 87, 309.

Mușata-Margareta
(Doamnă), 299.

N.

Napoleon al III-lea, 98.

Nășatrug (Armean), 377.

Neagoe-Bășărabă, 277.

Neamț (cetate), 39, 73,
161, 361-2.

Neapole, 102.

Nichitici (Ghedeon, e-
piscop), 50, 54.

Nicoară (Logofăt), 388.

Nicolescu (Maria), 375.
(Alexa), 375.

Nistru (râu), 36, 39,
278, 356.

Noua-Suliță, 7, 333,
358-9.

Novacovici (Dionisie,
episcop), 50.

O.

Ocna (Târgul - ei), 13.

Olmütz, 89.

Olt (râu), 11.

Oltenia, 11, 15, 19, 26,
41.

Onciul (Anghelina),
385.

Onciul (Aurel), 116-7,

178, 233, 301, 327,
331.

Onciul (Dimitrie), 268.

Orade, 60.

Ovanes (episcop ar-
mean), 377, 386.

Oxindie (Armean), 386.

P.

Pacă (Anastasia), 397.

(Ion, Postelnic), 397.

Pace (guvernator al
Bucovinei), 111, 114.

Pahomie (episcop de
Rădăuți), 374.

Paicu (Petru), 162.

Paladi (Constantin), 77.

Păltinoasa, 193-4.

Panin (ministru rus),
15 6, 18, 20, 24,
27-8, 40.

Părhăuți, 177-8, 180,
197, 230, 366.

Părteștii-de-sus, 191.

Pașcani, 124.

- Passarowitz (pace), 11, 26.
 Patmos, 57.
 Pătraș (egumen), 253.
 Pătrăuți, 54, 159, 161, 267, 368.
 Pesta, 95, 328.
 Petersburg, 15-6, 19, 27-8, 37, 57.
 Petrino (Alexandru), 100. (Ioan Apostol), 59.
 Petrino (Dimitrie), 96, 102, 348.
 Petrino (familie), 90-1.
 Petru I-iu, 141, 299, 338.
 Petru-Vodă Rareș, 130, 132, 135, 140-1, 163, 197, 199, 215 7, 239, 247-8, 250, 256, 364, 371, 381, 382, 391. (Doamna Elena), 140, 199, 216-7, 248, 382, 396.
 Petru-Vodă Șchiopul, 135-6, 248, 379-80.
 Petru-Vodă Aron, 166.
 Petru (fiul lui Ștefan-cel-Mare), 370.
 Piatra (Neamțului), 196, 246.
 Pivodă (ofițer), 390.
 Platenchi (Ghenadie), 58.
 Pleșul (munte), 195.
 Plopeni, 166.
 Plopi, 236.
 Pobrata, 215.
 Pocuția, 26-7, 31-2, 34, 39, 338, 355.
 Podolia, 32.
 Pogoniana, 383.
 Poiana Stampei, 224.
 Poieni, 191.
 Pojorâta, 223.
 Poloni și Polonia, 7, 13, 16-7, 19, 22, 24, 26, 30-1, 78, 90, 113, 128, 138, 141, 161, 243, 251, 317, 333, 336, 338, 355, 377.
 Popăuți, 246.
 Popovici (Alexandru), 96.
 Popovici (Eusebiu), 109, 147.
 Popovici (Gheorghe), 58, 109, 114, 116.
 Popovici (Omelian), 341.
 Popovici (de la Costâna), 178.
 Popper, 243, 255-6.
 Porumbaru (Radu), 192.
 Porumbescu (Eraclie), 111.
 Potocki (ministru austriac), 100.
 Prahova (județ), 12.
 Prăjescu (Lupu, Maria),

Procopie, Mihail, Ni-
coară), 383, 388.
Preda (ctitor la Criș-
ceatec), 366.
Prelipca, 64, 166, 171.
Prisaca, 219.
Prusia, 16-7, 19-21, 23,
28, 98, 103.
Prut, 188, 253, 302,
313, 333, 338, 345,
352, 355-6.
Pscov, 384.

Pumnul (Aron), 74, 86,
88, 97, 103.
Putna (mănăstire), 54,
57-8, 68, 103, 105,
173, 207, 223, 239-53,
261, 266, 268-9, 281,
337, 368-71. (Sihăs-
tria), 255, 263, 272.
(județ), 12. (sat),
256-7. (vale), 224,
242, 255-6, 262.
Putnișoara, 253.

R.

Racocce (Alexandru),
74. (Ionașcu), 74.
(Vasile), 74.
Racova (sat), 191.
Racoviță (Constantin-
Vodă), 372.
Racoviță (Mihai-Vodă,
208, 365, 369, 390.
Radu-Vodă cel Fru-
mos, 159, 246, 370,
394.
Radu-Vodă Mihnea,
392.
Rădăuți, 44, 47, 52-3,
58, 61, 115, 167, 215,
229, 235-41, 248,
251-2, 268-9, 280-2,
296, 298, 303, 321-2,
332, 362, 365, 368,
371-5, 389, 330-2.

(episcopi : Efrem, Ef-
timie, Pahomie, Ghe-
orghie, Ioanichie, Te-
ofan, Teofil), la aceste
nume.
Rajacich (Mitropolit
sârb), 92.
Râmnicul - Sărat, 12.
(lupta lui Ștefan-cel-
Mare), 366.
Rarance, 334.
Râșca (mănăstire), 380.
Reghin, 25.
Repta (Vladimir, Mi-
tropolit), 115, 322.
Reuseni, 164, 166-8,
180, 197, 275-6.
Rieger, 85.
Rocca (Lucachi della),
40.

- Rodna, 13, 26.
 Roma, 149, 339.
 Roman, 27, 39, 66, 75,
 124, 312, 379, 393.
 (episcopi: Gheorghie, Ioan, Meletie),
 la aceste nume.
 Roman I-iu, 239, 373.
 Romanciuc, 344.
 Romanești, 269.
România Jună (societate), 14.
 Roșia, 354.
 Rumiențov (general),
 24, 29, 34 5, 37.
 Rus (Ioan, geograf), 85.
 Rus-Mănăstioara, 166,
 169-70.
- Ruși și Rusia, 15, 21,
 23, 25-7, 29, 32-4,
 37, 66, 78, 86, 117,
 138, 152, 161, 188,
 191, 282, 284-5, 296,
 301-2, 311-2, 322
 332, 335, 338, 340,
 346, 350, 354, 356.
 Rușii Moldoviței, 213.
 Ruteni, 60, 65, 74, 77,
 80, 85, 91, 109-11,
 113, 115, 118, 140,
 165, 184, 224, 236-7,
 253, 282, 296, 301-2,
 317, 327, 332, 357-9,
 345-6.
- S.
- Sadagura, 32, 350-2,
 355.
 Sadova, 223.
 Sadoveanu (Mihai),
 223.
 Sahag (preot armean),
 376.
 Saint-Amour (general),
 391.
 Salcea, 166.
Sămănătorul (revistă),
 233.
 Sântilie (biserică), 51,
 58, 141, 145-6, 161,
 378.
- Sântonufrie (biserică),
 296, 298, 378.
 Sârbi, 22, 50, 61, 64,
 92, 104, 390.
 Sas-Vodă, 298-9.
 Sasca (sat), 299.
 Sași, 299.
 Satu-Mare (Bucovina),
 269, 282, 288.
 Scavinschi (Daniil), 75.
 Schender-Pașa, 278.
 Schönbach, 100, 106.
 Scraba (familie), 253.
 Secuime, 29.
 Seeger (maior), 31.

- Severin, 148.
 Sibiu, 89, 391.
 Silion (Constantin),
 389.
 Silistra, 35.
 Siretiu (râu), 123, 202,
 291, 293, 300, 307,
 309, 316, 339.
 Siretiu (oraș), 34, 44,
 63, 293, 295-6, 298-
 302, 307, 309, 311-2,
 315, 318, 376. (Sf.
 Ioan din), 295. (Troița
 din), 298, 300. (Lo-
 cuitori), 376.
 Siștov, 67.
 Slatina (Isaia din), 237.
 Slobozia - Comarești,
 283.
 Slobozia-Rarancii, 334,
 338.
 Smal-Stocki, 325, 341.
 Smolka, 85.
 Sniatyn, 26.
 Sobieski (regele Ioan),
 7, 30, 138, 161.
 Sohupan (Vladimir), 75.
 Solca (târg și mănă-
 stare), 51, 177, 182,
 184, 186-8, 192, 236,
 248, 250. (râu), 235.
 Soliman al II-lea (Sul-
 tan), 141.
 Solms (von, diplomat),
 17, 28.
 Soloneț, 182, 230.
 Soroca, 161.
 Soveja, 13.
 Splény (general), 33,
 36, 59.
 Springer, 84.
 Stainville (general), 11,
 13, 391.
 Stana (Doamna), 396.
 Stanislau (localitate),
 108.
 Stârcea (Ana), 391.
 Stârcea (Constantin),
 392.
 Stârcea (Eugeniu), 96.
 Stârcea (Petrașcu), 392.
 Stefanelli (Teodor), 62,
 85.
 Storojineț, 109, 302, 356.
 Straja (sat), 262, 264-8,
 280, 356.
 Stratimirovici (Ștefan,
 Mitropolit), 64.
 Stroici (Ilie, Logofăt),
 362.
 Stroici (Simion), 362.
 Stroiești, 165.
 Strasouți, 337.
 Strzygowski, 54.
 Stupca, 163.
 Sturdza (familia), 80,
 165.
 Sturdza (Dimitrie), 37.
 Sturdza (Mihai-Vodă),
 83, 164, 309.

Sturdza (staroste de Cernăuți), 35.

Suceava, 36, 44, 52, 55, 58, 60, 62-3, 76, 81, 94, 109, 115, 117, 121, 123-4, 126-8, 131, 133-4, 137-8, 140-1, 144-5, 148, 153, 161-2, 164-6, 169, 172-3, 188-90, 234, 245, 271, 274, 296, 299, 312, 328, 363, 368-9, 379-81, 385-6, 388. (Biserici: a Doamnei), 140. (a Învierii), 382. (Sf. Dimitrie), 130-2, 135, 381. (Sf. Gheorghe), 52, 133-4, 138, 140, 164, 248, 379. (Sf. Ioan cel Nou), 127,

136-7, 190, 274, 380. (Sf. Ioan al lui Vasile Lupu), 138, 382. (Sf. Nicolae), 140, 383. (Gavril Portarul de), 386. (Cetatea), 141-3, 145, 160, 173, 244, 361-2.

Suceava (județ), 30, 32, 35, 166. (râu), 227, 231, 235, 241-2, 253, 268-9, 281-2, 288, 299.

Sucevița (mănăstire), 32, 54, 248, 268-80, 387, 389. (râu), 235, 269, 280, 288.

Suhard (munte), 390.

Sula (apă), 28.

Swieten (van), 16-7.

Ș.

Șaguna (Andrei), 72, 89, 91-3, 104, 106, 108.

Șarul Dornei, 233.

Șcheia Sucevei, 145, 163, 177.

Șeptelici (Movila lui), 162.

Șerăuții-de-jos, 350, 355.

Șerbeica (soția lui Abăzà), 377.

Șincai (Gheorghe), 59.

Șipinți, 7, 338.

Ștefan I-ii, 239, 373.

Ștefan-cel-Mare, 13, 51, 54, 103, 105, 118, 124, 130, 132-3, 135, 138, 141, 143, 146, 154, 159-61, 166-7, 171, 173, 180, 183, 202-3, 205, 233, 237-40, 242, 244, 246-7, 250, 252-3, 255-6,

258-60, 281-2, 285,
287, 301, 336, 338,
343, 355, 361, 364,
366, 368-75, 378,
381, 384-5, 391, 394.
Ștefan-cel-Tânăr, 135,
180, 183, 247, 250,
367, 371, 379.
Ștefan Rareș, 199, 217.
Ștefan Tomșa. V. Tomșa
(Ștefan).

Ștefan Petriceicu, 298,
376.
Ștefan-Vodă, fiul lui
Petru Șchiopul, 135,
379.
Ștefan, fiul lui Vasile
Lupu, 143.
Ștefan (regele Unnga-
riei), 48.
Știrbeț (sat), 166.
Șvabi, 148-50.

T.

Taaffe (conte), 113.
Tăbușa (Gheorghe),
364.
Tahir-aga, 40.
Tarnovițchi (cleric), 66,
73.
Tarnowski (ofițer po-
lon în Moldova),
385.
Tătărașeni, 299.
Tatari, 13, 19, 136,
153, 278, 285, 299,
336, 390-1.
Tazlău (mănăstire), 13.
Teoctist (Mitropolit al
Moldovei), 247, 252,
261, 369, 379.
Teodor (Bubuiug, Lo-
gofăt), 197, 364.
Teodoro. V. Mangup.

Teofan (Mitropolit al
Moldovei), 380-1,
396.
Teofan (episcop de
Rădăuți), 371.
Teofil (episcop de Ră-
dăuți), 252.
Tereblecea, 253, 301,
315.
Teschen (Albert de),
16.
Thugut, 14-5, 28-9, 38.
Tige (baronul von),
391.
Tirol, 135.
Tisa, 97.
Todireni (mănăstire),
143. V. și Burdujeni.
Toma (Mare Vistier),
381.

Tomşa (Ştefan-Vodă),
51, 141, 186-7, 248,
394.	Turci şi Turcia, 11, 14,
16-9, 21, 23, 25-8,
32-4, 37-9, 43, 66,
86, 138, 141, 161,
181, 333, 343, 377.
Toporăuţi, 335, 343,
356.	Turcul (Turculeţ, sta-
roste de Cernăuţi),
30. (Sluger), 393.
Totruşan (Ana), 367.
(Gavril), 181, 367.
(Maria), 181, 367.
(Vasile), 366-7.	Tureatca, 302.
Trofimovici (preot), 336.	Turnul-Roşu (lângă Iţ-
cani), 161.
Trotuş, 181.	
Turcea, 395.	

T.

Teţina (cetate), 7, 354-5.	Țintilă (cântăreţ), 66.
Țigani, 153, 339, 346.	

U.

Ucraina, 377.	103-4, 143, 235, 239,
289, 328, 332, 373,
390-1.
Unguri şi Ungaria, 19,
39-40, 45, 51, 58-9,
64, 86, 89, 92-3, 97-8,	

V.

Vama, 206-8, 210, 219,
223, 389.	96. (Nicolae), 80, 91.
Vârâţi, 165.	Vasile-Vodă Lupu, 55,
138, 143, 197, 248,
365, 382, 396. (fiica
Ruxanda), 143.
Varlaam (Mitropolit al
Moldovei), 146.	Vasile (Hatmanul, şi
soţia), 380.
Vârnav (Teodor), 389.	Vaslăuţi, 79.
Vascăuţi, 392.	Vatra Dornei, 223-5.
Vasilcău, 79.	
Vasilco (familie), 80,	

Veneția, 252.	Vodă Șchiopul), 135.
Verești, 165.	Vlahovici (Daniil, episcop), 58, 60-1, 61, 66-8.
Vicovul-de-jos, 241, 269.	Vlahovici (Petru), 58.
Vicovul-de-sus, 241-2, 269.	Voitineli, 241.
Viena, 16, 18, 20, 28, 30, 32-3, 38, 59-61, 66-7, 71-2, 81-3, 86, 89-90, 95, 99, 103, 106, 109, 114-5, 130, 136, 138, 171, 188, 243, 305, 316, 329-30, 352.	Volcineț, 346.
Vișău (râu), 253.	Volovăț, 235, 280-2, 298, 394.
Vlad (fiul lui Petru-	Vorobchievici (Grigore), 340.
	Voroneț (mănăstire), 51, 200, 202-5, 216-7, 248, 287, 394, 395-7. (pârâu), 202.
	Vrancea, 13.

W.

Wilhelm (arhiduce austriac), 118.

Z.

Zadic (general), 118.	Zbiera (Radu), 79, 100 325, 334, 342, 358
Zagavia (schit), 57.	Zips, 193.
Zaharești, 163, 397.	Zota (Ana), 386. (căpitan), 386. (lancu), 78-9, 95-6. (Mihaelachi), 386.
Zaleszczyk, 26, 356.	Zsetky (Andrei), 60.
Zamca, 141, 145, 161, 177, 299, 386.	
Zara, 104.	
Zavadovschi, 200, 202.	

TABLA CUPRINSULUI

Bucovina supt Austria. Pag.

Prefață	7
-------------------	---

PARTEA I-IU.

Răpirea Bucovinei de Austrieci

I. Introducere	11
II. Întăile vicisitudini ale Românilor în Bucovina austriacă. Organisația religioasă a provinciei	43
III. Deșteptarea națională a Românilor din Bu- covina	71
IV. Reacțiunea austriacă. Sforțări pentru a distruge întăietatea Românilor în Bucovina	95

PARTEA A II-A.

Românismul în Bucovina înainte de Războiul Unității Naționale

I ÎN JURUL SUCEVEI.

1. Spre Suceava	123
2. Suceava	124
3. Sânt' Ilie	145
4. Dragomirna	147
5. Pătrăuții	159

6. Ițcanii. Zamca	161
7. Zahareștii	163
8. Reusenii	164

II. VALEA MOLDOVEI.

1. Părhăuții	177
2. Solca	184
3. Humorul	189
4. Voronețul	200
5. Spre Vamă	206
6. Moldovița	210
7. Câmpulungul	219

III. VALEA SUCEVEI.

1. Spre Rădăuți	229
2. Putna	241
3. Straja	262
4. Sucevița	268
5. Spre Rădăuți. — Volovățul. Bădăuții	280

IV. VALEA SIRETIULUI.

1. Spre târgul Siretiului. — Siretiul	293
2. O raită peste hotar: Mihăilenii	307

V. VALEA PRUTULUI.

1. Spre Cernăuți. — Cernăuții	315
2. Peste Prut	333
3. Imprejurimi cernăuțene	354

PARTEA A III-A.

Inscripții bucovinene.

1. Arburea	361
2. Creșteatec	366

	<u>Pag.</u>
3. Dragomirna	362
4. Humor	364
5. Ilișești	365
6. Mileșăuți	366
7. Moldovița	391
8. Părhăuți	366
9. Petrăuți	368
10. Putna	368
11. Sihăstria	372
12. Rădăuți	372
13. Reuseni	375
14. Siretiu	376
15. Solca	377
16. Sântilie	378
17. Sântonufrie	378
18. Suceava	379
19. Sucevița	387
20. Vama	390
21. Volovăț	394
22. Voroneț	394
23. Zăhărești	397

TABLA ILUSTRĂȚILOR

	Pag.
Biserica Sf. Dimitrie din Suceava	131
Biserica Sf. Gheorghe din Suceava	314
Procesia cu moaștele Sf. Ioan cel Nou din Suceava	137
Biserica Mirăuților	139
Ruinele cetății Suceava	142
Lipovan cu zarzavat	149
Biserica lipovenească din Fântâna-Albă	151
Mănăstirea Dragomirna (după Knapp)	155
Mănăstirea Dragomirna (după Romstorfer)	157
Biserica din Petrăuți	160
Biserica din Reuseni	167
Biserica din Rus-Mănăstioara	170
Biserică de lemn în Bucovina	179
Biserica din Părhăuți	180
Țărani români din Bucovina	185
Grup de țărani bucovineni	198
Colț de țară în Bucovina	201
Biserica din Voroneț	204
Colț de țară în Bucovina	209
Piuă din Bucovina	212
Biserica Moldoviței	214
Gospodărie bucovineană de la țară	220
La fântână	222

	<u>Pag.</u>
Stână	224
Dorna-Vatra	225
Clacă	231
Vederea generală a mănăstirii Putna	245
Biserica mănăstirii Putna	249
Chilia de piatră din Putna	254
Biserica din sat de la Putna	257
Sihăstria	263
Oameni din Straja	265
Datini de nuntă bucovineană	266
Porturi românești din Bucovina	270
Mănăstirea Sucevița	271
Biserica mănăstirii Sucevița	273
Altă vedere a mănăstirii Sucevița	279
Biserică de lemn din Bucovina	283
Ingropare de sat în Bucovina	286
Cataract al Bistriței	294
Clopotniță de lemn, cu copii, în Bucovina	298
Târgul Siretiului	300
Piața centrală din Cernăuți	319
Mitropolia veche din Cernăuți	321
Biserica din Horecea	335
Cernăuți	353
Binecuvântarea plugului	357

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

NB. Ilustrațiile sânt făcute după Romstorfer, „Arta bizantino-moldovenească“, după „Monarhia austro-ungară“ (ambele în nemțește), după atlasul de Knapp și fotografiile comunicate de păr. D. D. profesorul Fusebiu Popovici din Suceava și pictorului egumen al Suceviței.

VERIFICAT
1987

